

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი

მურმან პაპაშვილი

**საქართველოს საგარეო
-პოლიტიკური ურთიერთობანი
(XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი)**

თბილისი
„მეცნიერება“

1992

ნაშრომში გაშუქებულია ირან-საქართველოს ურთიერთობა 1675—1712 წწ. განხილულია და გაანალიზებული XVIII საუკუნის დასაწყისში საფრანგეთსა და რომში სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიის მიზნები, ამოცანები და შედეგები; 1720—1723 წწ. ირანსა და აღმოსავლეთ აზიურკავკასიაში შექმნილი პოლიტიკური ვითარების ფონზე გამოკვლეულია რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის მიზნები და შედეგები; ნაჩვენებია რუსეთ-თურქეთის წინააღმდეგობაში საქართველოს როლი და ადგილი; შესწავლილია კონსტანტინოპოლში ევროპის დიპლომატთა ანტირუსული საქმიანობის მიზნები, რომლებიც უშუალო გაულენას ახდენდნენ რუსეთ-საქართველოს ერთიანი გეგმების განხორციელებაზე.

მონოგრაფია განკუთვნილია სპეციალისტებისა და მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: პროფ. ი. ტ ა ბ ა ლ უ ა

რეცენზენტები — ისტ. მეცნ. დოქტორი, პროფ. თ. ბოცვაძე
ისტ. მეცნ. დოქტორი ზ. ცქიტიშვილი

„ყოველი ერი თავისის ისტორიით სულ-
დგმულობს. იგია საგანძე, საცა ერი
პოულობს თავისის სულის ღონეს. თა-
ვისის სულის ბგერას, თვის ზნეობითს
და გონებითს აღმატებულებას, თავის
ვინაობას, თვის თვისებას“

ილია ქავჭავაძე

შესავალი

წინამდებარე მონოგრაფია მიზნად ისახავს XVIII საუკუნის პირ-
ველი მეოთხედის საქართველოს (ქართლის სამეფოს) საგარეო-პოლი-
ტიკური კავშირის მიზნების, ამოცანებისა და შედეგების გაშუქებას.
აღნიშნული პრობლემის კვლევას ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათა-
ნადო ადგილი უკავია, რომლის მიმართ ინტერესი დღემდე არ შე-
ნელებულა. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ამ პერიოდის საქართველოს
საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში განვითარდა ისეთი მნიშვნელოვანი
ხასიათის მოვლენები, რომელთა გარკვეული ნაწილის შეფასებაში
დღესაც აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს.

როგორც ცნობილია, ირანისა და თურქეთის უღლისაგან განთა-
ვისუფლებისათვის მებრძოლი ქართველი მესვეურები XV საუკუნი-
დან მოკიდებული როგორც დასავლეთში, ისე რუსეთში ეძებდნენ
მოკავშირე სახელმწიფოს, მაგრამ ამას პოზიტიური შედეგი არ მო-
ჰყოლია. ამ მხრივ XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი ნიშანდობ-
ლივია იმით, რომ ადრინდელ დროსთან შედარებით, გარედან დასმა-
რების ცდა უფრო ცხოვლად გამოჩნდა, პირველ რიგში რუსეთის
სახელმწიფოს მხრიდან.

აქედან გამომდინარე, ქართლის სამეფოს მესვეურებმა გადაჭრით
სცადეს განედევნათ ქვეყნიდან უცხოელი დამპყრობლები და მიელ-
წიათ საქართველოს გაერთიანებისათვის. ამ ამოცანის გადაწყვეტას
თითქოსდა ხელსაყრელი პირობები შეუქმნა იმ დროის როგორც საში-
ნაო, ისე საგარეო ფაქტორებმა. ესენია: 1. XVIII საუკუნის პირველ
მეოთხედში ქართლის სამეფო, საქართველოს დანარჩენ სამეფო-სამ-
თავროებს შორის, უფრო დაწინაურებული იყო ეკონომიკური და
სამხედრო თვალსაზრისით; 2. ირანში სეფიანთა დინასტიის დამხობა
და იქ ავღანელთა გაბატონება გარდაუვალი გახდა; 3. XVIII საუკუნის
დასაწყისში, საფრანგეთის აღმოსავლურ პოლიტიკასთან (ეკონომიკუ-
რი და პოლიტიკური) დაკავშირებით, განახლდა საქართველოს პოლი-
ტიკურ მოღვაწეებთან ფრანგი მესვეურების კავშირი. საფრანგეთის

აღმოსავლურ პოლიტიკაში, ინგლისისა და პოლანდიის სამეტოქეოდ, საქართველო გარკვეულ ადგილს იჭერს; 4. XVIII საუკუნის 20-იან წლებში გააქტიურდა რუსეთის აღმოსავლური პოლიტიკა, რომლის შედეგი იყო პეტრე I-ის ლაშქრობა კასპიისპირეთში. ამან ქართველ მესვეურებში განამტკიცა ორიენტაცია რუსეთზე. უშუალოდ პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობის მომენტში დამყარდა რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი.

აღნიშნულმა საგარეო ფაქტორებმა განაპირობეს ქართლის მესვეურების ცდა, დაემყარებინათ პოლიტიკური ურთიერთობა ჯერ საფრანგეთთან, ხოლო დასავლეთისაგან იმედგაცრუების შემდეგ — რუსეთთან. ამდენად, XVI-III საუკუნის პირველი მეოთხედის ქართლის სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ორიენტაცია, რომელიც თავდაპირველად საფრანგეთთან პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირის ძიებაში გამოვლინდა, ხოლო შემდეგ რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დამყარებაში, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ორ მიმართულებად დავყოთ: პირველ მიმართულებას ვუწოდებთ „ვახტანგ VI-ის ევროპულ პოლიტიკას“, ხოლო მეორეს — „რუსულს“.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი ინტერესების შესაბამისად, ქართლის მესვეურების დასავლური ორიენტაციის პოლიტიკური ამოცანების განხორციელება დაეკისრა სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობას საფრანგეთსა და იტალიაში.

აღნიშნული საკითხის შესასწავლად მონოგრაფიაში ძირითადად ვეყრდნობით მ. ბროსეს [59], მ. თამარაშვილისა [37; 70] და ი. ტაბაღულას [41] მიერ საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივებში მიკვლეულ მასალებს, რომლებიც თარგმნილია და გამოქვეყნებული ქართულ ენაზე. ამ მასალებში ასახულია საფრანგეთსა და იტალიაში ს.-ს. ორბელიანის დიპლომატიური მისიის მომზადება, ვერსალსა და რომში მისი მოლაპარაკებები და მათი შედეგები.

XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის, კერძოდ, 1718—1724 წლების რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის განსახილველად, ნაშრომში უმთავრესად ვემყარებით როგორც გამოქვეყნებულ, ისე გამოუქვეყნებელ საარქივო მასალებს, ასევე ნარატიულ წყაროებს ქართულ, რუსულ და უცხოურ ენებზე.

გამოქვეყნებული საარქივო საბუთებიდან აღსანიშნავია აკად. მ. ბროსეს მიერ შედგენილი დოკუმენტების კრებული [52]. მასში შესული მასალები აშუქებენ 1721—1724 წწ.-ის ირანის წინააღმდეგ რუსეთ-საქართველოს ერთიანი სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის მიზნებსა და ამოცანებს. ჩვენთვის საინტერესო რიგი საკითხის გასაშუქებლად გარკვეული დახმარება გაგვიწია პ. ბუტკოვისა [48] და გ. ეზოვის მიერ გამოცემულმა მასალებმა [57].

გამოუქვეყნებელი საარქივო საბუთებიდან ნაშრომში ფართოდაა გამოყენებული ქ. მოსკოვის ძველი აქტების ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ფონდებში დაცული მასალები. ამ არქივიდან გამოვიყენეთ ფონდები: ფ. 77 („სპარსეთის საქმეები“, ფ. 110 „რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან“), ფ. 9, განყ. II. („პეტრე I-ის კაბინეტი, წიგნ. 54“). ნაშრომში ასევე ვრცლადაა მოხმობილი წყაროები სსრ კავშირის საგარეო საქმეთა სამინისტროს რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივის ფონდებიდან, როგორცაა ფონდები: „რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან“ და „რუსეთის ურთიერთობა თურქეთთან“.

ამასთან ერთად, გამოვიყენეთ საარქივო მასალები საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროსა და ავსტრიის სახელმწიფო არქივიდან¹. ამ წყაროებში მოცემული ცნობები შეჯერებულია რუსულ საარქივო მასალებთან.

წყაროთა მეორე რიგს შეადგენენ ქართული, რუსული და უცხოური ნარატიული თხზულებები. ქართული ნარატიული წყაროებიდან ნაშრომში ძირითადად ვეყრდნობით ვახუშტი ბაგრატიონის ისტორიას [30]. ვახუშტის შრომა საისტორიო წყაროების საფუძლიანი შესწავლის, იმდროინდელი საქართველოს ყოფა-ცხოვრებისა და მდგომარეობის ღრმა დაკვირვების ნაყოფია, რომელსაც არასოდეს დაეკარგება მნიშვნელობა [133. 287].

ვახუშტი არა მარტო გამოჩენილი ისტორიკოსია, არამედ XVIII ს. ის პირველი მეოთხედის საქართველოს პოლიტიკური მოღვაწეცაა. იგი 1714—1724 წწ. აქტიურად მონაწილეობდა ქვეყნის პოლიტიკურ საქმიანობაში. 1717 და 1719 წელს ის სათავეში ედგა ლაშქარს ვახტანგის მოწინააღმდეგის ქსნის ერისთავის დასამორჩილებლად. 1722 წლის აგვისტო-ნოემბერში, ვახტანგის განჯაში ლაშქრობის დროს, იგი ქართლის სამეფოს განაგებდა [31. X].

ამდენად, ვახუშტი განსაკუთრებული ნდობის ღირსია. მართალია, იგი მისთვის ჩვეული ლაკონიურობით აღწერს საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ამბებს, მაგრამ საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობის, ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ მის ისტორიაში დაცული ცნობები მეტად ძვირფასია და შეუდარებელი.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენთვის მეორე ქართულ ნარატიულ წყაროს, ვახტანგ VI-ის მოლარეთუხუცესის სეხნია ჩხეიძის თხზულებას — „ცხოვრება მეფეთა“-ს [42].

¹ ეს მასალები მოგვაწოდა პროფ. ილია ტაბალუამ, რისთვისაც მას მადლობას მოვაცხენებთ.

სეხნია ჩხეიძე, ისე როგორც ვახუშტი, ქართლის სამეფოს პოლიტიკური ამბების უშუალო მონაწილეა. ის იმყოფებოდა 1699—1707 წწ. გიორგი XI-სთან ავღანელების წინააღმდეგ ბრძოლებში. 1712—1714 წწ. სეხნია ვახტანგ VI-ს ახლდა ირანში, ხოლო შემდეგ საქართველოში იყო მასთან [133. 322]. როგორც ვახუშტი, ისე სეხნია რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ ლაკონიურ ცნობებს იძლევა, მაგრამ იგი კარგად ასახავს ვახტანგ VI-ისა და მისი მომხრეების რუსული ორიენტაციის მიზეზებს.

ამიერკავკასიასა და ირანში შექმნილი პოლიტიკური ვითარების ფონზე, რუსეთთან ერთად ვახტანგ VI-ის სამხედრო მოქმედების გეგმების გასათვალისწინებლად, ნაშრომში გამოყენებულია სომხური ფეოდალური ისტორიოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენლის ესაი ჰასან ჯალალიანის თხზულება [46]. ავტორი აღწერილი ამბების თვითმხილველი და თანამონაწილეა. ეს პირველწყარო დაგვეხმარა ზოგიერთი ფაქტის სწორად გააზრებაში.

საქართველო-ირანის, თურქეთ-საქართველოს, თურქეთ-ირანის ურთიერთობების განხილვისას ნაშრომში გამოყენებულია როგორც უცხო ენებიდან ქართულ ენაზე თარგმნილი, ასევე უცხოური ნარატიული წყაროები, როგორიცაა ჩელები ზადეს [45], გურჯიზადეს [33], ღური ეფენდის [66], თ. კრუსინსკის [64], ჯ. ჰანვეის [62; 63] დიუ სერსოს [68], ლ.-ა. დე ლა მამი დე კლერაკის [61], მარკიზ დე ბონაკის [69], იოსებ ქართველის [43] თხზულებები.

რევოლუციამდელ ქართულ ისტორიოგრაფიაში დიდ ინტერესს იჩენდნენ ვახტანგ VI-ის საფრანგეთთან ურთიერთობის საკითხისადმი. ამ მხრივ უნდა აღინიშნოს დ. ბაქრაძის [73], ა. ჭყონიას [130] და ზ. ჭიჭინაძის [128] ნაშრომები, რომლებიც ძირითადად მ. ბროსეს მიერ ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებული საბუთების არასრულ თარგმანს წარმოადგენენ.

ქართველი საბჭოთა ისტორიკოსებიდან აკად. ნ. ბერძენიშვილმა ნაშრომში „XVIII ს-ის საქართველოს ისტორიიდან“ [76] ზოგადად მოგვცა საქართველოს მესვეურების დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირის გეგმებზე საყურადღებო დასკვნები.

საფრანგეთში სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიურ მისიას სპეციალური სტატია მიუძღვნა პროფ. ვ. გაბაშვილმა [89]. ამ მცირე მოცულობის ნაშრომში ს.-ს. ორბელიანის დიპლომატიური მისიის მიზანთან დაკავშირებულ საკითხებზე ავტორს გამოთქმული აქვს ანგარიშგასაწევი მოსაზრებები.

საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობას საგანგებო გამოკვლევა მიუძღვნა პროფ. ი. ტაბალუამ [119]. ავტორმა ახალი საარქივო მასა-

ლების (საფრანგეთისა და ავსტრიის არქივებიდან), ასევე არსებული წყაროებისა და ლიტერატურის საფუძველზე შესწავლა აღნიშნული საკითხი. ახალმა მასალებმა ავტორს საშუალება მისცა ღრმად გაეშუქებინა და გაეანალიზებინა დასავლეთ ევროპაში ს.-ს. ორბელიანის დიპლომატიურ მისიასთან დაკავშირებული მრავალი საკითხი.

უცხოელ მკვლევართაგან საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის შესწავლის საქმეში გარკვეული წვლილი შეიტანა ინგლისელმა ისტორიკოსმა დ. ლენგმა. ის თავის სტატიაში [186] ნაწილობრივ აშუქებს ჩვენთვის საინტერესო საკითხს.

დასავლეთ ევროპაში ს.-ს. ორბელიანის დიპლომატიური მისიის ცალკეულ ასპექტებს თავიანთ შრომებში ეხებიან ჯ. ლომაშვილი [106], ლ. მენაბდე [110], ს. იორდანიშვილი [103], ა. გაწერელია [90], გ. ლეონიძე [105], ივ. სურგულაძე [118], გ. ზარდალიშვილი [102], დ. ბრეგაძე [80], ბ. გიორგაძე [95], ვ. დონდუა [98], ბ. დარჩია [96], რ. ბარამიძე [72].

რევოლუციამდელ რუსულ და ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯეროვანი ადგილი ეკავა პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის პოლიტიკური ურთიერთობის საკითხების გაშუქებას. ამ მხრივ ჩვენთვის საყურადღებო იყო მ. ბროსეს [179], ს. სოლოვიოვის [170; 171], გ. მელგუნოვის [156], ა. ხახანოვის [173], ა. ცაგარლის [174], ვ. რომანოვსკის [167, 168], ზ. ავალოვის [135], ზ. ედილის [101] ნაშრომები.

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხების კვლევამ განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა ქართულ საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში. აქ პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ აკად. ნ. ბერძენიშვილის ნაშრომი „1. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVI—XVII საუკუნეთა მიჯნაზე, 2. XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან“. ეს პირველი სერიოზული ნაშრომი იყო ქართულ საბჭოურ ისტორიულ მეცნიერებაში რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესწავლის გზაზე. ამ გამოკვლევიდან ცხადად გამოჩნდა, თუ რამდენად „...მცდარი იყო ზოგი ვინმეს შეხედულება, რომლის მიხედვით საქართველო მხოლოდ „მფარველის“ მადიებელი იყო, უცხო სახელმწიფოთა კარზე „აჯავედრებით“ მოსიარულე, ხოლო ქართული ფეოდალური დიპლომატია უმწეო და ჩამორჩენილი“ [85. 451]. მართალია, ამ ნაშრომში ნ. ბერძენიშვილი საგანგებოდ არ იკვლევს ჩვენთვის საინტერესო ამბებს, მაგრამ მის დასკვნებსა და შეხედულებებს უშუალო კავშირი აქვთ წინამდებარე მონოგრაფიაში დასმულ საკითხებთან.

XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობას სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა პროფ. გ. პაიჭაძემ [112]. ნაშრომში პირველწყაროების საფუძველზე განხილულია პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობის მიზეზები და მიზანი; გაშუქებულია

რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის გეგმები; ნა-
ჩვენებია რუსეთ-თურქეთის წინააღმდეგობა ამიერკავკასიის გამო და
თურქეთის პოლიტიკა საქართველოს მიმართ.

რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობის ცალკეულ ას-
პექტებზე საყოველთაო მოსაზრებები აქვთ გამოთქმული სხვა ქარ-
თველ ისტორიკოს-მკვლევარებსაც. მათ შორის აუცილებელია დავასა-
ხელოთ ვ. დონდუას [99], გ. პაპავას [114], თ. ბოცვაძის [83], ფ. სი-
ხარულიძის [117], ლ. ტუხაშვილის [116. 398—412; 123], დ. მეგრე-
ლაძის [109] ნაშრომები.

პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობის პოლიტიკურ-ეკონომი-
კური მიზნებისა და იმდროინდელი საერთაშორისო ურთიერთობის
გასათვალისწინებლად მონოგრაფიაში გამოყენებულია პ. ლისცოვის
[153], პ. ბუშევის [140], ო. მარკოვას [154], ნ. სმირონოვის [169],
ვ. გაჩიევის [142] გამოკვლევები.

საზღვარგარეთელი ისტორიკოსების შრომებიდან, რომლებიც ეხე-
ბიან რუსეთ-თურქეთ-ირან-საქართველოს ურთიერთობებს და იმ-
დროინდელ საერთაშორისო ურთიერთობას ახლო და შუა აღმო-
სავლეთში, გამოვიყენეთ ი. ჰამერის [180], ი. ცინკაიზენის [198], მ. ჰე-
ქმათის [180], ი. იაკობის [184], მ. შეის [194] ნაშრომები.

თანამედროვე საზღვარგარეთელი ისტორიკოსები დიდ ინტერესს
ჩვენებენ პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის პოლიტიკური ურთიერთობის
საკითხისადმი. ამის შესახებ ისინი თითქმის ერთნაირი აზრისანი არი-
ან. კერძოდ, მათი დიდი ნაწილი ერთმანდ ალნიშნავენ, რომ ვახტანგ
VI პეტრე I-ს შეუთანხმდა გაერთიანებული ძალით ელაშქრა ირანის
წინააღმდეგ, მაგრამ პეტრე I-მა, როცა ხელთ იგდო კასპიისპირეთის
გარკვეული ნაწილი, ლაშქრობა უეცრად შეწყვიტა, უკან დაბრუნდა
და ვახტანგი თურქეთს პირისპირ შეატოვა.

უცხოელი ისტორიკოსები ცდილობენ რა გაარკვიონ პეტრე I-ის
უკან დახევის მიზეზი, ალნიშნავენ, რომ რუსეთი ამიერკავკასიაში ორ
მტრულად განწყობილ სახელმწიფოს — თურქეთსა და ირანს დაე-
ჯახა. რამდენადაც ირანში ქაოსური მდგომარეობა იყო, თურქეთმა
ისარგებლა და თბილისი დაიკავა, პეტრე I-მა კი 1724 წელს, თურ-
ქეთთან დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე, საქართველო თურ-
ქეთს დაუთმო. რაც შეეხება ვახტანგ VI-ს, ის პეტრე I-მა „მოატყუა“,
„მიატოვა“, „იმედები არ გაუმართლა“ [195. 406; 193. 232; 177. 6].

გარდა ამისა, დასავლეთელი მკვლევრები ცდილობენ, რომ შეა-
ფასონ ვახტანგ VI-ის რუსული პოლიტიკა. ინგლისელი ისტორიკოსის
დ. ლენგის აზრით, „ვახტანგის პოლიტიკა მცდარი აღმოჩნდა. მან ვერ
შეაფასა ძალთა თანაფარდობა ახლო აღმოსავლეთში, რომ რუსეთი არ
იყო მზად ამ მხარეში ეწარმოებინა დაპყრობითი ომები. ვახტანგო

ვერ მიხვდა, რომ სპარსეთის იმპერიის დასუსტებას, რასაც თვითონ აჩქარებდა, პოლიტიკური ვაკუუმის შევსების მიზნით შეიძლება თურქეთის ამოქმედება გამოეწვია“ [183. 115].

მეორე ინგლისელი ისტორიკოსი ვ. ალენი ეხება რა ვახტანგის პოლიტიკურ კავშირს რუსეთთან, შენიშნავს, რომ პეტრე I „ატარებდა არა კავკასიურ, არამედ კასპიურ პოლიტიკას“, მაგრამ იგი დამარცხდა. ამის მიზეზს ვ. ალენი ხედავს შემდეგში: „გამბედაობა და გამძლეობა ყოველთვის ჰქონდათ რუსებს, მაგრამ კეთილშობილური მოქმედებანი, შემეცნება და ადაპტაციის უნარი, იმპროვიზაციის ნიჭი მათ არ გააჩნდათ“ [176. 183 და 186]. რაც შეეხება ვახტანგის შეფასებას, იგი გამოყოფს მის დადებით თვისებებს და წერს: „ვახტანგი... იყო რისიკიანი, სანტიმენტალური, განსაკუთრებულ განსჯასა და უნარს მოკლებული...“ [176. 186]. ამერიკელი პროფესორი მ. ატკინი ვახტანგის რუსეთთან მოკავშირეობას დიდი რისკის გაწევად მიიჩნევს და აღნიშნავს, რომ „ამის შედეგად იგი იძულებული გახდა სიცოცხლის ბოლო წლები გადასახლებაში გაეტარებინა“ [177. 6].

ჩვენ სადავოდ და საეჭვოდ არ მიგვაჩნია ზემოაღნიშნულ მკვლევართა მოსაზრებები, მაგრამ ვერ დავეთანხმებით ერთ საკითხში, კერძოდ: უცხოელი მეცნიერები ყურადღების გარეშე სტოვებენ რა XVIII საუკუნის 20-იან წლებში ამიერკავკასიაში შექმნილ კონკრეტულ-ისტორიულ პირობებს, ვერ ამჩნევენ, რომ პეტრე I-ის რუსეთი ამიერკავკასიაში გამოდიოდა ირან-თურქეთისა და დაღესტნის წინააღმდეგ. ამიტომ, რუსეთისა და საქართველოს ინტერესები ნაწილობრივ დაემთხვა ერთმანეთს, ხოლო ამაზე უკეთესი პირობები იმ დროს, საქართველოსათვის გარედან დახმარებისა, არ ჩანდა.

ბოლო დროს ვახტანგ VI-ის სახელმწიფოებრივ და პოლიტიკურ მოღვაწეობას საგანგებო ნაშრომი მიუძღვნა ისტორიკოსმა მ. ქიქოძემ [126]. ასევე ძალზე საინტერესო გამოდგა ჩვენთვის პროფ. მ. სამსონაძის ნაშრომი [115].

წინამდებარე მონოგრაფიაში, გარდა ზემოთ განხილული სპეციალური ლიტერატურისა, ვეყრდნობით მრავალ საბჭოთა და უცხოელ ავტორთა გამოკვლევებს, მაგრამ აქ არა გვაქვს შესაძლებლობა, განვიხილოთ ჩვენთვის საინტერესო ყველა ნაშრომი. დაინტერესებული მკითხველი მას ნაშრომის სათანადო ადგილებში მონახავს.

ამრიგად, ჩვენს საკვლევ პერიოდში, ქართლის სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ისტორია არ დარჩენილა ხელუხლებელი ქართველი, რუსი თუ უცხოელი მკვლევარების მიერ. მიუხედავად ამისა, XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს საგარეო პოლიტიკა,

საერთაშორისო ურთიერთობის ყველა სისტემასთან უწყვეტ კავშირში, მაინც ნაკლებადაა შესწავლილი. ამიტომ, ჩვენი უმთავრესი მიზანი იყო აღნიშნული პერიოდის საქართველოს საგარეო პოლიტიკა გაგვეშუქებინა საერთაშორისო ურთიერთობის ფონზე. ამ მხრივ შემოტანილია ახალი საარქივო მასალები და გამოკვლევები, რომლებიც განსახილველ საკითხებს უფრო ღრმად აშუქებენ. ვიკვლევდით რა საკითხებს კონკრეტულ საგარეო პოლიტიკურ მოვლენათა განვითარების ფონზე, შესაძლებლობა მოგვეცა აქამდე წამოყენებულ რიგ მოსაზრებებში ახლებური დასაბუთება შეგვეტანა და გაგვეშუქებინა რამდენიმე ნაკლებად შესწავლილი საკითხი, აგრეთვე დაგვეზუსტებინა ზოგიერთი ფაქტი.

ირან-საქართველოს ურთიერთობა 1675—1712 წწ.

აღნიშნული პერიოდის ირან-საქართველოს ურთიერთობას ვეხებით იმდენად, რამდენადაც ეს გვპირდება ნაშრომში დასმულ საკითხებთან დაკავშირებით. ამიტომ, ჩვენ არ განვიხილავთ ამ დროის შთელ ისტორიას.

ქართველი ხალხის ქედუხრელი ბრძოლა ირანის წინააღმდეგ, მარცხით დამთავრდა, მაგრამ „ქართველობისათვის“ ბრძოლა ძირითადად მაინც მოგებული იყო, რადგან შემუშავდა ირანის საქართველოსთან კომპრომისული ურთიერთობის პოლიტიკური ფორმა. ეს განაპირობა ირანის წინააღმდეგ საქართველოს შეუდრეკელმა ბრძოლამ და შაჰ აბასის ცენტრალისტური პოლიტიკის მარცხმა [88. 160; 84. 362 და 364]. კომპრომისული პოლიტიკა გამოიხატებოდა იმაში, რომ ირანი უცვლელად ტოვებდა საქართველოს სოციალ-ეკონომიკურ წყობას. ტახტი ბაგრატიონთა დინასტიის ხელში რჩებოდა მაჰმადიანობის პირობითა და „ვალის“ ტიტულით [116. 312].

ქართლის ტახტზე გამაჰმადიანებული მეფე ინიშნებოდა. ამით ირანი მნიშვნელოვან წარმატებებს აღწევდა. ეს კარგად აქვს შემჩნეული ფრანგ მისიონერს სანსონს. იგი წერს: „შაჰის პოლიტიკა საქართველოს მიმართ მეტად მოხერხებულია. მისთვის ქართველებს, თუ გაერთიანდებოდნენ, მრავალი უსიამოვნების მიყენება შეეძლოთ. შაჰმა იცის, თუ როგორ ჩაშალოს ეს ერთიანობა და ქართველთა ინტერესები მას ემსახუროს. ის ისე აწინაურებს ყველა თავადს, რომ მათ ავიწყდებოდათ თავიანთი სამშობლო, სარწმუნოება და შაჰის ერთგულნი ხდებიან. ყველაზე დიდი თანამდებობები იმპერიაში ქართველებს ეკუთვნით, ხოლო შათ, რომელთაც ასეთი თანამდებობები არ უკავიათ, ადგილი დათმობილი აქვთ სამეფო ჯუფრასთან და სახელმწიფო ქონებით სარგებლობენ“ [67. 177].

ირანის მთავრობამ მართალია, ვერ შეძლო ქართული სოციალურ-ეკონომიკური წყობის აღმოსავლურ ყაიდაზე გარდაქმნა, მაგრამ ქართველ ფეოდალებზე ერთხელ უკვე დამტკიცებული სამკეიდრო მამულის შაჰისაგან ბოძების სათანადო აქტით განახლება, ფეოდალების მხრივ შაჰისადმი ერთგულების გამოჩენისა და სამსახურის საფუძველ-

ზე ხდებოდა [104. 196]. ასეთ პირობებში თავადურ-ბატონყმურ საქართველოში ფეოდალთა დიდი ნაწილი თავისი უფლებების შეზღუდვას ვერ ურიგდებოდა. ყოველ რენეგატ ფეოდალს პოლიტიკური კარიერისა და უფლებების შესანარჩუნებლად გზა ხსნილი ჰქონდა. ქართველ განდგომილ უფლისწულებს კი, მათი გულის მოგების მიზნით, მუდამ ანდობდნენ მაღალ სამხედრო და ადმინისტრაციულ თანამდებობებს ირანის იმპერიაში.

თანამდებობაზე დაწინაურების საფუძველი გამაჰმადიანება იყო. 1684 წელს ირანში ჩასული გერმანელი მოგზაურ-მეცნიერის ენგელბერტ კემპფერის ცნობით, ისფაჰანში მცხოვრებ გამაჰმადიანებულ ქართველთა რიცხვი 20 ათასამდე უნდა ყოფილიყო. ავტორს თვით უნახია, თუ როგორ მიიღო 19 ქართველმა მაჰმადიანობა, რომლის შემდეგ ისინი უხვად დაუჭილდობიან [192. 230].

ქართლის „ვალი“² უმეტესადაა როდი იყო დარჩენილი. XVII საუკუნიდან XVIII საუკუნის II მეოთხედამდე ქართლის სამეფოში იყო ირანის სპეციალური საზედამხედველო აპარატი [ვეზირი, მუსტოფი, მუნში], რომელიც უშუალოდ ცენტრს ექვემდებარებოდა [84. 381—412].

ქართლის „ვალი“ XVI საუკუნისა და XVII ს-ის დამდეგის ქართველი მეფისაგან იმით განსხვავდებოდა, რომ იგი უკვე ირანის შაჰის მოხელე იყო. ამ მოხელეობისათვის ქართლის „ვალის“ ირანის ჩრდილოეთ ტერიტორიაზე მიღებული ჰქონდა მიწები, რომლის მესაკუთრე შაჰი იყო. „ვალი“ ამ მიწებიდან იღებდა შემოსავალს, მაგრამ იგი ფლობდა დომენს თავის ქვეყანაშიც და სარგებლობდა ქრისტიანი მმართველის სხვა უფლებით [87. 162].

შაჰი ქართველ ფეოდალებსაც აძლევდა სოფლებს ირანში. მათ „ჩამავირი“ ჰქონდათ გაჩენილი. ამას ქართველი ფეოდალები მარჯვედ იყენებდნენ მეფის ხელისუფლებასთან დამოკიდებულებაში. ამგვარი პოლიტიკა ქართლის თავადებში აძლიერებდა სპარსოფილურ განწყობილებას. მით უმეტეს, რომ ხელუხლებელი იყო მათი ყმა-მამული საკუთრივ საქართველოში [84. 379].

ირანთან კომპრომისული ურთიერთობის პოლიტიკის პირველი გამტარებელი იყო ქართლის ვალი როსტომ ხანი (1632—1658 წწ.). უმემკვიდრეოდ გარდაცვლილი როსტომის შემდეგ, ქართლის ტახტი დაიკავა ბაგრატიონების გვერდითი შტოს, მუხრანბატონების წარმომადგენელმა ვახტანგ V-მ, მეფობაში შაჰ-ნავაზად წოდებულმა (1658—1675 წწ.). „ვახტანგ V, — წერს ვ. ალენი, — წარმოდგენდა უდიდეს ფიგურას არა მარტო კავკასიის იმდროინდელ პოლიტიკაში, არამედ

² ვალი (არაბ.) — ირანის ვასალურ ქვეყანაში შაჰის „მოადგილე“.

სპარსეთის მთელ იმპერიაში“ [176. 179]. ვახტანგის „გმირულ სიმა-
მაცესთან კარგად იყო შერწყმული სამხედრო და სახელმწიფო (მარ-
თვის — მ. პ.) ხელოვნების დიდი ცოდნა“ — წერს შარლ დე პეისო-
ნელი [190. 39].

ვახტანგ V „საგარეო პოლიტიკაში თავისი წინამორბედის — როს-
ტომის „ზომიერი“ პოლიტიკის გამგრძელებელი აღმოჩნდა. იგი ქართლ-
კახეთს ირანის ვასალად აღიარებდა და მშვიდობიანი გზით ქართული
პოლიტიკის წარმოებასა და ქართლ-კახეთის გაერთიანებას ცდილობ-
და“ [116. 344]. მაგრამ ეს არ ნიშნავდა, რომ იგი შაჰის ბრძანებებს
უყოყმანოდ ასრულებდა.

ქართლის ტახტზე ბაგრატიონთა ამ შტოს ასვლით საქართველოში
იწყება დამპყრობთაგან განმათავისუფლებელი ბრძოლის ახალი ხანა.
„XVII საუკუნის II ნახევარში საქართველო „აღდგენა-გამოხსნისა-
თვის“ ემზადებოდა. საამისოდ ძალებს რაზმავდა. წამყვანი როლი
ამ საქმეში ქართლს ეკუთვნოდა. ერანის პოლიტიკური ბატონობის
მიუხედავად ქართლი აღნიშნულ დროს ეკონომიკურად და კულტუ-
რულად წინ მიდიოდა. ამავე დროს მისი გავლენა სხვა სამეფო-სამთავ-
როებზე სულ უფრო იზრდებოდა“ [31. XII].

მუხრანბატონთა პოლიტიკური მოღვაწეობა აღმოსავლეთ საქარ-
თველოში მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი იყო. მათ, მეტად რთული
ვითარების მიუხედავად, შეძლეს გადაელახათ სიძნელებები და რამ-
დენიმე ათეული წლის განმავლობაში უზრუნველყვეს აღმოსავლეთ
საქართველოში მშვიდობა და აღორძინება [185. 86]. ქვეყნის გაერ-
თიანებისაკენ მიმართული მათი საქმიანობა ძლიერ უწყობდა ხელს
ეროვნული თვითშეგნების გამოცოცხლებას, თუმცა ქართველ მესვე-
ურებს საქართველოს გაერთიანების იდეაზე ხელი არასოდეს აუღიათ.
„ქართველები, — წერს თ. კრუსინსკი, — ერთსულოვნებას მაშინ
იჩენენ, როცა საქმე ქვეყნის დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას
ეხება. დღემდე ისინი სრული თვითმმართველობისათვის იბრძვიან“
[64. 141]. ქართველი ხალხი კი მუდამ იჩენდა „პირმტკიცეობას, მტერ-
თა ზედა ერთობას“ [31. 12].

მუხრანბატონთა მოღვაწეობა იმითაც არის აღსანიშნავი, რომ
ისინი „...გამოირჩეოდნენ ქართული მწერლობისა და ისტორიის კარ-
გი ცოდნით, საერთოდ ისინი განათლებული მოღვაწეები იყვნენ და
ქართული კულტურის განვითარებას ხელს უწყობდნენ“ [116. 343].

ვახტანგ V-ის საშინაო პოლიტიკა საქართველოს გაერთიანების
მძლავრი მიმართულებით აღინიშნა. ისარგებლა რა დასავლეთ სა-
ქართველოში შინაური აშლილობით, მან 1661 წელს იმერეთის ტახტზე
დასვა თავისი შვილი არჩილი, მაგრამ ეს დიდხანს არ გაგრძელდა. მის
ამ ნაბიჯს წინ აღუდგნენ როგორც იმერეთის დიდებულები, ასევე

თურქეთის სულთანიც. მალე არჩილმა იმერეთი დატოვა. ახლა ვახტანგმა იგი, შაჰის მოთხოვნით, ირანში გაგზავნა. არჩილი იქ გაამაჰმადიანეს, შაჰ-ნაზარ ხანი უწოდეს, კახეთის მეფობა უბოძეს და საქართველოში გამოსტუმრეს.

არჩილმა კახეთი 1664 წელს დაიკავა. ფაქტობრივად ქართლისა და კახეთის სამეფო გაერთიანდა. მამა-შვილი შეთანხმებულად მოქმედებდნენ, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა, რომ ყველაფერი მოგვარებული იყო, რადგან თავადური სისტემის დროს მშვიდობიანი ურთიერთობა ძალზე პირობითი ცნებაა [93. 449]. შაჰი საჭიროებისადა მიხედვით ცვლიდა თავის პოლიტიკას საქართველოს მიმართ. ქართლ-კახეთის გაერთიანება ირანის მთავრობას არ მოსწონდა. კახეთის ტახტზე მალე არჩილს კონკურენტი გამოუჩნდა — თეიმურაზის შვილიშვილი ერეკლე, რომელიც რუსეთში იყო. 1664 წელს არჩილსა და ერეკლეს მომხრეებს შორის ბრძოლაში, არჩილმა გაიმარჯვა. ერეკლე ისევ მოსკოვში დაბრუნდა.

არჩილს კახეთში თავისი გეგმების განხორციელება არ დასცალდა. 1674 წელს ერეკლე მოსკოვიდან კახეთში ჩამოვიდა. მას თავისი მომხრეები სიხარულით შეხვდნენ, მაგრამ მიხვდა, რომ შაჰის გარეშე პაპისეულ სამფლობელოს ვერ მიიღებდა [131. 146]. ირანის შაჰმა, რათა ქართლ-კახეთის მორჩილება უფრო რეალური გაეხდა, ერეკლე თავისთან დაიბარა და ტახტი აღუთქვა. არჩილმა კახეთი დათმო, რადგან „...ფიქრობდა, რომ შაჰი კახეთს ერეკლეს მისცემდა და 1675 წლის დასაწყისში კახეთს თავი მიანება და იმერეთის ტახტის დაკავებას შეეცადა“ [116. 349].

ამასობაში შაჰის კარზე ვახტანგ V-ის საქმეები ცუდად წარიმართა. ირანის გალიზიანების საქმეში დიდი როლი შეასრულა ვახტანგის მიერ ვერცხლის მადნის ფარულად გამოდნობისა და ფულის მოჭრის ამბავმა; ასევე, ვახტანგის დასაველეთ საქართველოს საქმეებში აქტიურად ჩარევა, რაც ირან-თურქეთის ურთიერთობის გამწვავებას უწყობდა ხელს [122. 149], არჩილისა და ადრე მისი ძმის ლუარსაბის, ახალციხის ფაშასთან წასვლა დანაშაულად ჩაუთვალეს და ახსნა-განმარტებისათვის ირანში დაიბარეს.

1675 წელს ვახტანგ V ირანში გაემგზავრა. ქართლის გამგებლად თავისი მეორე ვაჟი — გიორგი დატოვა. ისფაჰანისაკენ მიმავალი ქართლის მეფე გზაში გარდაიცვალა. იგი ირანში წაასვენეს და ყუმში მისი მამობილის, როსტომ ხანის გვერდით დაკრძალეს.

ქართლის ტახტი ახლა კანონით არჩილს ეკუთვნოდა, მაგრამ იგი, როგორც თურქეთის მხარეზე მყოფი, მიუღებელი კანდიდატურა იყო. ისფაჰანში გადაწყვიტეს, რომ ქართლის ტახტზე დაესვათ ირანში მყოფი

ფი ერეკლე. ეს ცდა ჩაიშალა, რადგან ერეკლემ უარი თქვა გამაჰმადიანებაზე.

მალე ქართლის გამგებლად დატოვებული გიორგი, მეფედ დამტკიცების მიზნით, ირანში გაიწვიეს. ამ საქმის სწრაფად გადაწყვეტა შეაფერხა გიორგის ძმამ ალექსანდრემ, რომელიც ირანში აღიზარდა და იმ დროს ისტაჰანის ტარულა იყო. მას ქართლში გამეფება სურდა და საამისოდ ქრთამებს არიგებდა [44. 67]. ამასობაში არჩილი ახალციხიდან გადმოვიდა და ქართლის შემომტკიცება დაიწყო. ასეთ ვითარებაში ისტაჰანში ამჯობინეს, რომ ქართლის ტახტი გიორგისათვის დაეთმოთ. შაჰმა გიორგის მაჰმადიანობა მიაღებინა, 1677 წელს ქართლის მეფედ დაამტკიცა, შაჰ-ნავაზ-ხანი უწოდა და საქართველოში გამოგზავნა [116. 350]. 1677 წელსვე კახეთში ყიზილბაში ხანი დასვეს მმართველად. ამიერიდან 1703 წლამდე კახეთს ყიზილბაში ხანები მართავდნენ.

ამ პოლიტიკით ირანის მთავრობამ საფუძველი გამოაცალა ქართლ-კახეთის გაერთიანებას. საკუთრივ კახეთისათვის ყიზილბაში ხანების მმართველობას მეტად მძიმე შედეგი მოჰქონდა, რადგან „დაღესტნელები მრავლად ჩამოსხდნენ კაკ-ენისელის ზეგანის ქართულ სოფლებში“ [77. 81]. აქ დაღესტნელი ფეოდალების ნაწილმა მკვიდრად დიდობინა და XVII—XVIII საუკუნეების მიჯნაზე გარკვეულ ერთეულებადაც ჩამოყალიბდნენ ქარ-ბელაქნისა და ელისუს სასულთნოს სახით [83. 113—130]. მათ ჩამოყალიბებას საქართველოსათვის უარყოფითი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ისინი ირან-თურქეთის წინააღმდეგ გადამწყვეტ ბრძოლაში განსაკუთრებული მნიშვნელობის ხელისშემშლელ გარემოებად იქცნენ [77. 81; 100. 16].

გიორგი XI ქართლში 1677—1688 წლებში მეფობდა. ამ პერიოდში ირანთან ურთიერთობა უფრო გამწვავდა. გიორგი „მამის პოლიტიკას არა მარტო აგრძელებდა, არამედ უფრო რადიკალურიც იყო“ [93. 458]. შაჰი ჩქარა დარწმუნდა, რომ გიორგი ნაკლებად აპირებდა ირანის მორჩილებას. მან ქართლიდან არ გააძევა არჩილი, რომელსაც შაჰი დაუინებით მოითხოვდა. პირიქით, არჩილი გიორგის დახმარებით არაერთხელ გამეფდა იმერეთში.

გიორგი XI აქტიურად ერეოდა იმერეთის საქმეებში და იქ გავლენის მოსაპოვებლად სხვადასხვა საშუალებებს მიმართავდა: მოყვრობას, მოსყიდვას, თავადთა შორის ბრძოლაში ჩარევას. გარდა ამისა, იგი კახეთის ხანის განსაღვენად ემზადებოდა. იქ მას ძლიერი მომხრეები ჰყავდა [79. 280]. 1688 წელს კახეთის მოსახლეობამ თხოვნით მიმართა გიორგის, რათა დახმარებოდა ყიზილბაში მმართველის განდევნაში. მან გადაწყვიტა, რომ ესარგებლა ამ მომენტით და ქართლ-კახეთი გაერთიანებინა, მაგრამ მისი ეს გეგმა შინაური ლაღატის გამო ჩაიშალა.

შაჰის კარზე მიზეზს ეძებდნენ გიორგის გადასახენებლად. იგი ირანში დაიბარეს, მაგრამ მან ეს მოთხოვნა არ შეასრულა და იმერეთში გადავიდა. ყოველივე ამას შედეგად მოჰყვა ის, რომ დიდი ყოყმანის შემდეგ ირანში მყოფმა ერეკლემ მაჰმადიანობა მიიღო და 1688 წელს ქართლის ტახტზე ავიდა ნაზარალი-ხანის სახელწოდებით.

ერეკლე I ქართლს 1688—1703 წლებში განაგებდა. მან ვერ შესცვალა ქვეყნის ანარქიული მდგომარეობა. მის დროს ქართლ-კახეთში ირანის ხელისუფლება განმტკიცდა. მან ქართლში სპარსული ზნეჩვეულებების დამკვიდრება დაიწყო. თავადებს არ მოსწონდათ ქართლის წესების „დამშლელი“ ერეკლე. ისინი კვლავ გიორგი მეფეს ეფიცებოდნენ ერთგულებას და ტახტზე იწვევდნენ.

1691 წელს გიორგი XI ქართლში შემოვიდა. ოთხი წელი გაგრძელდა პარტიზანული ბრძოლა გიორგისა და ერეკლეს მომხრეებს შორის. იმერეთიდან ხელახლა გამოძევებული არჩილი გიორგისთან ერთად იბრძოდა ყიზილბაშების წინააღმდეგ. მისი მიზანი კახეთის ტახტის დაჭერა იყო, მაგრამ დამარცხდა. ერეკლეს შაჰმა დიდი ჯარი გამოუგზავნა დასახმარებლად. 1695 წელს გიორგი ისევ იმერეთში გადავიდა. ერეკლე ქართლ-კახეთის ტახტზე დაემკვიდრა.

გიორგის სხვა გზა არ ჰქონდა. ქართლის ტახტი რომ დაებრუნებინა, იგი შაჰს უნდა დამორჩილებოდა. ქართლის თავადები ერეკლე I-ის გაძევებას, ქართული წესების აღდგენას და გიორგი მეფის შაჰთან შერიგებას ცდილობდნენ. გიორგიმ ირანის ახალი შაჰის ჰუსეინის (1694—1722 წწ.) წინაშე შუამდგომლობა ერეკლის ხანს სთხოვა [44. 84] ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტის მიხედვით, პირადი ინტერესებით გამსჭვალული ერეკლის ხანი შაჰის წინაშე თავდებად გამოვიდა [35. 212; 30. 102].

1697 წელს ქართლის მეფე ისფაჰანში ჩავიდა. შაჰმა „განიხარა სიხარულითა დიდითა, მაგრამ არ ჯერიყო, რადგან, ისე სახელოვანი კაცი იყო გიორგი“ — წერს სეხნია ჩხეიძე [42. 9]. სხვა შემთხვევაში შაჰი ასეთ პიროვნებას თავს მოსჭრიდა, მაგრამ ახლა, როცა ირანს საფრთხე დაემუქრა ავღანელებით დასახლებულ ინდოეთის საზღვარზე, გადაწყვიტეს გამოეყენებინათ ქართველთა სამხედრო ცოდნა და სიმამაცე, რომელიც საყოველთაოდ იყო განთქმული აზიაში. „სპარსეთის შაჰები, — წერს აკად. ივ. ჯავახიშვილი, — ზმირად თავიანთ სარდლებს არ ენდობოდნენ ხოლმე, ქართველთა პირიანობა და ფიცგაუტეხელობა კი გამოცდილებით იცოდნენ, ამის გამო ისინი თავიანთი დახლართული საქმეების მოწესრიგებას ქართველ მეფეებს ანდობდნენ“ [134. 60]. რაც შეეხება ქართველთა ნიჭსა და უნარს, მას დიდი დაფასება ჰქონდა ირანში.

აქვე აღვნიშნავთ: მთელი XVII საუკუნის განმავლობაში სხვადასხვა დროს ქართველ ცხენოსანთა ჯარის რიცხვი ირანის არმიაში 8 ათასიდან 40 ათასამდე აღწევდა [185. 95]. „კავალერიის კორპუსი უმთავრესად ქართველებისაგან შედგებოდა. ამ კორპუსს მეორე ადგილი ეკავა ირანის კავალერიაში“ [189. 47]. ფრანგი ისტორიკოსი შ. პიკო წერს: „ქართველების მამაცობა ფართოდ იყო ცნობილი დასავლეთ აზიაში. ორ ძლიერ მტრულად განწყობილ სახელმწიფოს შორის ცხოვრება მათგან მუდმივ მამაცობას მოითხოვდა. იმ დროს, როცა შარდენმა იმოგზაურა სპარსეთში, მათი სამხედრო საქმიანობა იმდენად იყო აღიარებული, რომ ქართველებისაგან შემდგარი სამხედრო კორპუსი სპარსეთის არმიის ელიტად ითვლებოდა“ [191. 147].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ირანის შაჰმა გიორგი XI დიდი პატივით მიიღო. ამ დროს ირანის აღმოსავლეთში სერიოზული საფრთხე შეიქმნა. აჯანყდნენ ავღანელი ტომები. მათ წინააღმდეგ გაგზავნილმა ირანის ჯარმა რამდენჯერმე მარცხი იწვნია. ასეთ ვითარებაში შაჰმა გადაწყვიტა გამოეყენებინა გიორგი XI-ის სამხედრო ნიჭი და ძალა. „აიძულებდა ყვენი გიორგი მეფესა, რათა განაგოს საქმე ესე და მიაწიქოს კვალად ქართლი და არ ინებებდა მეფე. არამედ ქართველნი, რომელნი იყვნენ მის თანა, ევედრებოდნენ ყოფად ამისა. ამისთვის ინება მეფემან, მისცეს ქირმანი და ნიჭნი დიდნი“ — წერს ვახუშტი [30. 104]. ერთი სიტყვით, გიორგი დაინიშნა ქირმანის ბეგლარბეგად³, ხოლო მისი ძმა ლევანი — ნაიბად⁴ [42. 10—11].

1699 წელს გიორგიმ აჯანყებული ბელუჯების წინააღმდეგ გაგზავნა ლევანი ქართველთა ლაშქრით და დაამარცხა ისინი, მაგრამ მალე ბელუჯებმა გაანადგურეს ზორასანი. 1700 წლის 5 მაისს გიორგი თვითონ ჩავიდა ქირმანში და სასტიკად დასაჯა ბელუჯები. ამისათვის შაჰმა გიორგი უხვად დაასაჩუქრა, ლევანი ისფაჰანში გაიწვია და ირანის დივანბეგად დანიშნა, ხოლო მისი ვაჟი — ქაიხოსრო — ისფაჰანის ტარულად⁵.

მცირე ხნის შემდეგ ყანდაპარში ირანელთა წინააღმდეგ ბრძოლას სათავეში ჩაუდგა ლილზაის ტომის ბელადი, ყანდაპარის პროვინციის დედაქალაქის — ტერმეზის ქალანთარი მირჯეისი. შაჰმა ისევ თვალყური მიაპყრო გიორგის „...მამაც ჯარისკაცსა და ნიჭიერ მხედართმთავარს, რომელსაც გაუგზავნა ბრძანებულება, დაეტოვებინა ქირმანის პროვინციის გუბერნატორობა და როგორც სპარსელთა 25-ათასიანი და ქართველთა 4-ათასიანი ლაშქრის მეთაური, ვიცე-შაჰის

3 ბეგლარბეგი (თურქ.) — დიდი პროვინციის მმართველი.

4 ნაიბი (არაბ.) — მოსამართლე; პროვინციის მმართველის მოადგილე.

5 ტარულა, დარულა (სპარს.) — ქალაქის პოლიცმაისტერი.

თანამდებობაზე გამგზავრებულიყო ყანდაპარში“ — წერს იოსებ ქართველი [43. 90]. სეხნია ჩხეიძის მიხედვით, შაჰმა გიორგის ქართლის მეფობა დაუბრუნა, დანიშნა ირანის ჯარების მთავარსარდლად, უბოძა ყანდაპარისა და გირიშკის ბეგლარბეგობა და ავღანელების წინააღმდეგ ბრძოლა უბრძანა [42. 19]. ვახუშტის ცნობით, „აღუძნდა ფრიად საქმე ესე მეფესა და არა ენება. არამედ აიძულებდნენ მის თანა მყოფნი ქართველნი ამის ყოფად“ [30. 106]. „შეგვექმნა სიხარული ქართლის შოენისათვის, მაგრამ ყანდაპარს წასულის მოწყენა“ — შენიშნავს ლაკონიურად სეხნია ჩხეიძე [42. 19].

როგორც ვხედავთ, გიორგი მეფე კარგად ხედავდა, რომ ის შაჰს თავისი მიზნებისათვის სჭირდებოდა. მას ავღანელების წინააღმდეგ ბრძოლა არ სურდა, მაგრამ შექმნილ ვითარებაში სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა, შაჰს უნდა დათანხმებოდა. ამიტომ, ის კომპრომისსზე წავიდა. ვახუშტი წერს: „...ნება სცა ყვენსა, რათა მისცეს აწვე განგეობა ქართლისა ვახტანგს და მერმე წარავლინოს ლევან ქართლს, რათა განაგოს საქმენი“ [30. 106].

შაჰმა გიორგის თხოვნა შეასრულა. „ყვენმან მსწრაფლ მიუწერა ერეკლე მეფესა, რათა მოიყვანოს ვახტანგ ქართლს და მისცეს ყოველნი საუფლისწულონი მამისა თვისისა ლევანისა“ — წერს ვახუშტი [30. 91].

შაჰმა ერეკლე I-ს უბოძა კახეთის მეფობა, ირანის ყულარალასობა⁶ და ირანში გაიწვია. 1703 წელს ქართლის ჩანიშნობა ვახტანგ ლევანის ძეს (ვახტანგ VI-ს) ებოძა.

გიორგი XI-ის ყანდაპარში გაგზავნით ირანის მთავრობას შეეძლო დამშვიდებულიყო. ამით შაჰ ჰუსეინი ორ მიზანს აღწევდა: პირველი, გიორგის ხელით ფიქტავდა ქედუხრელი ავღანელების ძალებს. ეს ნიჭიერი და გამოცდილი მხედართმთავარი უნდა გამხდარიყო ირანის იმპერიის უშიშროების გარანტია; მეორე, მოაცილა რა იგი საქართველოს, ირანის მთავრობამ მოხსნა ამ მხრიდან საშიშროება, რაღვან საქართველოში გიორგის პოზიციების განმტკიცებას შეეძლო საბედისწერო როლი შეესრულებინა ირანში არსებული ხელისუფლებისათვის.

ავღანეთში გიორგი XI-ის ბრძოლებისა და ტრაგიკულად დაღუპვის ამბებზე მოკლედ შეგვიჩვენებთ.

1704 წლის მაისში გიორგი 20-ათასიანი ლაშქრით (მათ შორის 4 ათასი ქართველთა რჩეული მხედარი იყო) ყანდაპარისაკენ დაიძრა. მან სწრაფად და ადვილად ჩაახშო აჯანყება. ყანდაპარში თითქმის სიმშვიდე დამყარდა, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა, რომ ავღანელები შეუჩინებლად ირანელ დამპყრობთა ბატონობას. იქ შეიქმნა საიდუმლო

⁶ ყულარალასი (სპარს.) — შაჰის გვარდიის უფროსი.

ორგანიზაცია, რომელმაც ისტაპანში დელეგაცია გაგზავნა. მათ მოახერხეს შაჰისათვის გადაეცათ საჩივარი გიორგისა და მისი ლაშქრის დესპოტიზმის შესახებ [119. 43]. გიორგიმ, როცა შეიტყო, რომ ეს მირ ვეისის მეშვეობით მოხდა, იგი დააპატიმრა და ისტაპანში გაგზავნა. იოსებ ქართველის ცნობით, გიორგიმ ამასთან ერთად შაჰს მისწერა: „საქირაა მირ ვეისის მოშორება, როგორც ცუდი განზრახვების, მოუსვენარი გონებისა და ძლიერი ადამიანისა, რომელსაც უნარი შესწევს დროთა განმავლობაში რამდენიმე საბედისწერო დარტყმა შეიყენოს მონარქიას“ [43. 91]. დიუ სერსოს მიხედვით კი, გიორგი „შაჰს თხოვდა, რომ თუ მას უნდოდა ეს პროვინცია [ყანდაპარი — მ. პ.] შეენარჩუნებინა, მირ ვეისს არასოდეს უნდა დართოს ნება ყანდაპარში დაბრუნებისა“ [68. 166].

ისტაპანში მირ ვეისმა სწრაფად აუღო ალლო შექმნილ ვითარებას. მან მალე გაიკაფა გზა სუსტო ნებისყოფის შაჰისაკენ, რათა გიორგის წინააღმდეგ ჩასახული გეგმები განეხორციელებინა. მან ადვილად შესძლო გიორგის მოწინააღმდეგეთა ჯგუფის მოქრთამვა [43. 91]. ჯ. ჰანვეი წერს: „მირ ვეისი თავის მომხრეებს ხშირად მოაგონებდა ეფიქრათ, გიორგის ძალასა და ღირსებაზე. მან ისე ოსტატურად მოაწყო საქმე, რომ მოაჩვენა, საქართველოს მეფე, რომლის გამგებლობაში იყო ქირმანი და ყანდაპარი, არ შეიძლებოდა შაჰს ერთგული უოფილიყო. ამასთან დაკავშირებით, ხშირად მოაგონებდა შაჰს სპარსეთის არმიის წინააღმდეგ გიორგის ბრძოლას თბილისში“ [62. ტ. III. 34].

გიორგის წინააღმდეგ მირ ვეისის მუხანათური გეგმის განხორციელებას ისიც უწყობდა ხელს, რომ „...შაჰის სამეფო კარზე არსებობდა ძლიერი ანტიქართული ჯგუფი, რომელშიც ქართველების წარმატება ეჭვსა და სიძულვილს იწვევდა“ [185. 100]. მირ ვეისს კიდევ ერთი ხელსაყრელი მომენტი შეექმნა.

1708 წელს ისტაპანში რუსეთ-ირანის სავაქრო ურთიერთობათა საკითხის მოსაგვარებლად პეტრე I-ის ელჩობა ჩავიდა, რომელსაც წარმოშობით სომეხი, ისრაელ ორი მეთაურობდა. ისარგებლა რა ამ შემთხვევით, მირ ვეისმა გიორგი შაჰის წინაშე სავაქრო პიროვნებად დახატა. ის მიუთითებდა ირანის წინააღმდეგ ქართველებისა და სომეხების გაერთიანებაზე რუსეთის სასარგებლოდ [64. 273]. ამ აზრის გამაყარებლად იგი სხვა არგუმენტსაც იშველიებდა. „თუ ამასობაში, — ჩააგონებდა მირ ვეისი ირანის ხელმწიფეს, — გიორგი მიიმხრობდა თავის მხარეზე ავღანელებს, ანდა მოუწოდებდა დიდ მოგოლს და მისცემდა მას ყანდაპარს, თავს მოახვევდა შაჰს ახალ ომს ინდოეთის ძლიერ იმპერატორთან, ხოლო თვითონ თავისი ძალებით დაიძრებოდა სპარსელების წინააღმდეგ“ [64. 261].

მირ ვეისი მირ წამოყენებული ეს არგუმენტი შაჰის სამეფო კარზე ირწმუნეს. სამწუხაროდ, გიორგი XI-ს ასეთი პოლიტიკური გეგმა არ ჰქონია. რა თქმა უნდა, გიორგის ისე რომ მოეწყო საქმე, როგორც ეს მირ ვეისმა დაუხატა ირანის მესვეურებს, ეს მომასწავებელი იქნებოდა ირანის იმპერიის დამხობისა და აღმოსავლეთ საქართველოს დამოუკიდებლობის მიღწევისა, მაგრამ როგორც აღვნიშნეთ, გიორგის ასეთი პოლიტიკური სიბრძნე არ გამოუჩენია და არც დაუსახავს ასეთი გეგმა მიზნად.

ასე რომ, მირ ვეისი 1709 წელს ყანდაპარში გაგზავნეს. იოსებ ქართველის მიხედვით, ყანდაპარში დაბრუნებულ მირ ვეისს გიორგის მოქმედებისათვის მეთვალყურეობა ევალებოდა [43. 91]. დიუ სერსოს ცნობით, შაჰმა მირ ვეისს ძველი თანამდებობა დაუბრუნა და ყანდაპარში გაგზავნა [68. 226]. თ. კრუსინსკისთან კი ვკითხულობთ: „მირ ვეისი ყანდაპარში დაბრუნდა. მას ხელთ ჰქონდა შაჰის რესკრიპტი, ძვირფასი საჩუქრები და სარეკომენდაციო წერილები გიორგის მეგობრებისაგან, რომლებმაც არაფერი იცოდნენ გიორგის მოწინააღმდეგეთა მოქმედების შესახებ. სხვა წერილებთან ერთად, მირ ვეისს გიორგის ძმის ლევანის სარეკომენდაციო წერილიც ჰქონდა, რომლის ნდობა მან ისფაჰანში მოიპოვა“ [64. 263]. ყოველივე ამას შედეგად მოჰყვა ის, რომ გიორგი XI 1709 წლის 21 აპრილს ავღანელებმა მუხანათურად მოკლეს, ხოლო მისი ჯარი გაანადგურა მირ ვეისმა. ასე რომ, ამ მამაცმა ქართველმა მეფემ თავისი მხედრული ნიჭი, უნარი და ენერგია ვერ მოახმარა საქართველოს სამსახურს.

ავღანეთში გიორგი XI-ის დამარცხების მიზეზი სწორად აქვს დანახული ფრანგ შარლ დე პეისონელს. გიორგის პოლიტიკის მარცხის მისეული შეფასება, ვფიქრობთ, ჰაინტერესო იქნება მკითხველისათვის და ამიტომ მას მთლიანად მოვიყვანთ. იგი წერს: „გურგინ ხანს (გიორგი XI-ს — მ. პ.) არ ეყო პოლიტიკური სიბრძნე. იგი მიზნის მისაღწევად ძალას მიმართავდა და ანგარიშს არ უწევდა იმას, რომ მოხერხებულობით ხშირად მეტის მიღწევა შეიძლება, ვიდრე ძალადობით. მას არ ეყო სიფრთხილე, რის გამოც ებმებოდა მახეში, საიდანაც თავის დაღწევა შეიძლებოდა მხოლოდ მოხერხებულობით და არა მამაცობით. მის მიერ დაშვებული შეცდომები უფრო საბედისწერო აღმოჩნდა, ვიდრე სარგებლობა მოუტანა გამირულმა საქმეებმა. მან დაადასტურა, თუ რამდენად სახიფათოა გამბედაობა სიფრთხილის გარეშე. მისმა მტერმა მირ ვეისმა კი პირიქით, აჩვენა, თუ რას აღწევს ეს ორი თვისება, როცა ისინი განუყოფელნი არიან“ [190. 53].

გიორგი XI-ის ავღანეთში დაღუპვის შემდეგ, ირანის შაჰმა შექმნა დიდი არმია და მის შეთაურად დანიშნა ისფაჰანის გუბერნატორი და დივანბეგი ქაიხოსრო ლევანის ძე. ამასთანავე შაჰმა მას უბოძა ქართ-

ლის ტახტიც. ქაიხოსრო ორი წელი (1709—1711 წწ.) ითვლებოდა ქართლის მეფედ, მაგრამ იგი თავის სამშობლოში არ უნახავთ.

შაჰის კარზე ისევ ამოქმედდა ანტიქართული ჯგუფი, რათა ხელი შეეშალათ ქაიხოსროს ექსპედიციის მომზადებისათვის. „ქართველთა მეორე ექსპედიცია, — წერს დ. ლენგი, — თავიდანვე მარცხისათვის იყო განწირული. სპარსეთის სამეფო კართან არსებულმა ანტიქართულმა კოალიციამ ახალი დიდგზირის ფაქტ ალი-ხან დაღესტნელის მეთაურობით კავშირი დაამყარა მირ ვეისთან. ქაიხოსროს ჯარში მყოფი ერთ-ერთი სპარსელი მსახური დაკავშირებული იყო ავღანელებთან, ხოლო ქაიხოსროს ჯარისათვის განკუთვნილი თანხების ნაწილი ისფაჰანში უკანონოდ მიითვისეს“ [185. 101].

ქაიხოსრომ სამხედრო მოქმედება წარმატებით დაიწყო. მან ყანდაპარს ალყა შემოარტყა. მირ ვეისი იძულებული გახდა ქალაქის ჩაბარება შეეთავაზებინა, მაგრამ ქაიხოსრომ მოლაპარაკება არ ისურვა. „წარმატებაში დარწმუნებული ქართველი გენერალი უსიტყვო კაპიტულაციას მოითხოვდა, რამაც ალყაშემორტყმულთა შორის სასტიკი წინააღმდეგობის გაწევის გრძნობა გამოიწვია“ [185. 101]. ყანდაპარსის ციხესიმაგრის აღება გაჭიანურდა. ამასთანავე გაიზარდა ირანელთა დეზერტირობა არმიში. ქაიხოსრომ უკანდახევა გადაწყვიტა, მაგრამ უკვე გვიან იყო. შევსებული ძალებით მირ ვეისმა ბრძოლა გაუმართა მოწინააღმდეგეს და დაამარცხა ისინი. 1711 წლის 26 ოქტომბერს ქაიხოსრო მამაცურად დაიღუპა.

ამ ბრძოლებში ქართლის მეფემ სიმამაციისა და გმირობის მაგალითი უჩვენა. იგი მოკლა ექვსმა ავღანელმა ერთად. „გმირულად დაასრულა თავისი სახელოვანი სიცოცხლე ქაიხოსრომ, რომელიც თუ რაიმეთი დაიძრახებოდა, მხოლოდ იმით, რომ მან ქრისტიანული სარწმუნოება შეიცვალა“ — წერს პეისონელი [190. 55]. „უფლისწულ ქაიხოსროს სიკვდილო, — წერს დიუ სერსო, — ყველაზე დიდი დანაკარგი იყო, რადგან იმ დროს სპარსეთის სამეფოში არ იყო ისეთი ღირსეული და ნიჭიერი მხედართმთავარი, რომელიც მას შეცვლიდა“ [68. 257].

ირანის ინტერესებისათვის ავღანეთში გიორგი XI-ისა და ქაიხოსროს დაღუპვას, საქართველოსათვის მძიმე შედეგი მოჰყვა. „ყანდაპართან კატასტროფა, — შენიშნავს დ. ლენგი, — ნიშნავდა არა მარტო სეფიანთა შერყეული რეჟიმის დაღუპვას, არამედ მან საქართველოს დაუკარგა მისი რჩეული გენერლები და სამხედრო მეთაურები, სწორედ იმ დროს, როცა საქართველოს ისინი ესოდენ სჭირდებოდნენ“ [185. 102]. ვ. ალენი კი მიუთითებს: „გიორგისა და მისი ძმების სამხედრო სიმამაცემ შეინარჩუნა უკანასკნელ ათეულ წლებში სეფიანთა დინასტია სპარსეთში“ [176. 176].

როგორც აღნიშნული გვქონდა, 1703 წელს ქართლის ჯანიშინად⁷ დაინიშნა ვახტანგ VI. მისი ჯანიშინობის პერიოდში, რომელიც 1703 წლიდან 1712 წლის აპრილამდე გაგრძელდა, აღორძინდა ქართული სახელმწიფოებრივი და კულტურული ცხოვრება. მაჰმადიანთა ძალმომრეობის პირობებში ვახტანგი ეროვნულ-ქრისტიანული პოლიტიკის მედროშედ გამოვიდა. „ვახტანგის მოღვაწეობის ე. წ. ჯანიშინობის პერიოდი საქართველოს გაღრთიანების იდეოლოგიური შემზადების ხანა იყო“ [115. 36]. ეს პოლიტიკა ეწინააღმდეგებოდა ირანის შაჰის პროგრამას, მაგრამ სანამ გიორგი XI თავისი ჯარით ყანდაპარში ავლანთა მრავალრიცხოვან ტომებს აკავებდა [116. 399], შაჰის სამეფო კარი იძულებული იყო რამდენადმე შეეკავებინა თავი ქართლის შინაგან საქმეებში ჩარევისაგან და გიორგის „...ზურგს ამოფარებულ ჯანიშინი ქართლში წარმატებით საქმიანობდა“ [116. 399].

ვახტანგ VI-მ ენერგიულად დაიწყო სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა. მან პირველ რიგში საქმე ერეკლე I-ის დროს „შეშლილი“ წესების აღდგენით დაიწყო. შემდეგი ღონისძიება დარღვეული საეკლესიო სამართლის აღდგენა იყო. კათალიკოსად ვახტანგის ძმა დომენტი აირჩიეს. მისი სახით ვახტანგმა ქართლის ეკლესიაში ერთგული მომხრე გაიჩინა [78. 187; 79. 283].

ფეოდალური სახელმწიფოს სოციალური განვითარების მიზნით, ვახტანგმა დიდი პრაქტიკული ნაბიჯები გადადგა (დაწვრ. იხ: 126). მან 1705—1708 წწ. შეაგროვა ძველი ქართული და უცხოური (ებრაული, ბერძნული, სომხური) სამართლის წიგნები და ერთ კრებულად შეკრა ისინი [79. 284], რომელიც თავისი ხასიათით იშვიათობას წარმოადგენს მსოფლიო სამართლის ისტორიაში [125. 25]. ამავდროულად ხანას ეკუთვნის მეორე საკანონმდებლო ძეგლი — „დასტურლამალი“. „ვახტანგ VI-ის სამართალი ბატონყმური ურთიერთობის მოწესრიგებისათვის იყო შედგენილი, ხოლო მისივე „დასტურლამალი“ სახელმწიფოს მშენებლობას ისახავდა მიზნად“ [89. 62]. ამიერიდან ქვეყანას კვლავ გაუჩნდა სახელმწიფო და კერძო წერილობითი სამართალი. მართალია, ვახტანგმა კანონთა ეს კრებული ქართლისათვის შეადგინა, მაგრამ ის მთელ ფეოდალურ საქართველოში მოქმედ სამართლის წიგნად იქცა [79. 285].

ვახტანგ VI-ის სამართალი „შეეხო იმდროინდელი ცხოვრების ყველა სფეროს. მართალია, ეს კანონმდებლობა მებატონეთა ინტერესებს იცავდა, მაგრამ იგი ერთგვარ საზღვარს უდებდა მათ თვითნებობას გლეხობის მიმართ. ამ მხრივ ვახტანგის წინამორბედი იყო არჩილ მეფე.

⁷ ჯანიშინი (სპარს. ჯანეშინ — მოადგილე, ნაცვალ). — შაჰის მიერ ირანში გაწვეული ქართლის მეფის ნაცვალ ქვეყნის გამგებლად დატოვებული პირი.

მწარმოებელი საზოგადოების კატასტროფული შემცირების პირობებში გამაფრთხილებლად გაისმა არჩილის ცნობილი პოეტური ფრაზა „თუ ამოწყდეს გლეხკაცი, საქართველო დაძაბუნდა“ [29. 73]. მართალია, არჩილი გლეხთა გამოსარჩლებამდე ფეოდალური საქართველოს დაცვის ინტერესებმა მიიყვანა [78. 191] და იგი არ ეხებოდა ბატონყმობის სოციალურ და ეკონომიკურ საფუძვლებს, მაგრამ იმდროინდელ პროგრესულად მოაზროვნე ქართველებს შეგნებული ჰქონდათ, რომ მხოლოდ გლეხთა რაციონალური ექსპლუატაცია უზრუნველყოფდა დაქვეითებული მეურნეობის აღდგენას, ქვეყნის ეკონომიკურ დაწინაურებას. „მაგრამ ეს შეიძლებოდა მომხდარიყო მხოლოდ ბატონყმური ურთიერთობის მოწესრიგების შედეგად, რასაც განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ვახტანგ VI-მ თავის სამართალში“ [89. 62].

ფრიალ ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ვახტანგმა სამართლის წიგნში დააკანონა თავისი პოლიტიკური შეხედულება მეფის უფლებების შესახებ. ამ სამართლის მე-2 მუხლი აცხადებს: „...თუ მეფეს მეფობა შეეძლოს ქნას; თუ არა, სახელი და საუკუნო უნდოდეს, შეუძლებლად მეფობის უქონლობა სჯობს და კელის აღება“ [36. 48]. ამით ვახტანგმა განსაზღვრა, რომ საზოგადოების ცხოვრებასთან მაკავშირებელ ძალას, მმართველი კლასის მეთაურს, მეფეს, უნდა გააჩნდეს მიზნები, რათა ქართველობის დაცვით მოაწესრიგოს ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარება და იბრძოდეს მისი მომავლის გაუმჯობესებისათვის. ფ. ენგელსის ცნობილი დებულებით რომ ვთქვათ, „ფეოდალურ სამყაროში სამეფო ხელისუფლება უდავოდ პროგრესული ელემენტი იყო. იმ დროს არსებული საერთო უწყესრიგობის ვითარებაში მხოლოდ სამეფო ხელისუფლება გამოდიოდა წესრიგის წააზომადგენლად“ [3. 411].

სახელმწიფო ხელისუფლების გაძლიერებისა და რეაქციონერი თავადების ალაგმვის მიზნით, ვახტანგმა შექმნა ე. წ. „მცველთა ჯარი“, რომელიც შედგებოდა ვახტანგის ერთგული თავადიშვილებისა, აზნაურიშვილებისა და მსახურებისაგან და რომელთაც ჯამაგირი ეძლეოდათ. ვახტანგმა სასტიკად აკრძალა ქართლში ტყვის სყიდვა. ამან შეაშფოთა ყიზილბაში მეციხოვნეები და 1709 წელს ისინი აჯანყდნენ. ირანის შაჰმა აჯანყებულს მხარი არ დაუჭირა, რადგან ამ დროს ქართლის მეფე გიორგი საჭირო კაცი იყო ირანში და შაჰიც მის წყენას მოერიდა. შაჰის ბრძანებით აჯანყებული მეციხოვნეები ახალი ჯარით შეცვალეს [79. 291—292].

ქართლისათვის მშვიდობიანი ცხოვრება საკმარისი აღმოჩნდა, რომ ქვეყანა გაძლიერებულიყო. მოშენდა გლეხობისაგან დაცარიელებული და გაჩანაგებული სოფლები, განვითარდა ქალაქები. თბილისი მნიშვნელოვანი სავაჭრო-სახელოსნო ცენტრი გახდა. ვახტანგ VI-ის ინი-

ციატივით გაყვანილი და განახლებულ იქნა მრავალი არხი. აშენდა ან შეკეთდა სახელმწიფო თუ სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობანი. გაიშალა სამთომადნო წარმოება. აღმავლობის გზაზე დადგა ვაჭრობა.

მეცნიერი მეფე სათავეში ედგა არა მარტო ქვეყნის პოლიტიკურ საქმიანობას, არამედ უშუალოდ წარმართავდა საქართველოს ინტელექტუალურ ცხოვრებას. 1709 წელს ვახტანგმა თბილისში სტამბა გახსნა. იმავე წელს დაიბეჭდა პირველი ქართული წიგნი, ხოლო 1712 წელს პირველად დაიბეჭდა სტამბურად შოთა რუსთაველის უკვდავი „ვეფხისტყაოსანი“ ვახტანგის რედაქციითა და კომენტარებით. მან სათავე დაუდო მეცნიერულ რუსთველოლოგიას. ვახტანგის ინიციატივითა და პირადი მონაწილეობით გაიშალა ისტორიული მეცნიერების შესწავლა. ამ მიზნით შედგა ე. წ. „სწავლულ კაცთა“ კომისია ბერი ეგნატაშვილის მეთაურობით, რომელსაც დაევა „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტირება, გამართვა და გაგრძელება [116. 501—502]. ეს „ისტორია“ „ქართველობისათვის“ იდეური ბრძოლის ერთ-ერთი საშუალებათაგანი იყო [86. 62]. ასევე კულტურის ყველა დარგი ჩაყენებულ იქნა ქრისტიანობის შენარჩუნებისა და გაძლიერების სამსახურში. ქრისტიანობა კი ქართველობის ტოლფასი კატეგორია იყო. მაღე ვახტანგის ეს დიდი საქმიანობა შეწყდა.

1711 წლის 26 ოქტომბერს ყანდაპარში ქაიხოსროს დაღუპვის შემდეგ ქართლის ტახტი გათავისუფლდა. შაჰმა ახლა ქართლის ტახტი ვახტანგს შესთავაზა. როგორც ქართული წყაროებიდან (ვახუშტი და სენხია ჩხეიძე) ჩანს, ვახტანგი ირანში თავის „განმზრახთა“ რჩევით გაემგზავრა. თ. კრუსინსკის მიხედვით, ვახტანგი ტახტზე დამტკიცების ააბაბით 1712 წელს ირანში გაიწვიეს [64. 143—144]. ასევე ჩანს იმდროინდელ სხვა ევროპულ წყაროებშიც [41. 105—110]. ვახუშტი კი წერს: „...ხოლო მუნ განუზრახეს განმზრახთა წარსვლა წინაშე ყეენისა. ესე ირწმუნა და მიუწერა ყეენსა წინაშე მისსა ყოფა“ [30. 118]. ამ საკითხის გარკვევას ჩვენთვის პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. უპირატესობას კი ქართულ წყაროებში დაცულ ცნობებს ვანიჭებთ.

ჩვენი აზრით, რამდენადაც ირანის შაჰი ქართლის ტახტს ვახტანგს სთავაზობდა, ქართველი საზოგადოების მოწინავე ნაწილმა, ვახტანგის მომხრეებმა, რომელთაც იგი ღირსეულ კანდიდატად მიაჩნდათ, ქართლის ტახტზე მეფობის საბოლოოდ დასამტკიცებლად შაჰთან წასვლა ურჩიეს. თავის მხრივ ვახტანგი, ჩანს, ითვალისწინებდა რა ირანის კრიზისულ მდგომარეობას, ცდილობდა ესარგებლა ამ შემთხვევით, რათა შაჰს ქართლის ტახტზე ის ქრისტიან მეფედ დაემტკიცებინა.

1712 წლის 23 აპრილს ვახტანგი 300 კაცის თანხლებით [42. 118], (სხვა ცნობით — 2 ათასი) [64. 144], ირანში გაემგზავრა. „მისრული წინაშე ყეენისა პატივცემულ იქნა დიდითა პატივითა ყეენისაგან“

[30. 118]. შაჰმა ვახტანგს გამაჰმადიანება მოსთხოვა და მალე გამო-სტუმრება აღუთქვა. სარწმუნოების შეცვლაზე ვახტანგმა შაჰს მტკი-ცე უარი მოახსენა და განუცხადა: „მე მოვედ, რათა არა დამართონ მტერთა და არ შეირყეს ქართლი. გარნა (თქვენთან — მ. პ.) არიან ძმანი ჩემი მაჰმადიანნი და რომელი გნებავს წარავლინე და მე ვიყო წინაშე შენსა“ [30. 119]. ვახტანგის ამ განცხადების შემდეგ „...ინება ყვენმან წარმოვლინება ვახტანგისა სჯულითვე თვისითა, არამედ არა აუფლეს, განმზრახთა თვისითა და არცა ინება იესემ ნებითა ვახტან-გისათა წარმოსვლა“ [30. 119].

პროფ. ვ. დონდუა ეხება რა ვახუშტის ამ ცნობას, წერს: „ვახტან-გის მიერ ქართლის სამეფო კაცებად რეკომენდებულ „მაჰმადიან“ ძმათაგან უპირველეს კანდიდატად უთუოდ იესე იყო გაგულებული, მა-გრამ ჩვენთვის მთლად ნათელი არ არის, რას გულისხმობდა ვახტან-გი, როდესაც თავის შესახებ აცხადებდა: მე ვრჩები შაჰის კარზე“ [99. 81]. აქვე მკვლევარი გამოთქვამს შემდეგ აზრს: „...მოვლენათა შემდგომი განვითარება გვიჩვენებს, რომ ვახტანგს მისადმი კეთილ-განწყობილი შაჰის „წინაშე“ ხედებოდა ერთგვარი კონსულტანტისა და კურატორის როლი საქართველოს საკითხებში. მისი ბრძნული რჩევა-დარიგება ქართლისა (და ასევე კახეთის) საქმეთა წარსამარ-თავად ირანის სამეფო კარისათვის, ცხადია, ძვირდასაფასებელი იყო“ [99. 81]. ავტორის ეს დასკვნა გამომდინარეობს ვახუშტის შემ-დეგი ცნობიდან: „არცა ინება იესემ ნებითა ვახტანგისათა წარმო-სვლა“. „აშკარაა, — წერს ვ. დონდუა, — განიარაღებული ჯანიშინის „ნებას“ დიდი ძალა შერჩენია იმეამად. ჩანს, ვახტანგის ნება-სურვი-ლის თანახმად მიუღია იესეს წინადადება ქართლისაკენ გამგზავრებუ-ლიყო, როგორც შაჰის კანონიერი „ვალი...“ [99. 81].

ჩვენ გვიჭირს დავეთანხმოთ პატივცემული მკვლევრის ამ დასკვნას და ვახუშტისთან მოყვანილი ცნობის მისეულ ინტერპრეტაციას. ჯერ ერთი, ვ. დონდუა ფრახტს „არცა ინება იესემ ნებითა ვახტანგისათა წარმოსვლა“, წვეცტს ვახუშტის ცნობის ძირითად კონტექსტს. აქ ნათქვამია, რომ, როცა შაჰმა ვახტანგის ქრისტიანად გამოგზავნა და-აპირა, ამის ნება არ ღართეს შაჰს მისმა მრჩეველებმა და „არცა ინება იესემ ნებითა ვახტანგისათა წარმოსვლა“. ჩვენი ღრმა რწმენით ეს წინადადება ასე უნდა წავიკითხოთ: „არც იესემ (შაჰის მრჩეველების მსგავსად) არ ინება ვახტანგის (თავისი რჯულით, ქრისტიანობით) ქართლში დაბრუნება“; მეორე, თუ ვახტანგმა ქართლის ტახტისათვის შაჰს იესეს კანდიდატურა შესთავაზა, როგორც ეს ვ. დონდუას მიაჩ-ნია, მაშინ იესეს ვახტანგის საწინააღმდეგო არაფერი უნდა ჰქონოდა. ვახუშტისთან კი ჩანს, რომ ირანში მყოფმა იესემ ვახტანგს „...აღუდ-გინა ტფილისის გუშაგნი“, რომელთა თოფჩიბაში თვითონ იყო. მათ

შპსს შეატყობინეს, რომ ვახტანგმა დასწვა წმინდა წიგნი ყურანი და შეურაცხყო მუსლიმანები [30. 119]. ჩანს, ეს მონაწილე ამბავი იესემ მიიჩნია იმ საშუალებად, რომ შაჰი ვახტანგს გასწყრომოდა და თვითონ დაეკავებინა ქართლის ტახტი.

იქვე ვუბრუნდებით რა ვახტანგის განცხადებას შაჰის წინაშე, „მე მოვედ, რათა არა დამართონ მტერთა და არ შეირყეს ქართლი“, ჩვენი აზრით, ვახტანგი თავისი ამ მტკიცე პოზიციის ჩვენებით ცდილობდა დაერწმუნებინა ირანის ხელმწიფე, რომ ქართლის ტახტზე ქრისტიანი მეფე უფრო სასურველ სამსახურს გაუწევდა შპსს, ვიდრე მაჰმადიანი. ამ აზრს თ. კრუსინსკის შემდეგი ცნობაც გვკარანახობს. იგი წერს: როცა ვახტანგს მაჰმადიანობის მიღება შესთავაზეს, მან „ურყევი სიმტკიცით უარყო ყველა დანაპირები და ამბობდა: ტყუილად ნუ ექნება შპსს იმედი მის ერთგულებაზე, თუ მას აიძულებენ შეიცვალოს სარწმუნოება და ხელს ააღებინებენ იმ კანონზე, რომელიც აცხადებს: „მიეცი კეისრისა კეისარსა და ღმრთისა ღმერთსა“ [64. 144]. ერთი სარწმუნო ფრანგული წყაროს მიხედვით, როცა დაინახეს, რომ „...ვახტანგი მტკიცედ იდგა თავის გადაწყვეტილებაზე, შესთავაზეს: თავი მოაჩვენოს, რომ მან მიიღო მაჰმადიანობა, გაემგზავროს თავის ქვეყანაში და იქ აღიაროს ისეთი სარწმუნოება, რომელიც მას მოსწონს“ [27. 46]. ასეთ აშკარა დათმობაზე წასვლა ირანის სამეფო კარის მიერ უპრეცედენტო შემთხვევა იყო.

ჩვენი აზრით, შაჰი ასეთ დათმობაზე იმიტომ მიდიოდა, რომ ირანისათვის იმ დროს შექმნილ კრიზისულ ვითარებაში ქართლის ძლიერი სამეფოს თანადგომას ავლანელების წინააღმდეგ ბრძოლაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. სწორედ ამიტომ აჰიანურებდნენ ალბათ, ირანის კარზე იესეს ქართლში გამოშვებას, რადგან ვახტანგისათვის ეცლიათ მიეღო შაჰის წინადადება, მაგრამ ვახტანგი „...შაჰს მერყეობას ატყობდა, ამიტომ თავისი პოლიტიკის მტკიცე გატარებითა და საკუთარი ძლიერი პოზიციის ჩვენებით იგი თავისთვის სასარგებლო საკითხის გადაწყვეტას იმედოვნებდა“ [113. 34].

ეს სასარგებლო საქმიანობა, უპირველეს ყოვლისა, უნდა ყოფილიყო ის, რომ შპსს ქართლის ტახტზე ვახტანგი ქრისტიან მეფედ დაემტკიცებინა. ისტორიკოს ლ. ტუხაშვილის სარწმუნო აზრით „...ვახტანგ VI-ს მშვიდობიანი გზით სურდა აღედგინა საქართველო-ირანის ურთიერთობის როსტომის წინაპრების დედი სტატუსი“ [116. 403]. ისარგებლა რა ირანის გართულებული საერთაშორისო მდგომარეობით, ვახტანგი შეეცადა. „...შეეცალა კომპრომისული პოლიტიკის შინაარსი. მან შესანიშნავად იცოდა, რომ ქართველთა სამხედრო ძალის გარეშე ირანი დაიშლებოდა ავღან-ბელუჯების, დაღესტნელებისა და შუა აზიელი მომთაბარეების შემოსევების შედეგად. ამიტომაც გადაწყვიტა

აღდგინა ირანთან ურთიერთობის ძველი ფორმა, საქართველო ფორმალურად დარჩებოდა „ირანოფილურ“ ქვეყნად, მაგრამ მეფედ იჯდებოდა ქრისტიანი მმართველი“ [123. 10].

ვახტანგის ამ პოლიტიკურ სვლას შედეგი არ მოჰყოლია. სარწმუნოების შეცვლის უარყოფელი ჯანიშინი შაჰმა შორეულ ქირმანში გაგზავნა ტყვედ, მაგრამ „მას დაუნიშნა მნიშვნელოვანი თანხა, რათა პატივით ეცხოვრა“ [64. 144].

სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულია აზრი, რომ იმ მომენტში ვახტანგის მიერ სარწმუნოების შეცვლის უარყოფამ ზიანი მოუტანა საქართველოს, რადგან ეკონომიკურად და სოციალურად მშვიდობიან გზაზე მდგარ ქვეყანას კვლავ უკან უნდა დაეხია [126. 20; 116. 404]. ჩვენ ამ აზრის საწინააღმდეგო არაფერი გვაქვს, მაგრამ როცა ასეთი დასკვნა გამოგვაქვს უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, თუ რატომ იდგა მტკიცე უარზე ვახტანგი, რომ მიეღო მაჰმადიანობა.

ჩვენი ღრმა რწმენით, მაჰმადიანობის მიღების შემდეგ ვახტანგი შეიძლება არც გამოეშვათ საქართველოში, არამედ ჩაეყენებინათ ირანის ჯარის სათავეში და დაეძრათ ავღანელების წინააღმდეგ. ამას იმ დროს ირანში შექმნილი მდგომარეობა განაპირობებდა. ვახტანგმა კი არ მოისურვა გიორგი XI-ის როლი შეესრულებინა, რადგან ავღანელების სახით იგი სწორად ხედავდა სეფიანთა ირანის დამშლელ ძალას. ამასთანავე იმ მომენტში ვახტანგს არცთუ ისე უსაფუძვლო იმედი ჩაესახა საფრანგეთის მთავრობისაგან დახმარებისა, რათა ქრისტიან მეფედ დაბრუნებულიყო ქართლის ტახტზე.

თავი II

ვახტანგ VI-ის ევროპული პოლიტიკა

ირანში ტყვედ მყოფმა ვახტანგმა გადაწყვიტა, რომ დადგომოდა ფართო საერთაშორისო დიპლომატიის გზას. მან ყურადღება მიაპყრო ევროპას, კერძოდ საფრანგეთსა და რომს, რომელთა პოლიტიკური კავშირი საქართველოსთან XVIII საუკუნის დამდეგისათვის ძალზე ინტენსიური გახდა. ამიტომ, ირანის ტყვეობიდან განთავისუფლების ერთ-ერთ გზად ვახტანგ VI-მ საფრანგეთის სამეფო კარის ჩარევა შეიძინა.

ევროპაზე ვახტანგ VI-ის ორიენტაციას ნიშანდებდა საქართველოსა და დასავლეთს შორის სავაჭრო-პოლიტიკური ურთიერთობის განახლება, რომელიც „ერთობ მისუსტებული XVI საუკუნეში,

XVII საუკუნის II ნახევრიდან კვლავ გაცხოველდა“ [76. 175]. XVII ს.-ის II ნახევრიდან XVIII ს.-ის 20-იან წლებამდე საქართველოში მოდიან ან მის ტერიტორიაზე გაივლიან იმდენი ვაჭრები, მოგზაურები და კათოლიკე მისიონერები, რომ ამ პერიოდს შეიძლება პირობით ვუწოდოთ საქართველოს დასავლეთთან ურთიერთობის დიპლომატიური ხანა.

ვახტანგ VI-ის დასავლეთზე ორიენტაციას გააჩნდა თავისი წანამძღვრები. ამის წარმოსახენად მოკლედ შევჩერდებით საქართველოში კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობაზე.

მიხეილ თამარაშვილის სამართლიანი აღნიშვნით, XVII საუკუნე უნდა ჩაითვალოს საქართველოში კათოლიკე მისიონერთა მოღვაწეობის ერთ-ერთ საუკეთესო ხანად [37. 297]. ეს გარემოება შემთხვევითობას არ წარმოადგენდა, რადგან „ქართველები კათოლიკობას ქვეყნის პოლიტიკურ მომავალს უკავშირებდნენ“ [76. 175]. ამის ნათელსაყოფად დიდძალი დოკუმენტური მასალის მოყვანა შეიძლებოდა, მაგრამ მასზე ჩვენ აღარ შევჩერდებით.

ვახტანგ VI, ისე როგორც მისი წინამორბედი მეფეები (ვახტანგ V, გიორგი XI), მფარველობდა კათოლიკე მისიონერებს. ირანის ტყვეობაში მყოფი ვახტანგი კი მზად იყო მიეღო კათოლიკური სარწმუნოება, რათა ამით მაგალითი მიეცა თავისი ქვეშევრდომებისათვის [41. 327].

საქართველოში კათოლიკე მისიონერთა საქმიანობას ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ მათ „შორის არაერთი იყო მხატვარი, მწერალი, ინჟინერი, გეოგრაფი, ასტრონომი და სხვა „საერო“ ცოდნით აღჭურვილი პირი“ [76. 175]. ამიტომ იყო, რომ საქართველოში მისიონერებს ლეზულობდნენ არა როგორც მისიონერებს, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, არამედ — მათი დამსახურებისა და განათლების მიხედვით.

მისიონერთა მეშვეობით საქართველოს მესვეურები კარგად იცნობდნენ დასავლეთის მიღწევებს სხვადასხვა დარგში და ისინი დაინტერესებულნი იყვნენ ეს საქართველოშიც გადმოეღოთ [37. 226—227]. მოკლედ, ბარბაროსული გარემოცვის პირობებში საქართველოში ევროპას უყურებდნენ, როგორც მოწინავე კულტურის ქვეყანას. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ვახტანგის წარმოდგენა საფრანგეთზე. იგი სულხან-საბა ორბელიანს წერდა: „...ვიმედოვნებ, გექნებათ პატივი იხილოთ უდიდესი და ყველაზე გულუხვი მონარქი დედამიწაზე და ყველაზე აყვავებული სამეფო ევროპაში, სადაც ყველაზე განსაკუთრებული იქნება ის, რომ თქვენ ნახავთ ღირსეულ ხალხს...“ [41. 163]. თვითონ ს.-ს. ორბელიანი ლუი XIV-სთან აუდიენციის დროს აცხადებდა: „რა ბედნიერებაა ჩვენთვის შესაძლებლობა საჯაროდ განვაცხადოთ, რომ

გვექონოდა უპირატესობა ჩვენი თვალთ გვეხილა ის, რასაც შეუძლიათ აღტაცებით უყურონ სხვებმა მხოლოდ შორიდან...” [41. 280].

ცხადია, სულხან-საბას ეს მკერმეტყველური სიტყვები მართლედნ საფრანგეთის მეფის საამებლად როდი იყო წარმოთქმული. მაშინდელი საფრანგეთის ძლევამოსილების საფუძველს კარგად იცნობდნენ საქართველოს მესვეურები. მათთვის საფრანგეთთან მჭიდრო კავშირის დამყარება საქართველოს პროგრესული გზით განვითარების საშუალება იყო.

ქართველი მესვეურებისათვის დასავლეთის მოწინავეობა კათოლიკე მისიონერების საშუალებით იყო ცნობილი. მოკავშირის მადიებელი ქართველი პოლიტიკოსები მათ საქმიანობას ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდნენ. ერთ-ერთი მისიონერი წერდა: „გბრუნდები საქართველოში, რადგან იმას ვნატრობ, რომ აქ ვქმსახურო“ [37. 233]. საქართველოში „ჩვენი ეკლესიებისათვის თავისუფლება იმდენად დიდია, რომ მეტი თავისუფლება არ იქნებოდა ქრისტიანულ (ევროპის—მ. პ.) ქვეყანაშიც კი“ — წერდა ერთ-ერთი წერილში კონსტანტინოპოლიდან საფრანგეთის ელჩი (ციტ-ა: 119. 63).

მისიონერები დიდ როლს ასრულებდნენ საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. „მისიონერები, — წერს აკად. ნ. ბერძენიშვილი, — მხარს უჭერდნენ საქართველოს ფეოდალური ძალების გაერთიანებას, ზეფე-მთავართა შეთანხმებას. მათ მოღვაწეობას, უეჭველად, დადებითი მნიშვნელობა ჰქონდა მეგრძოლი ქართველობის განმტკიცებისათვის, მაჰმადიანობის გავრცელების შეფერხებისათვის“ [78. 152].

ევროპასა და საქართველოს შორის პოლიტიკური ურთიერთობები კათოლიკე მისიონერები იყვნენ. ამ საქმეში ისინი დიდ როლს ასრულებდნენ. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ლუი XIV-ის კარზე პოლიტიკური მისიით გაგზავნილ ს.-ს. ორბელიანს რომში ჩასვლა ჰქონდა დაგეგმილი. ასე რომ, „ქართველობისათვის მეგრძოლთა დასი მზად იყო პაპის უზენაესობა ელიარებინა, ქართული ეკლესია რომის ტახტისათვის დაემორჩილებინა და მთელ საქართველოში კათოლიკობა გავრცელებინა, ოღონდ კი საფრანგეთ-ევროპის პოლიტიკური დახმარება მიეღო ერან-ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში“ [76. 175—176].

რაც შეეხება ევროპას, იქ XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის მრავალი მასალა გააჩნდათ საქართველოს შესახებ. ევროპაში „სპეციალური ისტორიული და გეოგრაფიული ნაშრომების გვერდით, ცნობები საქართველოს შესახებ ფართოდ იყო წარმოდგენილი XVII—XVIII სს-ის ენციკლოპედიებსა და სიტყვარებში“ [161. 37]. მისიონერთა ნაშრომების საშუალებით კი ევროპელ მკითხველს შეეძლო სრული წარმოდგენა ჰქონოდა საქართველოზე.

სწორი არ ვიქნებით, თუ კათოლიკე მისიონერთა საქმიანობას ამ ქველმოქმედების წარმოჩენით ამოვწურავდით. იმ რელიგიური პრინციპების მიღმა, რომელსაც საფუძვლად ედო „ქრისტიანობის განწმენდა“, მისიონერთა პოლიტიკური საქმიანობა იმალებოდა. სწორედ ამიტომ არის, რომ კათოლიკე მისიონერების რელაციებსა და შრომებში, რელიგიურ საკითხებთან ერთად, საქართველოს ყოფაცხოვრებასა და პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ უფრო საინტერესო ცნობებია მოცემული, ვიდრე ამას იმდროინდელი ქართული მატერიალური იძლეოდა.

ცნობილია, რომ კათოლიკე მისიონერების საქმიანობა „სიტყმა-ჩამოყალიბებულ ელემენტს“ წარმოადგენდა, რომელიც რომის პაპისა და დასავლეთის ქვეყნების ექსპანსიას ახორციელებდა. თუ გავითვალისწინებთ კათოლიკური ეკლესიის პრეტენზიებს, ადვილად დავინახავთ, რომ მრავალი საუკუნის განმავლობაში მსოფლიოში იგი იყო ამ ექსპანსიის მორალური გამართლება, კათოლიკური უნივერსალიზმი კი ევროპელი მესვეურების გეოპოლიტიკური მისწრაფებების იდეოლოგიური საფუძველი.

ვახტანგ VI-ის დასავლურ ორიენტაციას ასევე ნიადაგს უმზადებდა XVIII საუკუნის დასაწყისში საფრანგეთის საგარეო ვაჭრობის გააქტიურება აღმოსავლეთში. მართალია, საფრანგეთმა ჯერ კიდევ 1604 წელს დააარსა თავისი ოსტ-ინდოეთის კომპანია, მაგრამ მისი ურთიერთობა აღმოსავლეთთან 1664 წლამდე ნულის ტოლი იყო [165. 12]. ამ წელს კომპანიამ მიიღო რა საფრანგეთის მმართველი წრეების ოფიციალური მჭადჭაჟრა, უკვე 1665 წელს კომპანიის წინადადებით ლუი XIV-მ ირანში გაგზავნა მისია სავაჭრო და პოლიტიკური პრივილეგიების მისაღებად [165. 12]. ირანის შაჰმა აბას II-მ ფრანგ ვაჭრებს მისცა ისფაჰანსა და ბენდერ აბასში ახალი ფაქტორიების დაარსების უფლება [119. 235].

ირანის სამეფო კარზე საფრანგეთის ავტორიტეტი უფრო გაიზარდა მას შემდეგ, როცა ფრანგმა დესპანმა ჟონშერმა შაჰისაგან 1671 წელს მიიღო ახალი უფლებები ოსტ-ინდოეთის კომპანიის ფრანგი ვაჭრებისათვის. ამ დროიდან ფრანგ ვაჭრებს ირანის იმპერიაში თავისუფალი გადანაცვლების უფლება მიეცათ [119. 235]. ირანის ხელმწიფემ ამავე დროს ფრანგი მისიონერების სასარგებლოდ ახალი განკარგულებები გასცა [119. 236].

ამ დროიდან საქართველოს ტერიტორია, როგორც სატრანზიტო გზა, საფრანგეთის ირანთან ხავაჭრო და პოლიტიკურ ურთიერთობაში გარკვეულ ადგილს იჭერს. „საამისო ნიადაგი მოსინჯეს შარდენმა, ტავერნიემ და კათოლიკე მისიონერებმა...“ [89. 62]. მაშინ, როცა ევროპიდან აფრიკის შემოვლით ირანსა და ინდოეთსაკენ მიმავალი

მთავარი საზღვაო გზა ინგლისსა და პოლანდიას ჰქონდა დაკავებული, „სპარსეთთან სავაჭრო ურთიერთობის დამყარებას საფრანგეთი ცდილობდა ჩრდილოეთიდან, საქართველოს ტერიტორიის მეშვეობით“ [89. 63].

XVIII ს-ის დასაწყისში საფრანგეთ-ირანის ურთიერთობა ელჩობების გაცვლით აღინიშნა [188. 525]. ირანის შაჰი ჰუსეინი 1703—1704 წწ. საფრანგეთის მეფეს წერილობით თხოვდა, რომ დაედოთ სავაჭრო ხელშეკრულება, რომელიც ხელს შეუწყობდა ორმხრივი ეკონომიკური ურთიერთობის განვითარებას [145. 50]. შაჰის წინადადებას საფრანგეთში დიდი მოწონება დაიმსახურა, მაგრამ ესპანეთის ტახტის მემკვიდრეობისათვის მიმდინარე ომმა ხელი შეუშალა ღია მოლაპარაკებების დაწყებას.

1705 წლის თებერვალში საფრანგეთის მეფემ ირანში ელჩად გაგზავნა ჟან-ბატისტ ფაბრი. მას უნდა შეესწავლა ირანში საქონლის შეტანის მეთოდები და შესაძლებლობები. ასევე უნდა გამოეკვია, თუ რა საშუალებებით შეიძლებოდა საფრანგეთი ჩაბმულიყო იქ სავაჭრო კონკურენციაში ინგლისელებთან და პოლანდიელებთან [182. 248]. ფაბრის ამ მისიის შესრულება არ დასცალდა. იგი 1706 წლის 16 აგვისტოს ერევანში მოულოდნელად გარდაიცვალა. მისი მისია გააგრძელა კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს მეორე მდივანმა ლუი მიშელმა [119. 237]. მან, მიუხედავად ინგლისელების ხელშეშლისა [165. 13], მიაღწია საფრანგეთ-ირანის სავაჭრო ხელშეკრულების დადებას. ხელშეკრულება, რომელიც 1708 წლის 7 სექტემბერს დაიდო „წარმოადგენდა ირანის პირველ სავაჭრო კონვენციას, რომელიც ოფიციალურად დაიდო საფრანგეთის სახელმწიფოსთან, მაშინ, როდესაც ყველა წინამავალი შეთანხმებები დადებული იყო დაინტერესებული კომპანიების მიერ ირანში“ [182. 250].

აქვე შევვხებით ერთ დეტალს. რომელიც ჩვენი აზრით, უშუალოდ ავლენს ვახტანგ VI-ის ორიენტაციას საფრანგეთზე.

ირანში ფაბრის ოფიციალურ ელჩობას თან ახლდა საექვო ყოლაქციევის ქალი მარი პეტი. მან მრავალი თავგადასავლისა და ფაბრის ერევანში გარდაცვალების შემდეგ, რაშიც მას ედებოდა ბრალი, გადაწყვიტა თვითონ გაეგრძელებინა მისია [119. 69]. ფაბრის ადგილზე დანიშნულ ლუი მიშელსა და მარი პეტის შორის ერევანში დაიწყო პირიპირა იმაზე, თუ ვინ ჩავიდოდა ადრე ისფაჰანში და წარსდგებოდა შაჰის კარზე [89. 68; 119. 70]. იგი ლუი მიშელზე ადრე ჩავიდა ისფაჰანში. იგერა რა ირანში ყოფნით გული, მარი პეტიმ გადაწყვიტა საფრანგეთში დაბრუნება საქართველოს გავლით. ამაში მას დაეხმარა ლუი მიშელი.

ვახტანგ VI-სთან ლუი მიშელმა სპეციალურად გამოგზავნა ვინმე ფრანგი ბორეგარი წერილით. „მე ვუგზავნი ბატონ ბორეგარს, — წერდა ლუი მიშელი მარი პეტის, — საქართველოს მეფეს, რათა ნახოს, რა შეიძლება გაკეთდეს თქვენი სამსახურისათვის..., როცა ვახტანგი ჩემი მხრიდან დაინახავს კაცს თქვენ აღმოგიჩენთ ყოველგვარ დახმარებას. მე... ვწერ ამ მეფეს, რომ გამოყოს თქვენთვის ერთგული კაცი, რომელიც გაგაცილებთ კონსტანტინოპოლამდე...“ [119. 75].

მოყვანილი საბუთიდან ჩვენთვის საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ლუი მიშელი ახლო ურთიერთობაშია ვახტანგთან. ფეიქრობთ, ლუი მიშელისათვის მისიონერების საშუალებით კარგადაა ცნობილი ვახტანგის კეთილგანწყობილება ფრანგებისადმი. შეუძლებელია, სხვა შემთხვევაში ლუი მიშელს ასე სრული რწმენით განეცხადებინა მარი პეტისათვის, რომ ვახტანგი, როცა „ჩემი მხრიდან კაცს დაინახავს, აღმოგიჩენთ ყოველგვარ დახმარებას“.

ლუი მიშელს ვახტანგმა დახმარება ზედმიწევნით აღმოუჩინა და ეს შემთხვევა ხელსაყრელ მომენტად ჩათვალა, რომ უშუალოდ გამოემგლავნებინა თავისი დამოკიდებულება ფრანგი მესვეურებისადმი, რაც მარი პეტისადმი გაცემულ სარეკომენდაციო წერილში გამოხატა. ეს წერილი ვახტანგმა მისწერა საფრანგეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში მარკიზ დე ფერიოლს.

ვახტანგის ეს წერილი ჩვენთვის ერთი მხრივ არის საინტერესო. კერძოდ, მარი პეტიმ ამის საფუძველზე შემდეგში შექმნა ყალბი სარეკომენდაციო წერილი, თითქოსდა ვახტანგის მიერ მიწერილი ლუი XIV-სადმი და ეს მან მიიჩნია იმ საშუალებად, რომ საფრანგეთში მოსალოდნელი სასჯელი თავიდან აეცილებინა. ჩვენს მიზანს არ შეადგენს ამ წერილის ანალიზი. მოვიყვანთ მხოლოდ ვახტანგის წერილს დე ფერიოლისადმი. იგი წერს: „თქვენი ხელმწიფის საბატონოდ წამოსული ქრისტიანი დედაკაცი აქ ჩვენს საბატონოში მოვიდა და მანდ წამოასვლელის გზის შოვნას შემოგვეხვეწა: აქ რომ ბედნიერს ყვენთან თქვენი ელჩი არის, იმასაც წიგნი მოეწერა. გზა უშოვნეთო და სტამბოლამდინ თქვენი კაცი გაატანეთო. ჩვენ ამ დედაკაცის საქმე მოკითხული ვქენით. ქრისტიანი და კარგი ნამუსიანი დედაკაცი ყოფილა... ამისთანას კაის დედაკაცობით უვლია და... თუ ვისმე მტერობით ამისი ურიგო ამბავი მოეხსენებინოს, ნუ დაიჭერებთ და ერთი წიგნი ამაღლებულს ფრანგისის ხელმწიფესაც აახელით რომე ჩვენის გულისათვის ნურას უწყრომებენ“ [41. 51 და 52].

მოყვანილი წერილიდან ჩანს, რომ ვახტანგმა მარი პეტის შესახებ რეალურ ფაქტებს აუარა გვერდი. მაშინ, როცა „მარი პეტიმ თავისი თავაშეებული საქციელით თბილისი გააოცა“ [119. 75], მას ვახტანგი „ნამუსიან დედაკაცად“ ახასიათებს. ეს არა იმიტომ, რომ მარი

პეტის მიმართ, რომელსაც სასჯელი ელოდა, სიბრალული აწუხებდა, არამედ იმიტომ, რომ ამ კერძო შემთხვევას იგი იყენებს ფრანგი მესვეურებისადმი თავისი კეთილგანწყობის წარმოსაჩენად. ამიტომ დე ფერიოლისადმი ვახტანგის წერილში ასეთი ფრაზა „ჩვენი გულისათვის ნურას უწყრომებენ“. მარი პეტის, გამონათქვამს ვახტანგის არა მიაბიტურ, მაამებლურ გრძნობას, არამედ იმას, რომ საფრანგეთის მეფე პაპ პატივისცემით ეკიდება. ასე რომ, აღნიშნული ფრაზა „ჩვენი გულისათვის ნურას უწყრომებენ“, უნდა გავიგოთ, „ჩვენი პატივისცემის ნიშნად მარი პეტის აპატიონ ყველაფერი“. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ მარი პეტის მიერ წარმოდგენილი ყალბი წერილი, თითქოსდა ვახტანგის მიერ ლუი XIV-სადმი მიწერილი, სასამართლო პროცესზე მსჯელობის საგანი გახდა. „მარი პეტის მოწინააღმდეგეებმა არ ჩათვალეს იგი ნამდვილად ჩაქართველოს მეფის დაწერილად და მას საზიზღარი ფალსიფიკაცია უწოდეს“ [119. 77]. ეს ფაქტი კი აშკარად ადასტურებს ჩვენს მიერ გამოთქმულ აზრს.

აქვე წინასწარ აღვნიშნავთ, რომ ვახტანგ VI ჯერ კიდევ ქართლში ჯანიშინობის დროს დაადგა დასავლეთზე ორიენტაციის გზას, რომელმაც საბოლოო გამოცდა ირანში მიიღო. ამას გვაფიქრებინებს შემდეგიც. ჟან რიშარი 1713 წლის 17 ნოემბერს საფრანგეთის მინისტრს სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობის შესახებ წერდა, რომ „მას (სულხან-საბას — მ. პ.) ყოველთვის ჰქონდა სურვილი ენახა მისი უდიდებულესობა (ლუი XIV — მ. პ.)“ [41. 128]. რიშარის ამ ცნობაზე დაყრდნობით ეკვემოტანლად შეგვიძლია ვთქვათ ისიც, რომ ვახტანგს ქართლში ჯანიშინობის დროს განზრახული ჰქონდა ს.-ს. ორბელიანის საფრანგეთში დიპლომატიური მისიით გაგზავნა. გარდა ამ აზრისა, შეუძლებელია სხვა რამ იგულისხმებოდეს რიშარის სიტყვებში, რომ სულხან-საბას „ყოველთვის ჰქონდა სურვილი ენახა მისი უდიდებულესობა“.

ჩვენ სათანადო ადგილას აღვნიშნეთ, რომ ირანსა და საფრანგეთს შორის 1708 წელს დაიდო სავაჭრო ხელშეკრულება, რომელიც 31 მუხლისაგან შედგებოდა [182. 335—349; 41. 59—75]. ჩვენ მოკლედ შევჩერდებით იმ მუხლებზე, რომელთაც საკვლევ საკითხებთან აქვთ უშუალო კავშირი. ხელშეკრულების I მუხლით საფრანგეთს ირანის იმპერიაში თავისუფალი ვაჭრობის უფლება ეძლეოდა. მე-5 მუხლით ირანის მხარე ფრანგებს იგივე უფლებებს ანიჭებდა, რითაც სარგებლობდნენ ირანში ინგლისელები, ჰოლანდიელები და პორტუგალიელები. 26-ე მუხლით ირანის სამეფო კარი კარგ პირობებს უქმნიდა ირანის იმპერიაში ჩასულ მისიონერებს. აქ ნათქვამია: „სპარსეთის იმპერიაში მცხოვრებ ფრანგ ეპისკოპოსებსა და მღვდლებს შეუძლიათ

შეასრულონ თავიანთი სარწმუნოების სამსახური და ამაში მათი ხელის შეშლა არაფერს არ შეუძლია“ [41. 161—172].

ერთი სიტყვით, ამ ხელშეკრულების საფუძველზე ფრანგებს მიენიჭათ ყველა ის უფლებები და პრივილეგიები, რომლითაც სარგებლობდნენ უცხო სახელმწიფოთა ქვეშევრდომები ირანში.

მართალია, 1708 წლის ხელშეკრულება ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდა საფრანგეთს ირანში ინგლის-პოლანდიასთან სამეტოქეოდ, მაგრამ მას რატიფიკაციამდე ძალა არ ჰქონდა.

ლუი მიშელის ირანიდან წასვლის შემდეგ, დაიწყო კათოლიკე მისიონერთა დევნა. წყაროების მიხედვით, ეს გამოწვეული იყო სომხეთის პატრიარქისა და მისი მომხრეების საქმიანობით. სომხეთის პატრიარქმა დიდი ქრთამის საშუალებით ირანის მესვეურებისაგან მიიღო სიგელი, რომლის ძალითაც მისიონერთა საქმიანობას დაბრკოლებებს უქმნიდა [41. 96]. ირანის იმპერიიდან მისიონერებს განდევნა ემუქრებოდა. „სომხური ეკლესიის მსახურნი ხელს უშლიდნენ თბილისში მისიონერთა მოღვაწეობას“ [186. 118]. სომხური სარწმუნოების თბილისელი ვაჭრები, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ ახლო აღმოსავლეთის საერთაშორისო ვაჭრობაში, კათოლიკე მისიონერებს თვლიდნენ დასავლეთის სახელმწიფოების სავაჭრო აგენტებად და საშაშ მეტოქეებად [89. 63]. ამიტომ, ისინი, მისიონერთა სავაჭრო საქმიანობას როგორც ირანში, ისე საქართველოში წინააღმდეგობას უწევდნენ.

ასეთ ვითარებაში ირანში გაგზავნილ იქნა აგათაპოლელი ეპისკოპოსი, ბაბილონის კოადიუტორი, გატეე დე გალიესონი, რომელიც აღკურვილი იყო საფრანგეთის მეფის წერილებით ირანის შაჰისადმი [41. 96]. სანამ იგი ირანში ჩავიდოდა, საქართველოში ჩამოსულა. 1711 წლის 17 აგვისტოს წერილში ერევნისა და განჯის მისიების წინამძღვარი, ჟან როტი წერს: „სწორედ ამ დროს წმინდა განგებამ საქართველოში, შემდეგ სპარსეთში გაგზავნა გატეე დე გალიესონი“ [41. 96]. თვით გალიესონს იმავე წლის 3 აგვისტოს თბილისიდან წერილი გაუგზავნია, რომელშიც იუწყებოდა, რომ მან აქ „ყველა კათოლიკე მისიონერი ჰპოვა მძიმე მდგომარეობაში“ [41. 101].

ვახტანგ VI ლუი XIV-სადმი წერილში, რომელიც დათარიღებულია 1714 წლის 7 აპრილით, წერს: „ეპისკოპოსმა დე გალიესონმა, რომელმაც მოწყალებით მისწერა ჩვენს შესახებ თქვენს უდიდებულესობას, ვერ იგრძნო ჩვენს სამფლობელოებში ყოველივე ის, რისი გაკეთებაც გვსურს და რასაც გავაკეთებთ ყოველთვის, როცა ამის შემთხვევა გვექნება, რათა დაეუმტკიცოთ თქვენს უდიდებულესობას ჩვენი უმდაბლესი მადლობა; გვსურს, რომ თქვენ ამაში კარგად იყოთ დარწმუნებული“ [41. 193; 59. 341].

ჩვენი აზრით, გატიე დე გალიესონის ჩამოსვლა საქართველოში გარკვეულ მიზანს ისახავდა. მაშინ, როცა ირანის იმპერიაში კათოლიკე მისიონერები იღვენებოდნენ, ქართლში გალიესონის ჩამოსვლას ის მიზანი ჰქონდა, რომ მისიონერთა ერთგულად მფარველ ვახტანგს ამ საქმეში მრთავის ქმედითი დახმარება გაეწია.

გატიე დე გალიესონმა ისევ აღადგინა ძალაში კათოლიკური მისიების უფლებები, მაგრამ, როგორც თავრიზის მისიების წინამძღვრის, პიერ დ'ისუდენის 1712 წლის 23 აპრილის წერილიდან ჩანს, სომხეთის პატრიარქი გალიესონის დასამარცხებლად ქრთამებს არიგებდა. ამავე წერილით იგი კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩს აცხობინებდა, რომ ვახტანგ VI შაჰმა ირანში მიიწვია, რათა გაამაჰმადიანოს [41. 105].

მართალია, გატიე დე გალიესონმა თავის სასარგებლოდ შემოატრიალა საქმე, მაგრამ არსებობდა საშიშროება იმისა, რომ შაჰის მიერ გაცემული ფირმანი ისევ გაუქმებულყო. საქმე ის არის, რომ მისიონერების მდგომარეობის გაუმჯობესება დამოკიდებული იყო იმაზე, თუ რამდენად სწრაფად განვითარდებოდა ვაჭრობა ირანსა და საფრანგეთს შორის. წინააღმდეგ შემთხვევაში ყველა მისიონერს უკან დაბრუნება ელოდა [41. 111].

ისეთ ვითარებაში, როცა კათოლიკე მისიონერებს საფრანგეთ-ირანის 1708 წლის ხელშეკრულებით მხოლოდ თეორიული პრივილეგიები ჰქონდათ მინიჭებული და ირანის იმპერიაში განიცდიდნენ შევიწროებას, საფრანგეთის მთავრობამ გადაწყვიტა, დაემყარებინა კავშირი ისფაჰანში დაკავებულ ვახტანგთან, რომლის მდგომარეობა ფრანგმა მესვეურებმა, გატიე დე გალიესონისა და პიერ დ'ისუდენის წერილების საშუალებით, უკვე იცოდნენ.

ჩვენი აზრით, საფრანგეთის მთავრობამ, როცა დაინახა, რომ ირანის შაჰს არ შეეძლო მისიონერთა მფარველობა, თუ ამას არ მოჰყვებოდა 1708 წლის ხელშეკრულების რატიფიკაცია, გადაწყვიტა, კავშირი დაემყარებინა ვახტანგთან. ჩანს, ფრანგი მესვეურები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ვახტანგის მფარველობას მისიონერებისადმი. მათ ამ საქმეში ვახტანგის მხარდაჭერა საიმედოდ ესახებოდათ. რაც შეეხება ირანში მყოფ მისიონერებს, მათ თავიანთი საქმიანობის წარმატებისათვის ვახტანგის საქართველოში ქრისტიან მეფედ დაბრუნება ერთადერთ გზად მიაჩნდათ. ამიტომ, ისინი ამ საქმეში ფრანგ მესვეურებს ჩარევას თხოვდნენ.

მართალია, ვახტანგს მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი არ შეეცვალა სარწმუნოება, მაგრამ პიერ დ'ისუდენს შემდეგი რამ აფიქრებდა: „ამ მეფემ, როცა დაინახავს, რომ ის მოკლებულია თავის სამფლობელოებს არ მიაწვდის თავი, ისევე, როგორც ეს გააკეთეს ადრე მის-

მა ბაბუამ, მისმა მამამ, მისმა ბიძამ და ორა მისი ძმებიდან“ [41. 110]. ვახტანგის ირანში ჩასვლისთანავე კი პიერ დ'ისლენი დეზალორს აცნობებდა, რომ ირანის შაჰი მოლაპარაკებას ეწეოდა ვახტანგთან, „რათა წესის მიხედვით აიძულოს მაჰმადიანობა მიიღოს... ფიქრობენ, რომ ეს მეფე აჯანყდება ან მოსკოვეთში გადავა“ [41. 105].

ამრიგად, ქართლის ტახტზე გამაჰმადიანებული ვახტანგის ასვლა, ან რუსეთში მისი წასვლა, მისიონერების აზრით, ხელს არ აძლევდა მათ შემდგომ საქმიანობას საქართველოში. სწორედ ამიტომ იყო, რომ მალე, 1712 წლის ივლისსა თუ აგვისტოში, ვახტანგმა მიიღო კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის დეზალორის წერილი [41. 109]. ჩვენ არ ვიცით, რას წერდა ელჩი ვახტანგს, მაგრამ პიერ დ'ისლენის წერილიდან ირკვევა, რომ იგი მას „მისიონერების სასარგებლოდ“ წერდა [41. 110].

გარკვეული ხნის შემდეგ გრაფ დეზალორის წერილს მოჰყვა საფრანგეთის მეფის, ლუი XIV-ისა და კანცლერ გრაფ დე პონშარტრენის წერილი ვახტანგისადმი. 1713 წლის 15 მაისს ჟან რიშარი პონშარტრენს აცნობებდა, რომ „ლირსა მამა პიერმა წარუდგინა მისი უდიდებულესობის (ლუი XIV-ის — მ. პ.) წერილი და თქვენი აღმატებულების წერილი საქართველოს მეფეს...“ [41. 120].

ასე რომ, ვახტანგ VI-მ ირანში 1712 წლის ივლის-აგვისტოში მიიღო კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის გრაფ დეზალორის წერილი, ხოლო 1713 წლის აპრილს — საფრანგეთის მეფის ლუი XIV-ისა და კანცლერ გრაფ დე პონშარტრენის წერილი.

ცნობილი არაა, თუ რას წერდა საფრანგეთის მეფე ვახტანგს, მაგრამ პიერ დ'ისლენის წერილიდან ჩანს, რომ ლუი XIV-ის წერილმა მას მტკიცე იმედი ჩაუსახა. იგი წერს: „მისი უდიდებულესობის წერილი, რომელიც მან თაყვანისცემისა და მაღლიერების დიდად გამოვლინებით მიიღო, იქნება მისთვის კიდევ ერთი საბაბი, რათა ის გახადოს კიდევ უფრო მტკიცე“ [41. 117]. აქვე წერილის ავტორი ეფექტური დახმარების აღმოჩენას თხოვდა დე პონშარტრენს. იგი განაგრძობს: „მე არაფერზე არ ვამბობ უარს, რათა გავამაგრო იგი ამ სიმტკიცეში, მაგრამ მე მხოლოდ სიტყვები გამაჩნია მისთვის“ [41. 117]. სწორად მიიჩნევს პროფ. ვ. გაბაშვილი, რომ „სპარსეთის შაჰის ტყვე-სათვის მეტად მიმზიდველი უნდა ყოფილიყო ლუი XIV-ის წერილში აღნიშნული დაპირებანი...“, რადგან მის წერილს მალე მოჰყვა სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა [89. 69].

ამრიგად, შექმნილ ვითარებაში ვახტანგთან კავშირის ინიციატორად ფრანგი მესვეურები გამოვიდნენ, თუმცა საფრანგეთთან ურთიერთობის დამყარებაში ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეები უფრო მეტად იყვნენ დაინტერესებულნი.

წინასწარვე აღენიშნავთ: ჩვენი აზრით, ამასობაში ვახტანგი რამდენადმე გაერკვა რა ირან-საფრანგეთის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ხასიათში, შეეცადა ამ ურთიერთობის ფარგლებში საქართველოსათვის ხელსაყრელი მომენტები შეეტანა. ამიტომ იგი სავაჭრო-ეკონომიკური გეგმებითაც დაუკავშირდა საფრანგეთს.

ესპანეთის ტახტის მემკვიდრეობისათვის ომის დამთავრების შემდეგ, შაჰის კარზე ენერგიულად დაიწყეს საფრანგეთში ელჩის გასაგზავნად მზადება, რათა 1708 წლის ხელშეკრულების მუხლები ცხოვრებაში გატარებულიყო. თავდაპირველად შაჰის საპასუხო წერილები ლუი XIV-სთან უნდა წაეღო გატიე დე გალიკონს, მაგრამ იგი 1712 წლის 22 სექტემბერს ისფაჰანში გარდაიცვალა. მისი ადგილი დაიკავა ლაზარისტმა აბატმა ჟან რიშარმა, რომელიც 1710 წელს გაემგზავრა აღმოსავლეთში [119. 143]. ახლა მას დაევალი შაჰის საპასუხო წერილების წაღება საფრანგეთის მეფესთან, მაგრამ ირანის სამეფო კარმა ეს აზრიც შეცვალა და გადაწყვიტა: რიშართან ერთად გაემგზავნათ ირანელი ელჩი, რომელიც პირადად წარუდგენდა შაჰის წერილებს საფრანგეთის მეფეს. ეს ელჩი ერევანში უნდა დახვედროდა გამზადებული ჟან რიშარს [41. 119].

ისფაჰანიდან პარიზში მიმავალ რიშარს ასევე უნდა წაეღო ვახტანგის საპასუხო წერილი ლუი XIV-სა და გრაფ დე პონშარტრენთან. „ვახტანგი მას ანდობდა პასუხებს“ [41. 120]. სწორად მოუთითებს ვ. დონდუა, რომ ჟან რიშარი ვახტანგის მესაიდუმლე იყო ისფაჰანში, [98, 160]. ასევე მართებულად მიიჩნევს ი. ტბალუა, რომ „ჟან რიშარმა იცოდა ვახტანგის შეხედულებები დასავლეთ ევროპასთან ურთიერთობის თაობაზე“ [119. 148].

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ჟან რიშარი არა მარტო მესაიდუმლე იყო ვახტანგისა და იცოდა მისი შეხედულებები ევროპასთან ურთიერთობის საკითხებზე, არამედ მან ირანში ვახტანგთან ერთად შეიმუშავა საქართველოს საფრანგეთთან სავაჭრო-პოლიტიკური ურთიერთობის გეგმები. მიგვაჩნია, რომ ამით იყო განპირობებული რიშარის მიერ დასავლეთ საქართველოში საფრანგეთის ვაჭრობისათვის დაზვერვის ჩატარება სულხან-საბასთან ერთად.

ამდენად, ჟან რიშარს უნდა შეესრულებინა როგორც შაჰის დავალება, ასევე ვახტანგისა. ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით ი. ტბალუა წერს: „ჟან რიშარს უნდა წაეღო ვახტანგის საპასუხო წერილები საფრანგეთის მეფისათვის, მაგრამ მას უნდა გაეეღო გორში და ენახა სულხან-საბა, რომელიც მასთან ერთად გაემგზავრებოდა საფრანგეთში და პირადად გადასცემდა ვახტანგის წერილს საფრანგეთის მეფეს“ [119. 144].

ჩვენ გვიჭირს გავიზიაროთ პატივცემული მკვლევრის ეს მოსაზრება. საკითხი რომ ნათელი გავხადოთ, თუ როგორ წარმოედგინა ვახტანგს სულხან-საბას რიშართან ერთად საფრანგეთში დიპლომატიური მისიით გაგზავნა მაშინ, როცა პარიზში რიშართან ერთად ირანელი ელჩი უნდა გამგზავრებულიყო, ვსვამთ შემდეგ კითხვებს: 1. რომელი გზით უნდა გამგზავრებულიყო ჟან რიშარი საფრანგეთში? 2. როგორ დაგეგმა ვახტანგმა სულხან-საბას ჟან რიშართან ერთად დასავლეთში დიპლომატიური მისიით გაგზავნა?

ჟან რიშარის 1713 წლის 17 ნოემბრის წერილიდან ჩანს, რომ ერევნის ხანის მიერ ელჩად დანიშნული პიროვნება უნდა გამგზავრებულიყო იმ გზით, რომლითაც რიშარი მოისურვებდა წასვლას [41. 127]. ერევანში გამზადებულმა ელჩმა, რომელთანაც ხანგრძლივი საუბარი ჰქონდა რიშარს, „ვერ გაბედა გამგზავრებულიყო იმ გზით“, რომელსაც რიშარი გაჰყვა და „მან აირჩია სხვა უცნობი გზა“. ამიტომ გადაწყდა, რომ თითოეულს „საიდუმლოდ გაეცლო გზა“ [41. 127].

როგორც ვხედავთ, რიშარი პირდაპირ არ ასახელებს, თუ რომელი გზით ჰქონდა საფრანგეთში გამგზავრება განზრახული, მაგრამ ჩანს, რომ მას ირანში ჰქონდა გადაწყვეტილი საქართველოს გავლით წასვლა. წინააღმდეგ შემთხვევაში გამორიცხული იყო, მას გორში ენახა სულხან-საბა.

1713 წლის 5 ივნისს რიშარი უკვე ერევანში იყო. ელჩად დანიშნულმა მირზა სადოკმა, რათა თავი გაეთავისუფლებინა ამ დავალებისაგან, ერევნის ხანს ქრთამად ათი ათასი ეკიუ შეაძლია. რიშარი წერს, რომ ელჩი „ცდილობდა თავიდან აეცილებინა ეს არასასიამოვნო დავალება“. მისი აზრით, ამ ელჩის შიში გამოწვეული იყო მოგზაურობის ხანგრძლივობით, თურქებისაგან მოსალოდნელი ხიფათითა და იმით, თუ რა ელოდა ირანში დაბრუნებულს საფრანგეთში წარმატებისათვის რომ ვერ მიეღწია [41. 127].

ამრიგად, ჟან რიშართან ერთად ვერ მოხერხდა ირანელი ელჩის საფრანგეთში გამგზავრება.

ერევნიდან რიშარი თბილისში წავიდა. მან „შეგნებულად არ დაუცადა ირანის ელჩს და საფრანგეთისაკენ გასამგზავრებლად აირჩია გზა საქართველოს გავლით. ეს ასე რომ არ მომხდარიყო, მაშინ გამორიცხული იქნებოდა მასთან ერთად სულხან-საბას გამგზავრება საფრანგეთში“ — წერს ილია ტაბალუა [117. 147]. ავტორის ამ აზრიდან ჩანს, რომ რიშარმა ერევანში მიიღო გადაწყვეტილება საქართველოს გზით წასულიყო. როგორც ვთქვით, ჟან რიშარს ირანშივე ჰქონდა გადაწყვეტილი საქართველოს გავლით გამგზავრება.

ჟან რიშარი თბილისში 15 დღე დარჩა. ქართლს ამ დროს ვახტანგის ძმა სვიმონი განაგებდა. პროფ. ვ. დონდუას აზრით, „სვიმონს

ჩანს, სწაღდა რიშარისა და მისი მთავრობის იმავე მიზნით გამოყენება, რა მიზნითაც ვახტანგ მეფე ჩაბმული იყო დიპლომატიურ ურთიერთობაში აღნიშნულ მთავრობასთან. სვიმონიც, მსგავსად ვახტანგისა, ეძებდა ყაენის ზურგს უკან, ევროპასთან დაკავშირების საშუალებებს“ [98. 160].

ჩვენ სვიმონის (ჯერჯერობით ცნობილი არ არის თუ რა მიზნები ჰქონდა სვიმონს ევროპასთან ურთიერთობის საკითხებში) მოქმედების უ. დონდუასეული შეფასება უსაფუძვლოდ მიგვაჩნია. ქართველი მემატიანის ვახუშტის მოწმობით, სვიმონი სწორედ ამ დროს ვახტანგის მოწინააღმდეგეთა მომხრეა. იგი გიორგი ერისთავთან ერთად იწყებს მოქმედებას „ქვეყანამხედველობად ვახტანგისა“ [30. 119]. რაც შეეხება უ. დონდუას მიერ სვიმონის ზემოაღნიშნული შეფასებებს არგუმენტად იმის მოყვანა, როგორც რიშარი წერს „მან (სვიმონმა — მ. პ.) 15 დღის განმავლობაში თავისთან დატოვა და მისცა რამდენიმე მოხელე, რათა მიეცილებინა შავ ზღვამდე“ [41. 127], არ კმარა იმისათვის, რომ სვიმონი მივიჩნიოთ ვახტანგის მომხრედ ევროპასთან ურთიერთობის საკითხებში.

თბილისიდან რიშარი ჩავიდა გორში, სადაც ის შეხვდა სულხან-საბა ორბელიანს. 1713 წლის 17 ნოემბერს რიშარი კონსტანტინოპოლიდან საფრანგეთის მინისტრს ატყობინებდა: „გავიარე რა გორში, მე ვნახე სულხან საბა... მიიღო რა მან ისტაჰანიდან მისი (ვახტანგის — მ. პ.) პასუხები იმ წერილზე, რომელიც მისმა უდიდებულესობამ (ლუი XIV-მ. — მ. პ.) კეთილინება პატივი დაედო მისთვის (ვახტანგისათვის — მ. პ.) მიეწერა, რათა ისინი ჩემთვის მოეცათ გავლისას (გორიდან — მ. პ.) მე მომანდო (საბამ გადმოძეა — მ. პ.) და მას შემდეგ, რაც მან გააკეთა ჩემთვის, ის რაც შთააგონა მისმა სიყვარულმა, რომელიც მას აქვს საფრანგეთისადმი, გამომაცილა შავ ზღვამდე სამეგრელოს გავლით მრავალი მოხელითა და მსახურით. ამ დროს მიიღო (საბამ — მ. პ.) რა წერილი ვახტანგისაგან, მაცნობა მე სურვილი, რომელიც მას ყოველთვის ჰქონდა, ენახა მისი უდიდებულესობა, და მითხრა, რომ ვერ ნახავდა რა უკეთეს შემთხვევას“ [41. 127—128].

მოყვანილი საბუთიდან ჩანს, რომ ვახტანგს საპასუხო წერილი საფრანგეთის მეფისადმი გორში გამოუგზავნია სულხან-საბასათვის. აქ უნდა გადაეცა საბას ეს წერილი რიშარისათვის. შეუძლებელია, სხვა აზრი იყოს გადმოცემული ჟან რიშარის სიტყვებში, რომ „ისინი (წერილები — მ. პ.) ჩემთვის მოეცათ“, ესე იგი საბას მისთვის უნდა გადაეცა. აქ ჩვენთვის ყველაზე მეტად საინტერესოა ერთი მომენტი: საბამ „ამ დროს მიიღო რა წერილი ვახტანგისაგან“, გამოთქვა სურვილი, რომ „ენახა მისი უდიდებულესობა“. უდავოა, ამ წინადადებაში პირდაპირ ჩანს, რომ სულხან-საბამ რიშარის გორში ჩამოსვ-

ლს შემდეგ მიიღო წერილი ვახტანგისაგან. რა წერილი უნდა ყოფილიყო ეს? ვფიქრობთ, ვახტანგის ეს წერილი იყო დასტური იმისა, რომ სულხან-საბა საგანგებო მისიით გამგზავრებულიყო საფრანგეთში, რათა მას პირადად წარედგინა ვახტანგის საპაუხო წერილები საფრანგეთის სამეფო კარზე.

ამრიგად, ჩვენს მიერ ზემოთ დასმულ მეორე კითხვას ვპასუხობთ დასკვნის სახით: ირანიდან პარიზში მიმავალ ჟან რიშარს არ მიჰქონდა ვახტანგის საპასუხო წერილები საფრანგეთის მესვეურებთან, როგორც ეს ი. ტაბალუას მიაჩნია. რიშარს არც ვახტანგის წერილები მიჰქონდა საქართველოში მის ნათესაებთან, როგორც ამას დ. ლენგი თვლის [186. 118]. ვახტანგის წერილები საფრანგეთის მესვეურებთან რიშარისათვის გორში უნდა გადეთქა სულხან-საბას. ჩანს, ვახტანგმა თავისი საპასუხო წერილები წინასწარ გამოუგზავნა საბას სააპრობაციოდ. ირანში არც რიშარსა და არც ვახტანგს არ შეიძლებოდა სცოდნოდა, რომ ერევანში ელჩად დანიშნული სპარსელი არ გაემგზავრებოდა. შეუძლებელია, ვახტანგს არ გაეთვალისწინებინა, თუ სპარსელი ელჩი რიშართან ერთად გაემგზავრებოდა, მაშინ გამორიცხული იყო საბას მისია. ჩვენი ღრმა რწმენით, ვახტანგმა გაიგო რა, რომ სპარსელი ელჩის გაგზავნა შეფერხდა, მან სულხან-საბას მისწერა წერილი, აღჭურვილიყო საგანგებო მისიით დასავლეთში. შესაძლებელია, თავდაპირველად რიშარა და ვახტანგი შეთანხმდნენ: თუ სპარსელი ელჩი რიშართან ერთად გაემგზავრებოდა, მაშინ მას გორში ენახა ს.ს. ორბელიანი, რომელიც გადასცემდა ვახტანგის საპასუხო წერილებს ფრანგი მესვეურებისადმი, რათა თვითონ რიშარს წარედგინა საფრანგეთის სამეფო კარზე. ვახტანგისაგან დასტურის შემდეგ, სულხან-საბამ, რამდენადაც ერევანში ახალი ელჩის დანიშვნა გარკვეულ დროს საჭიროებდა და ის უნდა გამგზავრებულიყო ალექსანდრე გზით, ეს ყველაზე ხალკეთესო შემთხვევად მიიჩნია, რომ თვითონ წარედგინა ვახტანგის საპასუხო წერილები და შეესრულებინა თავისი დიპლომატიური მისიის ამოცანები. ამიტომ, დასავლეთში სულხან-საბა ორბელიანის საგანგებო ელჩობით აღჭურვა ვახტანგ VI-ის კარგად მოფიქრებული პოლიტიკური ნაბიჯია და წარმოადგენს ადრე ჩასახული განზრახვის ხორცშესხმის ცდას.

აღნიშნულ საკითხზე ასე ვრცლად იმიტომ შევჩერდით, რომ ისტორიკოსთა ერთი ნაწილი (დ. ლენგი, ვ. გაბაშვილი, ბ. გიორგაძე, დ. ბრეგაძე) სულხან-საბას ელჩობას დასავლეთში თვითნებურ გადაწყვეტილებად თვლის. მეორე ნაწილი (ჯ. ლომაშვილი, ივ. სურგულაძე, ა. ბარამიძე, ი. ტაბალუა, მ. სამსონაძე) მას ვახტანგ VI-ისა და სულხან-საბას რიშართან ერთად მიღებულ გადაწყვეტილებად მიიჩნევს. ჩვენ საფუძვლით ვეთანხმებით ამ უკანასკნელ მკვლევართა აზრს.

აქვე საჭიროდ მიგვაჩნია ავხსნათ, თუ რატომ წარმოაჩენდა თვით საბა თავის ელჩობას პირად ინიციატივად. მარსელში შედგენილ ვრცელ მემორანდუმში ვკითხულობთ: „როგორც ჩანს, სულხან-საბამ თავისი მგზავრობა საფრანგეთში მხოლოდ საკუთარი გულის წადილით წამოიწყო“ [41. 211]. ჩანს, სულხან-საბას არც რომის პაპისთვისაც გაუმელავენებია თავისი ელჩობის პირობები. ფეიქრობთ, ამიტომ მიმართავდა მას გამომშვიდობებისას პაპი „ასე მალე არ გაგიშვებდით, მაგრამ ვახტანგ მეფის უკითხავად წამოსულხარო, რომ დამეჭირე, იმის გულს დააკლდებოდაო და წადი მისი საქმე მოიჭირეო“ [39. 203].

როგორც აღვნიშნეთ, ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ საბას ელჩობა პირად ინიციატივად მივიჩნიოთ და, თუ საბას მიერ ეს ასეა ფორმულირებული, მისი ახსნა უნდა ვეძებოთ იმ რთულ ვითარებაში, რომელშიც ეს ელჩობა ხდებოდა. საესებით სწორად აღნიშნავს ვ. დონდუა, რომ შაჰის ტყვეობაში მყოფი ვახტანგი და სულხან-საბა ორბელიანი „დიპლომატიურ სვლებს აწყობდნენ მხოლოდ საიდუმლოდ, მძიმე სამოქმედო პირობებში“ [97. 118].

ჩვენი აზრით, სულხან-საბას მიერ მისი ელჩობის პირად ინიციატივად წარმოჩენა, ეს იყო ამ მისიის დიპლომატიური შენიღბვა, რათა იგი არ გახმაურებულიყო როგორც ევროპაში, ასევე საქართველოში. ამას შემდეგი გარემოება განაპირობებდა: პირველი, სულხან-საბასათვის ალბათ, ჟან რიშარისაგან კარგად იყო ცნობილი, რომ ირანის ელჩი უნდა ჩასულიყო საფრანგეთში; მეორე, საქართველოში ირანოფილურ პარტიას, ე. ი. ვახტანგის მოწინააღმდეგეებს საბას პოლიტიკური მოსაზრებით აღჭურვილ ელჩობაში ეჭვი არ შეეტანათ. ამ მოსაზრების დასადასტურებლად მოვიხმობთ შემდეგ წყაროებს: რიშარი 1714 წლის 21 ოქტომბრის წერილში პონშარტრენს წერდა: „სეფიანების ელჩმა და იმათ, ვინც მის ამალაშია, არაფერი არ უნდა იცოდნენ ამ ბერის საფრანგეთში ჩამოსვლის შესახებ. ასევე, სამეგრელოში მისიონერების მისიის შესახებ“ [41. 357]. თვით სულხან-საბა 1715 წლის 18 თებერვალს კონსტანტინოპოლიდან პონშარტრენს წერდა: „ჩემი აქ ყოფნა გრძლად არ ვარგა მისთვის, რომ ვინ იცის თუ ჩემი რამ ითქუა და საჯაროდ გამოვიდა, მრავალი საქმე წაზდება“ [37. 331]. ამიტომ, „ორბელიანის პოლიტიკური მისია, რომ არ გახმაურებულიყო ევროპაში... ვახტანგმა გადაწყვიტა ეს ელჩობა რელიგიურ სამოსელში გაეხვიო“. სინამდვილეში კი ბერის სამოსლის ქვეშ იმალებოდა დიდი პოლიტიკოსი და დიპლომატი [119. 151].

ს.-ს. ორბელიანი რიშართან ერთად 1713 წლის 17 აგვისტოს გორიდან გაემგზავრა. იგი აქედანვე შეუდგა დიპლომატიურად მარჯვედ მოზომილ სვლებს, რაც ნათლად ჩანს საბას რიშარისადმი მიმართვაში. ეს უკანასკნელი საფრანგეთის მინისტრს წერდა: „საჭირო იყო, რომ

მე ამელო ჩემ თავზე ზრუნვა მის შესახებ, თუ მე იგი მიყვარდა და თუ ვისურვებდი მეღიარებინა ის სამსახური, რომელიც მან გაუწია მისიებს“ [41. 128]. უეჭველია, რიშარისადმი სულხან-საბას ამ მიმართვაში ჩანს, რომ ქართველი დიპლომატი კათოლიკე მისიონერთა წინაშე თავისი ღვაწლის წარმოჩენით ცდილობდა, საფრანგეთში თავისი ელჩობისათვის სასურველი მიმართულება მიეცა.

დადგა კათოლიკური ევროპისა და საქართველოს კავშირის გამოცდის დღეც. სულხან-საბა ორბელიანს ვახტანგის დავალებით „სრულად გარკვეული დახმარება უნდა ეთხოვა „უქრისტიანეს ლუი XIV-სათვის“ [76. 177]. ამიტომ, იგი ჯერ პარიზში უნდა ჩასულიყო, ხოლო შემდეგ — რომში. მას უნდა მიემართა საფრანგეთის მეფისათვის თხოვნით, რომ ეხსნა ვახტანგი ირანის ტყვეობიდან, ხოლო რომის პაპს, რომელთანაც საბას განზრახული ჰქონდა შეხვედრა, ერთგვარი შუამდგომლობა და მხარდაჭერა უნდა გაეწია ლუი XIV-ის წინაშე, რათა ამ უკანასკნელს რეალური ზომები მიეღო ვახტანგის ირანიდან საქართველოში დაბრუნებისათვის.

ს.-ს. ორბელიანი ჟან რიშართან ერთად დასავლეთ საქართველოში ჩავიდა. ისინი 40 დღე იყვნენ დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს გრიგოლთან [41. 150]. „შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამ დროის განმავლობაში სულხან-საბა და რიშარი ზედმოდნენ დასავლეთ საქართველოს საერო და სასულიერო მოღვაწეებს და შეიძლებისდაგვარად აცნობდნენ მათ ვახტანგის გეგმებს და სულხან-საბას ევროპაში გამგზავრების მიზანს“ — წერს ი. ტაბალუა [119. 152]. ჩვენ სადავოდ არ მიგვაჩნია ეს აზრი. გარდა ამისა, ვფიქრობთ, რომ დასავლეთ საქართველოში სულხან-საბამ ჟან რიშართან ერთად ვახტანგის გეგმების შესაბამისად შეიმუშავა საფრანგეთის აღმოსავლეთთან სავაჭრო ურთიერთობაში საქართველოს როლისა და ადგილის, საქართველოში კათოლიკე მისიონერების ჩამოყვანისა და მათი მომავალი საქმიანობის საკითხები.

ამ საკითხების სათანადო დამუშავებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ამას შეეძლო დაეინტერესებინა ფრანგი მესვეურები ვახტანგის ბედით. ჩანს, ვახტანგი და საბა ითვალისწინებდა, რომ საფრანგეთის მთავრობა უანგაროდ, რაიმე დაინტერესების გარეშე რეალური დახმარების აღმოჩენისაგან თავს შეიკავებდა. ვფიქრობთ, ამით იყო ნაკარნახევი ჟან რიშარისა და სულხან-საბას მიერ კათალიკოს გრიგოლის რჩევით დასავლეთ საქართველოში გარკვეული სახის ჩანაწერების გაკეთება. რიშარი წერდა: „ჩვენ ვიპოვეთ ადვილი გზა ჩვენი ფრანგი ვაჭრებისათვის, რომლებიც მოისურვებენ კონსტანტინოპოლიდან შავი ზღვით საქართველოში და სპარსეთში ჩასვლას, იმ რჩევის მიხედვით, რომელიც მან (გრიგოლმა — ნ. პ.) ჩვენ მოგვცა“ [41. 129].

კათალიკოსი გრიგოლი, როგორც ჩანს, იზიარებდა ვახტანგისა და სულხან-საბას გეგმებს საქართველოს საშინაო და საგარეო საკითხებში. რიშარი თვით კათალიკოს გრიგოლის განზრახვის შესახებ წერდა: „მას შემდეგ, რაც მან (გრიგოლმა — მ. პ.) რამდენჯერმე გამოთქვა სურვილი... შეერთებოდა კათოლიკურ ეკლესიას, მან მთხოვა გამო-შეგზავნა მისთვის მისიონერები სამი მისიისათვის, რომლებსაც ის განალაგებდა სამეგრელოში, იმერეთსა და აფხაზეთში — წარმართულ მხარეში; მისი განზრახვაა სარწმუნოების გავრცელება ჩერქეზეთამდე და რამდენიმე სხვა მეზობელ ყველა წარმართ მხარეში. უფალი საბა ყველა ჩვენი საუბრის მოწმე იყო და მოუწოდებდა ამ პატრიარქს გაეგზავნა მასთან ერთად მისი თანაშემწე სახელად დავით ბერი, რათა თან ხლებოდა იმ მისიონერებს, რომლებსაც მე მას გაუგზავნიდი“ [41. 128—129].

მოყვანილი წყაროს მიხედვით ვფიქრობთ, რომ კათალიკოსი გრიგოლი ყოველივე ამას სულხან-საბას რჩევა-მითითებებით აკეთებდა. ეს მისი საზრიანი დიპლომატიური სვლის შედეგი იყო. იგი „ლუი XIV-ისა და რომის პაპის წინაშე უნდა წარმდგარიყო არა მარტო ქართლის, არამედ მთელი საქართველოს ელჩად“ [119. 155].

ერთი სიტყვით, ს.-ს. ორბელიანი საფრანგეთსა და რომში თავისი ელჩობის მიზანს საფუძველს უყრიდა ჯერ კიდევ დასავლეთ საქართველოში ყოფნისას. აქ მან კონკრეტულად შეიმუშავა საფრანგეთთან საქართველოს ურთიერთობის ის გეგმები, რომლითაც იგი წარდგა კათოლიკური სამყაროს პოლიტიკური მესვეურის წინაშე.

1713 წლის 15 ნოემბერს სულხან-საბა, ჟან რიშარი და დავით მეგრელი კონსტანტინოპოლში ჩავიდნენ. საფრანგეთის ელჩმა გრაფმა დეზალორმა ქართველი წარმომადგენლები პატივით მიიღო. ჟან რიშარმა ელჩს მოახსენა, თუ რა მიზანს ისახავდა ორბელიანის მისია დასავლეთში [41. 136]. ეს ასევე აცნობა რიშარმა პარიზსა და რომში. იგი აქვე სამართლიანად მიუთითებდა საქართველოს ელჩის მაღალ ავტორიტეტზე და წერდა: „ამ თავადმა, რომელმაც აღზარდა ვახტანგი და მისი ოჯახი და რომელსაც ისინი პატივს ცემენ და რომელიც მათ უყვართ, როგორც მათი მამა და როგორც მთელი საქართველოს მამა“ [41. 128].

როგორც ერთდერთი წყაროდან ვგებულობთ, სულხან-საბას კონსტანტინოპოლიდან 1713 წლის 28 ნოემბერს ვახტანგისათვის წერილი მიუწერია. ეს ჩანს სულხან-საბასადმი ვახტანგის საპასუხო წერილში, რომელიც დათარიღებულია 1714 წლის 20 თებერვლით. ამ წერილიდან მხოლოდ ის ირკვევა, რომ საბა ტყვე მეფეს კონსტანტინოპოლში მათი ჩასვლისა და საფრანგეთის ელჩის კარგად მიღების შესახებ წერდა [41. 163]. საბას წერილი ჯერჯერობით უცნობია. ბუნებრივია, მის

შინაარსზე მსჯელობაც შეუძლებელია. ამიტომ, ვდგავართ რა ვარაუდის ნიადაგზე, ახლოს მივდივართ იმ აზრთან, რომ სულხან-საბა თავის წერილში ვახტანგს ატყობინებდა დასავლეთ საქართველოში ჟან რიშართან და კათალიკოს გრიგოლთან ერთად მის მიერ შემუშავებულ გეგმებზე. რაც შეეხება ვახტანგის საპასუხო წერილს, ჩანს, რომ იგი იმედით უყურებს საბას ელჩობას დასავლეთში. ჟან რიშარის მიერ გაწეული სამსახურის შესახებ კი ვახტანგი წერდა: „...მე, თუ ისევ აღმოვჩნდებოდი ჩემს სამშობლოში და თუ ჩემი იქ არ ყოფნის მიზეზით მე ვერ გავაკეთე მის მიმართ ის, რაც უნდა გამეკეთებინა, ვპირდება, რომ გავაკეთებ ამას მომავალში საფრანგეთის ყველა მოქალაქის მიმართ, მათდამი პატივისცემის გამო... ვიმედოვნებ, რომ ის (რიშარი — მ. პ.) იხილავს ამას მალე სპარსეთის სამეფოში საფრანგეთის სამეფო კომპანიის დაარსებასთან დაკავშირებით“ [41. 163].

აღნიშნულ წერილში ვახტანგი საბას მისიას მეტ ძალასა და სიმტკიცეს ანიჭებდა, ხოლო რიშარს პპირდებოდა, რომ მომავალში მისიონერებს, რომლებიც გზას უკაფავდნენ საფრანგეთის სავაჭრო კაპიტალს აღმოსავლეთში, უკეთეს დახმარებას აღმოუჩენდა და იგი ყოველთვის იყო და იქნებოდა ერთგული მათ მიმართ, ვინც სულხან-საბას ამ ელჩობაში „კეთილ განწყობილებებს უჩვენებდა“ [41. 164].

რაც შეეხება იმავდროულად გრაფ დეზალორთან გაგზავნილ ვახტანგის წერილს, იგი მასში ელჩს თავის მოსაზრებებს აცნობებდა: „თუ იგი აქ (საქართველოში — მ. პ.) დაბრუნებას შესძლებს, — წერს ვახტანგი, — როგორც მას ამის იმედი აქვს (საფრანგეთის მეფის დახმარებით — მ. პ.) ის განახორციელებს ყოველივე იმას, რაც მისწერა მის უდიდებულესობას“ [41. 160].

1714 წლის 22 იანვარს სულხან-საბა, ჟან რიშარი და დავით მერგელი მარსელში ჩავიდნენ, სადაც ისინი ორი თვე დარჩნენ. რიშარმა იმავე წლის 1 თებერვალს წარმატებით მოახსენა მარსელში გალერებისა და ვაჭრობის ინტენდანტს პიერ დ'არნუს საფრანგეთში სულხან-საბას მისიის შესახებ; წარუდგინა მას აღმოსავლეთსა და, კერძოდ, საქართველოში აბრეშუმით ვაჭრობის ანგარიში [119. 162]. იმავე 1 თებერვლის წერილით რიშარი გრაფ დე პონშარტრენს აცნობებდა ქართველი ელჩის მარსელში ჩასვლას და იმის შესახებ, რომ მას მიჰქონდა ვახტანგის წერილები ლუი XIV-სთან და თვით მასთან [41. 148].

სულხან-საბა ჩქარობდა. იგი ცდილობდა, რაც შეიძლება მალე დაემთავრებინა თავისი საქმეები და საქართველოში დაბრუნებულიყო. მას განზრახული ჰქონდა ღროის დაუქარგავად ენახა ლუი XIV.

მარსელიდან საბა „პროპაგანდა ფილემი“ ერთ-ერთ კარდინალს წერდა, რომ იგი საფრანგეთში ჩამოვიდა, რათა ლუი XIV-სათვის ვახტანგის საპასუხო წერილები გადაეცა. „მერმე ამისი ნდომა მაქვს, —

წერდა საბა კარდინალს, — რომ უფროსად წმიდისა პაპის ფეხს კოც-
ნა მელირსოს. მაგათის ბრძანებით უფრო მრავალი პატრები გაიგზა-
ნოს. რომ ჩუენს ქვეყანას მართალი სარწმუნოება გამრავლდეს. იმისი
უკეთესი ღონე ეს არის, რომ ფრანციის დიდი მეფე ჩვენი მეფის მო-
ხმარებას ეცადოს, რომ თავის უნდობლად აჯამშია (სპარსეთში—მ. პ.)
და ის თავის ქუეყანას მოვიდეს. მისი საქმე ვიცი გუნებით და სიყვა-
რულით ახლოა ამ წმიდას რჯულზედ... და ფრანცისის მეფე მოინდო-
მებს ჩუენს მეფეს ეშველება“ [37. 315].

მარსელში საბას ყოფნის დროს შედგა ვრცელი მემორანდუმი სა-
ქართველოს შესახებ. ჩვენი აზრით, ეს მემორანდუმი უნდა დადებოდა
საფუძვლად სულხან-საბას პოლიტიკურ მოლაპარაკებებს ფრანგ მე-
სვეურებთან და ძირითადად ისახავდა იმ მიზანს, რომ დაეინტერესე-
ბინა საფრანგეთის მონარქი ვახტანგის ბედით; ასევე ეჩვენებინა, რომ,
თუ ფრანგი მესვეურები ვახტანგის ირანის ტყვეობიდან საქართველო-
ში ქრისტიან მეფედ დასაბრუნებლად რეალურ ნაბიჯებს გადადგამდ-
ნენ, ეს ხელს შეუწყობდა საფრანგეთის სავაჭრო კაპიტალის ექსპან-
სიას აღმოსავლეთში.

სანამ ამ მემორანდუმს განვიხილავდეთ, ვსვამთ კითხვას: ჰქონდა
თუ არა სულხან-საბას ვახტანგისაგან უფლებამოსილება, დაედო რაი-
მე შეთანხმება საფრანგეთთან? მიგვაჩნია, რომ საბას მისია მიზნად ისა-
ხავდა არა მარტო „სათხოვარს“ საფრანგეთის შუამდგომლობით ვახ-
ტანგის ირანის ტყვეობიდან განთავისუფლების შესახებ, არამედ სა-
ქართველო-საფრანგეთის სავაჭრო-პოლიტიკური ურთიერთობის ჩა-
მოყალიბებას. მას ეს ვახტანგის სახელით უნდა გაეკეთებინა. ასევე
ვფიქრობთ, რომ სულხან-საბას, ალბათ ვახტანგისაგან ჰქონდა დას-
ტური, თვით შეემუშავებინა საქართველოს საფრანგეთთან ურთიერ-
ობის პოლიტიკური ფორმა. ამ აზრამდე მივყავართ საქართველოსა
და საფრანგეთს შორის შეთანხმების იმ პროექტს, რომელიც ჟან რი-
შარმა საბას სახელით წარუდგინა ფრანგ მესვეურებს. ამ პროექტის
შესავალში ნათქვამია: „ბატონ სულხან-საბას, ჩამოვიდა რა საფრან-
გეთში.... სრულიად არ ჰქონდა არავითარი განზრახვა რაიმე ხელშე-
კრულებას დადებისა და არ მიუღია ზომები, ჰქონოდა ამისათვის ვახ-
ტანგის, საქართველოს მეფის, თავისი დისშვილის ნდობის სიგელი;
და თუმცა ის დარწმუნებულია, რომ ყოველივე, რასაც ის შესძლებდა
გაეკეთებინა თავისი სახელით, სიამოვნებით იქნებოდა დადასტურე-
ბული ამ პრინცის (ვახტანგის — მ. პ.) მიერ“ [41. 275].

ზემოხსენებულ მემორანდუმში ჩამოყალიბებულია საფრანგეთ-
საქართველოს პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამხედრო და კულტურუ-
ლი ურთიერთობის საკითხები. ეს დიპლომატიური დოკუმენტი იწყება
იმის მოტივირებით, თუ რა სარგებლობა შეიძლება მოუტანოს საფრან-

გეთს სულხან-საბას წინადადებებმა, თუ საქართველოში კათოლიკური სარწმუნოება გავრცელდება. ამას შეეძლო „ძირს დაეცა ჰოლანდიელების ვაჭრობა... გაეწია მათთვის კონკურენცია ინდოეთში, მოწიწებაში ჰყოლოდა იქ პორტუგალიელები, აეძულებინა ინგლისელები, ეშინოდეთ... და ასევე იყოლიონ თურქები და სპარსელები ერთგვარ დამოკიდებულებაში“. ამისათვის ნიადაგი მომწიფებულია როგორც „სარწმუნოების, ასევე ვაჭრობის მხრივ“. მაგრამ საფრანგეთის ეს მისწრაფებები უნდა „დამალოს...“, რათა არ იქნეს გამოწვეული ადგილებზე არავითარი ყურადღება ან ეჭვი იმ სახელმწიფოების მხრიდან, რომლებსაც ეს შეიძლება აინტერესებდეს შემდგომში“ [41. 212].

მემორანდუმის ამ ნაწილიდან გამომდინარე, ცხადად ჩანს, რომ აღმოსავლეთში საფრანგეთის წილმოკლებული სავაჭრო კაპიტალი კათოლიკე მისიონერების საშუალებით აპირებდა გზის გაკაფვას და რამდენადაც საფრანგეთს სამხრეთში მოჭრილი ჰქონდა გზა ინგლისისა და ჰოლანდიის მიერ, ფრანგი მესვეურები ცდილობდნენ ჩრდილოეთიდან შემოვლას.

რაც შეეხება იმას, რომ სულხან-საბა „გულით მეტად განწყობილია რომის კათოლიკური სარწმუნოებისადმი იმ იმედით, რომ მასში გააერთიანოს თავისი ქვეყნის ყველა ხალხი“, ხოლო „საქართველოს მეფეს ისე არ სურდა არაფერი, როგორც ის, რომ ჰქონოდა შესაძლებლობა მიეღო კათოლიკობა“, ნათლად ჩანს, რომ ქართველი მესვეურები კათოლიკობას ქვეყნის პოლიტიკურ მომავალს უკავშირებდნენ.

საფრანგეთ-საქართველოს ეკონომიკური კავშირის განსაზღვრისას მემორანდუმის ავტორი პიერ დ'არნუ ეყრდნობოდა სულხან-საბას წინადადებებს „ვაჭრობის შესახებ“. ეს მდგომარეობდა იმაში, რომ „გატარებულ იქნეს საქართველოზე აბრეშუმში, რომელსაც ღებულობდნენ გილანსა და შემახის პროვინციაში“ [41. 214—215]. ამასთან დაკავშირებით შედგენილ იქნა რუკა, რომლის მეოხებით დადგინდა, თუ რა გზით შეიძლებოდა აბრეშუმის გატანა შავი ზღვიდან. ეს გზა „საში მეოთხედით“ შეამცირებდა ტრადიციული გზის მანძილს. პიერ დ'არნუს დაინტერესებაზე, თუ რატომ არ დადიოდნენ საქართველოს გზით სომეხი ვაჭრები, საბა პასუხობდა: სომეხები ამ გზას საიმედოდ არ თვლიან და ეს სწორია, რადგან ისინი თავდასხმებისაგან არ არიან დაცულნი. გარდა ამისა, არ იყო ქარვასლები. ამიტომ ისინი არ სწევენ რისკს გაიარონ ამ გზით [41. 214 და 215]. მაგრამ ქართველი ელჩი გარანტიას იძლეოდა, რომ „ვახტანგი... თვითონ წამოიწყებდა ამ ვაჭრობას და ჩაიტანდა აბრეშუმს კონსტანტინოპოლში, თუ იგი შეძლებდა თავის სამფლობელოში დაბრუნებას“ [41. 215]

აქვე სულხან-საბა პიერ ღ'არნუს სთავაზობდა იმ საშუალებას, თუ რა გზით შეეძლო საფრანგეთის მეფეს ეხსნა ვახტანგი ირანის ტყვეობიდან. „სულხან-საბას აზრით, — კეთილშობილთა მემორანდუმში, — ძნელი არ იქნება, თუ მეფე (ლუი XIV — მ. პ.) კეთილშობილად, დაედასტურებინა, რომ ის დაინტერესებულია საქართველოს მეფით. ამის შესახებ ადვილად შეიძლებოდა გაეგებინებინა სპარსეთის შაჰი-სათვის, რომელიც ღრმა პატივისცემითაა გამსჭვალული მისი უდიდებულესობისადმი. ის (შაჰი — მ. პ.) თვითონ იქნებოდა მეტად დაინტერესებული, რომ ეს მომხდარიყო, რადგან იმ აბრეშუმისათვის, (რომელსაც საქართველოზე გაატარებდნენ — მ. პ.) მეტი ან უფრო ხელსაყრელი გასაღება მიეცა“ [41. 215].

მემორანდუმის მიხედვით, საქართველოს ტერიტორიაზე აბრეშუმის გატანას შეეძლო „გაემდიდრებინა“ ქართლის მეფე. ეს კი მას საშუალებას მისცემდა, კათოლიკური სარწმუნოებით მთელი საქართველო გაეერთიანებინა. მაშინ „ვერავითარი ძალა მსოფლიოში ვერ შეძლებდა მათ განადგურებას“. „ისინი თვითონ გახდებოდნენ სამიში“

ირან-თურქეთისათვის, რადგან შეეძლოთ „ასი ათასზე მეტი ცხენოსანი და ქვეითი“ დაეყენებინათ ფეხზე [41. 219—222]. ასევე, „ვაჭრობით... საფრანგეთთან მათ შეიძლებოდა ესწავლათ ხელოვნება და ხელოსნობა, რომელიც მათ აკლიათ, როგორცაა ზარბაზნების, გვარჯილის, დენთისა და ცეცხლსასროლი იარაღის დამზადება... მათ შეეძლოთ ამასთანავე ჰყოლოდათ რამდენიმე ინჟინერი: და რომ, ამავ დროს, მათ შეეძლოთ ესწავლათ სამხედრო დისციპლინა და ის, თუ რანაირად იბრძვიან და იცავენ ადგილებს ევროპაში“ [41. 222].

მოყვანილი ადგილი მკაფიოდ ასახავს იმ მისწრაფებას, რისკენაც მიიღწეოდა საქართველო საფრანგეთთან ეკონომიკურ ურთიერთობაში. ამ კავშირს უნდა უზრუნველყო საქართველოს მომავალი განვითარება და პროგრესი. სულხან-საბა, როგორც დიდი პოლიტიკოსი და დიპლომატი, კარგად ხედავდა, რომ ქვეყნის პოლიტიკური თავისუფლების საწინდარი არის საქართველოს ეკონომიკური განვითარება და გაძლიერება.

მემორანდუმში ჩამოყალიბებული სამხედრო პროექტი შემუშავებულ იქნა საბას გამოთქმული აზრების მიხედვით. ეს უფრო შორს გადადგმული ნაბიჯი იყო. ამ პროექტის მიხედვით, სამხედრო ხელოვნებისა და იმდროინდელი ტექნიკის ასათვისებლად საქართველოდან ყოველწლიურად უნდა გაგზავნილიყვნენ 15 და 20 წლის ასაკის ახალგაზრდები. ისინი უნდა განაწილებულიყვნენ მარსელში ინტენდანტის გვარდიის რაზმებში, ხოლო ორი წლის შემდეგ ორ-ორი ან სამ-სამი ახალგაზრდა 10 წლის განმავლობაში იმსახურებდა ფლოტში. ქვეით ქარსა და მესანგრე ნაწილებში, სადაც დაეუფლებოდნენ სამხედრო

ტექნიკას. ეს ახალგაზრდები 12 წლის შემდეგ უნდა დაბრუნებულიყვნენ საქართველოში. „ამ დროის განმავლობაში იქ მუდმივად ყოველწლიურად ჩავიდოდნენ 15 ან 20 კაცი იმავე ასაკისა ისე, რომ პირველი 12 წლის ბოლოს საქართველო დაიწყებდა ყოველწლიურად ნაყოფის მიღებას ყველა ამ ახალგაზრდა ნერგიდან, რომელსაც ის მოაშენებინებდა საფრანგეთში“ [41. 224 და 255]. ამის შემდეგ საქართველოს ეყოლებოდა ოფიცერთა კორპუსი, რომელიც „წამოიწყებდა ყველაფერს, რადგან ეს ხალხი ბუნებრივად მამაცია და ყველაფერში ჰგავს ფრანგებს“ [41. 225].

უდავოა, ამ გეგმის მთავარი ამოცანა მდგომარეობდა იმაში, რომ მოწინავე ევროპულ ყაიდაზე გაწვრთნილიყვნენ მომავალი ქართველი სამხედრო სპეციალისტები. სწორედ მათი ევროპული ცოდნა და განსწავლულობა უნდა დადებოდა საფუძვლად საქართველოს დამოუკიდებლობის მიღწევას. რაც შეეხება ამ საქმეში საფრანგეთის დაინტერესებას, სავსებით ვეთანხმებით მკვლევარ რ. ბარამიძეს, რომ „ფრანგები ქართველებში ხედავდნენ დიდ პოტენციალურ ძალას, რომელიც მობილიზაციისა და ახალგაზრდათა განსწავლის შედეგად გადაიქცეოდა ძლიერ ანტიმამულისა და სახელმწიფოდ აღმოსავლეთში“ [72. 38]. ასევე შეიძლება ითქვას, რომ მემორანდუმის ავტორს გაერთიანებული და ძლიერი საქართველო ახლო მომავალში რეალურ შოკავშირედ ესახებოდა საფრანგეთის აღმოსავლურ პოლიტიკაში.

ერთი სიტყვით, აღნიშნულ მემორანდუმში ჩამოყალიბებულია როგორც ს.-ს. ორბელიანის დიპლომატიური მისიის ძირითადი მიზნები, ასევე ფრანგი პოლიტიკური მოღვაწეების გეგმები საქართველოს მიმართ.

ამრიგად. ზემოაღნიშნული მემორანდუმიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ს.-ს. ორბელიანის მისიას მიზნად ჰქონდა არა მარტო „სათხოვარი“ საფრანგეთის სამეფო კარზე, არამედ მოლაპარაკებები და შეთანხმებები. აქ იგი წარმოგვიდგება, როგორც გამჟღავნებული და უნარიანი დიპლომატი, რომელიც ცდილობს ყოველი კონკრეტული მომენტიდან, თუ ფრანგი მესვეურები საქართველოს მიმართ დაინტერესებას გამოიჩინენ, ხორცი შეასხას თავის ძირითად მიზნებს.

სათანადო განკარგულების შემდეგ სულხან-საბა თავისი თანმხლები პირებით 1714 წლის 21 მარტს პარიზში ჩავიდა [119. 170]. ისევე როგორც მარსელში, პარიზში საბამ მისთვის ჩვეული ენერგიით გაშალა დიპლომატიური საქმიანობა, რომელშიც მას დიდ დახმარებას უწევდა ჟან რიშარი. 22 მარტს რიშარმა გრაფ დე პონშარტრენს წერილობით მოახსენა, რომ ქართველ ელჩს სურვილი ჰქონდა მას შეხვედროდა [41. 174]. 23 მარტს სულხან-საბა პონშარტრენს წერდა: „მე სულხან-საბა ორბელიანი ამ წიგნს გწერ და ამას გაცნობებ, რომ

თქვენის მაღალის მეფის ბრძანებითა, წყალობითა და ნიჭითა, აქ დიდს ქალაქს ფარიზს მოვედით... ვახტანგ ქართველთ მეფის პასუხები დიდებულთანაც და თქვენთანაც მოვიტანე“ [41. 180]. ამავე წერილში საბა აღნიშნავდა, რომ ჟან რიშარმა „ჩემი სანდომი რაც არის... ყვაღავა იცის. და, თუ უბრძანებთ ყუველავას ეს მოგახსენებთ და გაგასინჯვებს“ [41. 180].

1714 წლის 25 მარტს ს.-ს. ორბელიანმა გრაფ დე პონშარტრენს გადასცა მემორანდუმი ლუი XIV-სთან წარსადგენად [59. 347; 348; 41. 182; 119. 175]. მასში მოცემულია შემდეგი: 1. საქართველოში მისიონერების გამოგზავნისა და კათოლიკური სარწმუნოების გავრცელების საკითხი. ამასთან დაკავშირებით ამ დოკუმენტში ნათქვამია: „თუ ვახტანგი, საქართველოს მეფე, ისფაჰანში დარჩება, საქართველო მთლიანად გამაჰმადიანების აშკარა საფრთხეშია. თუ ის დაბრუნდება თავის სამფლობელოებში, ქართველები არა მარტო შეინარჩუნებენ ქრისტიანულ სარწმუნოებას, არამედ ასევე შეუერთდებიან კათოლიკურს...“. ვახტანგის „განზრახვა უფრო მეტიცაა: მას სურს მისიონერებს მისცეს ქმედითი საშუალებები, მიაღებინოს ეს სარწმუნოება ჩერქეზეთს, რომელიც ესაზღვრება საქართველოს და რომლის მთავრის ერთ-ერთი ასული მან ცოლად შეირთო“.

ამ პროექტის განხორციელების შემთხვევაში კათოლიკური სარწმუნოება შეიძლება გავრცელებულიყო „მჭიდროდ დასახლებულ დაახლოებით 24 პროვინციასა და მრავალ მეზობელ სამფლობელოში“ [41. 183; 37. 321].

აქედან გამომდინარე უეჭველია, არც ისე ადვილი იყო და ვიტყოდით შეუძლებელიც, ვახტანგ VI-ს ასე იოლად გაეგრცელებინა კათოლიციზმი საქართველოში. მაშ, ისმება კითხვა. ნუთუ ამ სიძნელეს არ ითვალისწინებდნენ ვახტანგი და სულხან-საბა? ჩვენი ღრმა რწმენით, ისეთი ხედვა და ინტერპრეტაცია, როგორსაც სულხან-საბა აძლევდა საფრანგეთის მეფეს საქართველოსა და მის მეზობელ პროვინციებში კათოლიციზმის გავრცელების შესახებ, წარმოადგენდა მისი ელჩობის ძირითადი მიზნის დიპლომატიურად შენიღბვას. ჩანს, სულხან-საბა საქართველოში კათოლიციზმის გავრცელების დაპირებით ცდილობდა, ფრანგი მესვეურებისათვის აღეძრა ინტერესი, ქრისტიან მეფედ ირანის ტყვეობიდან ვახტანგის განთავისუფლების შესახებ.

აღნიშნულ მემორანდუმში მეორე საკითხად დასმულია ვახტანგის ტყვეობიდან დახსნის გზა. აქ ვკითხულობთ: „დაგვრჩენია ვილაპარაკოთ ამ დახმარების შესახებ: 300,000 ეკიუ⁸ აუცილებელია და

⁸ ეკიუ — ფრანგული ოქროს მონეტა, რომელიც დაახლ. 4,5—3,9 გ. იწონიდა.

საქმარისი“. საბას ეს თანხა ირანის შაჰისა და ვახტანგის მოწინააღმდეგეთა მოსაქრთამავად საქმარისად მიაჩნია. იცის რა, რომ საფრანგეთი ამ თანხას რაიმე დაინტერესების გარეშე არ გაიღებს, საბა სვამს კითხვას: რით შეუძლია საქართველოს მეფემ დაიმსახუროს ეს წყალობა? იგი პასუხობს: „ეს ქრისტიანი მეფე და უბედური მეფე, რომელსაც თავისი სასარგებლოდ მოყავს მაგალითად იმდენი სხვა მეფეები და მთავრები, რომლებსაც მისმა უქრისტიანესმა უდიდებულესობამ აღმოუჩინა დახმარება მათ სხვადასხვანაირ შერისხულობაში და განაგრძობს მათთვის დახმარების აღმოჩენას იმდენი დიდებით. გარდა ამისა, ეს არის მეფე, რომელსაც გულწრფელად სურს მიბაძოს, თავისი ხალხის ხსნისათვის გულმოდგინებას, რომელსაც იგი აღფრთოვანებით ხედავს უავგუსტოს და მეტად დიდსულოვან მონარქში, რომელსაც იგი მიმართავს, რასაც იგი ვერ შესძლებს მისი მძლავრი მფარველობის გარეშე“ [41. 183—184; 37. 321].

აქედან გამომდინარე, ჩანს, რომ ვახტანგის დასახსნელად გაღებულ თანხას ს.ს. ორბელიანი მისადმი ღირსეულ დახმარებად მიიჩნევს. ამით იგი წარმოაჩენდა, რომ ვახტანგის საქართველოში დაბრუნებით უფრო მეტად განმტკიცდებოდა საფრანგეთის გავლენა. ვახტანგი კი ფრანგი მესვეურების საიმედო დასაყრდენი იქნებოდა აღმოსავლეთში, მაგრამ თუ ხელმწიფისაგან დახმარება არ იქნებოდა „ვერ შეძლებდა“, ე. ი. სარგებლობას ვერ მოუტანდა საფრანგეთის ინტერესებს აღმოსავლეთში.

ვახტანგისადმი ქმედითი დახმარების აღმოჩენის მისაღწევად სულხან-საბა საფრანგეთის მეფეს თხოვდა, რომ გაეგზავნა ისეთი პიროვნება შაჰის კარზე, რომელსაც „მონარქი ენდობოდა; აუცილებელი დახმარებით (აღნიშნული თანხით — მ. პ.), რათა ვახტანგს საშუალება მიეცეს სპარსელი ბატონების გული მოიგოს, წერილით სპარსეთის სეფიანებისადმი, რომელთაც მისი უდიდებულესობა თხოვს უბრძანოს იმათ, ვინც მმართველობს საქართველოში, რომ მიიღონ ზომები, რათა ფრანგებმა, რომლებიც სპარსეთში წასაღებ თავიანთ საქონელს აქ გაატარებენ, ეს გააკეთონ სრულიად უშიშრად“ [41. 185].

როგორც ვნახეთ, საფრანგეთის მეფის მიერ გაღებული თანხა ვახტანგს პირადად უნდა გადასცემოდა, რათა მოექრთამა მისი მოწინააღმდეგეები შაჰის კარზე. რაც შეეხება საფრანგეთის მეფის მიერ გაგზავნილ პიროვნებას, მას შაჰისათვის უნდა ეთხოვა, რომ საქართველოში ფრანგი ვაჭრების უშიშროებისათვის ეზრუნა. ამასთან დაკავშირებით, საბა წარმოაჩენდა, რომ ამის განხორციელება მხოლოდ ვახტანგს შეეძლო თუ საქართველოში დაბრუნდებოდა, რადგან მხოლოდ ისაა ამ საქმისათვის შესაფერისი, რათა „იქ (საქართველოში — მ. პ.) შეესრულებინა მისი (შაჰის — მ. პ.) განკარგულებები“ [41. 183].

საბას მიხედვით, საფრანგეთის მეფეს უნდა დაერწმუნებინა ირანის შაჰი, რომ ირან-საფრანგეთის სავაჭრო ურთიერთობის ნორმალური განვითარებისათვის „აუცილებელია ვახტანგი დააბრუნონ საქართველოში“ [41. 183].

სულხან-საბას აზრით, ეს საშუალება „სრულიად დამალავს ამ დახმარებას“, რომელიც მინდობილი ექნება ადამიანს, რომელსაც მისი საიმპერატორო უდიდებულესობა შეარჩევს, რადგან „სპარსეთში არსებული წესის თანახმად, რათა საქმეს წარმატება ექნეს, იწყებენ მისი წერილობით დაპირებას და არაფერს იძლევიან მანამ, სანამ საქმეს ნამდვილად არ ექნება ის წარმატება, რომელიც დაისახეს; და, მაშასადამე, დიდებულნი ვერაფერს მიიღებდნენ ვახტანგის უვნებლად და ჯანმრთელად თავის სამეფოში დაბრუნებამდე“ [41. 183].

მოყვანილი შინაარსიდან ჩანს, რომ სულხან-საბა კარგად იცნობდა ირანის სამეფო კარის დაცემის ნიშნებს. ეს ხომ ის პერსიელი იყო სეფიანთა სახელმწიფოში, როცა ქვეყნის დაცემა გამოვლინდა კორუფციის, სამეფო კარის გახრწნაში, სასახლის ინტრიგებში და სხვ. ამიტომ საბა განმარტავდა, რომ ირანში გავლენიან პირებს მანამ არაფერი უნდა მიეცეს, სანამ ვახტანგი საქართველოში არ დაბრუნდება, რადგან მათ შეეძლოთ დაპირება, ხოლო თუ „საქმეს ნამდვილად ექნება ის წარმატება, რომელიც დაისახეს“, ე. ი. თუ საფრანგეთის მეფემ არა სიტყვით, არამედ საქმით შეასრულა თავისი დაპირება და ირანის დიდებულებმა ქრთამად 300.000 ეკიუ მიიღეს, საქმე წარმატებით დასრულდება.

მოკლედ, ს.-ს. ორბელიანი, შექმნილ კონკრეტულ ვითარებაში, საფრანგეთის მეფის შუამდგომლობით, ირანის ტყვეობიდან ვახტანგის დახსნას ირან-საფრანგეთის სავაჭრო ურთიერთობის ორმხრივი ინტერესების შემდგომ განვითარებას უკავშირებდა.

1714 წლის 7 და 14 აპრილს შორის შედგა ს.-ს. ორბელიანის პირველი აუდიენცია ლუი XIV-სთან [119. 181]. ი. ტაბაღუას აზრით, ამ აუდიენციის დროს „ს.-ს. ორბელიანის მოლაპარაკებას შეიძლებოდა საფუძვლად დასდებოდა ვახტანგის წერილი ლუი XIV-სადმი, ს.-ს. ორბელიანის ზემოხსენებული მემორანდუმი, ჟან რიშარის სხვადასხვა დროს დაწერილი წერილები და ბოლოს, სულხან-საბა ორბელიანისა და რიშარის საუბარი საფრანგეთის მეფესთან და სამეფო კარის წარმომადგენლებთან“ [119. 183].

ისმება კითხვა. რას მიაღწია სულხან-საბა ორბელიანმა ამ პირველი აუდიენციის დროს? ამის შესახებ საბუთები არ გავაჩნია, მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ საფრანგეთის მეფემ მიიღო ქართველი ელჩის მთავარი წინადადებები. ამას გვაფიქრებინებს ის, რომ მეორე აუდიენციის დროს, სულხან-საბა საფრანგეთის მეფეს დიპლომატიუ-

რად შეახსენებს მხოლოდ თავის „სათხოვარს“. ის არ იმეორებს იმ საკითხებს, როგორც ალბათ პირველი აუდიენციის დროს იქნა მიღწეული.

მაშასადამე, ამ აუდიენციაზე მოლაპარაკების შემდეგ სულხან-საბას მემორანდუმში მოცემული აზრი დადასტურებულ იქნა საფრანგეთის მეფის მიერ და სათანადო გადაწყვეტილება იქნა მიღებული. გრაფ დე პონშარტრენი 1714 წლის 30 აპრილს საფრანგეთის სახელმწიფო მდივანს საგარეო საქმეებში მარკიზ დე ტორსის წერდა: „მისმა უდიდებულესობამ მე მითხრა, რომ კარგად ჩათვლიდა, თუ ვახტანგის არყოფნის დროს საქართველოს მთავრები მოექცნენ ფრანგ ვაჰრებს მთელი იმ პატივისცემით, რომლის დაპირებასაც იგი (ვახტანგი — მ. პ.) იძლევა“ [41. 262; 186. 121].

რაც შეეხება საქართველოში კათოლიკე მისიონერების გამოგზავნის საკითხს. გადაწყდა, რომ სულხან-საბა გაეგზავნათ რომში პაპთან. რათა ეს „კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდეს“ წარდგენოდა [41. 262].

1714 წლის მაისში ს.-ს. ორბელიანი მეორედ შეხვდა საფრანგეთის მეფეს. ამ შეხვედრის დროს განხილულ იქნა საფრანგეთ-საქართველოს ურთიერთობის პოლიტიკური საკითხები. ამ დროისათვის საფრანგეთის სამეფო კარს უკვე ჰქონდა დიდძალი მასალა საქართველოსთან ურთიერთკავშირის გასაფორმებლად. კერძოდ: რომის პაპის, კლიმენტი XI-ის 1714 წლის 14 აპრილის წერილი, პარიზში პაპის ნუნციოს სარეკომენდაციო წერილი და რაც მთავარია, ვრცელი მემორანდუმში მარსელში საბას მონაწილეობით შედგენილი. ამ მემორანდუმთან ერთად ვერსალში „ჰქონდათ საქართველოს მეფეთა გენეალოგია და საქართველოს რუკა“ [102. 71—90].

ეს აუდიენცია, როგორც ირკვევა, შედგა რომის პაპის მიერ საბასადმი გამოგზავნილი წერილის გამო. საფრანგეთის მეფისადმი საბას მისალმებაში ვკითხულობთ: „ჩვენ გვაქვს პატივი წარვუდგინოთ თქვენს უდიდებულესობას ეპისტოლე, რომელიც ჩვენმა წმიდა მამამ კეთილინება ჩვენთვის გამოგზავნა, წყალობის თვალთ გადაეხედა ვახტანგისათვის, საქართველოს მეფისათვის“ [41. 279]. რომის პაპის ამ წერილს სულხან-საბა კარგად იყენებს. იგი ლუი XIV-ის წინაშე წარმოსთქამდა: „უძვირფასესი შემთხვევაა, რომელსაც მისი უწმინდესობა ჩვენ გვაძლევს, რათა მეორეჯერ წარვუდგეთ თქვენს უდიდებულესობას“ [41. 279].

ამ მეორე აუდიენციის შემდეგ შემუშავდა საქართველო-საფრანგეთის შეთანხმების პროექტი. მის შესავალში ნათქვამია, რომ საბას არ სურდა რაიმე ხელშეკრულების დადება, მაგრამ ყოველივე „რასაც ის შესძლებდა გაეკეთებინა თავისი სახელით, სიამოვნებით იქნე-

ბოლა დადასტურებული“ ვახტანგის მიერ. თუმცა „მას მაინც არ უნდოდა დაედო რაიმე ხელშეკრულება“ [41. 275].

ჩვენი აზრით, ამ განცხადებით სულხან-საბა სრულ რწმუნებას იძლეოდა, რომ, თუ ვახტანგის სასარგებლოდ ეფექტური ნაბიჯი იქნებოდა გადადგმული, მაშინ ქართლის მეფე ამ პროექტს დაეთანხმებოდა და ეს ხელშეკრულებაც ძალაში შევიდოდა. ერთი სიტყვით, ფრანგი პოლიტიკური წრეების მიერ ირანის ტყვეობიდან ვახტანგის განთავისუფლებამდე სულხან-საბა საჭიროდ არ მიიჩნევდა ოფიციალურად რაიმე ხელშეკრულება მოეხვია თავზე.

აღნიშნული პროექტი 6 მეხლსაგან შედგება. მასში მოცემულია ვახტანგის ვალდებულებები, რომ იგი საჭირო სახლს მისცემდა საფრანგეთის კონსულს თბილისში; უზრუნველყოფდა ფრანგი ვაჭრების უშიშროებას, რომელნიც ჩამოვიდოდნენ საქართველოში საფრანგეთიდან და საქართველოზე გაატარებდნენ საქონელს ირანში და პირიქით; რომ ვახტანგი თავისი ხარჯებით ჩაიტანდა საქონელს ირანიდან კონსტანტინოპოლამდე; მისცემდა ფრანგ ვაჭრებს საწყობებს სამეგრელოსა და ასევე „თავის სამფლობელოში“; მიანიჭებდა ფრანგ სოფლებს უფლებას ეწარმოებინათ ვაჭრობა ჩერქეზეთთან და „თავის ქვეშევრდომებთან“. გარდა ამისა, სულხან-საბა ირწმუნებოდა: „...თუ მოინახებოდა რაიმე უფრო ხელსაყრელი ვაჭრობისათვის და საფრანგეთისათვის, რაც დამოკიდებული იქნებოდა საქართველოს მეფისაგან, ის მას გააკეთებდა“ [41. 276].

ისმის კითხვა: რას მიაღწია სულხან-საბამ საფრანგეთის მთავრობასთან მოლაპარაკებისას? როგორც წესი, გვიჩვენებენ, საფრანგეთის მეფემ მიიღო ქართველი ელჩის „სათხოვარი“ ვახტანგის ტყვეობიდან გამოხსნის შესახებ. სულხან-საბას თხონით, გრაფ დე პონშარტრენს ეს ვახტანგისათვის უნდა ეუწყებინა. „ის (საბა — მ. პ.) ევედრება მხოლოდ ბატონ დე პონშარტრენს, — ვკითხულობთ საქართველოსა და საფრანგეთს შორის შეთანხმების პროექტში, — კეთილ ინებოს და მისწეროს ახლავე მეფის სახელით ვახტანგს და აცნობოს მას, რომ მისი უდიდებულესობა განწყობილია მას შეუმსუბუქოს ყოველივე, რასაც იგი შესძლებს...“ [41. 276].

ერთ-ერთ საბუთში, რომელიც ეხება ს.-ს. ორბელიანის პარიზსა და რომში მისიას, ვკითხულობთ: „ბატონმა სულხან-საბამ... ჩამოვიდა რა საფრანგეთში, თხოვა მეფეს ორი წყალობა: პირველი, აღმოუჩინოს დახმარება საქართველოს მეფეს..., რათა თავისუფლად დაბრუნდეს თავის სამფლობელოში; მეორე, კეთილ ინებოს გაგზავნოს 12 მისიონერი სამეგრელოში და აბხაზ ხალხთან, რომლებიც მისი მეზობლები არიან“. ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით, „მისმა უდიდებულესობამ ორი აუდიენციის დროს, რომელიც საბას უბოძა, უთხრა, რომ საჭირო

იყო ყოველივე ამის შესახებ აცნობოს მის უწმინდესობას, და რომ ის სიამოვნებით გააკეთებს ყველაფერს, რასაც რომის პაპი მიუთითებს“ [41. 304]. თვით საბა კონსტანტინოპოლიდან პონშარტრენს წერდა: „თქვენ ხომ მრავალს გაისაჯენით, მაგრამ ამას გეხვეწები, კიდევ უფრო გაისაჯოთ, რაც დიდმა მეფემ თავის უტყუარის პირით წყალობა მიბრძანა, მისი მომლოდინე ვარ“ [59. 438—439].

ვერსალში მოლაპარაკებების დამთავრების შემდეგ ს.ს. ორბელიანი ჟან რიშარისა და დავით მეგრელის თანხლებით რომში გაემგზავრა, სადაც ისინი ჩავიდნენ 1714 წლის ივლისის პირველ რიცხვებში. რომში სულხან-საბას მისიაზე ჩვენ მოკლედ შევჩერდებით [დაწვრი. იხ: 119. 218—233].

რომში სულხან-საბას მისაღებად პაპს, კლიმენტი XI-ს, ერთგვარი მოსამზადებელი ღონისძიება ჩაუტარებია. ამის შესახებ კარდინალი დე ლა ტრემუაი საფრანგეთის მეფეს ატყობინებდა: „პაპმა.. გასცა განკარგულება კარდინალ საკრიპიანტის და კარდინალ ალბანის იზრუნონ, რათა საბა დაბინაონ მართებულ ადგილას და რომ მას მოეპყრან პატივისცემით. ბატონმა კარდინალმა ალბანიმ გაგზავნა ეტლი და კარეტები ქართველი ელჩის შესახვედრად“ [41. 314]. 5 ივლისს პაპმა საბა განსაკუთრებული პატივით მიიღო.

რომში სულხან-საბა და ჟან რიშარი დროს არ კარგავდნენ. ამ უკანასკნელმა კარდინალ ტრემუაის გადასცა პონშარტრენისა და საფრანგეთის მინისტრის მარკიზ დე ტორსის 1714 წლის 2 ივნისის წერილი [119. 226]. 1714 წლის 25 ივლისის წერილში კარდინალი ტრემუაი პონშარტრენს წერდა, რომ ჟან რიშარის „აქ ყოფნა აუცილებელი იყო, რათა ხელი შეეწყო ლუი XIV-ის კეთილი განზრახვებისათვის, რაზედაც იმუშავეს და მუშაობენ დროის დაუკარგავად“ [41. 319].

რომის პაპმა სულხან-საბას თხოვნა ზუსტად შეასრულა. 1714 წლის 26 ივლისს პაპმა წერილი მისწერა ლუი XIV-ს ვახტანგ VI-სადმი დახმარების აღმოჩენის შესახებ. პაპი წერილში დიდ შეფასებას აძლევდა საფრანგეთის მონარქის მოღვაწეობას აღმოსავლეთში მისიონერების მფარველობის საქმეში და წერდა: „არავითარ შემთხვევაში ხელი არ აიღო კეთილი განზრახვებისაგან მომავლის საქმეზე რაც გირწმუნებია“, რადგან კათოლიკე მისიონერთა საქმიანობას აღმოსავლეთში წარმატება რომ ჰქონდეს, საჭიროა ვახტანგის, რომელიც „...ამეამად სპარსთა მეფის სასახლეში მისდაუნებურად დაკავებულია, გაათავისუფლო...“ [41. 327]. პაპი ლუი XIV ს თხოვდა: „ყოველგვარი სარგებელი სახარებითა, ღონისძიებებითა და საშუალებებით... მოიმოქმედე, რასაც ყველაზე საუკეთესოდ და სასარგებლოდ მიიჩნევდე საქართველოს მთავრის უსწრაფესი გათავისუფლებისა და

გამოშვებისათვის, რაც უბრწყინვალესი ზოტებებითა, სამკაულებითა შენს უდიდებულესობის გვირგვინს შემატებს და შეამკობს“ [41. 327].

ამავე დროს, 1714 წლის 17 აგვისტოს პაპმა ვახტანგ VI-ს მისწერა წერილი. იგი უწონებდა ტყვე მეფეს ქრისტიანობაში სიმტკიცეს და კათოლიკე მისიონერთა მფარველობას. „ამიტომაც ჩვენც, — წერდა პაპი, — არაფერი დავზოგეთ, ყოველი ღონე ვიღონეთ, რათა თქვენ გელირსოთ მალე განთავისუფლება და თქვენს სამეფოში მობრუნება, ვითარცა ამას ვრცლად მოგახსენებს ეს მონაზონი“ [37. 326; 70. 600—601].

სულხან-საბა ორბელიანმა დაასრულა რა ვატიკანში მოლაპარაკებები, ფლორენციისა და სიცილიის გავლით, 1715 წლის იანვარს კონსტანტინოპოლში ჩავიდა. აქ დაელოდა იგი საფრანგეთის მეფის დაპირებებს. თავდაპირველად გათვალისწინებული ყოფილა საბას რომიდან ისევ საფრანგეთში დაბრუნება. ამასთან დაკავშირებით, პროფ. ი. ტაბალუა წერს: „ამ დროს უკვე დღე-დღეზე ელოდებოდნენ ირანის ელჩს მოჰამედ რეზა ბეგს საფრანგეთში, რომლის ამალის ერთი ჯგუფი 1714 წლის ივლისში ჩავიდა მარსელში. ცხადია, ასეთ ვითარებაში შეუძლებელი იყო საქართველოს ელჩის დაბრუნება საფრანგეთში“ [119. 283].

როგორც ცნობილია, სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობას დასავლეთში შედეგი არ მოჰყოლია. ყველა მკვლევარი, ვინც კი შეეხო ამ საკითხს, გარდა ი. ტაბალუასა და ივ. სურგულაძისა, იმ აზრისაა, რომ საფრანგეთის მეფემ და რომის პაპმა სულხან-საბა მხოლოდ სიტყვიერი დაპირებებით გამოისტუმრა. ამ შეხედულების მკვლევართა აზრით, საფრანგეთის მეფე ვერ დათმობდა საქართველოს გამოთავის სავაჭრო და პოლიტიკურ ინტერესებს ირანში, ასევე არ გაართულებდა ურთიერთობას თურქეთთან და ირანთან.

ცხადია, ზოგადი თვალსაზრისით აღნიშნული მოსაზრება სწორია. საქართველოს დახმარებაზე ევროპა თავს იკავებდა. ამის უპირველესი მიზეზი ის იყო, რომ ევროპელი პოლიტიკური მესვეურებისათვის საქართველო, როგორც ნედლეულის წყარო და როგორც მზა საქონლის გამსაღებელი ბაზარი, არ იყო მიმზიდველი. ამ მხრივ მათ გაცილებით ვრცელ ასპარეზს სთავაზობდა თურქეთიცა და ირანიც.

ასევე თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ XVIII საუკუნის დასაწყისში ევროპაში შექმნილი საერთაშორისო ვითარება ძალზე აახლოებდა ერთმანეთთან თურქეთისა და საფრანგეთის ინტერესებს, (ორივე სახელმწიფოს მოწინააღმდეგედ გამოდიოდა ავსტრიის იმპერია) ცხადია, საქართველოს გამო ბრწყინვალე პორტასთან ჩინებულ ურთიერთობას საფრანგეთი არ გააფუჭებდა.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ შემდეგიც: ქართულ ისტორიოგრაფიაში სულხან-საბას ელჩობა დასავლეთში ირან-თურქეთის უღლისაგან საქართველოს დახსნის გზის ძიებითაც არის გაგებული. ჩვენ არ გვაჩნია არცერთი წყარო, რომელიც ამ აზრს დაადასტურებდა. ამიტომ, აღნიშნული შეხედულება ზოგადია და არაზუსტი. თამამად შეიძლება ვთქვათ, ქართველ დიპლომატებს კარგად ჰქონდათ შეგნებული, ვათვალისწინებელი, რომ ირანისა და თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში საფრანგეთი რეალური მოკავშირე არ იქნებოდა. სწორედ ამიტომაც, რომ საფრანგეთთან ურთიერთობას არ მიუღია ის ფორმა, რომელიც სულ მალე ვახტანგ VI-ის რუსეთთან ურთიერთობამ შიილ.

ამრიგად, ზემოაღნიშნული ზოგადი თვალსაზრისით აუ მოუვლ-გებით სულხან-საბას მისიას, რა თქმა უნდა, ამ ელჩობის მიზანს აზრი ეკარგება. იმის გასარკვევად, ემყარებოდა თუ არა საბას მისია რეალურ ნიადაგს, აუცილებელია, ეს ელჩობა განვიხილოთ საფრანგეთ-საქართველოს ორმხრივ კონკრეტული ინტერესების ჩარჩოებში.

სავსებით ნათლადაა ნაჩვენები ი. ტაბალუას ნაშრომში [119] სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობის მთავარი საკითხებისადმი ფრანგი პოლიტიკური შესვეურების დამოკიდებულება. „საფრანგეთში არსებობდა ორი ჯგუფი: ერთ ჯგუფს (საგარეო საქმეთა მინისტრი მარკიზ დე ტორსი, ვაქრებისა და გალერების ინტენდანტი პიერ ადრანუ, ჟან რიშარი) შესაძლებლად მიაჩნდა საქართველოსა და საფრანგეთს შორის ურთიერთობის საკითხების დადებითად გადაჭრა, ხოლო მეორე ჯგუფი (გრაფი დე პონშარტრენი და სხვა) აკიანურებდა საქართველოს მიმართ რაიმე გადამწყვეტი ნაბიჯის გადადგმას და ყოველივე ამას უკავშირებდა ირანის ელჩის ჩამოსვლას“ [119. 298]. ირანის ელჩის მოლოდინმა პარიზში შეაჩერა საქართველოს საქმეების გადაწყვეტა.

მართალია, რომის პაპმა და საფრანგეთის მეფემ დახმარება ვერ აღმოუჩინეს ვახტანგ VI-ს, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა, რომ ისინი გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით უარს ამბობდნენ ვახტანგის დახმარებაზე. რომის პაპსა და საფრანგეთის მთავრობას, რომ არ ჰქონოდა საკუთარი ინტერესები საქართველოს მიმართ, მაშინ ისინი სულხან-საბას პირდაპირ მიანიშნებდნენ ამაზე და არ იქნებოდა ამდენი მიწერ-მოწერა ვატიკანსა და პარიზს შორის. დაბოლოს, ხომ გადაიდგა ნაბიჯები? საფრანგეთის მეფემ წელიწადში გამოყო ათასი ეკიუ წმ. ლაზარეს კონგრეგაციიდან ათი მისიონერის უზრუნველსაყოფად [37. 332: 119. 288]. ჟან რიშარი აღიჭურვა საქართველოსა და ირანში გასამგზავრებლად. მას უნდა წაეღო საფრანგეთის მეფის წერილი ვახტანგთან, ასევე წერილები ირანის შაჰის კარისადმი. ჟან რიშარმა მიიღო საქართველოში კონსულის თანამდებობა, ასევე იგი დაინიშნა

საგანგებო ელჩად ირანის მთავრობის წინაშე ვახტანგ VI-ის გასანთავისუფლებლად [37. 334; 119. 293].

ამ საქმის პრაქტიკულად განხორციელებას ორმა ამბავმა შეუშალა ხელი: პირველი, საფრანგეთის ელჩმა კონსტანტინოპოლში ჟან ლუი დიუსსონ მარკიზ დე ბონაკმა გამოთქვა აზრი, რომ სულთანი არ გაატარებდა მისიონერებს ევროპიდან; მეორე, 1715 წლის 1 სექტემბერს გარდაიცვალა საფრანგეთის მეფე ლუი XIV. ყოველივე ამის შემდეგ შეიცვალა საფრანგეთის სამეფო კარის გეგმები.

ძნელია ითქვას, რა შედეგი მოჰყვებოდა საფრანგეთის მეფის გადაწყვეტილებას, ის რომ არ გარდაცვლილიყო. მაგრამ ერთი თქმა ცხადად შეიძლება: საფრანგეთის მეფე უარს არ აცხადებდა ვახტანგ VI-ის დახმარებაზე. ეს კი ნაკარანახევი იყო იმით, რომ საფრანგეთს საკუთარი ინტერესები ჰქონდა საქართველოში. ფრანგი პოლიტიკური მოღვაწეების ერთი ჯგუფის აზრიდან გამომდინარე, რომ საქართველოს გამო არ გამწვავებულყო ურთიერთობა ირანთან და თურქეთთან, შესაძლებელი იყო საქართველოში შექმნილიყო სავაჭრო კომპანია, რომელიც დაუკავშირდებოდა საფრანგეთის ოსტ-ინდოეთის სავაჭრო კომპანიას. ამისათვის ეს ჯგუფი გადაუღებლად თვლიდა ქართლში ვახტანგ VI-ის დაბრუნებას. მათ მიაჩნდათ, რომ ვახტანგი, როგორც კათოლიკე მისიონერების ერთგული მფარველი საფრანგეთის ინტერესებს აღმოსავლეთში მხურვალედ დაიცავდა.

აქვე ხაზი უნდა გაესვას, რომ საფრანგეთის მთავრობამ იმიტომ კი ვერ შეასრულა თავისი დანაპირები, რომ ლუი XIV აღარ იყო ცოცხალი, არამედ იმიტომ, რომ საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა არ იყო რეალურ ნიადაგზე დამყარებული. საფრანგეთი არ იყო „სათანადოდ მომზადებული ამიერკავკასიაში აქტიური და სერიოზული მოქმედებისათვის“ [118. 49].

ამრიგად, ვახტანგ VI-ის ევროპული პოლიტიკის მიზანი მდგომარეობდა იმაში, რომ გამოევლინა, თუ რა სარგებლობის მიღება შეეძლო საქართველოს საფრანგეთთან თავისი საშინაო და საგარეო პოლიტიკური ამოცანების გადაჭრის საქმეში. ამიტომ, შექმნილ კონკრეტულ ვითარებაში ვახტანგ VI-მ დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა ირანის ტყვეობიდან დასავლეთის საშუალებით დახსნის გზას. თუ საფრანგეთი ამ მმართველებით პრაქტიკულ ნაბიჯს გადადგამდა, მაშინ ვახტანგი აღმოსავლეთში იქნებოდა საფრანგეთის მეფისა და რომის პაპის მტკიცე დასაყრდენი, რის შემდეგ დაკონკრეტდებოდა ალბათ, ს.-ს. ორბელიანის მიერ შემუშავებული საქართველო-საფრანგეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობის საკითხები.

დაბოლოს, რამდენიმე სიტყვით სულხან-საბა ორბელიანის, როგორც დიპლომატის, შეფასებისათვის: თამამად შეიძლება ითქვას,

რომ იმდროინდელი ცივილიზებული ევროპის შუაგულში, სულხან-საბა ორბელიანმა გამოამჟღავნა პროფესიონალი ელჩისათვის დამახასიათებელი თვისებები. ალბათ, მის მიერ გამოჩენილმა საზრიანობამ, დიპლომატიური მოლაპარაკებების უნარმა და მკერმეტყველებამ ათქმევინა ჟან რიშარს, რომ საფრანგეთსა და რომში „დიდი ქებით იხსენიებდნენ ბატონ სულხან-საბას საქმეებსო“. არ გადავაჭარბებთ თუ ვიტყვით, რომ სულხან-საბა, როგორც დიპლომატი, დაბადებული იყო მშვიდობიანი და დამოუკიდებელი საქართველოს საქმეებისათვის. ასეთ შემთხვევაში მისი ნიჭი, როგორც დიპლომატისა, ფართო ასპარეზს დაიკავებდა. ამისათვის მას არ აკლდა პროფესიონალი ელჩისათვის დამახასიათებელი საჭირო თვისებები.

თ ა ზ ი III

ვახტანგ VI-ის რუსული პოლიტიკა

დასავლეთისაგან იმედგაცრუების შემდეგ, ვახტანგ VI იძულებული გახდა მაჰმადიანობა მიეღო, რათა საქართველოში დაბრუნებულიყო. 1716 წლის 1 ივნისს მან ფერაბადში მაჰმადიანობა მიიღო. შაჰმა შაშინეე მისცა მას ქართლის მეფობა, საგამგებლოდ უბოძა თავრიზი და ბარდა, დანიშნა ირანის ჯარების მთავარსარდლად და იქვე დატოვა [42. 30; 64. 146].

ნიჭიერი მხედართმთავარი ვახტანგი ახლა შაჰს უპირველესად ავღანელების წინააღმდეგ სჭირდებოდა [64. 145]. ამ მიზნით დააკმაყოფილა შაჰმა ვახტანგის თხოვნა, რომ დაეპატიმრებინათ იესე და ქართლის გამგებლობა ვახტანგის ძისათვის, ბაქარისათვის გადაეცათ.

ბაქარი ქართლის სამეფოს (1716—1719 წწ.) ვახტანგის მითითებით მართავდა. მის მიერ ჩატარებული ღონისძიებები ვახტანგის მოწინააღმდეგეთა დასათრგუნავად იყო მიმართული. ამასობაში ქართლს ლეკების მხრიდან საფრთხე დაემუქრა. ამჯერად ვახტანგის ძმამ სვიმონმა სამასი მხედრით განდევნა 8 ათასი ლეკი [30. 122 და 123], მაგრამ ეს არ იძლეოდა იმის გარანტიას, რომ ხელსაყრელ პირობებში ლეკთა თავდასხმები ისევ არ განმეორებულყო.

ისე ჩანდა, რომ ირანში დატოვებულ ვახტანგს გიორგი XI-ის როლი უნდა დაეკისრებოდა, რადგან დამოუკიდებელი ავღანელები ახლა თვით ისტაჰანის დაპყრობას აპირებდნენ. საქმე ისაა, რომ XVIII ს-ის პირველ მეოთხედში სეფიანთა სახელმწიფო მოიცვა ღრმა ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა კრიზისმა. მიწათმოქმედების, ხელოსნობისა და საგარეო ვაჭრობის დაცემამ კატასტროფამდე მიიყვანა სა-

ხელმწიფო ხაზინა. მთავრობის არნახული საგადასახადო პოლიტიკა აუტანელ ტვირთად აწვა მოსახლეობის ღარიბ ფენას. ამის შედეგად ზშირი იყო ქვეყანაში სახალხო მღელვარებები და აჯანყებები. ეს კი, ერთის მხრივ, ხელს უწყობდა სახელმწიფოს შიგნით სამხედრო-პოლიტიკური და მეორეს მხრივ, ირანის პროვინციებში სამხედრო-აღმინის-ტრაციული სისტემის ნგრევას [166. 332; 157. 138; 147. 285, 300—308; 146. 78 და 79].

ირანის საშინაო კრიზისს თან დაერთო საგარეო საფრთხე. 1715 წელს ქურთი სუნიტები დაემუქრნენ ისფაჰანს. იმავე წელს პერატმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა. მასკატის არაბები კონტროლს უწყევდნენ ბაჰრეინის კუნძულს. შექმნილ ვითარებაში, როცა ირანი მარცხს მარცხზე განიცდიდა, შაჰის „ყველაზე საუკეთესო იმედს ვახტანგი წარმოადგენდა“ [7. 281].

სეფიანთა სახელმწიფოს კრიზისულმა მდგომარეობამ და ირანში რუსეთის პოლიტიკის გააქტიურებამ ვახტანგ VI-ს რეალური მოკავშირე დაანახვა. ამან კი „...ადვილად შეცვალა ვახტანგისა და მის თანამზრახველთა დასავლეთ ევროპული გეგმები“ [76. 186]

XVIII საუკუნის 20-იანი წლების მიჯნაზე რუსეთზე ვახტანგის ორიენტაციას ნიადაგს უმზადებდა პეტრე I-ის სახელმწიფოს აღმოსავლური (პოლიტიკური, სამხედრო და ეკონომიკური) პოლიტიკის გააქტიურება.

პეტრე I-ის აღმოსავლური პოლიტიკის ეკონომიკური, სამხედრო-პოლიტიკური ამოცანები და მიზნები კარგადაა შესწავლილი საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში. ამიტომ, ჩვენ მასზე შევჩერდებით მხოლოდ საკვლევ საკითხებთან დაკავშირებით.

ირანთან ვაჭრობა დიდი ხნიდან იქცეოდა რუსეთის მონარქთა ყურადღებას. პეტრე I-მდე რუსეთის ვაჭრობა ირანთან უმეტესად სამომხმარებლო ხასიათს ატარებდა. XVII საუკუნის ბოლოდან ირანის (აბრეშუმის ნედლეული და ბამბა) რუსეთში შემოჰქონდათ სამრეწველო საჭიროების დასაკმაყოფილებლად [150. 232; 151. 100]. რუსეთის მრეწველობა, რომელსაც „...გამაღებული ნერგავდა პეტრე მანუფაქტურის ფორმით“ [153. 16], განიცდიდა ზოგიერთი სახის ნედლეულის ნაკლებობას. ასეთი ნედლეული კი უხვად მოიპოვებოდა კასპიისპირეთში. ამიტომ პეტრე I დაუოკებლად მიისწრაფოდა, რომ გამოეყენებინა კასპიისპირა ქვეყნების სიმდიდრე [153. 16—44].

პეტრე I-ის აღმოსავლური სავაჭრო პოლიტიკის მიზანი მდგომარეობდა იმაში, რომ ირანის ვაჭრობა წარემართა ეოლგა-კასპიის გზით და რუსეთი გაეხადა მოსაშუალებლად აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის ვაჭრობაში. ამით ეკონომიკური დარტყმა მიეყენებინა თურქეთისათვის და ირანიდან გაეძევებინა დასავლეთ ევროპის სავაჭრო კაპი-

ტალი [153. 53; 150. 254; 151. 101]. ასე რომ, „კასპიის საკითხი და-
კავშირებული იყო ბალტიის პრობლემასთან“, რადგან ისინი ორგა-
ნულად აერთიანებდნენ ევროპა-აზიის სავაჭრო გზას რუსეთის გავ-
ლით [144. 41]. ამიტომ პეტრე I ერთნაირად აქცევდა ყურადღებას
რუსეთის ამოცანებს როგორც დასავლეთში, ისე აღმოსავლეთში
[141. 114].

პეტრე I-ს კარგად ესმოდა და აფასებდა, თუ რა დიდი მნიშვნე-
ლობა ჰქონდა რუსეთისათვის კასპიის ზღვას ამიერკავკასიის ქვეყნებ-
თან სავაჭრო და პოლიტიკურ ურთიერთობაში [156. 16]. ფ. სოიმონო-
ვის გადმოცემით, პეტრე I-ს „უნდოდა მტკვრის შესართავზე საფუ-
ძელი ჩაეყარა დიდი სავაჭრო ქალაქისათვის, სადაც თავს მოიყრიდა
ქართველების, სომხების, სპარსელების ვაჭრობა და აქიდან გაგრძელ-
დებოდა ასტრახანამდე“ [55. 99]. ამ ავტორის თხზულებაში მრავალი
საინტერესო ცნობაა დაცული პეტრე I-ის საქართველოსთან სავაჭრო
ურთიერთობის გეგმებზე. ფ. სოიმონოვის მიხედვით, რუსეთის ხელ-
მწიფეს ასტრახანში ყოფნის დროს საუბარი ჰქონია რუს ვაჭარ ან-
დრია ჭემიონოვთან. ეს ვაჭარი „აქებდა მდ. მტკვრით სამდინარო
გზას თბილისიდან კასპიის ზღვამდე, მაგრამ სინანულს გამოთქვამდა,
რომ ამას ნაკლებად იყენებდნენ“ [55. 107]. ამიტომ, პეტრე I-ს გა-
დაწყებული ჰქონია მდ. მტკვრის აყობებით ემგზავრა თბილისამდე.
აქიდან კი თერგამდე, რათა საკუთარი თვალთ ენახა ეს ქვეყნები
[55. 99]. სოიმონოვის მიხედვით, პეტრე I-ს რუსი ვაჭრების მოთხოვ-
ნით განსრავებული ჰქონია თბილისში შეექმნა სავაჭრო კანტორა. ასევე
პეტრე I ვარაუდობდა, შესაძლებელი გაეხადა მდინარე მტკვრით სამ-
დინარო მიმოსვლა თბილისიდან კასპიის ზღვამდე [55. 333]. რაც შე-
ეხება ქართველ ვაჭართა ხვედრით წილს ამ დროისათვის კასპიისპი-
რეთში, ის დიდი ყოფილა [დაწვრ. იხ: 56. 63—65].

ირანის დაცემა ძლიერ აფერხებდა რუსეთის ვაჭრობას აღმო-
სავლეთში. ამასთანავე რუსი ვაჭრების უფლებები არ იყო დაცული.
მათ ხშირად სდეენიდნენ და ძარცვავდნენ. ამიტომ რუსეთის მთავრო-
ბამ გადაწყვიტა, დაედო ირანთან სავაჭრო ხელშეკრულება, რომელიც
დაიცავდა რუსი ვაჭრების უფლებებს და უზრუნველყოფდა მათ უშიშ-
როებას. ამ მიზნით 1715 წელს პეტრე I-მა ირანში არტემი ვოლინს-
კის ელჩობა გაგზავნა. „ვოლინსკის ელჩობის მთავარი ამოცანა, —
წერს პ. ბუშევი, — იყო ირანის სახელმწიფოს სამოქალაქო, ეკონო-
მიკური, დიპლომატიური და სამხედრო ვითარების ყოველმხრივი
გაცნობა. ამით პეტრე I-ის მთავრობას უნდა განესაზღვრა რუსეთის
სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთის პოლიტიკაში ირანის როლი და
ადგილი, რომელიც უმთავრესად მიმართული იქნებოდა ოტომანის
იმპერიისა და ყირიმის ხანის წინააღმდეგ საბრძოლველად“ [140. 29].

ვოლინსკისადმი მიცემული ინსტრუქცია 12 მუხლისაგან შედგებოდა. ჩვენი ინტერესის საგანია ამ ინსტრუქციის მე-12 მუხლი. მასში ვრცლად არის საუბარი არჩილ მეფის მეუღლის, ეკატერინეს, პეტრე I-სადმი მიწერილ წერილზე, რომელშიც აღწერილია ირანის ტყვეობაში მყოფი ვახტანგის მდგომარეობა და თხოვს ხელმწიფეს, რომ ა. ვოლინსკიმ დახმარება აღმოუჩინოს ქართლის მეფეს [5. 51; 112. 67—68]. ინსტრუქციით ისტაჰანში ჩასვლისას დესპანს ევალებოდა: ფარულად დაეზვერა, სად იმყოფებოდა ვახტანგი ტყვეობაში; შეიძლებოდა თუ არა მასთან კავშირის დამყარება და ხელსაყრელ შემთხვევაში რუსეთის მეფის სახელით ეთხოვა შაჰისათვის „...мѣры христіанской... никакого утеснения... не чинили, но свободное употребленіе оного позволили...“; ხელსაყრელი შემთხვევის შემდეგ ა. ვოლინსკის კავშირი უნდა დაემყარებინა ვახტანგთან და ეზარუნა «о освобождении его из плена, чтоб то шахово величество учинил для прошенія и из дружбы Его Царского Величества» [5, 52; 112. 67—68].

აქედან გამომდინარე, აღვნიშნავთ: უდავოა, პეტრე I-ის სახელით ვოლინსკის თხოვნას, ვახტანგის ტყვეობიდან განთავისუფლებაზე, ირანის შაჰი არ დათანხმდებოდა რანაირი ხელსაყრელი შემთხვევაც გინდ არ შექმნოდა რუსეთის დესპანს. ეს რუსეთის სამეფო კარისათვის იმთავითვე ცხადი უნდა ყოფილიყო. ისმის კითხვა: რას ეყრდნობოდა პეტრე I ირანის შაჰის წინაშე ამ თხოვნის წარდგენისას? მიგვაჩნია, რომ ხელსაყრელი ვითარების შემთხვევაში ა. ვოლინსკის ცდას, რომ ეზარუნა ქართლის მეფის ტყვეობიდან განთავისუფლებაზე (ამაზე წავიდოდა თუ არა შაჰი), უნდა განესაზღვრა ირანის მიმართ პეტრე I-ის მოახლოებულ გეგმებში ვახტანგის ორიენტაცია რუსეთზე. იმ ამოცანებიდან გამომდინარე, რასაც ვოლინსკის ელჩობა ისახავდა მიზნად, საფიქრებელია, ვახტანგთან კავშირის დამყარებას ის მნიშვნელობაც ჰქონდა, რომ ირანის მდგომარეობის შესახებ ცნობების შეგროვებისას, მას რუსეთის დესპანისათვის დახმარება გაეწია.

აღნიშნული დავალების შესრულებამ ა. ვოლინსკის არ მოუწია, რადგან ირანში მის ჩასვლამდე ვახტანგი იძულებული გახდა მაჰმადიანობა მიეღო. ვოლინსკისათვის ახლა ვახტანგი შაჰისადმი მიმხრობილ პიროვნებას წარმოადგენდა და რამდენადაც რუსეთის დესპანს ირანის მთავრობა მტრულად შეხვდა (ამის შესახებ დაწერ. იხ: 140), ა. ვოლინსკიმ ვახტანგთან უკიდურესად ფრთხილი კავშირი არჩია. მასთან დაკავშირების მოთავედ თვით ვახტანგი გამოვიდა, რომელსაც „არანაკლები სიფრთხილე მართებდა..., რადგან შაჰი... ფხიზლად შეთვალყურებოდა მის ყოველ ნაბიჯს“ [112. 68].

ვახტანგმა რუსეთის დესპანთან კავშირი შემახაში გააბა. თუმცა ა. ვოლინსკის 1718 წლის 30 მაისის რელაციიდან ჩანს, რომ ისფაჰანში მასთან ხშირად მიდიოდა ვახტანგის რწმუნებული ფარსადან ბეგი. ვოლინსკი არ უჩვენებს, თუ რა მიზნით მიდიოდა ეს პირი მასთან, მაგრამ ფარსადანი დესპანს ისფაჰანიდან რეშტამდე გამოჰყვა [6. 357; 171. 368].

ჩვენი აზრით, ფარსადან ბეგი ისფაჰანში ვახტანგის მიერ საგანგებო დავალებით იყო გაგზავნილი. ალბათ, მას ევალებოდა, ფრთხილად გამოერკვია ვოლინსკის ელჩობის მიზანი და თუ ნახავდა უსაშუაშრო მდგომარეობას, დაეწყო მასთან მოლაპარაკება იმ საკითხებზე, რომლებზეც მან საუბარი გამართა დესპანთან შემახაში. ჩანს, უსაფრთხო ვითარება ფარსადანმა ისფაჰანში ვერ ნახა. ამიტომ, „რეშტში ფულის ასაკრეფად წასვლა ფარსადანის მხრივ მხოლოდ საბაბი იყო. სინამდვილეში მისი მგზავრობის ძირითადი მიზანი რუსეთის დესპანთან მოლაპარაკება იყო“ [112. 70].

რეშტიდან გამგზავრების წინ ფარსადანი თხოვდა ვოლინსკის, მიეწერა ვახტანგისათვის წერილი და არწმუნებდა, რომ იგი «приятно то примет и тем надежду избавления своего в сердце своем возобновить» [6. 422; 112. 70; 140. 220].

ფარსადანის ამ წინადადებაზე ვოლინსკიმ თავი შეიკავა და გადაწყვიტა ვახტანგისათვის კერძო ხასიათის წერილი გაეგზავნა. ფარსადანი კი დესპანს დაჰპირდა, რომ პასუხს მოიტანდა [6. 422 იწ; 140. 220]. 1718 წლის 11 მაისს ფარსადანი შემახაში ჩამოვიდა. იგი ვოლინსკის სიტყვიერად მოახსენებდა ვახტანგის პასუხს, რომ მან მაჰმადიანობა მიიღო არა «...славы сего света и тленного богатства..., но за крайнюю нужду...», რათა ეხსნა მისი ოჯახი ტყვეობისაგან, ხოლო თვით გულში ინახავს ქრისტიანულ სარწმუნოებას და მუსულმანობისაგან (ირანის ბატონობისაგან — მ. პ.) თავის დაღწევას იმედოვნებს რუსეთის მეფის დახმარებით“ [6. 423. იწ; 171. 368—369; 140. 221].

ასევე ფარსადან ბეგმა ვოლინსკის გადასცა ვახტანგის „საიდუმლოებები“: პირველი, „ომის შესახებ“. დესპანმა ვერ გაიგო რა ფარსადანის სიტყვა, ზთხოვა, აეხსნა, თუ რას ნიშნავდა ეს, მაგრამ ფარსადანმა ამის განმარტებისაგან თავი შეიკავა: მეორე, «что уже время им государственные дела делать. Того ради просил принц его, чтобы он, Посланник, к нему пространно через его, Фарседа-на, писал, как ему поступать с перснаны, а он: так и будет делать» [6. 424; 171. 369; 140. 221].

ვერც ამაზე მიიღო რა ფარსადანმა დესპანისაგან პასუხი, საუბარი სხვა საკითხზე გადაიტანა. კერძოდ, იგი შეეხო ზიველების მიერ ბეკოვიჩ-ჩერკასის მკვლელობის ამბავს. ამის შესახებ ფარსადანი ვოლინსკის თავის აზრს სთავაზობდა. მას მიაჩნდა, რომ რუსეთის მეფე ამ დანაშაულს დაუსჯელად არ დატოვებდა. დესპანმა ფარსადანს ეს აზრი დაუდასტურა და გაკვირით აუხსნა, თუ რა მიზნით ხდებოდა რუსეთის ჯარის კონცენტრაცია ასტრახანსა და თერგზე, რომ ეს მიმართული იყო რუსეთის პროვინციებზე ყუბანელთა თავდასხმების აღსაკვეთად. ამასთან დაკავშირებით ფარსადან ბეგმა აღნიშნა, რომ გადაუდებელი იყო დაღესტნელ მთიელ ტომთა თარეშის აღაგმვა, რადგან ისინი არაჰოდეს აძლევდნენ მოსვენებას საქართველოს [6. 427, 06.].

ამ დიპლომატიურად დაზვერვითი საუბრის შემდეგ, ვოლინსკის აღეძრა ინტერესი ვახტანგისა და შაჰის სამეფო კარის დამოკიდებულების მიმართ. კერძოდ, მას აინტერესებდა: დაეხმარებოდა თუ არა ვახტანგი თავისი ჯარით შაჰს ავღანელების წინააღმდეგ, რაზეც ფარსადანმა უარყოფითი პასუხი გასცა [6. 428; 140. 222].

ერთი სიტყვით, ფარსადან ბეგის საშუალებით ვახტანგი ცდილობდა, გამოერკვია, თუ რა მიზანს ისახავდა ახლო მომავალში რუსეთის ხელმწიფე ირანის მიმართ.

ვოლინსკიმ უკიდურესი სიფრთხილე არჩია და ფარსადანისათვის საინტერესო საკითხებს დიპლომატიურად გვერდი აუარა. გამგზავრების წინ ფარსადანმა ისევ თხოვა დესპანს, მიეწერა ვახტანგისათვის წერილი «смело что имеет в своем сердце», ე. ი. მისი ელჩობის მიზანზე, მაგრამ ვოლინსკიმ თავი შეიკავა და ფარსადანს აღუთქვა, თუ ვახტანგს რაიმეს გადაცემა სურდა პეტრე I-სათვის, მას ხალისით გააკეთებდა“ [7. 431. 05.].

1718 წლის 30 მაისს რელაციაში ვოლინსკი პეტრე I-ს აცნობებდა ფარსადანთან მოლაპარაკებას და განმარტავდა, რომ ვახტანგს სურს «...принять службу вашу, а против персиян воевать...требует..., чтоб я к нему написал пространное, как ему поступать с персины» ვახტანგის ამ წინადადებაზე დესპანი თავშეკავების მიზეზს ასე ხსნიდა: «...ежели бы он имел... прямое намерение, то бы мог ко мне и сам писать... понеже сам ко мне не пишет, токмо моего письма требует... я не могу себя смелость учинить, чтоб мне к нему о каких секретах писать... понеже еще я в руках их, а когда милосердный бог меня освободит, то и тогда мощно его опроверговать совесть» [7. 357 об: 171. 369; 112. 72; 140. 233].

ერთი სიტყვით, ვოლინსკიმ ვახტანგთან დამოკიდებულებაში მეტიმეტი სიფრთხილე და დაუქვირვებლობა გამოიჩინა. ამასთან დაკავშირებით, სავსებით სწორად აღნიშნავს მკვლევარი ფ. სიხარულიძე: „ვოლინსკის წინდაუხედაობამ, რაც ზედმეტი სიფრთხილით იყო გამოწვეული, საშუალება არ მისცა ქართლის მეფეს, სინამდვილით შეეცნო აღმოსავლეთის საკითხი რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში ახლო მომავლისათვის“ [117. 174]. მიუხედავად ამისა, ვახტანგმა მაინც შესძლო ვოლინსკის ელჩობაში დაენახა რუსეთის ირანით დაინტერესება.

ამრიგად, 1719 წელს ვახტანგი საქართველოში რუსეთზე ორიენტაციაღებული დაბრუნდა. ირანის ჯარების მთავარსარდლობიდან მისი განთავისუფლების მიზეზის შესახებ თ. კრუსინსკი წერს: „ვახტანგი არმიის მთავარსარდლობიდან მის არაკეთილმოსურნეთა წაქეზებით გაანთავისუფლეს, რომელთაც ერჩიათ ავღანელებთან ბრძოლაში დამარცხებულიყვნენ და მათ გაეძარცვათ ბრწყინვალე მხარეები, ვიდრე ქართველებს გაეძარცვათ ამ ომში“ [64. 146]. ისეთ ვითარებაში, როცა ავღანელების წინააღმდეგ შაჰი ყაზვინში ემზადებოდა და ქართლის მეფეს თავრიზიდან ქართული ჯარით გამოსვლას სთხოვდა, ვახტანგი ამ მოქმედებასაგან თავს იკავებდა. კრუსინსკის მიხედვით, ვახტანგი იყენებდა იმ საბაბს, რომ შაჰს ქართული ჯარისათვის ჯამაგირი არ ჰქონდა გადახდილი. ჯამაგირის გაცემაზე შაჰი თავს იკავებდა, რადგან ეწინოდა, რომ „ავღანელების წინააღმდეგ გამარჯვების შემდეგ თვით ქართველები არ აჯანყებულებოდნენ და ამჯობინეს ეს არ დაეშვათ“ [64. 276]. ამ ფაქტის მსგავსი აღწერა მოცემულია ვოლინსკის ჩანაწერებში. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ შაჰი ყაზვინში ჰპირდებოდა ვახტანგს ჯამაგირის გადახდას ქართულ ჯარზე. ვახტანგის ჯარი 10 ათასი ქართველისაგან შედგებოდა [6. 428—429].

ასე რომ, შაჰის სამეფო კარი დარწმუნებული იყო, რომ ვახტანგი ავღანელების წინააღმდეგ ომს თავის სასარგებლოდ გამოიყენებდა. ამიტომ, გადაწყვიტეს, იგი ქართლში დაებრუნებინათ, რათა „ლეკთა თავდასხმები აღეკვეთა“ [30. 123], რომელნიც ამ დროისათვის არა მარტო საქართველოს, არამედ ირანის პროვინციებსაც არბევდნენ. ამდენად, „ამ ეტაპზე ირანისა და საქართველოს ინტერესები ამიერკავკასიაში ნაწილობრივ დაემთხვა ერთმანეთს“ [116. 408].

ქართლში ვახტანგს დიდი სიხარულით შეხვდნენ. მისი დაბრუნებით გამოწვეული სიხარული ქართველობისათვის იმ მეტბრძოლ პროგრესისტთა სიხარული იყო, რომელნიც ვახტანგში თავდადებულ, ენერგიულ და უნარიან მმართველს ხედავდნენ. ვახტანგმა საქართველოში დაბრუნებისთანავე „მოიხადა ყაუხი და უარჰყო ის სარწმუნოება, რომელიც მან პოლიტიკური მოსაზრებით მიიღო, ახლა უკვე მისთვის

გამოუსადგარი იყო და ხელმეორედ მოინათლა“ — წერს შ. პეისონელი [190. 62].

ქართლში დაბრუნებული ვახტანგის წინაშე უწინარესად ორი მთავარი ამოცანა იდგა: ქვეყნის შიგნით ოპოზიციის დათრგუნვა და „ლეკური“ საკითხის მოგვარება. ვახუშტის გადმოცემით, ვახტანგმა „შეიპყრა ძე ქამარ ბეგისა სომხეთის მელოქი და დახვრიტა თოფითა, კვალად ბაგრატ ციციშვილი, პაპუნა, ვეშაპიძე და პლატონ, ესენი იხსნა კათალიკოზმან სიკუდილისაგან და განყიდეს ოსეთს თხებთა ზედა“ [30. 124]. ვახტანგის ბრძანებით ვახუშტი და ბაქარი ისევ ლაშქრობენ ქსნის საერისთავოში უკუმდგარ შანშე ერისთავის წინააღმდეგ. ბაქარმა ქსნის ხეობა დაიპყრა, ვახუშტი — ლიახვის [30. 124]. კრუსინსკისთან კი ვკითხულობთ: „ვახტანგის გულისწყრომა იმდენად დიდი იყო, რომ ზანდახან ყავის მირთმევის დროს, მას მოღალატისათვის სიკვდილის განაჩენი გამოჰქონდა და ბრძანებდა, ეს გადაწყვეტილება მანამ მოეყვანათ სისრულეში, სანამ იგი ფინჯან ყავას ბოლომდე დალევა“ [64. 432].

ლეკთა თარეშის ალაგმვა დაუყოვნებლივ მოქმედებას საჭიროებდა, რადგან XVIII საუკუნის 20-იანი წლებისათვის მათ მარტო კახეთი ვერ უმკლავდებოდა [38. 144]. მალე ვახტანგმა ფეხზე დააყენა 40-ათასიანი ლაშქარი [64. 432]. ლეკთა წინააღმდეგ ბრძოლა ქართლისა და კახეთის სამეფომ ერთიანი ძალით გადაწყვიტა. 1719 წლის დეკემბერში ქართლისა და კახეთის მეფეები შეთანხმდნენ, რომ ლეკების წინააღმდეგ ერთიანი ბრძოლით გამოსულიყვნენ [30. 206].

1720 წლის გაზაფხულზე ვახტანგმა კახეთში გაგზავნა საბარათიანოს ჯარი, რომელიც სამი თუ ოთხი თვე უმოქმედოდ იდგა ქარდანახში, რადგან „არა აბრძოლეს კახთა“ [30. 124, 206]. ამის მიზეზს ქართველი მემატიანე ვახუშტი არ ასახელებს. დ. ბრეგაძის მითითებით, ვახტანგს სურდა ერთი დარტყმით გაეტეხა ლეკთა წინააღმდეგობა და ამიტომ შეთანხმებით გათვალისწინებული მეორე რიგის ჯარის გაგზავნა კახეთში დააგვიანა [81. 71]. დ. მეგრელაძის აზრით, ვახტანგ VI ძალებს გადმწყვეტი ბრძოლისათვის ზოგავდა [38. 147]. შეიძლება ვიფიქროთ ისიც, რომ კახეთის მეფემ დავით იმამყულიხანმა მცირე ძალად მიიჩნია ქართლის ლაშქარი ლეკების წინააღმდეგ საბრძოლველად და ამიტომ „არა აბრძოლეს კახთა“.

ვახუშტის მიხედვით, 1720 წლის ზამთარში ირანის შაჰმა ლეკების დასასჯელად და „კახეთის საშველად“ შირვანის ბეგლარბეგი გამოგზავნა, რომელიც ლეკებმა მოკლეს. ამის შემდეგ „მოუშვნო ყენ-მან მეფესა შემუსვრა ჭარისა“ [30. 124]. 1721 წლის იანვარში ვახტანგი დიდი ძალით დაიძრა და დადგა მალაროს. „მუნ ევედრნენ ჭარელნი

მეფესა, რათა შეიწყალოს და დაემორჩილნენ, ვითარცა ნებაჲს“ [30. 124]. მაგრამ ვახტანგმა გადაწყვიტა გაერეკა ლეკები და დაეპყრო მათი თავდასხმის მთავარი პლაცდარმი ქარ-ბელაქანი [116. 411].

ვახტანგის გამარჯვება უეჭველი იყო, მაგრამ ირანის შაჰისაგან მიიღო ბრძანება, რომ ხელი აეღო ლეკების წინააღმდეგ ლაშქრობაზე. მიუხედავად ამისა, კახ და ქართლელ დარბაისელთა თათბირზე გადაწყვიტეს, რომ ვახტანგი მაინც წასულიყო სალაშქროდ, მაგრამ ქართლის მეფემ ირანის ხელმწიფისაგან მეორე ბრძანება მიიღო — შეეწყვიტა ლაშქრობა [38. 145]. ამასთან დაკავშირებით თ. კრუსინსკი აღნიშნავს: „ვახტანგის ლაშქრობით შეშინებულმა ლეკებმა შაჰის კარზე გაგზავნეს ელჩები და შესთავაზეს ავღანელების წინააღმდეგ ომში დახმარება... და სთხოვეს ზავი, რადგან ვახტანგის ლაშქრობა მათ განადგურებას მოასწავებდა“ [64. 147]. ამ ფაქტს ანალოგიურად აღწერს ჯ. ჰანევიც [62. ტ. III 87; 132 137].

ირანში ამოქმედდნენ ვახტანგის მოწინააღმდეგეები და შაჰს ლეკების წინააღმდეგ ქართლის მეფის ლაშქრობა ასე დაუსურათეს: „ისე არ მოხდეს, რომ ლეკების დამარცხებისა და მათი ტერიტორიების დაკავების შემდეგ ვახტანგი მოსკოვის მბრძანებელს შეეკრას და სპარსეთის წინააღმდეგ გამოილაშქროს“. ამასთანავე, დასკვნის თ. კრუსინსკი, „საეჭვოდ შეაფასეს ვოლინსკის ელჩობა ისფაჰანში. ხომ არ იმალებოდა ამ ელჩობის უკან რაიმე საიდუმლოება, რომელიც მოსკოველებს ომის დაწყებას გაუადვილებდა“ [64. 147; 129. 68]. ქართველი მემატიანის სეხნია ჩხეიძის ცნობით, ირანში უფიქრიათ, რომ „თუ მეფე ვახტანგ ჰარი დაიჭირა, ქვეყანასაც ის დაიჭერსო“ [42. 33].

წყაროების ცნობით, ლეკების წინააღმდეგ ვახტანგის ლაშქრობის მოშლით ირანის სამეფო კარი ორი ამოცანის გადაჭრას ისახავდა მიზნად: პირველი, „ლეკების პროვინცია დაეტოვებინათ, როგორც საფარი ორ მონარქიას (რუსეთსა და ირანს — მ. პ.) შორის“ [64. 276]. მეორე, განეიარაღებინათ ლეკები, რომლებიც ამიერიდან ქართველების შიშით ველარ გაბედავდნენ ირანის პროვინციების რბევას [62. ტ. III. 87]. სარწმუნოდ მიგვაჩნია დ. მეგრელაძის აზრი, რომ „შესაძლებელია, ლეკებზე სალაშქროდ მზადების პროცესში შაჰმა მიიღო ცნობა, რომ ვახტანგმა გეზი რუსეთისაკენ აიღო, რის გამოც შაჰმა ლეკებზე ლაშქრობა ორგულ ყმას ვერ ანდო. შესაძლებელია, შაჰი ფიქრობდა, რომ ვახტანგი კახეთსაც დაიჭერდა, ქვეყანას გააერთიანებდა და სპარსეთს ქრისტიანულ რუსეთს დაუპირისპირებდა“ [109. 130].

ვახტანგის მიერ ლეკების წინააღმდეგ ლაშქრობის შეწყვეტა არ იყო მაინცდამაინც შაჰის ბრძანების გადაულახავობით გამოწვეული. შეიძლება ვირწმუნოთ ლ. ტუხაშვილის აზრი, რომ „ვახტანგი გაძლიერებულ დაღესტნელებში ირანის წინააღმდეგ მებრძოლ სერიოზულ

ძალას ხედავდა. მათი წარმატება აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ირანის პოზიციებს შეასუსტებდა და ამდენად, ქართლის მეფის მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვებას ხელს შეუწყობდა“ [116. 411]. ნიშანდობლივია ამ მხრივ თ. კრუსინსკის ცნობა: „ქართველები ზრუნავდნენ რა თავიანთ უშიშროებაზე, გულგრილად უტყეოდნენ იმ უბედურებას, რომელიც ირანს სისხლისაგან სცლიდა“ [64. 276]. გარდა ამისა, თ. ბოცვაძის სწორი აზრით, ვახტანგმა „ლეკური საკითხის“ გადაჭრა შეუფარდა პეტრესეულ გეგმებს, კერძოდ, მოსალოდნელი ლაშქრობის საქართველოსთვის გამოყენების თვალსაზრისით [83. 137].

საქმე ისაა, რომ 1717 წლის 30 ივლისს ირანსა და რუსეთს შორის დადებული სავაჭრო შეთანხმება არ გამოდგა საკმარისი რუსეთის სავაჭრო ინტერესების დასაცავად. სეფიანთა ირანის დაცემა გარდაუვალი ჩანდა. იქმნებოდა საშიშროება, რომ ამიერკავკასია გადაქცეულიყო თურქეთის ექსპანსიის პლაცდარმად. ირანის დასუსტება-დაცემასთან დაკავშირებით, თურქეთის აგრესიული გეგმების აღორძინება ამიერკავკასიის ქვეყნებისა და ირანის მიმართ რეალური ჩანდა. ირანის დაცემა კი თურქეთის მმართველ წრეებში აყენებდა საკითხს სულთანის იურიდიული უფლებების გამოცხადების შესახებ ირანის ქვეშევრდომ ქვეყნებზე.

სოველივე ამას კარგად ითვალისწინებდა რუსეთის მთავრობა. ოსმალეთის იმპერიის გეგმების რეალიზაცია გააძლიერებდა თურქეთის პოზიციებს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში, ასევე კასპიის დასავლეთ და სამხრეთ სანაპიროებზე, ე. ი. უშუალოდ რუსეთის სამფლობელოების მახლობლად. ამით გაიზრდებოდა რუსეთის საზღვრების სიგრძე სულთანისაგან დამოკიდებულ ტერიტორიებზე და მნიშვნელოვნად გაართულებდა პეტრე I-ის აღმოსავლეთის ვაჭრობის განვითარების გეგმების ცხოვრებაში გატარებას. ამიტომ „...კასპიის პრობლემა მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა პეტრე I-ის გეგმებსა და ანგარიშებში“ [140. 6].

ჩრდილოეთის ძლევამოსილი ომი დასასრულს უახლოვდებოდა. ეს საშუალებას აძლევდა პეტრე I-ს გაეძლიერებინა კასპიისპირეთში ლაშქრობისათვის სამზადისი. კასპიისპირეთის პროვინციების შესახებ ზუსტი ცნობების შეკრების მიზნით, 1719 წელს გაიგზავნა ექსპედიცია ვერდენის, სოიმონოვისა და ურუსოვის შემადგენლობით [48. 6]. 1721 წლის ბოლოს ამ მხარის რუკა უკვე შედგენილი იყო. ირანის საქმეებში კარგად გარკვეული ა. პ. ვოლინსკი 1719 წელს ასტრახანის გუბერნატორად დაინიშნა. მას დაევალა ირანისა და თურქეთის მიმართ გეგმების განხორციელების მომზადება [152. 528].

პეტრე I თავისი აღმოსავლური პოლიტიკის წარმატებისათვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამიერკავკასიის ხალხებისა და მათი პო-

ლიტიკური მესვეურების, სახელდობრ, ვახტანგ VI-ის მოკავშირეობას. ამ მიზნით ასტრახანის გუბერნატორ ვოლინსკის დაევალა ქართლს მეფესთან კავშირის დამყარება. ვოლინსკი დაუყოვნებლივ შეუდგა თავის მოვალეობას. ვახტანგთან კავშირის დასამყარებლად იგი 1719 წლის აპრილში საგარეო საქმეთა კოლეგიას სთხოვდა, ნება დაერთოთ მისთვის, ეწარმოებინა ქართლის მეფესთან წერილობითი ერთიერთობა ისე, რაჟმ «...прежде никаких секретов ему не объявляя, понеже можно усмотреть его склонность и из партикулярных писем». ამ საქმისათვის იგი ითხოვდა ასტრახანში გაწვევას «доброго человека из их народа, которые есть при царице Мелетинской...» [8. 2; 112. 74].

როგორც ვხედავთ, ვოლინსკი საჭიროდ არ თვლიდა წინასწარ ეუწყებინა ვახტანგისათვის რუსეთის აღმოსავლური გეგმების პოლიტიკური მიზანი. ეს ბუნებრივიც იყო, რამდენადაც ლაშქრობისათვის მზადება ფარულ ხასიათს ატარებდა და წინასწარ მისი ვახტანგისათვის შეტყობინებას შეიძლება ირანისა და თურქეთის ეკვი გამოეწვია.

1720 წლის 22 მარტს პეტრე I-მა ბრძანა ვოლინსკის ზემოხსენებულ თხოვნათა დაკმაყოფილება, ხოლო იმავე წლის 8 ივნისს გუბერნატორის მოთხოვნებს სენატის რეზოლუციაც დაედო [171. 369; 112. 74; 117. 174]. მას ნება დაერთო ეწარმოებინა მიწერ-მოწერა ვახტანგთან და ეცადა «...тот народ в ласке содержать и к стороне Его Царского Величества склонять». ასევე მას დაევალა მოსკოვის ქართული ახალშენიდან შეერჩია საქართველოში გასაგზავნი პიროვნება და ამის შესახებ ეუწყებინა სენატისათვის [8. 2; 112. 74].

1721 წლის დასაწყისში ვოლინსკი პეტერბურგიდან მოსკოვში ჩამოვიდა. არჩილს ქალიშვილს, დარეჯანს, მან პეტრე I-ის წერილი გადასცა. ხელმწიფე მას ვახტანგთან კავშირის დასამყარებლად ვოლინსკის განკარგულებაში რამდენიმე ქართველის გადაცემას ავალბედა [9. 609; 117. 174]. „ელჩობის კანდიდატი, გუბერნატორის მოთხოვნით, ახალგაზრდა, სანდო და საიდუმლოების შემნახავი უნდა ყოფილიყო. მას უნდა სცოდნოდა რუსული და ქართული ენები“ [117. 174]. 1721 წლის თებერვალში ვოლინსკიმ მოსკოვიდან ასტრახანში ორი ქართველი წაიყვანა. იგი მათ სახელით არ იხსენიებს [9. 615]. როგორც მკვლევარმა ფ. სიხარულიძემ გამოარკვია, ერთ-ერთი ამ ქართველის სახელია მამუკა. იგი პირველია წარმოგზავნილი რუსეთიდან ქართლის სამეფო კარზე [117. 175]. ვახუშტიც მას რუსეთიდან პირველ წარმოგზავნილად ასახელებს [30. 125].

ჩვენ საკვებით ვეთანხმებით ფ. სიხარულიძეს, რომ მამუკა ქართლში 1721 წლის გაზაფხულის მიწურულს ან ზაფხულის დასაწყისში უნ-

და ჩამოსულიყო. ამის არგუმენტად სწორად მიიჩნეეს მკვლევარი, რომ 1721 წლის 15 აგვისტოს ასტრახანში ჩანს ვახტანგის პასუხი ვოლინსკისადმი და მისი წარგზავნილიც [117. 175]. ვახუშტის მიხედვით, მამუკა რუსეთიდან ქართლში 1722 წლის მარტსა და მაისს შორის ჩამოვიდა. მემატიანე ცდება, როცა მამუკას 1722 წელს ვახტანგთან ჩამოსულად მიიჩნევს. რაც შეეხება იმას, რომ მამუკა მარტსა და მაისს შორის ჩამოვიდა, სწორია, მაგრამ ეს იყო 1721 წელს. ვახუშტის შეცდომის ჩვენებულ ინტერპრეტაციას ცოტა ქვემოთ შევეხებით.

ჩვენ არ ვიცით, რას აცნობებდა ვოლინსკი ქართლის მეფეს, მაგრამ გუბერნატორის 1721 წლის 15 აგვისტოს წერილიდან ჩანს, რომ ვახტანგმა შეიმუშავა ირანის წინააღმდეგ რუსეთთან საერთო მოქმედების სამოკავშირეო პირობები. ამისათვის მას ქართლის დიდებულებთან თათბირი გაუმართავს. ამ საკითხს პირველად ზ. ედილი შეეხო [101. № 316. 2]. შემდეგ მას ყურადღება მიაქცია აკად. ივ. ჯავახიშვილმა [134. 63]. შემდგომში ეს საკითხი მრავალი მკვლევარის მსჯელობის საგანი იყო, რომელთათვის ამის გასაშუქებლად ამოსავალი წყაროა იმდროინდელი დიდი ქართველი პოეტის დავით გურამიშვილის „დავითიანნიდან“ ის ადგილი, სადაც ვახტანგ VI-ს საგარეო პოლიტიკა გამოუვალე სიტუაციების სირთულითაა წარმოჩენილი.

დავით გურამიშვილის მიხედვით თათბირზე, იმის გადასაწყვეტად, ეკისრა თუ არა ვახტანგ VI-ს რუსეთთან მოკავშირეობა, დარბაზის წევრთა ერთი ნაწილი წინააღმდეგი ყოფილა. ეს ჩვეუი თავის პოზიციას იმით ამართლებდა, რომ რუსეთის ჯარის ამიერკავკასიაში მოსვლამდე საქართველოს მტრები ქვეყანას აოხრებდნენ. ამიტომ, ვახტანგს ურჩევდნენ, მცირე რაზმით წასულიყო რუსეთის ჯართან შესაერთებლად ისე, რომ მისი განზრახვა მტრებს არ გაეგოთ [32. 55—56].

ამ შინაარსიდან ჩანს, რომ ვახტანგმა ქართლის დიდებულებთან თათბირი გამართა 1722 წელს, შეიძლება იოქვას აგვისტოში, ესე იგი მისი განჯაში ლაშქრობის წინ. აქვე ჩანს, რომ დარბაზის წევრებს მაინცდამაინც ვახტანგისათვის დიდი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ. ჩვენ სადავოდ არ მიგვაჩნია დავით გურამიშვილთან აღწერილი ფაქტის სისწორე. ეს პირველწყაროს მნიშვნელობას ანიჭებს „დავითიანის“ შესაბამის ადგილებს, რადგან სხვა წყაროებში ამ თათბირის შესახებ არაფერია ნათქვამი.

ჩვენი აზრით, ვახტანგმა ქართლის დიდებულებთან თათბირი იმის შესახებ, გამოსულიყო თუ არა რუსეთთან მოკავშირედ, გამართა მამუკას რუსეთიდან ჩამოსვლის შემდეგ. ამის დასაბამებლად მივმართავთ ვოლინსკის 1721 წლის 15 აგვისტოს წერილს პეტრე I-სადმი.

ვოლინსკი ხელმწიფეს წერილით აცნობებდა ვახტანგ VI-ის სამოკავშირეო პირობების ძირითად პუნქტებს: «Первое, чтоб ваше величество изволили прямо к нему в Грузию ввести войск своих тысяч пять или шесть и повелели засесть в его гарнизоны (показывая на то резон), объявляя о себе, что он видит в Грузии несогласие между шляхетством, а ежели де войска ваши введены будут в Грузию, то уже и поневоле принуждены будут многие его партню взять и с ним согласны быть, и он будет безопасен» [9. 640; 171. 371; 112. 76; 82. 14].

მართალია, მოყვანილი დოკუმენტიდან პირდაპირ არ ჩანს ვახტანგის თათბირი ქართლის დიდებულებთან, მაგრამ მოწინააღმდეგე ჯგუფის პოზიციის ანარეკლი უდავოა. რუსეთის 5—6 ათასიანი ჯარის საქართველოში შემოყვანა ვახტანგმა იმ საშუალებად მიიჩნია, რომ მოეხდინა „ფეოდალური საქართველოს ძალების მობილიზაცია“ [116. 415], ასევე მიეღწია მოწინააღმდეგე ჯგუფის პოზიციის პარალიზებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ეტაპზე ვახტანგმა გაითვალისწინა მოწინააღმდეგე ჯგუფის პოზიცია. მას რუსეთის ჯართან შესაერთებლად განჯაში ლაშქრობის წინაც არ შეხვედრია დიდებულთა მხრიდან გადაულახავი წინააღმდეგობა. ამდენად, დავით გურამიშვილის ცნობა, რომ ვახტანგმა არ მოუსმინა დარბაზის წევრებს, რადგან „მეფე იყო და ბრძანებდა, იქმოდა, რასაც ინებდა“ [32. 57], მთლად ვერ ასახავს რეალურ ვითარებას.

ვახტანგის სამოკავშირეო პირობის სხვა პუნქტების შესახებ ზემოხსენებულ წერილში ა. ვოლინსკი პეტრე I-ს წერდა: «Второе, чтоб для лутчаго ему уверения изволили сделать десант в Персию тысячах в десяти или больше, чтоб отобрать у них Дербент или Шемаху, а без того вступать в войну опасен. Третье, просит, чтоб изволили сделать крепость на реке Тереке, между Кабарды и гребенских казаков и чтоб тамо изволили посадить свой гарнизон для свободной с Грузиею коммуникации и для его охранения.» [9. 640; 171. 371; 112. 76].

როგორც ვნახეთ, მოკავშირეობის მეორე პირობა ითვალისწინებდა რუსეთის ჯარის მიერ დარუბანდისა და შემახიის აღებას. ამის გარეშე, ვახტანგი რუსეთის მხარეზე ომში ჩაბმას საშიშად თვლიდა.

ერთი სიტყვით, ვახტანგმა 1721 წლის გაზაფხულისათვის შეიმუშავა ირანის წინააღმდეგ რუსეთთან ერთიანი სამხედრო მოქმედების სამოკავშირეო პირობები.

ვოლინსკი ვახტანგის სამოკავშირეო პირობებს გვერდს უვლიდა. კავკასიაზე გავლით საქართველოში ჯარის შეყვანა 'ძნელად სავალი და

მაღალი მთების გამო რთულ საქმედ მიაჩნდა. ამასთანავე არაგვის ერისთავს, რომლის სამფლობელოზე უნდა გაეწეოთ რუსეთის ჯარს, ვახტანგის მოწინააღმდეგედ თვლიდა. რაც შეეხება ვახტანგს, წერდა, რომ მასზე ნდობა შეიძლება. ამის საბუთად ასახელებდა იმას, რომ მას ირანში არაჲინ დაუტოვებია, გარდა შაჰის ყულარალასის რუს-ტომისა და ისიც იმ მიზნით დატოვა, რომ მისი საქმისათვის ზიანი არ მიეყენებინათ. აქვე ვოლინსკი რუსეთის ხელმწიფეს ვახტანგთან კვლავ თავისი წარმომადგენლის გაგზავნის ნებას თხოვდა [9. 640, 646; 114. 71].

ვოლინსკიმ ახლა ვახტანგთან ისევ მამუკა და მასთან ასტრახანში მყოფი მეორე ქართველი გამოგზავნა. საარქივო მასალების საფუძველზე ამ მეორე პიროვნების ვინაობა გამოარკვია ფ. სიხარულიძემ. ეს იყო გიორგი მეტრეველი [117. 176]. ამას ადასტურებს ვოლინსკისადმი თვით ვახტანგის მიერ 1721 წლის 11 ნოემბერს მიწერილი წერილიც, რომელიც ლათინურ ენაზეა დაწერილი. ვახტანგი გუბერნატორს სწერს: „მიიღო მისი უდიდებულესობის (ვოლინსკის — მ. პ.) წერილი საგნებასა და გიორგი მეტრეველის ხელით...“ [52. 221—222]. აკად. მარო ბროსე აქ მოხსენიებულ გიორგის რუისის ეპისკოპოსად მიიჩნევს და მას მამუკასთან აიგივებს, რადგან ვახუშტი რუსეთიდან პირველ წარმოგზავნილად მას ასახელებს [179. 322—324]. თვით ტექსტის ანალიზი არ იძლევა საფუძველს, რომ გიორგი რუისის ეპისკოპოსად მივიჩნიოთ. რაც შეეხება მარი ბროსეს ინტერპრეტაციას. „Georgio Metrovello“-ს „Giorgi Mrovel“-ად, ე. ი. რუისის ეპისკოპოსად დაშლას [179. 324] საფუძველი არ გააჩნია. რადგან გველევარი თავისი მოსაზრების დასამტკიცებლად ჰიპოთეზას არ გვთავაზობს. ვახტანგის წერილში გიორგი მეტრეველის დასახელება ექვს არ იწვევს. რაც შეეხება საგნებას, ეს, ჩვენი აზრით, მამუკაა. მართალია, სახელები საგნება და მამუკა ორთოგრაფიულ მსგავსებას არ ამჟღავნებენ და ამდენად, ძნელია იმის დადგენა, თუ რის საფუძველზე უნდა მომხდარიყო წერილის ავტორის მიერ შეცდომის დაშვება, მაგრამ ამ წერილში ვახტანგის მინაწერი საშუალებას გვაძლევს სახელი საგნება მამუკასთან გაეაიგივოთ.

როგორც ფ. სიხარულიძემ დაადგინა, მამუკა „მოსკოვის ქართული ახალშენის (დოკუმენტებში, დონის მონასტრის სულთა მოსახსენებელსა და ეპიტაფიაში) იხსენიება მამის სახელით (იოსებად), მათე ოსიპოვად (იოსიფოვიჩად)“ [117. 175]. ასეთ შემთხვევაში საგნებას მამუკასთან გაიგივება დასაშვებად მიგვაჩნია, რადგან ვახტანგი ზემოხსენებულ წერილში ვოლინსკის წერს, რომ „მსახური იოსები, ე. ი. (მამუკა) მოგიტანთ ამ ჩვენს პასუხსო“ [52. 224].

ვახტანგის წერილის მიხედვით, საგნეა, ე. ი. მამუკა და გიორგი მეტრეველი 1721 წლის ოქტომბერში ქართლში ჩამოსული ჩანან [52. 222]. ვახტანგთან შათი გამოგზავნის მიზანი „სპარსეთში გალაშქრების მოლოდინში ქართლის წინადადებათა უფრო კონკრეტული დამუშავება და საქართველოში ძალთა განწყობილებისადმი თვალყურის დევნება იყო“ [117. 176]. ამ მიზნით გიორგი მეტრეველს ქართლში დიღხანს დარჩენა ჰქონია დავალებული. ვახტანგმა ეს დავალება შეასრულა, რათა „არავის შეჰპარვოდა ეჭვი მის საქმეში“ [52. 224]. ასე რომ, ვახტანგმა გიორგი მეტრეველი თავისთან დატოვა, ხოლო მამუკა ვოლინსკისთან გაგზავნა. ახლა მას პეტრე I-თანაც შიქონდა წერილი.

მამუკამ და გიორგი მეტრეველმა ვახტანგს ვოლინსკის წერილი ჩამოუტანეს. ეს წერილი ჩვენთვის უცნობია, მაგრამ ვოლინსკისადმი ვახტანგის ზემოხსენებული წერილიდან ირკვევა ის, თუ რაზე უნდა ყოფილიყო მასში საუბარი. ჩანს, გუბერნატორი ქართლის მეფეს პასუხასაცემად ოთხ კითხვას აძლევდა. ვახტანგი ამ კითხვებს იმეორებს და იქვე პასუხობს. ამიტომ, ჯერ ცალკე ვოლინსკის ამ კითხვებს მოვიყვანოთ. ესენია: 1. (რუსეთის) რამდენი ჯარი იქნება საჭირო (საქართველოში შემოსაყენად)? 2. რამდენ ხანს შეუძლია (ქართულ) ჯარს ბანაკად დგომა? 3. შეუძლია თუ არა მას (რუსეთის) ჯარის სურსათით მომარაგება? 4. სად უნდა აიგოს სიმაგრეები?

ამ კითხვებს ვახტანგი პასუხობს: პირველი, საქართველოში რუსეთის 10-ათასიანი ჯარის შემოყვანა საკმარისია. ეს ჯარი შემოყვანილ უნდა იქნეს დარიალის გზით და თბილისამდე რვა დღე სჭირდება; მეორე, იგი 50-ათასიან ჯარს შოუყრის თავს, მაგრამ სალაშქროდ მხოლოდ 10 ათასის გამოყვანა შეუძლია; მესამე, საქართველოში მომავალმა რუსეთის ჯარმა 10 დღის საკმარისი სურსათი უნდა აიღოს, რადგან აქ ჯარის მომარაგების ასეთი წესი არ არის, მაგრამ ფულის ყველაფრის შოვნა შეიძლება; მეოთხე, სიმაგრეების აგება აუცილებელი არ არის, რადგან აქაური ადგილები მთებიითაა დაცული და ჯარს საშუარობა არ მოეწოდება [52. 223—224].

ერთდროულად ვახტანგი ლათინურ ენაზე დაწერილი წერილით პეტრე I-ს აცნობებდა ვოლინსკისთან მისი მოლაპარაკებების შესახებ. ვახტანგი ხელმწიფეს აცნობებდა, რომ ვოლინსკისაგან მიიღო წერილი, რომელმაც მტკიცე იმედი ჩაუსახა დახმარებისა და დიდ სიხარულს გამოთქვამს, რადგან «При Божием покровительстве и помощи войска Вашего, мы вовсе не сомневаемся в успехе». აქვე ვახტანგი წერს «...мы сговорились письменно с предводителем Вашего войска и переговорили с ним о том, как вести и свершить дело» [52, 138].

როგორც ვნახეთ, ვახტანგი რუსეთთან ერთად გადამწყვეტი სამხედრო მოქმედების მომხრეა. იგი აღმოსავლეთ საქართველოს დამოუკიდებლობის მიღწევისათვის რუსეთის დახმარებას აუცილებელ საჭიროებად თვლის, რადგან მიაჩნია, რომ ირანში შექმნილი ვითარება და შაჰის პოლიტიკური სისუსტე სრულადაც არ ნიშნავს ირანის ბატონობისაგან განთავისუფლებას. მართალია, ქართლის სამეფოს ამ პერიოდში ირანისაგან არავითარი საფრთხე არ ემუქრება, მაგრამ ვახტანგის აზრით, მხოლოდ ძლიერი მოკავშირისა და მფარველის საშუალებითაა შესაძლებელი მუდმივი საფრთხის თავიდან აცილება. ყოველივე ეს მოკლედ და მკაფიოდ ჩანს ვოლინსკისადმი ვახტანგის 1721 წლის 11 ნოემბრის წერილში. „ირანის დაცემა, — წერს ვახტანგი ვოლინსკის, — საშუალებას აძლევს თვითონ დიწყოს საქმე, მაგრამ ძლიერ ხელმწიფეზე დაყრდნობით უსაფრთხოდ შეუძლია მოქმედება“ [52. 223]. შექმნილ ვითარებაში ეს საფრთხე ალბათ, თურქებისაგან მოსალოდნელ საშიშროებასაც გულისხმობდა.

ირანის წინააღმდეგ რუსეთსა და საქართველოს შორის ერთიანი სამხედრო შეთანხმების მიღწევის შესახებ პროფ. გ. პაიჭაძე წერს: „1720 წლისათვის პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის მიღწეულ იქნა შეთანხმება ირანის წინააღმდეგ საერთო მოქმედების შესახებ“ [112. 77]. ავტორი მოგვიანებით გამოცემულ შრომებში წერს, რომ „ოციან წლებში პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის დაიდო ხელშეკრულება ერთობლივი სამხარო მოქმედების შესახებ. მაგრამ იურიდიულად ეს შეთანხმება არსად იყო გაფორმებული, რადგანაც პეტრე I გაუბრბოდა ოფიციალური დოკუმენტების გაცემას, ფრთხილობდა — შაჰს არაფერი გაეგო და რაიმე არ ეღონა“ [113. III; 164. 46].

ჩვენ ვერ მივიჩნევთ მართებულად პატივცემული გ. პაიჭაძის მტკიცებას, რომ პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის ხელშეკრულება დაიდო. თვით ავტორი აღიარებს, რომ იურიდიულად ასეთი შეთანხმება არსად იყო გაფორმებული. ასეთ შემთხვევაში გადაპარბეზულად გვეჩვენება რაიმე ხელშეკრულების არსებობაზე ლაპარაკი. შეიძლება ოპონენტი შემოგვედავოს, რომ მას სრული უფლება ჰქონდა პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის მიღწეული შეთანხმებისათვის ხელშეკრულების დადება ეწოდებინა, რადგან საერთაშორისო სამართალი ყოველთვის არ საჭიროებს ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებების წერილობითი ფორმით დადებას. მართალია, საერთაშორისო ურთიერთობის პრაქტიკაში მიღებული იყო და ახლაც არსებობს ე. წ. „ჩენტლმენური შეთანხმება“, რომელიც ზეპირი ფორმით იდება, მაგრამ ჩვენ გადავამეტებთ, თუ აქედან გამოვძინარე ვიტყვი, რომ რუსეთსა და საქართველოს შორის ხელშეკრულება დაიდო. რატომ? იმიტომ, რომ ზეპირი ფორმით დადებული ე. წ. „ჩენტლმენური შეთან-

ზმება“ მხარეებს არ ათავისუფლებს იმ იურიდიული ურთიერთვალდებულებებისაგან, რომლებიც მათ იკისრეს [იხ: 143. 304—305]. ასეთი იურიდიული ურთიერთვალდებულებები კი ნამდვილად არ იყო შემუშავებული პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის. ჭერჯერობით ამის დამამტკიცებელი დოკუმენტი ცნობილი არ არის და ალბათ, არც არსებობს იგი.

როგორც ვიცით, რუსეთ-საქართველოს ერთიანი სამხედრო მოქმედება, ვახტანგ VI-ის თავდაპირველი სამოკავშირეო პირობების შესაბამისად, არ განხორციელებულა. ვახტანგი პეტრე I-ის გეგმას ლეკების წინააღმდეგ საომარი მოქმედების შესახებ 1722 წლის აგვისტოში წერილობით დათანხმდა. ამდენად, უფრო ზუსტად მიგვაჩნია პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის მიღწეული შეთანხმების შემდეგი ფორმით განსაზღვრა: 1722 წელს მიღწეულ იქნა პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის სიტყვიერი შეთანხმება ირანის წინააღმდეგ, ერთიანი სამხედრო მოქმედების შესახებ, რომელიც რუსეთ-თურქეთს შორის ურთიერთობის გამწვავების შემთხვევაში პეტრე I-ს უტოვებდა უკან დახევის შესაძლებლობას.

რუსეთთან ერთად აქტიური მოქმედების მომხრე ვახტანგი კარგად ითვალისწინებდა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ამიერკავკასიის ხალხთა ორგანიზებულ ერთიანობას ამ საქმეში. ამ მხრივ მისი გეგმა აგებული იყო სომეხი ხალხის განმათავისუფლებელი მოძრაობის მიზანსწრაფვაზეც.

აილო რა ორიენტაცია რუსეთზე, ვახტანგ VI ამიერკავკასიის ხალხთა განმათავისუფლებელი მოძრაობის მეთაური იყო. ირანიდან დაბრუნებისათავე იგი ენერგიულად შეუდგა ქართველი და სომეხი ხალხების განმათავისუფლებელი ძალების თავმოყრა-შეკავშირებას [107. 203]. „სომხურმა არმიამ ჩამოყალიბება იწყო მხოლოდ 1719 წლის შემდგომ, როცა ვახტანგი მეორედ გამეფდა ქართლში“ — წერს სომეხი ისტორიკოსი ლეო [ციტ-ა: 107. 203]. ასევე მიიჩნევს პ. არუთუნიანი [138. 155—156] და ვ. მარტიროსიანი [155. 11]. განმათავისუფლებელი ბრძოლის მეთაურობა თავისუფლებისათვის მებრძოლმა სომეხებმა უყოყმანოდ ვახტანგ VI-ს დაუთმეს. ყარაბაღის მელიქები პეტრე I-ს სწერდნენ: „თბილისის ვახტანგ ხანმა მრავალი დახმარება აღმოგვიჩინა, რისი გადმოცემა წერილში შეუძლებელიაო“ [57. № 218. 341].

1722 წლის გაზაფხულზე უკვე ყარაბაღში 12 ათასამდე შეიარაღებული ითვლებოდა და კათალიკოსი ესაი ჭალაღიანი თბილისში გამგზავრა ვახტანგთან ერთობლივი გამოსვლის გეგმის შესამუშავებლად. ასე რომ, ვახტანგს წილად ზედა „ამიერკავკასიის საქრისტიანოს“ აღდგენის მეტად მძიმე და საპატიო საქმე“ [107. 200]. შედარებისა-

თვის შეიძლება ითქვას, რომ ვახტანგ VI, არჩილ მეფის მსგავსად, მისდევდა ამიერკავკასიის ხალხების განთავისუფლების საერთო ფრონტის შექმნის გზას.

ქართლის მეფე არანაკლებ ცდილობდა სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებული საქართველოს ძალების მობილიზაციასაც. 1722 წლის გაზაფხულზე, როდესაც კახეთის მეფე დავით II გარდაიცვალა, ვახტანგმა დააპირა სამეფო ტახტზე თავისი სიძე თეიმურაზი აეყვანა. ვახტანგს თეიმურაზისათვის წერილი მიუწერია, რომ არ დაეთმო კახეთის ტახტი დავით II-ის უკანონო შვილის კონსტანტინესათვის, რომელიც ამ დროს ირანში ავღანელების წინააღმდეგ იბრძოდა. მაგრამ თეიმურაზი, როგორც მკვლევარი დ. მეგრელაძე ვარაუდობს, „შაჰის რისხვას მოერიდა“ და ვახტანგის წინადადება შორს დაიჭირა [38. 169].

ასევე ითვალისწინებდა მეცნიერი მეფე მისი გავლენის მნიშვნელობას იმერეთშიაც. სეხნია ჩხეიძის მიხედვით, 1720 წელს ახალციხის ფაშას დახმარებით ვახტანგმა შეძლო იმერეთის ტახტზე აეყვანა ალექსანდრე V, რომელიც მის კარზე იზრდებოდა. ალექსანდრე სამეგრელოს მთავრის ბეჟან დადიანის ასულზე დაქორწინდა [42. 32]. საფიქრებელია, ეს ვახტანგის მომავალ გეგმებთან კავშირში პოლიტიკური მნიშვნელობის აქტივ იყო. დასავლეთ საქართველოში ვახტანგის ავტორიტეტის შესახებ კონსტანტინოპოლში ავსტრიის საელჩოს თანამშრომელი ნ. თეილსი 1722 წლის 12 სექტემბრის რელაციიში წერდა: „პორტას ქვეშევრდომი მთავრები ხალისით ერთიანდებიან თბილისის სახელგანთქმული ხანის (ვახტანგ VI-ის — მ. პ.) გარშემო, რომელიც კარგად იცნობს ამ ქვეყნის ყველა მხარეს, მის მთებს, ნაპირებსა და გადასასვლელ ხეობებს შავ ზღვამდე“ [28. 72 v°].

1721 წლის დასასრულისათვის, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიისა და ირანში მეტად კრიტიკული ვითარება შეიქმნა. 1721 წლის 7 აგვისტოს სუნიტმა ღვთისმეტყველმა პაჯი-დაუდმა და ყაზი-ყუმუხელმა სურხაი ხანმა ქალაქი შემახა აილეს და გაძარცვეს. რუსული წყაროების მონაცემებით აჯანყებულებმა გაძარცვეს რუსი ვაჭრები, წაართვეს 1-დან 2 მილიონ მანეთამდე ქონება და დახოცეს 300 ვაჭარი [17. 144 იმ.]. ავსტრიის სახელმწიფო არქივის მასალის მიხედვით, აჯანყებულებმა დახოცეს 200 ვაჭარი, ხოლო ნაძარცვი ქონება 4 მილიონ მანეთს შეადგენდა [28. 86 v°].

პაჯი-დაუდისა და სურხაი ხანის მიერ შემახიის ალებამ საგონებელში ჩააგდო შაჰ ჰუსეინი. აჯანყებულები დიდ ძალას შეადგენდნენ. იოსებ ქართველის ცნობით, 40-ათასამდე აჯანყებულმა ლეკმა საწინლად ააოხრა და გაანადგურა შემახა [43. 102].

ამასობაში კატასტროფული მდგომარეობა შეიქმნა ირანში. 1722 წლის დასაწყისში ავღანთა წინამძღოლი მირ-მაჰმუდი ქირმანს დაე-

უფლა. აქედან მან ისტაპანისკენ გასწია. ქალაქიდან 4 დღის სავალზე მას შეხვდნენ შაჰის შიკრიკები და 15 ათასი თუმანი თუ 300 ათასი ეკიუ შესთავაზეს, რათა უკან დაბრუნებულიყო [65. 148; 43. 135]. მირ-მამუდმა უარყო ეს წინადადება და მარტის დასაწყისში ისტაპანის მისადგომებთან აღმოჩნდა. შაჰის სამეფო კარი თავდაპირველად უარს ამბობდა ავღანელების წინააღმდეგ შეტევაზე [185. 112]. შაჰის გვარდიის უფროსი, ვახტანგ VI-ის ძმა, როსტომი, დაუყოვნებლივ იერიშზე გადასვლას მოითხოვდა და აცხადებდა: „ახლა დავის დროა არა ბრძოლის ჟამია; სამარცხვინო იქნება უკან დახევა ასეთი უზარმაზარი არმიით, რომელთა რიგებში თავმოყრილია იმპერიის დიდებულითა წარმომადგენლები და ეშინოდეს მძარცველთა და მენახირეთა ბრბოსი“ [61. ტ. I. 238].

გადამწყვეტი ბრძოლა ირანისა და ავღანეთის ჯარებს შორის მოხდა 1722 წლის 8 მარტს გიულნაბადში. ირანის ჯარი დამარცხდა. ამ ბრძოლაში დაიღუპა როსტომი და მასთან მყოფი 400 თუ 800 ქართველი [64. 322]. როსტომისა და მასთან მყოფ ქართველთა სიმამაცის შესახებ მრავალი წყარო გაგვაჩნია. თ. კრუსინსკი წერს: „ქართველებში სიკვდილის შიშზე მალლა პატივი იდგა“. ერთ-ერთი ავღანელი სარდლის განცხადებით, „ეს გმირი ცოცხალი რომ დარჩენილიყო, სპარსეთის დედაქალაქი ასეთ გამოუვალ მდგომარეობაში არ იქნებოდა“ [64. 322]. ჯონას ჰანვეის აზრით, ქართველთა ამ რაზმის დამარცხებამ საბოლოოდ გადაწყვიტა ავღანელების გამარჯვების საკითხი [62. ტ. III. 160]. ირანელი ისტორიკოსი მოჰამედ მუსნი, პატივს მიაგებს რა ქართველებს, მიიჩნევს: როსტომისათვის მხარი რომ დაეჭირათ, ირანელები ავღანელებს დაამარცხებდნენ [185. 113]. ამჯერად ავღანელებს წინააღმდეგ შაჰის ერთგულ ქართველთა სისხლი საკმაოდ დაიღვარა, მაგრამ შაჰ ჰუსეინი მათი მოძულე ვახტანგისაგან უფრო მეტის გალებას მოითხოვდა.

რუსეთთან კავშირში შესულ ვახტანგ VI-ს ირანში შექმნილმა კატასტროფულმა მდგომარეობამ დაანახვა, რომ ფრთხილად მოქმედება იყო საჭირო. კერძოდ, კასპიისპირეთში რუსეთის ჯარის გამოჩენამდე მას ირანის შაჰის სახელით უნდა ემოქმედა. ეს კი შემდეგი ვითარებით იყო ნაკარნახევი.

შემახიის ინციდენტის შემდეგ, 1721 წლის 10 სექტემბერს ვოლინსკი პეტრე I-ს აცნობებდა, რომ ლაშქრობის დასაწყებად „სხვა კანონიერი საბაზი შეუძლებელია იყოსო“. ლაშქრობა მიმართული იქნებოდა „არა სპარსელების, არამედ ლეკების წინააღმდეგ“ [100. 538; 112. 83]. შექმნილ ვითარებაში ლაშქრობის დაჩქარება აუცილებელი იყო, რადგან შემახიის ამბები ჰაჯი-დაუდსა და სურხაი ხანს რუსეთთან მტრულ ურთიერთობაში აყენებდა და უბიძგებდა თურქეთთან და-

ახლოებას. მათი პროთურქული ორიენტაცია გარდაუვალი იყო. „XVIII საუკუნის 20-იანი წლების მიჯნაზე, — წერს ვ. გაჭიევი, — დაღესტნელი ფეოდალები, რომელთა სამფლობელოები ახლოს იყო რუსეთის სამხრეთის საზღვრებთან და რომელნიც მკიდრო სავაჭრო-ეკონომიკურ კავშირში იმყოფებოდნენ მათთან, რუსეთის მხარეს იხრებოდნენ და თხოვდნენ ქვეშევრდომობასა და მფარველობაში მიღებას“ [142. 104]. მაგრამ დაღესტნელი ფეოდალები იმის მოხედვით წარმართავდნენ თავიანთ ინტერესებს, თუ როგორი იყო დიდ სახელმწიფოთა მისწრაფებები და ამიტომ ისინი ორიენტაციას ხან რუსეთზე და ხან თურქეთზე იღებდნენ [142. 104]. ამ შემთხვევაში კი მათი პროთურქული ორიენტაცია განპირობებული იყო ფეოდალ სუნიტების ნაციონალურ-რელიგიური ინტერესებით [153. 106].

სეფიანთა ირანის დაცემას თან ახლდა დაღესტნელი სუნიტების მეტად შევიწროება. მათ უღმობლად ექცეოდნენ შიიტთა მიმდევრები. ფანატიკური შაჰის მოხელეებმა სუნიტებს მეჩეთები წაბილწეს და თავლად აქციეს. წვადნენ მათ რელიგიურ წიგნებს [187. 127]. ამის შესახებ 1720 წლის იანვარში ირანში ჩასულ თურქეთის ელჩის დური ეფენდის ინფორმაციის შეგროვება ევალებოდა [187. 110]. კონსტანტინოპოლში ინგლისის ელჩის ა. სტანიანის ცნობით, „ქალაქი შემახა ლეკებმა პორტას რჩევით გაძარცვეს და დაარბიეს“ [187. 216]. ამის შემდეგ თურქეთმა არ დააყოვნა და ჰაჯი-დაუდი კონსტანტინოპოლში მიიწვია მოსალაპარაკებლად [136. 36].

ჰაჯი-დაუდმა სწრაფად აუღო ალლო შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას. შემახის ინციდენტის შემდეგ მან გაითვალისწინა, რომ ეს გამოიწვევდა რუსეთის ამოქმედებას. ამიტომ მან რუსეთს მიმართა, რომ მფარველობაში მიეღო იგი [142. 107—108]. ვოლინსკის სწორი აზრით, ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ ჰაჯი-დაუდს შემახაში სურდა განმტკიცება [171. 373]. ეს კი რუსეთის მმართველ წრეებში შემოფოთებას იწვევდა [136. 36]. გუბერნატორი პეტრე I-ს ურჩევდა მიმდინარე ამბებში აქტიურად და სწრაფად ჩარევას [171. 374].

აქვე უნდა ითქვას, რომ ჰაჯი-დაუდს ასევე თურქეთის მფარველობით სურდა მიეღო საიმედო გარანტია, რათა თავისი პოზიციები განმტკიცებინა ირანისაგან მიტაცებულ ტერიტორიებზე. ამ მხრივ ნიშანდობლივია თ. კრუსინსკის ცნობა. იგი წერს: „ლეკები ფიქრობდნენ, რომ მეფე (პეტრე I — მ. პ.) უმჯობესად ჩათვლიდა თურქეთთან დადებული ზავი (1720 წლის „სამარადისო ხელშეკრულება“ — მ. პ.) არ დაერღვია და არ დაესხმოდა თავს თურქეთის პროტექციით დაცულ ლეკებს, რათა შური ეძია მიყენებული წყენის გამო. ისინი (ლეკები — მ. პ.) ამ საბაბით არ აუწყებენ პორტას, რომ დაიკაონ ეს პროვინციები“ [64. 440].

ვოლინსკის 10 სექტემბრის წერილს პეტრე I-მა 1721 წლის 5 დეკემბერს უპასუხა. იგი ეთანხმებოდა ვოლინსკის აზრს და აცნობებდა, რომ გაზაფხულზე ჯარი ასტრახანისაკენ წავიდოდა. აქვე გუბერნატორს ხელმწიფე ავალებდა, რომ ვახტანგისაგან წარმოგზავნილი პიროვნება დაუყოვნებლივ მოსკოვში გაეგზავნა «...дабы мог его сам видеть... и как надобно, мы его примем» [49. 37]. თავის მხრივ კი ვახტანგისათვის ეუწყებინა, რომ «...до прибытия наших войск ничего не начинали (по обыкновенной дерзости тех народов), а тогда приступали бы к совету» [49.37; 171.374; 112.84; 824].

პეტრე I-ის ამ მითითებაზე ვოლინსკი 1722 წლის იანვარში ხელმწიფეს წერდა: «...отправил присланного от грузинского принца Бориса Туркистанова (который российский язык хотя не весьма правильно, однакож знает) и не глуп, которого я довольно знаю...» [112. 84; 164. 47]. ამ დოკუმენტის მიხედვით ბორისი ვოლინსკისთან ვახტანგს გაუგზავნია. ვახუშტის თანახმად, ბაადურ-ი (ბორისი) რუსეთიდან ჩამოსული დესპანია [30. 126]. ბაადურ თურქესტანიშვილი არჩილის სასახლის მოხელე იყო [117. 178]. მისი საგვარეულოს წარმომადგენლები ვახტანგის მიერ იყენენ დაწინაურებულნი საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე [127. 406]. თვით ვოლინსკის წერილიდან ჩანს, რომ ბორისმა (ბაადურმა) რუსული ენა იცოდა. ეს უდავო მაჩვენებელია იმისა, რომ ის მოსკოვის ქართული ახალშენიდან იყო. ჩვენი აზრით, რამდენადაც პეტრე I არჩილის ქალიშვილს დარეჯანს, ვოლინსკის განკარგულებაში რამდენიმე ქართველის გადაცემას ავალებდა, ჩანს, ასტრახანში ცოტა მოგვიანებით იქნა გაგზავნილი ბაადურ თურქესტანიშვილი.

ზუსტად არ ვიცით, 1722 წლის დასაწყისში ასტრახანიდან გამოგზავნილი ბაადურ თურქესტანიშვილი როდის ჩამოვიდა ქართლში. ვახუშტის მიხედვით, ბაადურ თურქესტანიშვილი 1722 წლის აგვისტოში ჩამოვიდა თბილისში. იგი წერს: „კვალად მოვიდა თურქესტანის შვილი ბაადურ დიდს პეტრეს იმპერატორისაგან“ [30. 126]. ეს ცნობა პეტრე I-ის მიერ 1722 წლის 2 ივლისს ასტრახანიდან თურქესტანიშვილის ვახტანგთან გამოგზავნას ეხება. მაგრამ აქვე ჩანს, რომ ბაადური პირველად არ ჩამოსულა ქართლში. როგორც ვხედავთ, ვახუშტი წერს „კვალად მოვიდა“, ესე იგი „ისევ მოვიდა“, ანდა შეიძლება ვთქვათ, „მეორედ მოვიდა“. თუ ასე არ გავიგებთ ვახუშტის ცნობას, მაშინ შეუძლებელია, თურქესტანიშვილი დაახლოებით 8 თვე მონდომებოდა თბილისში ჩამოსვლას. ასევე შეუძლებელია, ეკვი შეიტანოთ ვოლინსკის ცნობაში, რომ მას პეტრე I-სათვის მიეწერა,

ვახტანგთან თურქესტანიშვილი გავგზავნეო და ის მართლა არ გაეგზავნა.

სათანადო ადგილას აღვნიშნეთ, რომ რუსეთიდან მამუკას ჩამოსვლის თარიღად ვახუშტი შეცდომით უთითებს 1722 წელს. როცა ვახუშტი ამას ეხება წერს, რომ პეტრე I ვახტანგს აცნობებდა: „...მივიდეს მეფე მის თანა, ოდეს გამოვიდეს სპარსეთს“ [30. 125]. ეს ცნობა საესეებით ემთხვევა პეტრე I-ის 1721 წლის 5 დეკემბრის მითითებას ვოლინსკისადმი ვახტანგის გაფრთხილების შესახებ. როგორც ვიცით, პეტრე I-ის მითითების საუწყებლად გუბერნატორმა კი ქართლის მეფესთან ბააღურ თურქესტანიშვილი გამოგზავნა.

ამრიგად, 1722 წლის დასაწყისში ასტრახანიდან გამოგზავნილი ბააღურ თურქესტანიშვილი თბილისში იმავე წლის მაისში ვახტანგის განჯაში ლაშქრობამდე უნდა ჩამოსულიყო. ჩანს, ვახტანგმა იგი სასწრაფოდ უკან გაგზავნა, რადგან 2 ივლისს თურქესტანიშვილს პეტრე I ასტრახანიდან ისევ ვახტანგთან აგზავნის.

სანამ პეტრე I დაიწყებდა კასპიისპირეთში ლაშქრობას, მანამ ქართლის მეფე რთული მოვლენების წინაშე აღმოჩნდა. გიულნაბადთან ირანის ჯარის დამარცხების შემდეგ შაჰმა ვახტანგს ელჩი გამოუგზავნა დიდძალი თანხითა და ძვირფასი საჩუქრებით. შაჰი ვახტანგს წერდა: „დაგვიანებით მიხვდა, რომ ის სინამდვილეში მისი გულწრფელი მეგობარი იყო. ახლა დადგა დრო, რომ დაუმტკიცოს თავისი ერთგულება და მეგობრობა, რომელსაც ეკვის ქვეშ აყენებდნენ მისი მოწინააღმდეგეები. თუ ის ლეკების წინააღმდეგ შეწყვეტილ ლაშქრობას გაიხსენებს, მაშინ ეს უნდა ახსნას არა მისი უგუნური ნებით, არამედ ქვეშევრდომებისადმი თანაგრძნობით, რაც ინანა. არ უნდა დაივიწყოს ისიც, რომ იარაღის მუდმივი ჟღარუნითა და საომარი მოქმედებებით ლეკებს შეეძლოთ საფრთხე შეექმნათ იმპერიისათვის. ამიტომ, საჭიროა, მან განასხვაოს მისადმი (შაჰის — მ. პ.) მეგობრობა და მოწინააღმდეგეების დანაშაული“ [64. 150].

როგორც ვხედავთ, შაჰი ვახტანგს ლეკების წინააღმდეგ გალაშქრებას სთხოვდა. ამ დროს ჩამოსული ბააღურ თურქესტანიშვილი რუსეთის მეფესთან ერთად მოქმედების მითითებას აუწყებდა. ამის მცნობი სულთანი ვახტანგს დამორჩილებას სთხოვდა. განჯელები ლეკების განდევნას ევედრებოდნენ [30. 125; 46. 30]. „ესე განიზრახა მეფემან, — წერს ვახუშტი, — მთავართა თანა ქართლისათა. არამედ ამათ არა ინებეს წარსვლა ისპაჰანს, რამეთუ დაშთების ქართლი უკაცური და არიან მტერნი მრავალნი. გარნა დაასკენეს განჩინება განჯისა და წავიდნენ განჯას“ [30. 125].

ამ წყაროს ცნობით, ვახტანგს განზრახული ჰქონია ალყაში მოქცეული ისფაჰანისათვის დახმარება გაეწია, მაგრამ დიდებულებს უარი

უთქვამთ. ვახუშტის ამ ცნობის სწორად გაგების მიზნით, მივმართავთ სხვა წყაროებს.

წყაროთა ჩვენებით, ვახტანგის შვილი ბაქარი, თანაუგრძნობდა ირანის შაჰს. სეხნია ჩხეიძის გადმოცემით, „მოინდომა მეფემ ბაქარ წასულა და დადგა ტაშირზედ“ [42. 33]. თ. კრუსინსკის მიხედვით, ბაქარი მზად იყო 3—4 ათასი მხედრით დახმარებოდა ყაზვინში ჯარის შესაგროვებლად მყოფ შაჰ თაჰმასპს. „ვახტანგმა კი ვერაფრით შეძლო დაერწმუნებინა შვილი, რომ შეეცვალა გადაწყვეტილება. ამ საქმეში მან მოსკოვის ელჩიც ჩარია (ალბათ თურქესტანიშვილი — მ. პ.), მაგრამ არც ამას მოჰყვა სასურველი შედეგი. მაშინ ვახტანგმა შვილს დედა და საცოლე გაუგზავნა, რომელთაც მოფერებითა და რჩევით დაარწმუნეს ახალგაზრდა უფლისწული, რომ უარი ეთქვა საქართველოსათვის დამღუპველ ლაშქრობაზე“ [64. 427; 129. 71].

მართალია, თ. კრუსინსკისთან აღწერილი ფაქტი ქართული წყაროებიდანაც დასტურდება, მაგრამ უფრო სწორად მიგვაჩნია სეხნია ჩხეიძის ცნობა. მის მიხედვით, გიულნაბადის ბრძოლის შემდეგ შაჰი ბაქარს იწვევდა დასახმარებლად. ამ უკანასკნელმა განიზრახა წასვლა, „მაგრამ არა ამჯობინა მეფემ ვახტანგ წასულა ძისა თვისისა, დააბრუნა“ [42. 33]. ამ შემთხვევაში სეხნია ჩხეიძე ავსებს ვახუშტის თხრობას. ესე იგი ვახტანგმა ითათბირა ქართლის დიდებულებთან იმის შესახებ, გაეგზავნათ თუ არა ბაქარი ისფაჰანის დასახმარებლად, მაგრამ მათ გამოხატეს რა ვახტანგის აზრი, ეს საქართველოს დაღუპვად მიიჩნიეს და დააკენეს: გაელაშქრათ განჯაში შაჰის „თხოვნის“ შესაბამისად ლეკების წინააღმდეგ.

ამრიგად, ალყაში მოქცეული ისფაჰანიდან შაჰი ვახტანგს ლეკების წინააღმდეგ ლაშქრობას თხოვდა, ხოლო ბაქარს ირანში იწვევდა როსტომის ადგილის დასაყავებლად.

1722 წლის მაისში ვახტანგმა 40-ათასიანი მხედრით განჯაში გაილაშქრა და იქიდან განდევნა ლეკები [30. 125; 46. 30]. ჩვენი აზრით, ეს ლაშქრობა ტაქტიკური თვალსაზრისით ორ მიზანს ისახავდა: პირველი, იგი ირანის შაჰს თავის „დახმარებად“ მიეჩნია; მეორე, სულთნისათვის თავი მოეჩვენებინა ირანის შაჰის „ერთგულად“. ამჯერად ვახტანგმა პეტრე I-ის მითითება კარგად შეასრულა. იგი მთავარ ძალებს რუსეთის ჯართან შესაერთებლად ინახავდა. ამიტომ, განჯის ექსპედიციას „...არ შეეძლო ზეგავლენა მოეხდინა მოვლენების მსვლელობაზე სეფიანთა იმპერიის გადარჩენის თვალსაზრისით“ [92. 157] რაც შეეხება ამ ეტაპზე ვახტანგის ტაქტიკურ სეღას, მან მიზანს მიაღწია. 1722 წლის მაისში განჯიდან ლეკების განდევნით ნასიამოვნებმა შაჰმა, ვახტანგს აზერბაიჯანის სპარსული ჯარების სარდლობა უბოძა და შირვანის დაქვეა უბრძანა [30. 126; 42. 34; 57. 332].

საინტერესოა ირანის სამეფო კარის ეს გადაწყვეტილება იმ მომენტში, როცა შემახიის ინციდენტის გამო პეტრე I ემზადებოდა დაღესტანსა და შირვანში სალაშქროდ და ამის შესახებ შაჰმა უკვე იცოდა. ჩვენი აზრით, ვახტანგის მიერ შირვანის დაპყრობით, შაჰის კარი მიზნად ისახავდა საფუძველი გამოეცალა როგორც პეტრე I-ის მიერ ლეკების წინააღმდეგ ლაშქრობისათვის, ასევე ვახტანგის რუსეთთან ერთად მოქმედებისათვის.

1722 წლის 15 ივნისს პეტრე I ასტრახანში ჩავიდა. ხელმწიფეს ვოლინსკიმ ვითარება აუხსნა; მიუხედავად იმისა, რომ შაჰს ღიდი ჭურვილი ჰქონდა დაესაჯა ლეკები შემახიის ინციდენტის გამო, ვერ შეძლო. ქართველები და სომხები რუსეთის ერთგული არიანო [49. 134]. ამავე დღეს გამოიცა მანიფესტი ლაშქრობის დაწყების შესახებ სპარსულ, თურქულ და აზერბაიჯანულ ენებზე [48. 17]. მასში საუბარია შემახიის ინციდენტზე, შაჰის ძალების უკმარისობაზე, რომ დაეკმაყოფილებინა რუსეთის მოთხოვნა, რათა დაესაჯა ლეკები, რომელთაც ორივე მხარეს ზიანი მიაყენეს. ირანისა და თურქეთის ქვეშევრდომებს უსაფრთხოების გარანტია ეძლეოდათ [48. 17]. 25 ივნისს რუსეთის კონსულს ირანში ს. აბრამოვს შაჰის კარზე გამოსაცხადებლად მიეცა ინსტრუქცია, რომ ისინი შემახაში მიდიან ლეკების დასასჯელად და მზად არიან დაეხმარონ ირანელებს «...от всех их чеприятелей, и паки утвердить постоянное владение Персичкое, ежели они нам уступят за то некоторые по Каспийскому морю лежащие провинции...» თუ ამ წინადადებას არ მიიღებდნენ, შაჰინ თურქეთი დაეუფლებოდა მთელ ირანს, ხოლო «...то нам противно..., ибо турок тут допустить не можем». თუ შაჰს რუსეთის დახმარების სურვილი ექნებოდა, მაშინ გამოეგზავნა თავისი წარმომადგენელი იქ, სადაც ხელმწიფე იქნებოდა [49. 142-143].

პეტრე I-მა ასტრახანში ყოფნისას საჭიროდ მიიჩნია გაეფრთხილებინა ვახტანგ VI ლაშქრობის დაწყების შესახებ. ამ მიზნით, 1722 წლის 2 ივლისს მან ქართლის მეფესთან გამოგზავნა ბაადურ თურქესტანიშვილი წერილით. პეტრე I ვახტანგს აცნობებდა, რომ „მისი წერილი მოსკოვში მიიღო, ხოლო ბორის თურქესტანიშვილისაგან ზეპირი უწყება მოვისმინეთ...“ ამ წერილით ვახტანგს ეძლეოდა მითითება, რომ «...прочие ваших народов христиане, которые под турецкою властью, ныне никакого б движения не чинили, дабы тем не привлечена была оная держава напрасно к затруднению сего от бога благословенного дела» [10. 7; 171. 404; 179. 325; 112. 92].

გარდა ამისა, თურქესტანიშვილს თან ჰქონდა პეტრე I-ის მიერ, ხელმოწერილი სპეციალური ბარათი, რომლის შინაარსი მას ზეპირად, უნდა გადაეცა ვახტანგისათვის. ამ ბარათის საფუძველზე, ქართლის მეფეს ეძლეოდა შემდეგი მითითებები:

1. Чтоб принц Вахтанг лезгинским жителям, которые вредят нам и им нападение на оных учинил на их земле, как возможность допустит и что скорее, то лутче по его приезд туды.

2. Когда вступит в дело с вышеписанными народы тогда б дал нам знать, а имянно к Аграхани, к Таркам или Дербени, где будем обретатца, тогда назначим место ему куды к нам быть.

3. Когда пойдет в случение к нам во владение персицкое, чтоб заказал под смертью никакого разорения и тесноты не чинить жителям, но паче их обнадежить, чтоб жили в домах и никакого страха не имели, понеже от того много зла последовать будет, первое что разбегутца и нам все пусто будет, что мы себе прочим, другое, что мы всех огорчим и через то всё потеряем» [10. 7—8; 49. 147; 171. 404; 112. 89; 82. 25—26].

1722 წლის 18 ივლისს კასპიის ფლოტილიამ ასტრახანი დატოვა და კურსი აგრახანისაკენ აიღო. 27 ივლისს რუსეთის ფლოტი აგრახანის ყურეში ჩავიდა. 5 აგვისტოს პეტრე I-მა ბრძანა ტარკისაკენ გალაშქრება. 6. თეილის 1722 წლის 12 სექტემბრის რეალაციით ვენის სამეფო კარს აუწყებდა: „მეფე (პეტრე I — მ. პ.) თავისი ჯარით გულმოდგინედ მიიწევდა წინ დაღესტნის მიმართულებით. მათ უნდა გაველოთ უკაცრიელი ადგილები და ყველას ეგონა, ეს რვა დღიანი გადასვლა დამლუბველი იქნებოდა ამ ჯარისათვის. შეუჩვენელი ბუნებრივი პირობები და უწყლობა მეტად სტანჯავდა მეფის ჯარისკაცებს და რათა არ დაეღუპა ჯარი, გააკეთებინა თიხისაგან რამდენიმე ათასი ჭურჭელი. თითოეულ ჯარისკაცს ერთი ასეთი ჭურჭელი ეძლევა, რომელიც ორ ლიტრს წყალს იტევს. ამ ფორმით გაიარა რა უკაცრიელი ადგილები, მეფე დაღესტანში შევიდა“ [28. 70].

6. თეილის ამ წერილის მიხედვით, შემდეგ, „მეფემ ყუმუხელ თათართა მთავართან ერთად ალყა შემოარტყა ტარკუსა და ეუჯის (ეუჯის — მ. პ.) ციხესიმაგრეს, რომელიც დიდი წინააღმდეგობის გარეშე აიღეს. მეფე ამბარებს ამ ციხესიმაგრეებს და განსაკუთრებით ეუჯის, რომელიც მაღალი რელიეფის მქონეა და მეტად მოსახერხებელია ომის დროს ჯარების გადასაყვანად [28. 93—94].

ამ დროს საქართველოში გაცხოველებული საომარი სამზადისი მიმდინარეობდა. ზემოხსენებულ წერილში 6. თეილის წერს: „ამჟამად საქართველოს მეფე ახალ ჯარს აგროვებს. მან გადაწყვიტა, რომ აღ-

ჭურჭოს ის კარგი იარაღითა და შემოსოს ქრისტიანული ტანისამოსით. ამ ჯარს, რომლის რიცხვი დღითი დღე მატულობს, თვითონ მეფე მეთაურობს“ [28. 71].

აქვე გვინდა შევეხოთ ერთ საინტერესო დეტალს. საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში მარკიზ დე ბონაკი 1722 წლის 20 ნოემბრის წერილით თავის მთავრობას ატყობინებდა: „...მეფემ (პეტრემ — მ. პ.) საქართველოს მეფეს ორი ჯვარი გამოუგზავნა: ერთი მისთვის, ხოლო მეორე მისი შვილისათვის..., როცა მეფე ვახტანგმა მიიღო ორი ჯვარი, შეპყრობა მთელი საქართველოს დიდებულები და გამოვიდა მათ წინაშე ვრცელი ლიტყვით ჯვრის შესახებ. მან საუბარი დაამთავრა იმით, რომ დიდებულებს ჰკითხა, თუ როგორია მათი აზრი: ხოლო თავის მხრივ განაცხადა: ჩვენ უნდა ვამჯობინოთ ჯვარი იმ მონობას, რომელშიც ვცხოვრობთ. ამის შემდეგ მან აიღო ერთი ჯვარი და კისერზე ჩამოიკიდა, ხოლო მეორე — შვილს გადასცა“ [121. 242].

ამ ცნობის სანდოობაში ექვის შეტანა ნაკლებად დასაშვებია, რადგან მარკიზ დე ბონაკს ეს ინფორმაცია 1722 წლის 12 ნოემბერს კონსტანტინოპოლში ჩასული ორი ქართველი შეიკრიესაგან მიუღია. აღნიშნული ფაქტის სისწორე კი ელჩს იმავე დროს თბილისიდან სტამბულში ჩასულმა ვინმე კათტელიმაც დაუდასტურა [121. 242]. მ. თეილისის ზემოხსენებულ რელაციაში კი ვკითხულობთ: თბილისის ხანი (ვახტანგი — მ. პ.) მეფემ ჯვრით დააჯილდოვა, რაც გახდა ნიშანი იმისა, რომ უარი ეთქვა ირანის შაჰის უფლებებზე“ [28. 80].

აღნიშნული ფაქტის შესახებ არც ქართულ და არც რუსულ წყაროებში ცნობები არ მოგვეპოვება. მხოლოდ პ. ბუტკოვი წერს, რომ ვახტანგმა «...в 1722 году принял вновь публично христианскую веру, в сугубое доказательство преданности своей российской престолу» [48. 16]. შესაძლებელია ვიფიქროთ, როცა პ. ბუტკოვი აცხადებს ვახტანგის მიერ საჯაროდ ქრისტიანობის მიღებას, მას მხედველობაში ჰქონდეს ჯვრის გამოგზავნის ამბავი, რაც მან ვახტანგის ისევ ქრისტიანულ სარწმუნოებაში დაბრუნებად მიიჩნია.

ამრიგად, რუსეთის ჯართან ერთად მოქმედება ვახტანგ VI-სათვის ქრისტიანობის გამარჯვებას ნიშნავდა, ესე იგი საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის დაწყებას. ამიტომ, „ჯვარი“ და „ქრისტიანულ რუსეთთან კავშირი სინონიმური იყო, ხოლო ვახტანგის ვრცელ სიტყვას „ჯვრის“ შესახებ ის აზრი ჰქონდა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის მიღწევა მას მხოლოდ ქრისტიანულ რუსეთთან კავშირში ესახებოდა შესაძლებლად. ნ. თეილისის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „მწიფდებოდა ვახტანგის დიდი ხნის გეგმა, გადაეგდო ურწმუნოთა უღელი, რომლის გადაწყვეტილება სწრაფად იქნა მიღებული რუსეთის

მეფის მხარდაჭერით“ [28. 73V⁰]. „ამიერკავკასიის გამოჩენილი პო-
ლიტიკური მოღვაწე, — წერს ო. მარკოვა, — ქართლის მეფე (ალმო-
სავლეთ საქართველო) ვახტანგ VI გადაჭრით დაადგა პეტრე I-თან
ერთობლივი მოქმედების გზას“ [154. 99]. „რუსეთი პეტრეს სახით, —
წერს აკად. ნ. ბერძენიშვილი, — პირველი დიდი სახელმწიფო იყო,
რომელიც ამიერკავკასიის მიწაზედ მოვიდა, ერანსაც და ოსმალეთსაც
დაუპირისპირდა და კავკასიის ქრისტიან ხალხებს კავშირი და მფარვე-
ლობა შესთავაზა“ [76. 185].

ასტრახანიდან ვახტანგთან 1722 წლის 2 ივლისს გამოგზავნილი
ბაადურ თურქესტანიშვილი, თბილისში აგვისტოს პირველ ნახევარში
ჩამოვიდა. აღფრთოვანებული ვახტანგი 15 აგვისტოს პეტრე I-ს აუწ-
ყებდა, რომ ირანის შაჰმა მას აზერბაიჯანის სპარსული ჯარების სპა-
სალარობა უბოძა და შირვანის დაპყრობა უბრძანა. „ამ მიზეზით და
საქმით, — წერდა ვახტანგი პეტრე I-ს, — ლაშქარს დაუძახეთ, ღთით
20 მარაამობას, განჯას ჩავალთ. ვინც იქაური სომეხნი და თათარნი
(აზერბაიჯანელები — მ. პ.) არიან, იმათ ჯარსაც შემოვიყრიოთ, იქიდან
ლეკთ მტრობას დავუწყებთ. თქვენის დიდებულის ბრძანების მაყუ-
რებელნი ვიქნებით“ [52. 140].

ამრიგად, ვახტანგმა შეცვალა რუსეთთან სამხედრო მოქმედების
თავდაპირველი გეგმა. თუ ის რუსეთის ჯარის მიერ შემახიის ალების
გარეშე ომში ჩაბმას საშიშად თვლიდა, ახლა თანახმაა, რომ ქართულ-
სომხური ლაშქრით რუსეთის ჯართან ერთად შემახას შეუტოს. ჩვენი
აზრით, ეს გადაწყვეტილება ვახტანგს შემდეგმა ვითარებამ უკარნახა:
სათანადო ადგილას აღვნიშნეთ, რომ შაჰი ქართლის მეფეს ურჩი ლე-
კების დასჯას და შირვანის დაჭერას სთხოვდა. ასევე პეტრე I თავისი
ლაშქრობის საბაზად ლეკების დასჯას აცხადებდა და ვახტანგს მათ
წინააღმდეგ სწრაფად მოქმედების მითითებას აძლევდა. შექმნილ ვი-
თარებაში ვახტანგის მოქმედებას არ შეეძლო ირანის მხრიდან დიდი
წინააღმდეგობა გამოეწვია. ამიტომ ვახტანგმა თავისი ტაქტიკა სწრაფი
მოქმედების პრინციპზე ააგო. ირანის შაჰს განჯაში ვახტანგის დაძვრა
შეიძლება თავის „დახმარებადაც“ კი მიეჩნია.

ვახტანგის ეს ტაქტიკა კარგად ჩანს ბაადურ თურქესტანიშვილი-
სადმი წერილში. იგი წერს: „კელმწიფის წიგნსაც ასე ეტყობოდა და
შენც ამას მეუბნებოდი. „ვერ ჩაუსწრებო“, ჩვენ ხომ აქ სარგარდანი
შევიქენით“ [52. 155]. 1722 წლის 4 ოქტომბერს კი ვახტანგი პეტრეს
წერდა: „აქათს ქვეყნებს დავგვიანება აღარ უნდა, ამიტომ რომე აქაუ-
რი საქმეები დიად არეული არის და ერთი ასეთი არ გამოვარდეს რა
რომე აქათური საქმე არ წახდეს“ [52. 143].

1722 წლის სექტემბრის დასაწყისში ვახტანგი თავისი ლაშქრით
განჯაში ჩავიდა. 3 აგვისტოს კი მდინარე აგრაზანიდან პეტრე I-მა

ვახტანგთან რუსეთის ფლოტში მყოფი ზურაბ ხერხეულიძე წერილით გამოგზავნა. ხელმწიფე ვახტანგს წერდა: 2 ივლისს ბორისი გამოვაგზავნეთ, ახლა ტარკისაყენ მივდივართ, ხოლო აქედან დარუბანდსა და ბაქოსკენ წავალთო და თუ მარტო ვერ შეძლებთ ჰაჯი-დაუდის წინააღმდეგ ბრძოლას, მაშინ შეერთებოდა რუსეთის ჯარს დარუბანდსა და ბაქოს შორის. თუ რას დასკვნით, დაუყოვნებლივ შეგვატყობინეთო [15. 12; 112. 89]. ზურაბ ხერხეულიძემ ეს წერილი ვახტანგს 17 ოქტომბერს ჩაუტანა განჯაში [15. 12].

ერთი სიტყვით, პეტრე I ჯერ აპირებდა დარუბანდისა, ხოლო შემდეგ ბაქოს დაკავებას. ბაქოსაყენ მიმავალ რუსეთის ჯარს უნდა შეერთებოდა ქართველ-სომეხთა ლაშქარი და გაერთიანებული ძალებით უნდა დაეკავებინათ შემახა. პეტრე I-ის 2 ივლისის მითითებაში ვახტანგისადმი ეს არ იყო ნაჩვენები. სავსებით სწორად თვლის ო. მარკოვა, რომ პეტრესა და ვახტანგს შორის რეგულარული და მუდმივი კავშირის უქონლობამ დაარღვია ვახტანგის ანგარიშები [154. 104]. შეიძლება ითქვას, რომ პეტრე I-ის 3 აგვისტოს მითითების დროზე მიუღებლობამ ქართლის მეფეს წაართვა მანევრირების საშუალება. შეუძლებელია, ამ წერილში მოცემული მითითება ვახტანგს დროზე რომ მიეღო, არ გაეთვალისწინებინა, სანამ რუსეთის ჯარი ბაქოსაყენ არ წავიდოდა, მანამ „ლოდინის პოლიტიკა“ საქართველოს ინტერესებისათვის უფრო მიზანშეწონილი იყო. მაგრამ აქვე უნდა ითქვას, რომ რუსეთ-საქართველოს ერთიანი სამხედრო მოქმედების გეგმა პეტრე I-ის მხრიდან ითვალისწინებდა ლაშქრობის წარუმატებლობის შემთხვევაში თავდაცვის საშუალებას. ჩანს, ორივე მხარე თავის ტაქტიკას აგებდა სწრაფი მოქმედების პრინციპზე. შექმნილ ვითარებაში თითქოს ისე ჩანდა, რომ ერთიანი სამხედრო მოქმედება წარმატებით უნდა დამთავრებულიყო, მაგრამ ხელშემშლელმა პირობებმა ეს საქმე შეაფერხეს.

1722 წლის 23 აგვისტოს რუსეთის ჯარმა უბრძოლველად დაიკავა დარუბანდი. ამით დამთავრდა კასპიისპირეთში რუსეთის ჯარის ლაშქრობის პირველი ეტაპი. პეტრემ ლაშქრობა მოულოდნელად შეწყვიტა. ამის მიზეზად წყაროებში დასახელებულია სურსათ-სანოვანის უქმარისობა, ჯარში გავრცელებული ავადმყოფობა, ბუნებრივი პირობების აუტანლობა. საბჭოურ ისტორიოგრაფიაშიც პირველ მიზეზად ესაა დასახელებული [148. 109; 154. 27; 112. 98—99]. ამ ლაშქრობაში მონაწილე უცხოელი ოფიცერი პენრი ბრუნსე წერს: „ჯარისკაცებში დიდ სიხარულს იწვევდა რუსეთის მეფის უკან დაბრუნება, რადგან ეს ექსპედიცია აუტანელი იყო ავადმყოფობების გამო“ [60. 290]. მეორე მიზეზის შესახებ ო. მარკოვა წერს: „პეტრე წავიდა კავკასიიდან, რადგან თავს არიდებდა თურქეთთან ნაადრევ

ომს“ [154. 27]. ზემოხსენებული პენრი ბრუსეს მიხედვით, „შემახი-
იდან დარუბანდში ჩამოვიდა თურქეთის ელჩი. მან იმპერატორს გა-
ნუცხადა, რომ სულთანის ბრძანებით მოვიდა და ატყობინებდა, რომ ამ
ქალაქის დაკავებამ პორტაში მისი აღმატებულების (სულთანის —
მ. პ.) უნდობლობა გამოიწვია. იმ შემთხვევაში, თუ იმპერატორი და-
რუბანდიდან თავის ჯარს არ გაიყვანს, სულთანი ომს გამოაცხადებს“
[60. 289]. ამის გამო, განაგრძობს ავტორი, „ხელმწიფემ სპარსეთის
ექსპედიციაზე ხელი აიღო მაშინ, როცა ამ პროვინციის მოსახლეო-
ბას ჩვენი მხარდაჭერა მხურვალედ სურდა და თვით იმპერატორი
მზად იყო დასახმარებლად“ [60. 289].

პეტრე I სექტემბრის დამდეგს დარუბანდიდან ასტრახანში და-
ბრუნდა. ხელმწიფე ლაშქრობის განახლებას 1723 წლის გაზაფხულზე
აპირებდა. 1722 წლის 28 სექტემბერს პეტრე I-მა აგრახანის „რეტრა-
შამენტიდან“ საქართველოში სპეციალური დავალებით გამოგზავნა
გვარდიის პოდპორუჩიკი ივანე ტოლსტოი თურქესტანიშილითან ერ-
თად. სანამ ამ ამბავს განვიხილავდეთ, მანამ გვინდა ერთ საკითხზე
შევიჩერდეთ.

მკვლევარი ო. მარკოვა ვახტანგის შემახასთან დამოუკიდებელი
მოქმედებისაგან თავის შეკავების პირველ მიზეზად მიიჩნევს იმას,
რომ ვახტანგს არ ჰყავდა საკმარისი ძალები. მას არ გააჩნდა დასაყრდე-
ნი ძალა. გარდა ამისა, გაუბედაობა გამოწვეული იყო საქართველოს
რთული ურთიერთობით ირანთან, თურქეთთან და რუსეთთან [154.
104]. ჩვენ ვეთანხმებით ო. მარკოვას მოსაზრებას, მაგრამ, ვფიქრობთ,
იყო სხვა უფრო არანაკლებ მნიშვნელოვანი მიზეზიც. ამის წარმო-
საჩენად მოკლედ შევეხებით ქართლში შექმნილ ვითარებას ვახტანგის
განჯაში ლაშქრობამდე.

1722 წლის 2 ივლისს ასტრახანიდან პეტრე I-ის მიერ ვახტანგ-
თან გამოგზავნილი ბაადურ თურქესტანიშილიის თბილისში ჩამოსვლა-
მდე, ქართლის მეფეს სულთნის ელჩი ირანის წინააღმდეგ ომში სამ-
ხედრო კავშირს სთავაზობდა [30. 126; 10. 10; 171. 404—405; 112.
91—92]. არზრუმის ფაშა სულთნის სახელით ვახტანგს აუწყებდა,
რომ მათ განზრახული აქვთ ირანის წინააღმდეგ ომი და ერევნის
პროვინციის ჩამორთმევა. იგი ვახტანგს თავისი ჯარით სულთნის
მხარეზე გადმოსვლას და მისი მფარველობის მიღებას სთხოვდა. სამა-
გიეროდ სულთანი ქართლის მეფეს მთელი საქართველოს მფლობე-
ლობაში გადაცემას ჰპირდებოდა. ვახტანგმა უარყო სულთნის წინა-
დადება და ფაშას შეუთვალა, რომ ირანის შაჰს ვერ „ულალატებდა“
[10. 10; 171. 405; 112. 91—92].

აღნიშნულთან დაკავშირებით უნდა ითქვას შემდეგი: ძნელი და-
საჯერებელია, რომ ირანის წინააღმდეგ ომში მოკავშირეობის სანა-

ცვლად, სულთანს მთელი საქართველოს მფლობელობა გადაეცა ვახტანგ VI-სათვის. ასეთი გეგმა ყოველთვის მიუღებელი იყო თურქეთისათვის. თუ მართლა ვირწმუნებთ, რომ სულთანის წინადადება ნამდვილი იყო, მაშინ ეს ისეთი კერძო ხასიათის შემთხვევაა, რომლის განსაზღვრა ძალზე ძნელია. ამიტომ ვახტანგისადმი სულთნის დაპირება იყო მხოლოდ დიპლომატიური საშუალება და მიმართული იყო იქითკენ, რომ თურქ მესვეურებს ქართლის მეფე ჩამოეშორებინათ რუსეთთან შესაძლო კავშირისაგან. ვფიქრობთ, ვახტანგისათვის მთელი საქართველოს მფლობელობაში გადაცემა მანამ იქნებოდა სულთნისათვის მისაღები, სანამ პეტრე I-ის ლაშქრობა გაგრძელდებოდა და ამიერკავკასიის გამო რუსეთ-თურქეთის დაპირისპირება შეთანხმებას გამოიციხავდა. ამდენად, ვახტანგისათვის სულთანის განზრახვა ნათელი იყო. „თურქეთისაგან მიღებული მფლობელობა თურქეთის უზენაესობის აღიარებას ნიშნავდა“ [115. 50]. ამიტომ, „შაჰის ერთგულებაზე“ ვახტანგის ხაზგასმა „... იყო დიპლომატიური მანევრი, რაც სავსებით აკმაყოფილებდა პეტრე I-ს, რომელიც გაურბოდა თურქეთთან ურთიერთობის გამწვავებას“ [112. 92].

ასეთ ვითარებაში შემახს, როგორც სტრატეგიულ პუნქტს, საერთო გეგმებს განხორციელებაში ძირითადი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ჰაჯი-დაუდის შემახაში განმტკიცება დიდ დაბრკოლებას უქმნიდა ქართველ-სომეხთა ლაშქრის რუსეთის ჯართან შეერთებას. ჩანს, ვახტანგმა გაითვალისწინა, რომ ჰაჯი-დაუდი თურქებმა მფარველობაში მიიღო. ამიტომ, მის წინააღმდეგ საომარი მოქმედების დაწყებას ვახტანგი საკუთარი ძალებით სახიფათოდ თვლიდა მანამდე, სანამდე რუსეთის ჯარი შემახს არ შეუტევდა. ამ გადაწყვეტილებაში იგი სწორი იყო. როგორც ვიცით, რუსეთი საფუძვლიანი საბაზით მიიწევდა ლეკების წინააღმდეგ. ასეთ ვითარებაში პეტრე I-ის მითითებას საფუძველზე, რომ არ გამოეწვია თურქეთის ამოქმედება, ვახტანგმა გადაწყვიტა, ლეკების წინააღმდეგ დამოუკიდებლად მანამ არ დაეწყო საბრძოლო მოქმედება, სანამ ბაქოსკენ მიმავალი რუსეთის ჯარი არ გამოჩნდებოდა. ქართლის მეფე კი 1722 წლის 15 აგვისტოს წერილით პეტრე I-ს აუწყებდა, რომ განჯაში დაელოდებოდა მის მითითებებს.

უნდა ითქვას, რომ რუსეთ-საქართველოს ერთიანი გეგმების კოორდინირებას, შექმნილ სიტუაციებში სწორი ცვლილებების შეტანას ხელს უშლიდა ინფორმაციების დაგვიანებული ურთიერთგაცვლა. სწორად აღნიშნავს პროფ. ვ. დონდუა, რომ „ახლო აღმოსავლეთის სამხედრო-პოლიტიკური მდგომარეობა, სათანადო ძალთა განწყობილება მაშინ ისეთი რთული და მერყევი იყო, რომ დღეს აწონილ-მოზომილი საქმე და საიმედო ვარაუდი ბევრჯერ მეორე დღესვე გადასასინჯი ხდებოდა“ [99. 106].

შორი მანძილი არ აღეგნა პეტრე I-ს საშუალებას ამ მხარის ამბების შესახებ სწრაფად ყოფილიყო ინფორმირებული და მიეღო სათანადო გადაწყვეტილება. უწინ მომხდარი ამბების შესახებ პეტრე I-ის მითითებები მაშინ მოდიოდა, როცა ამას ცვლილება ჰქონდა მიღებული. ასე მაგ., ვახტანგის 1722 წლის 15 აგვისტოს წერილი პეტრეს მაშინ წარედგინა, როცა იგი დარუბანდიდან უკან ბრუნდებოდა. იმავე წლის 3 აგვისტოს გამოგზავნილი ზურაბ ხერხეულიძე 17 ოქტომბერს ჩავიდა ვახტანგთან განჯაში. განჯიდან ვახტანგი თურქესტანიში წავიდა, რომ ის მესამე კაცს აგზავნის პეტრე I-თან. მაგრამ მისგან პასუხი არ მიუღია [52. 155].

აქვე გვინდა ყურადღება შევაჩეროთ ერთ მეტად მნიშვნელოვან გარემოებაზე, რომელიც ვახტანგის განჯასთან გადამწყვეტი მოქმედების ხელშეშმული ვითარება იყო.

1722 წლის 8 მარტს გიულნაბადთან დამარცხების შემდეგ ირანის შაჰმა კახეთის ტახტი მისცა კონსტანტინეს, რომელიც ერთ-ერთ რაზმს მეთაურობდა ავღანელების წინააღმდეგ ბრძოლაში. შაჰმა მას მისცა ერევანი, შამშადილი და ყაზახი. ვახუშტი კონსტანტინეს ასე ახასიათებს: „იყო ესე მაჰმადყულიზან ფრიად მაჰმადიანი, ლალი და ამაყი, მღიღარი და მესისხლე, რამეთუ არა რიგებდა მცირესა ზედა კაცთა სიკუდილსა“ [130. 208]. თ. კრუსინსკის მიხედვით, ვახტანგსა და კონსტანტინეს შორის ჯერ კიდევ ირანში ჩამოვარდნილა მტრობა. ამის მიზეზად ავტორი ასახელებს შემდეგს: 1711 წელს ავღანელებთან ბრძოლაში დაღუპულმა ქაიხოსრომ სიკვდილის წინ მასთან მყოფ მისიონერს ამბროჯიო მილანელს გადასცა თურმე თავისი საგვარეულო ძვირფასეულობა და, როცა ქაიხოსრო ყანდაჰარში დაიღუპა, კონსტანტინემ ამ მისიონერს ქაიხოსროს დანატოვარი ყველაფერი წაართვა, რაც გამხდარა ვახტანგსა და კონსტანტინეს შორის მტრობის მიზეზი [64. 273].

ვახტანგმა განჯაში ლაშქრობამდე კონსტანტინესთან გაგზავნა სენა ჩხეიძე მოსარჩეველად. კონსტანტინემ „დაიფიცა ფიცითა საშინელთა და ახლო მეფეს ვახტანგს საფიცარი და რათა ერთმანეთისათვის იყვნენ და შეყრა ერთმანეთისა“ [42. 33]. ვახუშტის ჩვენებით, რუსეთის ჯართან შესაერთებლად განჯაში ლაშქრობამდე, ვახტანგმა ყაზახი უწყალობა ყაზახის ხანს, მაგრამ იქ კონსტანტინე იღგა და ვახტანგს აცნობა: „რამეთუ ჩემდა მოცემულ არს ყაზახი ყეენისაგან, აწ ჯერ არს თქვენგანცა არა მიხმად იგი. არამედ მე მოგცე სპანი მისნი“. კონსტანტინეს ვახტანგი დათანხმდა და დათქვეს, შეხვედროდნენ ერთმანეთს გატეხილის ხიდზე [30. 126].

ამ წყაროების მიხედვით, ვახტანგი და კონსტანტინე გულწრფელად შეთანხმების მომხრენი არიან. მათ შორის სადავოდ გადაქცეული

ყაზახის გამო შეხვედრის ადგილიც დაინიშნა, მაგრამ იმავე წყაროების ჩვენებით, ვახტანგის რენეგატი ძმის, იესეს, მტრობით დაწერილმა წერილმა, კონსტანტინეს, ვახტანგთან შეხვედრა გადაუქრებინა [30. 126]. ეს საკითხი არგუმენტირებულად გაანალიზებული აქვს პროფ. ვ. დონდუას თავის ნაშრომში [99].

ძნელია ითქვას, რა შედეგი იქნებოდა მიღწეული ამ ორი სხვადასხვა ორიენტაციის მქონე მეფის შეხვედრა რომ შემდგარიყო, მაგრამ ფაქტია, ფეოდალური შუღლი, დაქუცმაცებული ქვეყნის ბუნება, დაუძლეველ ციხესიმაგრედ აღემატა წინ ვახტანგის დიდ გეგმებს. რგი უდავოდ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ ძალას საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამის მიღწევა მან ორჯერ სცადა, მაგრამ ხანმოკლე მეფობამ და შუა აღმოსავლეთში სწრაფად შეცვლილმა ვითარებამ მას საშუალება არ მისცა, ეს მეტად რთული და ძნელი საქმე მოეგვარებინა. როგორც აღვნიშნეთ, კონსტანტინე შაჰის ერთგული იყო. ივანე ტოლსტოი 1722 წლის 2 ნოემბერს თბილისიდან წერდა, რომ კონსტანტინე «...внущает бусурманов сколько можст, что он принц шаху неверны и хочет взять некоторые города у шаха и отдать в руки ваши» [12. 14 об. 15]. ყოველივე ამან კი კონსტანტინეს მოუბოვა „კახეთის ტახტს გარდა, ქართლის ტახტიც. ყაზახ-შამშადილუც, ერევანიც, პატივი და ნდობა ყაენის კარზე“ [99. 116].

ამრიგად, იმ დროს, როცა შაჰმა ვახტანგს აზერბაიჯანის სპარსული ჯარის სარდლობა უბოძა და შირვანის დაქვეა დაავალა, კახეთის მეფედ კონსტანტინეს გამოცხადება, ყაზახის, შამშადილუსა და ერევანის მისთვის გადაცემა გამიზნული იყო იმისათვის, რომ ვახტანგი შაჰის ერთგულების გზას არ ასცდენოდა, ასევე საშუალება არ მიეცა ქართლ-კახეთი გაეერთიანებინა. ნიშანდობლივია, რომ მიუხედავად კატატროფული მდგომარეობისა, შაჰი კონსტანტინესაგან კი არ ითხოვდა ჯარით დანმარებას, არამედ ვახტანგისაგან.

პეტრე I-ის ლაშქრობიდან უკან დაბრუნების შემდეგ, ვახტანგი დილეშის წინაშე აღმოჩნდა. მას ერთდროულად უნდა მოეხდინა კონსტანტინეს პოზიციის პარალიზება, სულთანის დაჟინებითი მფარველობის უარყოფა და შაჰსა და პეტრე I-ს შორის შუამავლობის გაწევა. რა თქმა უნდა, ეს ვახტანგის ძალებს აღემატებოდა. ასეთ ვითარებაში მან თავისი მოქმედება რუსეთის სტრატეგიულ ამოცანებს დაუქვემდებარა, რასაც, მისი აზრით, პოზიტიური შედეგები უნდა მოეტანა.

ვახტანგთან გამოგზავნილი ივანე ტოლსტოი 1722 წლის 27 ოქტომბერს ჩამოვიდა თბილისში. იგი ვახტანგმა 24 ნოემბერს მიიღო.

ტოლსტოისადმი მიცემული ინსტრუქციის პირველი მუხლით ვახტანგს ევალებოდა: «...к шаху персическому немедленно кого от себя от-правил... и... предложить и внушить, и что Его Императорское Величество все то чинить изволить ни для чего иного, токмо чтобы государство Персическое в разорение и крайнее падение не допустить. К тому же понеже Е. И. В. подлинную ведомость имеет, что бунтовщики ево шаховы подданные у Салтана турского просили, дабы он их яко единовверных принял в свою протекцию и турки оной принять и против шаха вспомочь им обещали и весьма намерены всею Персиею овладеть, того рады Е. И. В. не желая допустить, чтоб бунтовщики ево шаховы и турки то свое намерение в действо произвести могли... и для того ему шаху... представить, и дабы они разсудили какая им из того польза быть может. Ежели они пожелание Е. И. В. исполнять и требование от него провинции ему уступать, чрез то государства их соблюдать, а насупротив того буде они пожа-леют уступить части то могут потерять и все свое государство» [II, 1 об. — 2].

მეორე პუნქტში პეტრე I ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ იგი ვერ დაუშვებდა თურქეთის გაბატონებას კასპისპირეთში და თუ შაჰი დახმარების სანაცვლოდ კასპისპირეთს დათმობდა, მაშინ «...за та-кую уступку оборонять его весьма обязан будет, ибо самый интерес Его Величества требует, дабы Персия не пропала, но паки владения шахова восстановлена была и ему будет власть над всеми тамошними христиани...» [II, 2].

აქვე პეტრე I შიშს გამოთქვამდა იმის შესახებ, რომ თურქეთს არ შეეთავაზებინა შაჰისათვის დახმარება და მას სანაცვლოდ ამიერკავ-კასია არ დაეთმო სულთნისათვის. ამიტომ ვახტანგს დაუყოვნებლივ უნდა მიეღწია იმისათვის, რომ ირანის შაჰს გაეგზავნა ელჩი რუსეთში. აქვე ხელმოწიფე მომავალ კამპანიაში აქტიური დახმარების იმედს აძლევდა ვახტანგს, შემახსს აიღებდა და დაწყებულ საქმეს არ მია-ტოვებდა [11.3—4; 49. 189; 192].

1722 წლის 1 დეკემბრის წერილით ი. ტოლსტოი პეტრე I-ს აუწყებდა, რომ ვახტანგმა მიიღო ინსტრუქციაში მოცემული მითითე-ბები. სათანადო ადგილებიც კი ამოიწერა ამ ინსტრუქციიდან, მაგრამ შაჰისაგან აღნიშნულ წინადადებაზე დათანხმებას არ მოელოდა. ვახ-ტანგის დასაბუთებული აზრის შესახებ ი. ტოლსტოი პეტრე I-ს აუწყებდა: «Понеже де ведает шах, что Ваше Величество возвратился в Астрахань и не чает, чтоб паки притти изволил; того для и

უმოლჩიტ, ა ჰოგა დე ზოგ იზვოლთ, ჭო ვაშე ველიჩეშტო ვოზ-
ვრატისეა ვ სიე სტრანე; თო დე ე ნადეოჲსე ეგო ნე თოკმო ჰოგა
დლა დოგოვო რიმეტ, ნო ი სამ რიდეტ ი რიპოდეტ კ ნოგამ ვა-
შეგო ველიჩეშტა» [12. 18 ობ.]. ასევე ვ. ჰატანგი გამოთქვამდა აზრს, რომ
ირანის შაჰისაგან გამოგზავნილი ელჩი უკან დაბრუნდებოდა, თუ
რუსეთის ჯარი გილანში არ შევიდოდა [12. 18. ონ.]. ჩანს, ვახტანგს
გააჩნდა ცნობა იმის შესახებ, რომ რუსეთში ელჩად გამგზავდებულმა
ისმაილ ბეგმა გილანში მიიღო ბრძანება უკან დაბრუნებულიყო და
არ ეთხოვა სამხედრო დახმარება რუსეთისათვის.

ვახტანგის აზრით, გადაწყვეტი ფაქტორი ძალა იყო, რათა შაჰი
დათმობაზე წასულიყო და რუსეთთან ხელშეკრულება დაედო. იგი
რუსეთის მეფის მიერ კასპიისპირეთში ლაშქრობის განახლებას იმ
საშუალებად მიიჩნევდა, რომ ტახტის მადიებელი შაჰ თაჰმასპი და-
თმობაზე წასულიყო და, თუ პეტრე I რაიმე მიზეზის გამო ვერ შე-
ძლებდა თავისი ჯარით ჩამოსვლას, მაშინ გამოეგზავნა «...хотяб не-
сколько транспортов по ранее к Баке; потому что транспорт
может остановить турок. А здешнюю обнадежить тем, когда
услышать, что войски Вашего Величества пришли неразсуждая
что многим и будет в надежде; а турки опасутся вступить в
здешние края» [12. 19].

ვახტანგის აზრს სავსებით ეთანხმებოდა ი. ტოლსტოი და პეტრე
I-ს აცნობებდა: თუ აღრე გამოგზავნიდნენ დამხმარე ჯარს, მაშინ
«...хотяб и турецкие войски пришли, оне храбре поступят так-
же обнадежил меня принц, что к помянутому транспорту при-
дут генжинские армяне до самой реки Куры, а именно сколько
тысяч сказать не изволил» [12. 19 ობ.].

ამრიგად, ი. ტოლსტოისაგან ვახტანგისათვის ნათელი გახდა, რომ
რუსეთის პოლიტიკური მიზანია ირანის სახელმწიფოს მთლიანობისა
და დამოუკიდებლობის აღდგენა, რომელიც შექმნილ ვითარებაში მი-
მართული იქნებოდა თურქეთის აგრესიის წინააღმდეგ. ისეთ პოლი-
ტიკურ ვითარებაში, როცა ირანსა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში
შექმნილი ვაკუუმის შევსებას თურქეთი ცდილობდა, ვახტანგმა სწორ
გადაწყვეტილებად მიიჩნია რუსეთის დახმარებით აეყვანათ შაჰ თაჰ-
მასპი ირანის ტახტზე.

ერთი სიტყვით, ვახტანგმა ასე შეაფასა შექმნილი ვითარება: ირა-
ნის ტახტზე შაჰ თაჰმასპის აყვანას უნდა შეეჩერებინა თურქეთის აგ-
რესია. ეს კი სავსებით აკმაყოფილებდა რუსეთის გეგმებს. ჩანს, ვახ-
ტანგმა თავისი მიზანი იმ საუარაუდო შედეგის მიღებაზე ააგო, რო-
მელსაც მოცემულ სიტუაციაში შეიძლება ლოგიკური დასასრული

ჰქონოდა. ესე იგი ირანის ტახტზე შაჰ თაჰმასპი რუსეთის დახმარებით უნდა ასულიყო. ამ დახმარების სანაცვლოდ მას უნდა დაეთმო კასპიისპირა პროვინციები, რათა ამით რეალური ნიადაგი შეექმნა თურქეთის აგრესიის თავიდან ასაცილებლად. ასეთ შემთხვევაში, თუ პეტრე I შემახსავც დაიკავებდა, ისტორიკოს გ. პაპავას სწორი აღნიშვნით, ვახტანგი „არ გამორიცხავდა თავის მხრიდან დახმარებას შაჰისადმი“ [114. 104].

ამ გადაწყვეტილებას შემდეგი მდგომარეობა განაპირობებდა: პირველი, კახეთის მეფის კონსტანტინეს პროირანული ორიენტაცია; მეორე, თბილისის მაჰმადიანური მოსახლეობის ანტირუსული პოზიცია, რომელთაც ეგონათ, რომ საქართველო და სომხეთი რუსეთის ხელღებული გახდა და მაჰმადიანობის გაქვლეტას აპირებენო [57. 339].

ვახტანგ VI-ის აღნიშნული მიზანი, ჩანს, თურქეთში კარგად ამოიცნეს. ნ. თეილსის რელაციაში ამასთან დაკავშირებით ვკითხულობთ: „სპარსეთის ქვეშევრდომი ქართველები კავშირში არიან მეფესთან (პეტრესთან — მ. პ.), ხოლო თბილისის ხანი (ვახტანგი — მ. პ.) მტკიცედ იცავს ზემოხსენებული უდიდებულესობისადმი (პეტრე I-სადმი — მ. პ.) მიცემულ სიტყვას, რადგან სჯერა, რომ რუსეთის მეფე გააგზავნის მასშველ ჯარს სპარსეთისაკენ და ასეთ შემთხვევაში სპარსელები დათმობენ კასპიის ზღვის სანაპიროზე გაშლილ მრავალ ნავსადგურსა და მხარეებს“ [28. 72]. ამავე ავტორის აზრით ვახტანგმა „...აღლო აულო რუსეთის მეფის გეგმებს და რუსული იარაღის დახმარებით ცდილობს დაიძრას სპარსეთის შაჰის დასახმარებლად, რათა მირ-მაჰმედს დაუპირისპირდნენ“ [28. 72]. 1723 წლის 27 თებერვლის რელაციაში კი ნ. თეილსი წერს: „უკანასკნელი ცნობები იუწყებიან, რომ ვახტანგი და რუსეთის მეფე ისპაჰანს დახმარებას აღმოუჩენენ, რათა ეს (დახმარება — მ. პ.) პორტას არ შეეთავაზებინა სპარსეთის ტახტის პრეტენდენტისათვის“ [28. 62].

ისეთ ვითარებაში, როცა შაჰ თაჰმასპი ქართლის მეფეს ჯარით დახმარებას თხოვდა [52. 146], ვახტანგი თვლიდა, რომ ირანისათვის ჯარით დახმარების გაწევა და რუსეთის მიერ შემახიის დაცემა იყო ერთადერთი საშუალება თურქეთის წინააღმდეგ შემდგომი მოქმედებისათვის ზურგის გასამაგრებლად. ასეთ კონკრეტულ სიტუაციაში ვახტანგი ითვალისწინებდა, რომ, თუ შაჰ თაჰმასპის დასახმარებლად ჯარს არ გააგზავნიდა, მაშინ იგი თურქეთს დაუკავშირდებოდა და მის წინააღმდეგ მოქმედებას დაიწყებდა. ამ საკითხზე ვახტანგი ი. ტოლსტოის მოეთათბირა. ტოლსტოის აზრს, შეუძლია თუ არა მას ჯარის მცირე ნაწილი გაგზავნოს, ხოლო ძირითადი — აქ იყოლიოს, ვახტანგმა უპასუხა, რომ «...послать так мало — невозможно, а ежели

ничего не послать — опасен, чтоб шах не сделал ему какой обиды, таким образом, когда де увидит, что от меня ему помощи не будет, то конечно станет вспоможения просить у турка, и ежели он не окажет и станет ему делать вспоможения, то де мои люди побоятца воевать с турком и шахом и будет в земле моей замешание, на что де иной пользе нет, только чтоб ваше императорское величество повелел послать как возможно ранее в Шемаху несколько войск своих, которые своим приходом обнадежат здешнюю землю так же и армян» [12. 25; 179. 335—336; 112. 107—108].

ამ დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ვახტანგი თავის მხრიდან არ გამო-ჩივებოდა ირანის შაჰისადმი დახმარებას. ამის პირობად იგი თვლიდა რუსეთის ჯარის მიერ შემახიის დაჭერას. ვუიქრობთ, ვახტანგი თავ-მასვე ჯარით დახმარებას რუსეთის მიერ შემახიის აღების შემდეგ პირდებოდა. შაჰ თავმასპი კი ვახტანგს ფირმანით აუწყებდა, რომ ჯერ «...устроим дела столичного города Исфагана, то дела Ширвана, и остальных областей легко устроятся... и чтобы он не уклонялся под предлогом прихода Русских, или других бес-покойств в том крае» [52. 145—146]. მაგრამ ჩანს, რომ ვახტანგს თავმასპისადმი დახმარება გადაწყვეტილი აქვს რუსეთთან ერთად. ბააღურ თურქესტანიშვილისადმი წერილში, რომელიც ადრესატს 1723 წლის 12 სექტემბერს მიუვლია, ვახტანგი წერდა, რომ შაჰ თავმასპი დახმარებას თხოვდა, რომელზეც მან უპასუხა, რომ «...ежели от Российского государя будет вспоможение вам тогда, и помо-гать будем» [14. 19].

ი. ტოლსტოი ვახტანგის მდგომარეობას სწორად აფასებდა. იმ დროს, როცა არზრუმის ფაშა ყარსში თავს უყრიდა ჯარს ერევანსა და საქართველოში შემოსაჭრელად, თუ პეტრე I დროზე არ დაეხმა-რებოდა ვახტანგს, მაშინ მას შეეძლო ტახტი დაეკარგა, აქ თურქები გაბატონდებოდნენ და რუსეთი შემახას ვერ დაიკავებდა, რადგან ქაჩალიდან ხელმწიფე დახმარებას ვერ მიიღებდა [12. 27].

ი. ტოლსტოისთან მოთათბირების შემდეგ, ვახტანგმა „...აწონ-დაწონა საქმის ვითარება და მიიღო მტკიცე გადაწყვეტილება — არ გაეგზავნა ირანში ლაშქარი და რუსეთის ჯარის მოსვლისათვის დაე-ცადა“ [112. 108].

მიუხედავად ვახტანგის მძიმე მდგომარეობისა, „...ქართლში ჯა-რის გაგზავნას პეტრე თავდაპირველად არ ჩქარობდა, რადგანაც ამიერ-

კავკასიაში პოზიციების გასამტკიცებლად უპირველს საჭიროებად მიაჩნდა ბაქოს აღება“ [112. 111]. სამხედრო სტრატეგიული თვალსაზრისით კასპიის სანაპიროზე რუსეთის დამკვიდრებასა და საკომუნიკაციო ბაზების შექმნის გარეშე საომარი მოქმედების განახლება დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული. ამიტომ იყო, რომ 1722—1723 წლებში პეტრე I გადაჭრით უარყოფდა საქართველოში დამხმარე ჯარის გაგზავნას, მიუხედავად ქართლის მეფის მიძიმე მდგომარეობისა [114. 95].

1723 წლის 13 თებერვალს პეტრე I-მა ი. ტოლსტოის მიერ 1722 წლის 1 დეკემბრის თარიღით გაგზავნილი წერილი მიიღო. ამ წერილით ი. ტოლსტოი ხელმწიფეს აუწყებდა ქართლში შექმნილ კრიტიკულ ვითარებას და ვახტანგის თხოვნას საქართველოში ჯარის გამოგზავნის შესახებ. პეტრე I-მა თავისი გადაწყვეტილება ი. ტოლსტოის ამცნო რესკრიპტით, რომელშიც ვახტანგის თხოვნაზე საქართველოში ჯარის გამოგზავნის შესახებ ნათქვამია: «...когда Бака будет взята, мы на Каспийском море утвердимся, то ему тогда в помощь войска наши сколько потребно будет, прислать не оставим, несмотря на то, что хотяб у нас от того дошло и до войны с турки, в чем ты имеешь его принца панкрепчайшим образом нашим именем обнадежить и старатца его содержать в нерушимой к нам склонности» [13. 4; 153. 229; 112. 111].

ქართლში თურქეთის ჯარის შემოსვლა გარდაუვალი იყო. ამის შესახებ მოსკოვში 1723 წლის 5 აპრილს, ი. ტოლსტოის მიერ თბილისიდან 1722 წლის 30 დეკემბრის თარიღით გაგზავნილი წერილი მიიღეს. საპასუხოდ პეტრე I-მა გადაწყვიტა, გაეგზავნა საქართველოში 2-ათასიანი რაზმი კაპიტან ა. ბასაკაოვის მეთაურობით, მაგრამ რუსეთის ჯარის საქართველოში შემოსვლას სხვა მოვლენებმა უსწრეს წინ. არზრუმის ფაშა 1723 წლის 10 ივნისს შემოვიდა თბილისში და უბრძოლველად დაიკავა. ეს ფაქტობრივად თურქეთის მიერ ირანის წინააღმდეგ ომის დაწყებას ნიშნავდა. მალე ვახტანგი იძულებული გახდა თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობა რუსეთში გადაეტანა.

ასე რომ, ვახტანგის რუსეთზე დამყარებული იმედები არ გამართლდა. მისი პოლიტიკა დამარცხდა. ამის შესახებ ნათელი სურათი შეგვექმნება, ერთი მხრივ, თურქეთ-ირან-საქართველოს ურთიერთობისა და, მეორე მხრივ, რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის განხილვის შემდეგ. ამიტომ ვახტანგის პოლიტიკის მარცხის მიზეზების შესახებ ჩვენეულ ინტერპრეტაციას წარმოვადგენთ ნაწილობრივ მომდევნო თავის დასასრულს.

რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობა და საპარტეზლო

პეტრე I-ს კარგად ესმოდა, რომ კასპიისპირეთში ლაშქრობა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობას გაამწვავებდა. ამ მიზეზით „რუსეთი დაინტერესებული იყო, რომ თურქეთთან „მშვიდობა“ შეენარჩუნებინა“ [154. 23—24].

შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნულ ამოცანას ემსახურებოდა რუსეთსა და თურქეთს შორის 1720 წლის 5 (16) ნოემბრის კონსტანტინოპოლის ხელშეკრულება, რომელიც ცნობილია „სამარადისო მშვიდობის“ სახელწოდებით [53. 253—260]. ეს ხელშეკრულება არსებით ცვლილებებს შეიცავდა რუსეთის სასარგებლოდ, ვიდრე 1711 წლის პრუტის საზავო ხელშეკრულება. პრუტის ხელშეკრულებასთან შედარებით წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო ამ ხელშეკრულებას მე-12 პუნქტი, რომლითაც რუსეთს უფლება ეძლეოდა კონსტანტინოპოლში ჰყოლოდა თავისი რეზიდენტი [53. 259]. ეს საშუალება ყველაზე კარგად მოემსახურებოდა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის რეგულირების საქმეს ამ ურთიერთობის გამწვავების შემთხვევაში [112. 124].

1720 წლის 5 (16) ნოემბრის „სამარადისო მშვიდობის“ ხელშეკრულების პოლიტიკურ მიზანს ზევსებით სწორად უსვამს ხაზს მკვლევარი ო. მარკოვა. იგი წერს: «России предстояло окончание тяжелого поединка со Швецией, для организации победы на Севере ей необходимо было иметь свободные руки на Юге. К тому же назрели серьезные события в Иране, поэтому Россия и по этой причине была заинтересована в мире с Турцией» [154. 23—24].

აღნიშნულ ხელშეკრულებას თურქეთისთვისაც დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. ამასთან დაკავშირებით, ო. ცინკაიზენი წერს: თურქებს „1720 წლის ხელშეკრულების მიღწევას გონება კარნახობდა, რადგან სპარსეთის იმპერიის დაძაბული მდგომარეობა ხელის განთავისუფლებას საჭიროებდა“ [198. 591].

თურქეთის ოფიციალურმა მთავრობამ რუსეთთან „სამარადისო მშვიდობის“ ხელშეკრულების დადების ერთი კვირის შემდეგ მიუღიწურადღება გადაიტანა ირანის სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობის გარკვევისაკენ. სეფიანთა ირანის მდგომარეობის ადგილზე შესწავლა და ზუსტი ცნობების შეგროვება უნდა გამხდარიყო ის საშუალება, რითაც იხელმძღვანელებდა სულთნის თურქეთი თავის აზიურ პოლიტიკაში. სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა 1720 წლის

ნომბრის ბოლოს სულთნის კარის დევეთერდარის⁹ დური ეფენდის ელჩობა ირანში. მისი საგანგებო მისიის ოფიციალური დანიშნულება იყო ირან-თურქეთის სავაჭრო საქმეების მოგვარება, მაგრამ ელჩობის ნამდვილ მიზანს შეადგენდა ირანის სახელმწიფო საშინაო მდგომარეობის გამორკვევა [187. 123; 198. 597].

1721 წლის იანვარს დური ეფენდი ისფაჰანში ჩავიდა. ამან შაჰის სამეფო კარის შიში გამოიწვია. ამასთან დაკავშირებით, ი. ცინკაიზენი წერს: „ირანში სერიოზულად შეეშინდათ, რადგან ექვობდნენ, ხომ არ იყო დური ეფენდი იმ განზრახვით ჩამოსული, რომ პორტას მოეთხოვა სასაზღვრო პროვინციების გადაცემა და უარის შემთხვევაში, შაჰისათვის ომი გამოეცხადებინა“ [198. 597]. დური ეფენდიმ ალლო აულო შაჰის სამეფო კარის საფუძვლიან შიშს და ამჯერად შეძლო მათი დამშვიდება. „საკვირველი იყო, — წერს ჯ. ჰანვეი, — რომ თურქეთის ელჩმა პორტას სახელით წარმოთქვა, რომ სულთანი მშვიდობის მომხრე იყო“ [62. ტ. III. 92]. რაც შეეხება სასაზღვრო საკითხებზე მოლაპარაკებას, დური ეფენდი აცხადებდა: „მხოლოდ უკანასკნელ საზღვრებზე მომხდარი უწყესრიგობის გამო მოითხოვდა უფრო ახლოს გასცნობოდა საქმის ვითარებას, რათა შესაბამისი გადაწყვეტილება მიეღოთ“ [198. 598]. ირანის შაჰი თურქეთთან „მშვიდობის შენარჩუნების მიზნით მზად იყო, სულთნისათვის დაეთმო ჩუკურისადმი (ერევანი — მ. პ.) ან სხვა ტერიტორიები შორეულ სამხრეთში“ — წერს ლ. ლოკარტი [187. 123].

1721 წლის აპრილში დური ეფენდიმ ისფაჰანი დატოვა. მისი „სპარსეთიდან დაბრუნებისას გაირკვა, რომ იქ მდგომარეობა მეტად სერიოზული იყო. მაჰმუდის ძალა და დიდება უსაზღვრო ხდებოდა და შაჰ ჰუსეინი კონსტანტინოპოლში ელჩს აგზავნიდა“ [194. 90]. დური ეფენდის მოხსენების საფუძველზე დადასტურდა ის შემაშფოთებელი ცნობები, რომლებიც ადრეც ჰქონდა მიღებული თურქეთის მთავრობას სეფიანთა დინასტიის მოსალოდნელი დაცემის შესახებ [187. 212]. თვით დური ეფენდი შორსმჭვრეტელი აღმოჩნდა. მან იწინააწარმეტყველა სეფიანთა დინასტიის მოახლოებული აღსასრული. იგი სულთანს მოახსენებდა: „შაჰის კარიერა დაცემული იყო, მისი იმპერია დაკარგული. ის საბედისწერო მდგომარეობამდე იყო მისული“ [66. 54—55].

დური ეფენდის ელჩობას სულ მალე მოჰყვა ირანის შაჰის მხრივ საპასუხო მისია კონსტანტინოპოლში. ეს დაევალა მურთაზა-ყული-ხანს. იგი 1721 წლის დეკემბერს ჩავიდა თურქეთში, სადაც ბრწყინვალე შე-

⁹ დევეთერდარი (არაბ.-სპარს.) — ოსმალთა იმპერიაში შემოსავალ-გასავლის საქმეთა გამგებელი, დავთრის მწარმოებელი.

ხედრა მოუწყვეს [62. ტ. III. 92; 180. 396; 198. 598]. ელჩმა დიდვაზირს აუწყა, რომ ირანის შაჰს არ შესწევდა ძალა აჯანყებული ავღანელების წინააღმდეგ. ასევე მან მოუთხრო შირვანში ლეკების ამბოხების შესახებ [194. 90]. სულთნის კარზე მურთაზა-ყული-ხანის ელჩობის მიზნის შესახებ რუსეთის რეზიდენტი კონსტანტინოპოლში ნეპლიუევი 1722 წლის 8 მარტის რელაციაში წერდა: «...посол Персской говорил везирию. Ежели король Персской своими силами с rebelliamn своими не управитца, дабы тогда Порта дала вспоможенне...» [20. 73] ამ საკითხზე დიდვაზირთან და სულთანთან ელჩის თხოვნამ შედეგი ვერ გამოიღო. ნეპლიუევი ამავე რელაციაში განაცხადებს: «...ему ответствовано, что оные rebelli магометаны и того ради по закону их противно мусульманов никаким образом поступать невозможно. Вы же управитесь как можете сами, а Порта ...rebелям вспоможения не дать и в дела вами мешаться не будем» [20. 73]. სხვა წყაროთა ცნობით, ირანის ელჩს დიდვაზირი დაჰპირდა, რომ აღკვეთდა ქურთების თავდასხმებს ირანის ტერიტორიაზე [194. 90; 62. ტ. III. 142—144].

ამრიგად, ამ ორმხრივი მისიების მეშვეობით თურქეთის მთავრობა გაეცნო ირანის იმპერიის კრიზისულ მდგომარეობას. ეს ვითარება თურქ პოლიტიკურ მესვეურებს ხელსაყრელად მიაჩნდათ თავიანთი ექსპანსიონისტური გეგმების განსახორციელებლად. ამიტომ, სულთანი ირანის შაჰის ტახტიდან გადაგდებას არაფრად ჩააგდებდა. ავღანელების შეჭრამ ირანში და ლეკების მიერ შირვანის აღება „მხნეობა შეჰმატა თურქებს, რომლებიც ოცნებობდნენ სპარსეთის ჩრდილო-დასავლეთი მხარეების დაბრუნებაზე... განწყობილება ისეთი იყო, რომ მათ სურდათ აენაზაურებინათ აღმოსავლეთში ის, რაც დაკარგეს დასავლეთში“ [187; 212—213]. ირანში მირ-მაჰმუდის პირველი შეჭრის შემდეგ თურქი მინისტრები იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ მიეღოთ «ис того... себе прибыль от персншской земли» [16. 30]. საჭირო ცნობების შეგროვების მიზნით, თურქეთმა მრავალი მსტოვარი გაგზავნა ირანში [94. 70]. 1721 წელს თურქეთმა კონტაქტი დაამყარა ავღანელებთან [175. 44].

ირანში მიმდინარე ამბების განსახილველად მრავალჯერ შეიკრება დივანი. ნ. თეილსის 1722 წლის 5 აპრილის რელაციის მიხედვით, დიდვაზირმა ბრძანებები გაუგზავნა „ბაღდადისა და ბასრის ფაშებს, რათა გაემაგრებინათ საზღვრები და მზად ყოფილიყვნენ საომარი მოქმედებისათვის პირველსავე ნიშანზე“ [28. 75].

1722 წლის 8 მარტს გიულნაბადთან ავღანელთა გამარჯვებამ „მეტად აამო პორტას“ [194. 90]. ინგლისის ელჩი კონსტანტინოპოლში

ა. სტანიანი 1722 წლის 12 მაისის წერილში წერდა: „დამად იბრაჰიმ-მა მოიწვია დივანი, რათა განეხილათ ეს ცნობები. ზოგი ფაშა არ დაეთანხმა მას, რომ წინააღმდეგობა გაეწიათ ავღანელებისათვის, რადგან ისინი მათსავით სუნიტები არიან“ [187. 217]. მაგრამ, როცა თურქებმა „მირ-მამულის წარმატება დაინახეს საჭიროდ ჩათვალეს, რომ სპარსეთში ჯარები შეეყვანათ, ან გამოსულიყვნენ შუამავლის როლში ამ არეულობაში, რომელმაც ეს სამეფო შეარყია, ან ერთ რომელიმე მხარეს მიმხრობოდნენ“ — წერს საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში [43. 177].

მალე ირანიდან თურქი აგენტებისაგან მოვიდა ცნობა მირ-მამულის მიერ ისფაჰანის ალყაში მოქცევის შესახებ. „ცნობამ ისფაჰანის ალყის შესახებ, თურქი მინისტრები გამოაცოცხლა“ — წერს მ. შეი [194. 91]. ნ. თეილსის 1722 წლის მაისის რელაციაში კი ვკითხულობთ: „პორტა ფარულად ემზადება ომისათვის და თავს ისე აჩვენებს, რომ თითქოს სურს ავღანელების განდევნა“ [28. 102]. „პორტამ სპარსეთის საზღვრების ფაშებს გაუგზავნა ბრძანება, რომ არ დაიძრნენ ადგილიდან მირ-მამულის მიერ ისფაჰანის ალყამდე“ — წერს ნ. თეილსი [28. 105].

ირანში შექმნილი ვითარება თურქეთის მთავრობამ მრავალჯერ მოწვეულ დივანზე განიხილა. „რაშიდის ცნობით თურქეთის მმართველ წრეებს ასეთი სიტუაცია ახსენებდა უწინდელ სულთანთა გეგმებს ჰამადანის, არდელანის, ქერმანშაჰის, თავრიზის, თბილისისა და ერევნის მიმართ“ [175. 44]. თურქი ისტორიკოსის მ. აკტეპეს მიხედვით, დიდვაზირის ნევეშპირლი იბრაჰიმ ფაშას წარდგინებით 1722 წლის 15 მაისს დივანმა დადგენილება მიიღო: „ვინაიდან ავღანელი აჯანყებულები ოსმალეთის აღმოსავლეთის საზღვრებს ემუქრებიან, მიღებულ იქნეს ზომები ამ საზღვრების უშიშროების უზრუნველსაყოფად და ამასთან დაკავშირებით, ოსმალეთის აღმოსავლეთის საზღვრებზე მდებარე ერევანი, თავრიზი, განჯა და თბილისი და ზოგიერთი მსგავსი ქალაქი და ციხე, რომლებიც წინათ ოსმალეთის გამგებლობაში იყვნენ, ხოლო შემდეგ ირანს გადაეცა, კვლავ ოსმალეთს დაბრუნებოდა“ [ციტ-ა: 94. 71].

დივანს გადაწყვეტილებით ირანელებზე ავღანელების გამარჯვების შემთხვევაში „თურქეთს შემოერთებულიყო ის ქვეყნები, რომლებიც უპატრონოდ დარჩებოდნენ“. მათ რიცხვში „ფადიშაჰის მემკვიდრეობით სამფლობელოებად ცხადდებოდა აზერბაიჯანი, საქართველო, შირვანი და დაღესტანი“ [175. 44]. „ამავე დროს დიდვაზირმა გამოაცხადა, რომ სეფიანთა დინასტიის დაცემის გამო, ამ დინასტიასთან 1639 წელს დადებული ხელშეკრულება ძალას ჰკარგავს“ [94. 17].

ი. ჰამერი აღნიშნავს: „პორტას მყუდროება და კეთილდღეობა მოი-

თხოვდა, რომ არც ერთ სხვა სახელმწიფოს არ მოეკიდა ფეხი არც კასპიისა და არც შავ ზღვაზე“ [180. 396].

ამრიგად, თურქეთში ცდილობდნენ, რომ ავღანელთა ხელით შემუსრათ სეფიანთა სახელმწიფო. ამის შემდეგ დაემყარებინათ თურქეთის პროტექტორატი როგორც ავღანელებს მიერ ირანის დაპყრობილ ტერიტორიებზე, ასევე შაჰის ქვეშევრდომ ქვეყნებზე.

წინასწარ აღვნიშნავთ, რომ პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობის სამზადისის შესახებ თურქეთის მმართველი წრეები ადრევე იყვნენ დეზინფორმირებულნი დასავლეთის დიპლომატთა მიერ კონსტანტინოპოლში [20. 93; 149. 15; 112. 128]. ლაშქრობის სამზადისის შესახებ ცნობები კონსტანტინოპოლში მეტწილად მოდიოდა ყარაიმის ხანისაგან. ნ. თეილსი 1722 წლის ივნისის რელაციაში წერს: „თათარ ხანმა (ყირიმის — მ. პ.) პორტაში გამოგზავნა ემირზა, რომელმაც სულთანს აუწყა, რომ მოსკოვის (რუსეთის — მ. პ.) მეფე მდის დელესტნელების წინააღმდეგ შურისძიების საბაბით, მაგრამ მისი მიზანია მთელი იმ მხარის დაპყრობა და თუ სულთანი იარაღით არ შეეცდება მათ შეკავებას, შემდეგ გვიანი იქნება“ [28. 103—104].

როგორც ჩვენს ხელთ არსებული ერთ-ერთი საბუთიდან ჩანს, ყირიმის ხანი რუსეთ-საქართველოს კავშირის შესახებ დიდვაზირს ატყობინებდა: „ხანისაგან (ყირიმის — მ. პ.) გამოგზავნილი კურიერი. — წერს ნ. თეილსი, — იუწყებოდა, რომ თბილისის ხანი (ვახტანგი — მ. პ.) მეფეს აცხადებდა, თერგიდან 17 მარშით წამოიყვანოს თავისი ჯარი შავ ზღვამდე, სადაც ზოგიერთი ნავსადგური ძალიან მოსახერხებელია ციხე-სიმაგრისა და დიდი საომარი ნაგებობის ასაგებად...“ [28. 72—73]. ამავე წყაროდან ჩანს, რომ დიდვაზირმა თავი შეიკავა რუსეთის წინააღმდეგ ყირიმის ხანის ამოქმედებისაგან. ნ. თეილსი წერს: „მან (დიდვაზირმა — მ. პ.) გაგზავნა ერთი პიროვნება თათარ ხანთან, რათა გააფრთხილოს, რომ არ შეიმჩნიოს მტრობა რუსეთის მეფის მიმართ და არ გამოიყენოს არავითარი საომარი მოქმედება, ვიდრე პორტა არ მისცემს თანხმობას“ [28. 73].

1722 წლის ივლისის დასაწყისში კონსტანტინოპოლში უკვე გარკვეული ინფორმაცია ჰქონდათ პეტრე I-ის ასტრახანში ჩასვლის შესახებ. ნ. თეილსი 19 ივლისის რელაციით ვენის სამეფო კარს ატყობინებდა: „5 ივლისს პორტაში მოვიდა თათარ ხანისაგან გამოგზავნილი კელირჯი ბაში, რომელმაც სულთანს აუწყა, რომ მეფე ასტრახანში ჩავიდა და სალაშქროდ ემზადება“ [28. 79]. 28 ივლისის რელაციაში ბაილი ემო წერს, რომ ყირიმის „ხანის წერილში ნათლად იყო განმარტებული, რა დიდ ზიანს მიაყენებს ხელმწიფე (პეტრე I — მ. პ.) პორტას, თუ მის ძალებს არ შეაკავებდნენ“. ამიტომ „ყველა ფა-

შას, — წერს მ. შეი, — საბრძოლო მოქმედებისათვის მზად მოჰყავდა ჯარი, ხოლო არზრუმის ფაშას საქართველოს ამბებზე დამკვირვებლის როლი დაეკისრა“ [194. 92—93].

კონსტანტინოპოლში დიდი ყურადღებით ადევნებდნენ თვალს საქართველოში პოლიტიკური ამბების განვითარებას. „თურქეთი ითვალისწინებდა რა ქართლის სტრატეგიულ და პოლიტიკურ მნიშვნელობას, არაერთხელ ცდილა აქ გამაგრებულიყო“ [112. 132]. 1722 წლის გაზაფხულზე თბილისში ჩამოსული თურქი დესპანი სულთანის სახელით ვახტანგს ირანის წინააღმდეგ სამხედრო კავშირს სთავაზობდა. როგორც ვიცით, ვახტანგმა ირანის შაჰის „დანმარების“ საბაბით უარყო სულთანის წინადადება და განჯაში გაილაშქრა ლეკების წინააღმდეგ 1722 წლის მაისში. ვახტანგის ეს ტაქტიკური სვლა შექმნილ ვითარებაში მიმართული იყო თურქეთის წინადადების უარსაყოფად.

თურქეთის მთავრობას ადრევე ჰქონდა გადაწყვეტილი თბილისისა და ერევნის დაკავება. ნეპლიუევისათვის ეს ცნობილი გახდა საფრანგეთის ელჩისაგან. რეზიდენტი 1722 წლის აპრილის რელაციაში პეტრე I-ს ატყობინებდა: „...არზრუმის ფაშას ებრძანა მათი დაცვა და ამ საბაბით სურთ დაიკავონ თბილისი და ერევანი“ [154. 109]. ახლა თურქი პოლიტიკური მესვეურები „ირანის ამბებს“ თავიანთ საქმედ მიიჩნევდნენ. ისინი კარგად ხედავდნენ, თუ ალყაში მოქცეულ ისფაჰანს გარედან დამხმარე ძალა არ მიუვლიოდა, შაჰი იძულებული გახდებოდა ქალაქი ჩაებარებინა. თურქები შაჰის დანებარებაზე თავს იკავებდნენ. მათი მიზანი ნათლად ჩანს ნეპლიუევის 1722 წლის 18 ივნისის რელაციაში. იგი იუწყებოდა, რომ თურქეთის მიზანია «...Мирweis признал салтана турецкого себе за императора (яко закон их повелевает быть одному императору) и пошел бы под протекцию к Порте на таких привилегиях, как хан крымской с татарами». აქვე რეზიდენტი დაასკვნა: «При таком случае Порта не будет в ево прогрессах препятствия чинить, чтоб ему всю Персию владеть. А ежели он похочет (против закону) быть индипендующим от Порты, при таком случае Порта признает ево за законного ребеля и меры свои воспримет к войне, однако весьма де велено с ним сперва ласкою трактовать и уговоривать по их закону» [20. 156; 112. 32].

რუსეთის მთავრობამ იცოდა რა თურქეთის მიზანი, ნეპლიუევის გაუგზავნა მითითება: «...Турки нынешними замешаниями в Персии пользоваться и из владения персического себе присовокупить намерены, того ради надлежит тебе на их турецкие поступки в тех делах приложено смотреть... (какие намерение они и имеют) персических провинции извести...» [20. 41].

ზემოთ აღნიშნეთ, რომ 1722 წლის მაისში ვახტანგ VI-მ განჯაში შაჰის „დახმარების“ ნიღბით გაილაშქრა. როგორც ერთ-ერთი წყაროდან ირკვევა, თურქეთში ქართლის მეფის ეს ლაშქრობა სხვაგვარად ახსნეს. ვენეციელი ემოს 1722 წლის 28 ივნისის წერილში ვკითხულობთ: „ყველაზე ხშირად მეორდებოდა ცნობა იმის შესახებ, რომ რუსეთის ხელმწიფის რჩევით ქართველებს გაელაშქრათ შემახაში“ [194. 92]. იმავე ავტორთან ჩანს, რომ ეს ცნობა კონსტანტინოპოლში ყირიმიდან დაბრუნებულ შიკრიკს ჩამოუტანია [194. 92].

ჩვენ ვიცით, რომ 1722 წლის მაისში ვახტანგის ლაშქრობას განჯაში არავითარი კავშირი არ ჰქონდა პეტრე I-ის რჩევასთან, მაგრამ ფაქტია, ეს თურქეთში ასე ახსნეს.

პორტაში ზოვლენები სწრაფად ვითარდებოდა. პეტრე I-ის კასპისპირეთში ლაშქრობასთან დაკავშირებული ცნობები, მირ-მაჰმუდის მოპოვებული წარმატებები და ვახტანგ VI-ის განჯაში ლაშქრობა „...თურქ მინისტრთა მრავალ თათბირზე განიხილეს. იგზავნებოდა ჯარი და არტილერია ტრაპეზუნდსა და აზოვში და დიდი გულისყურით ადევნებდნენ თვალს რუსეთის მეფის ლაშქრობას“ [194. 93].

თურქეთის მთავრობას განსაკუთრებით აინტერესებდა რუსეთი-ი-რან-საქართველოს ურთიერთობის ამბები. ირანში შექმნილ ვითარებასთან შედარებით თურქეთმა საქართველოს საკითხი უფრო მნიშვნელოვნად მიიჩნია და სანამ რუსეთის რეზიდენტი ოფიციალურად გამოაცხადებდა პეტრე I-ის კასპისპირეთში ლაშქრობის დაწყებას, მანამ ნებლიუევს მიანიშნეს, რომ „საქართველოს რუსეთის მფარველობაში შესვლას თურქეთი არ დაუშვებდა და დაიწყებდა ომს“ [149. 15]. ამის შესახებ ნებლიუევი 1722 წლის 15 ივლისის რელაციაში იუწყებოდა: «Прошлого июня 21 дня был у меня переводчик Порты, сказывал мне, что тому уже сорок дней прошло, как указы от Порты посланы к паше в Ерзерум, чтоб он в Жоржнии город Тефли и в Армении Ериван как возможно со усилением военным приобшил к турецкой империи во владение, под видом протекции от ребелов». ამაზე თარჯიმანს ნებლიუევმა უპასუხა: «...монархи наши желают содержать вечной мир, но ежели Порты вступит во оные краи войной не дав о том знать Вашему Величеству, может от того быть сущиция, весьма лутчеб от сих случаев удалятца, понеже не нечаянно пронойти может ссора». აქვე რეზიდენტი დასძენდა, «...что Порты примет за сущицию и прибавит в те страны войска, что перво завосвать тогда свободнее говорить» [20. 190 об. 191].

ამრიგად, ამიერკავკასიის ქვეყნების „მემკვიდრეობითი დაუფლების“ საკითხი თურქეთში სეფიანთა ირანის დაცემის საფუძველზე გა-

დაწყდა. პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობის სამზადისი თურქეთში აღრევე გახდა ცნობილი. თურქ პოლიტიკურ მესვეურებს კარგად ესმოდათ, რომ ქართლის მეფე რუსეთის ბუნებრივი მოკავშირე იქნებოდა. ასეთ ვითარებაში ვახტანგ VI-მ თავისი გეგმები პეტრე I-ის სტრატეგიულ ამოცანებს შეუფარდა და თურქეთის აგრესიის შეჩაჩერებლად ირანის შაჰის „დახმარების“ საბაბით მოქმედებდა.

რუსეთის მთავრობისათვის კარგად იყო ცნობილი სულთანის გეგმები. ამიტომ აჩქარება იყო საჭირო. რადგან თურქებს შეეძლოთ ერთმორწმუნე ლეკები აემოქმედებინათ და ამით დაღესტანზე თავიანთი უფლებები გამოეცხადებინათ. ამ მიზნით, პეტრე I-მა მოსკოვიდან ასტრახანში გამგზავრების წინ გადაწყვიტა, ოფიციალურად ეცნობებინა თურქეთისათვის კასპიისპირეთში ლაშქრობის დაწყება. 1722 წლის 13 მაისს თურქეთის დეშპანს მუსტაფა ალა მანს პეტრე I-მა გადასცა პროემორია, რომელიც სამი პუნქტისაგან შედგებოდა. პირველ პუნქტში ნათქვამი იყო, რომ რუსეთის მეფე არ დაარღვევდა თურქეთთან „სამარადისო მშვიდობის“ ხელშეკრულებას. მეორე პუნქტში საუბარია იმის შესახებ, რომ ლეკები «...ищут себе протекции у Порты, того ради требует Е. И. В. от Его Салтанова Величества дружбею, дабы тех бунтовщиков в протекцию свою принимать не изволил, понеже то по вечного мира трактату дружбе противно будет». მესამე პუნქტში კი აღნიშნული იყო: «Е. И. В. изволит сам поход предвосприять в Астрахань как для осмотра тамошних городов и мест, так и для получения достойной сатисфакции от выше упомянутых бунтовщиков поданных персических. И понеже может быть, когда Его Величество в тамошних местах будет, татары и другие тамошние народы подданные Порты станут о поступках Е. И. В. Его Салтанову Величеству для возмущения и ссор по своей обычности фальшиво и неправдено доносить, то б Его Салтаново Величество тому веры подавать не изволил, ибо Е. И. В. не для войны с шахом персическим, но для отмщения той обиды подданным его учиненной и безопасности их купечества принужден сей поход восприять, понеже сами персияне оборонять и себя от тех бунтовщиков не в состоянии» [18. 36—37; 112. 126—127].

აქ ჩამოთვლილი მოტივები ლაშქრობას სამართლიანობის ელფერს ანიჭებდა და დიპლომატიურად დროის მოგების საშუალებასაც იძლეოდა. სანამ მუსტაფა ალა კონსტანტინოპოლში ჩავიდოდა და სულთანს მოახსენებდა პეტრე I-ის ამ განცხადებას, მანამ ასტრახანში თავს მოიყრიდა რუსეთის ჯარები და ლაშქრობას დაიწყებდნენ.

მუსტაფა ალა 1722 წლის 23 ივლისს ჩავიდა კონსტანტინოპოლში [112. 128]. „იმ ფაქტმა, რომ პეტრე I თან ახლდა ამ ლაშქრობას, პორტას შემოფოთება გამოიწვია“ [194. 93]. ვითარების გასარკვევად დიდვაზირმა შიკრიკი გაგზავნა ნეპლიუევთან და მას ბრალი დასდო არაგულწრფელობაში, რადგან ნამდვილი ფაქტები დამალა [194. 93]. „ნეპლიუევმა, — წერს მ. თეილსი, — უჭმაცოფილება გამოთქვა, რომ დიდვაზირი ექვით ეკიდებოდა მეფის გულწრფელ გაცხადებას. ამიტომ, მან დიდვაზირს შესთავაზა, გაეგზავნა შიკრიკი მეფესთან და დაინახავდა, რომ იგი (პეტრე I — მ. პ.) არ გადადგამდა უკანასკნელი ხელშეკრულების საწინააღმდეგო ნაბიჯს“. დიდვაზირმა ეს წინადადება მიიღო და რუსეთის მეფესთან გაგზავნა წარმომადგენელი [28. 77].

კასპისპირეთში პეტრე I-ის ლაშქრობამ კონსტანტინოპოლში დიდი განგაში გამოიწვია, რადგან „რუსეთი უშუალოდ შეეხო იმ ტერიტორიებს, რომლებსაც თურქეთი, მიუხედავად ირანთან დადებული ხელშეკრულებისა, მაინც თავისად თვლიდა“ [94. 70]. თურქეთის ყურადღება უმთავრესად საქართველოსკენ იყო მიმართული. მათ განსაკუთრებით აღელვებდათ: „ხომ არ მიიღო პეტრე I-მა საიდუმლო ღონისძიებები ქართლის მეფე ვახტანგთან ერთად“ — წერდა საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში. ამავე წყაროდან ჩანს ისიც, თუ როგორ ესახებოდათ თურქ მესვეურებს რუსეთ-საქართველოს შესაძლებელი კავშირი: „ფიქრობენ, რომ ვახტანგს შეუძლია ისარგებლოს შექმნილი ვითარებით, რათა დაუბრუნდეს ქრისტიანობას, შეუერთდება რა მეფის განზრახვებს და მოექცევა მისი მფარველობის ქვეშ“ [119. 317]. 6. თეილსის 1722 წლის 20 აგვისტოს რელაციას კი ვკითხულობთ: „ლეკებმა მრავალგზის თხოვეს პორტას მფარველობა და ზოგი პირი მიანიშნებდა, ხომ არ იმალებოდა რაიმე კავშირი მეფესა და სპარსეთის ქვეშევრდომ ქართველებს შორის“ [28. 79].

თურქეთის მთავრობას განსაკუთრებით აშინებდა ის, რომ ქართლი რუსეთის მფარველობის ქვეშ არ შესულიყო და არ გაერთიანებულიყო რუსეთ-საქართველოს ჯარებო, რადგანაც ეს იმის მომასწავებელი იქნებოდა, რომ თურქეთი საბოლოოდ დაკარგავდა ამიერკავკასიას [112. 131]. მალე ნეპლიუევისათვის ცნობილი გახდა, რომ «...ежели де Всероссийский монарх по взятъе Шемахи вознамеритца под свою державу привлечь Милетинцов жоржпнан, пыне под Персиею пребывающих, на то Порта никаким образом склонитца не может, чтоб ими овладел Ваше Величество» [19.237 об.; 112.13]. აქვე საინტერესოა თურქი მესვეურების განცხადება, რომ «...ежели Всероссийский монарх, кроме Шемахи,

не пожелает себе предвоспринять больших прогрессов в Персии, ибо хотя де Шемахою и овладеет, то может отговориться причиною за учинение обиды в российским купцам от лязгов, что Порта вытерпит, хотя ей и не приятно» [19. 237 об.; 112. 131].

ჩვენი აზრით, თურქი მესვეურების ეს გადაწყვეტილება გამოწვეული იყო იმით, რომ ჰაჯი-დაუდსა და სურხაი-ხანს გადაჭრით მოეთხოვათ თურქეთისაგან მფარველობაში მიღება და რუსეთის წინააღმდეგ ჯარით დახმარება. ამასთანავე ლეკების წინააღმდეგ პეტრე I-ს ლაშქრობის მიზანი უკვე ხორცშესხვულად ჩაეთვალოთ და ჰაჯი-დაუდის მიერ სულთნის მფარველობაში მიღების მოთხოვნის საფუძველზე გამოცხადებიანათ თურქეთის პროტექტორატი დაღესტანზე.

შემომოყვანილ რელაციაში ნეპლიუევი გამოთქვამდა აზრს, რომ პეტრე I-ს «...должна заранее предварить свои меры, потому, что Порта в намерении была тех жоржиданов присовокупить под власть свою и прочим жоржиданам пребывающим ныне под державою оттоманскою. А ежели персидские жорждианы попадутся под протекцию Всероссийскую, чтоб и своих подчас ис дружбы не потерять, и для того Порта вознамерится предварить во оной к России» [19. 237 об.; 112. 132]. მსგავსად იუწყებოდა ნეპლიუევი 1722 წლის 23 აგვისტოს რელაციაში [19. 55 об].

მიღებული ცნობების საფუძველზე რუსეთის მთავრობამ 1722 წლის 3 სექტემბერს ნეპლიუევს გაუგზავნა რესკრიპტი. მასში ნათქვამი იყო: «...что хотя наши войска и принуждены к Шемахе для сатисфакции над известными перскими ребелями..., но оные к турецким границам в Жоржию и Армению не будут приближатца, но токмо поле берегов Каспийского моря маршировать имеет в чем тебе и ныне сему повелеваем Порте накрепко обнадеживать» [19. 56].

შექმნილ ვითარებაში თურქი პოლიტიკური მოღვაწეების სერიოზულ დაფიქრებას იწვევდა ის, რომ პეტრე I-ს ავღანელების წინააღმდეგ ირანის შაჰისათვის დახმარება არ აღმოეჩინა. ამის შესახებ საარქივო მასალები შემდეგ სურათს გვაძლევენ. ნ. თეილსი 1722 წლის 12 სექტემბრის რელაციაში წერდა: „პორტა შიშობდა, რომ მეფე (პეტრე — მ. პ.) სპარსეთში ავღანელების წინააღმდეგ მამუელ ჯარს გააგზავნიდა და მოაწყობდა მრავალ ექსპედიციას კასპიის ზღვაზე“. ამიტომ, „სულთანმა გადაწყვიტა, გაგზავნოს ირანის შაჰთან ალა, რათა აცნობოს, რომ არ თხოვოს მეფეს დახმარება, რადგან ასეთ შემთხვევაში ისინი სპარსეთის სამეფოს გაძარცვავდნენ“ [28. 79].

თურქეთის მთავრობამ ირანის შაჰთან და მირ-მაჰმუდთან ბეჰირაღა გაგზავნა. ამასთან დაკავშირებით, ნეპლიუევის 1722 წლის აგვისტოს რელაციაში ვკითხულობთ: «...Бекир Ага сперва ехал к Мир Венсу со объявлением от Порты, дабы он вперед неприятельски с Персиею не поступал и разорение ей не чинил, потому, что Персическое государство с портою пребывает в доброй дружбы...» ხოლო ირანის შაჰს, განაგრძობს ნეპლიუევი «...писано, что Порта обнадеживает оною дружбою и к тому же Мир Венс станет чинить больших прогрессов в Персии то де Порта принуждена будет шаха охранять чего де ради и войска ныне при границах обретаются» [19. 238-239]. „მას შემდეგ, როცა აღა დაადგენდა ქეშმარიტ ვითარებას და გასსაკუთრებით მირ-მაჰმუდის მიზნებს, იგი უნდა დაკავშირებოდა ბაღდადის ფაშას, რათა გაეგო, თუ რა საშუალებებით შეიძლებოდა მოქმედება“—წერს მ. შვი [194. 93].

მოყვანილი პირველწყაროდან გამომდინარე, ნათლად ჩანს თურქ მესვეურთა მიზანი. შექმნილ ვითარებაში ყველაზე მთავარი იყო იმის მიღწევა, რომ ალყაში მოქცეულ ირანის შაჰს დახმარება არ ეთხოვა. რუსეთისათვის, რადგან ასეთი შემთხვევა, სულთნის აზრით, თურქეთს წაართმევდა „კანონიერ საფუძველს“ ამიერკავკასიის ქვეყნების დასაუფლებლად. მირ-მაჰმუდის მიმართ ასეთი მოჩვენებითი დამოკიდებულება გამიზნული იყო იმისათვის, რომ მას ელიარებიან სულთნის უზენაესი უფლებები. ცხადი იყო, ავღანელების მიერ ირანის დაპყრობა იმდენად უწყობდა ხელს თურქეთს, რამდენადაც მირ-მაჰმუდს არ შეეძლო შედავებოდა სულთანს ამიერკავკასიასა და დასავლეთ ირანზე.

1722 წლის 20 აგვისტოს რუსეთის ჯარის მიერ დარუბანდის დაკავების შემდეგ, თურქეთის მთავრობას მრავალი ინფორმაცია გააჩნდა რუსეთ-საქართველოს ერთიანი სამხედრო მოქმედების შესახებ. ნეპლიუევი 20 სექტემბრის რელაციაში წერდა: «Сего 1 сентября прибыл Цар Град три человека лязгов... с письмами для требования протекцию..., что Всероссийский монарх вооружился против их войною, к которому из жоржияны соединились... Монарх ежели намерен, что теми местами овладеть... уже и крепости начал строить..., что Мир Венс Испоган взял, однакож де сие еще не бесумнения говорят, что Черкеси склонны принять Всероссийскую сторону, а о жоржиянах ведомости есть...» [21. 287—290].

თითქმის ანალოგიური შინაარსისაა ნ თეილის 1722 წლის 26 ოქტომბრის რელაცია [28. 94—95]. მისი წერილიდან ირკვევა, რომ 16

სექტემბერს შემდგარ დივანზე გადაწყვიტეს, პაი-ლაღლისათვის გაეგზავნათ ჯარი, რომლის სერასკიარად დაინიშნა არზრუმის ფაშა იბრაჰიმი [28. 99-100]. დივანის გადაწყვეტილება კი 19 სექტემბერს გაეგზავნა პაი-ლაღლს [28. 100].

როგორც ცნობილია, 1722 წლის სექტემბრის დასაწყისში პეტრე I დარუბანდიდან ასტრახანში დაბრუნდა. თავისთავად ეს ცნობა დიდ სიხარულს იწვევდა სტამბულში. ოქტომბერში სმირნასა და ყირიმში გაგზავნილი შიკრიკები დაბრუნდნენ [194. 94]. ბაილი ემოს 22 ოქტომბრის რელაციიდან ჩანს, რომ ირანიდან დაბრუნებულმა შიკრიკმა ლეკების დამარცხების ამბავი ჩამოიტანა. მ. შეი ემოს ამ რელაციის საფუძველზე წერს: „საქართველოში რუსეთის ხელმწიფეს შეხედნენ, როგორც განმათავისუფლებელს და მფარველობა სთხოვეს“. ახალი ცნობები, განაგრძობს ავტორი „იუწყებოდნენ, რომ რუსებმა ლეკები დაამარცხეს და თბილისი დაიკავეს. პეტრე I მიიღო ხანმა (ვახტანგმა — მ. პ.) და საქართველოს პატრიარქმა. ამ ცნობას თურქი მინისტრების ახალი თათბირი მოჰყვა“ [194. 95]. ნ. თეილსის 12 ოქტომბრის რელაციის მიხედვით, რუსეთის „მეფე თავისი ჯარით საქართველოს ტერიტორიაზე შევიდა... საქართველოს მთავარმა მის შესახვედრად პატრიარქი გაგზავნა, რათა მიესალმოს და მფარველობა სთხოვოს. მეფემ (პეტრემ — მ. პ.) დიდი პატივით მიიღო ზემოხსენებული პატრიარქი და აჩუქა გვირგვინი, რომელიც არანაკლებ 20 ათასი პასტრი ღირს... მეფემ (პეტრემ — მ. პ.) თბილისის ხანი (ვახტანგი — მ. პ.) დააჯილდოვა თავისი გამოსახულების ოქროს მედლით“ [28. 71].

მოყვანილი საბუთიდან ჩანს ის არასწორი ინფორმაცია, რომელიც თურქეთში მიიღეს, მაგრამ აქ აღნიშნული ფაქტი, რომ ქართლის მეფე რუსეთს დაუკავშირდებოდა, ეს კონსტანტინოპოლში იმთავითვე გათვალისწინებული ჰქონდათ. ამიტომ, თურქეთის მთავრობა რუსეთთან „მეგობრობის“ ნიღბითა და ირანის შაჰის „დაცვის“ საბაბით შეუდგა საქართველოს დაპყრობის განხორციელებას. 1722 წლის 13 ოქტომბრის რელაციაში ნებლიუევი იუწყებოდა: «...Порта-де дружбою и откровением... Монарха весьма довольна, но на сих де днях получила Порта ведение от пограничных пашей, что Милитинскую жоржиане, подданные перские, которых капитал город Тефли, забунтовали против перского шаха и чинят де набеги на подданных Порты, також де и на других, то есть на лязгов. И того ради Порта имела консилию, на которой предложено, чтоб ерзерумский паша с 50 тыс. войска вступил в вышеозначенную Персицкую Жоржию и город Тефли. И дабы де их жоржианского князя со всеми одержал в первом состоянии, чтоб он никому не предался под протекцию и чтоб

не нападал на лязгов, також де и на подданных Порты, дабы жил по прежнему в послушании шаха перского. И сие де Пор-та чинит опасая себя и охраняя шаха перского, а не для того, чтоб оных жоржииан завладеть себе. И ни по единому де о-бразу Порты не может того изнести, чтоб оной жоржиианской князь был индипендующим от Персии или в другому кому поддался» [20. 402—402 об.; 112. 135]. აქვე ნებლიუევი აღნიშნავდა, რომ 10 ოქტომბერს არზრუმის ფაშას გაეგზავნა ბრძანება — დაძრულიყო თბილისისაკენ.

6. თეილისის მიხედვით, დიდვაზირმა სულთნის გადაწყვეტილებით ნებლიუევს აუწყა: „თბილისის ხანი (ვახტანგი), რომელიც ყოველთვის სპარსეთის ქვეშევრდომი იყო, ახლა ურჩობს მის (ირანის შაჰის — მ. პ.) წინააღმდეგ. გარდა ამისა, იგი ცდილობს გადაიბიროს პორტას ქვეშევრდომი ქართველები და აამხედროს ისინი სულთნის წინააღ-მდეგ. ამის გამო პორტა იძულებულია გაგზავნოს საქართველოში არ-ზრუმის ფაშა 50-ათასიანი ჯარით, რათა დაუმორჩილოს ვახტანგი თა-ვის პატრონს (ირანის შაჰს — მ. პ.) და ამით დაამყაროს წესრიგი ამ ქვეყანაში“ [28. 124].

სულთანი ამ გადაწყვეტილებას იმით ამართლებდა, რომ სურდა „მეფე ბატონისათვის [პეტრე I-სათვის — მ. პ.] დაენახებინა ნამ-დვილი მეგობრობა“ [28. 124]. აქვე დიდვაზირი დასძენდა: „პორტამ ქმედითი დავალებები მისცა არზრუმის ფაშას, რათა შეეინარჩუნოთ მეგობრობის ყველა ნიშანი. ამიტომ პორტას სჯერა, რომ მისი მეფო-ბითი უდიდებულესობა, როცა მიიღებს ცნობებს ზემოხსენებული თბი-ლისის ხანის ბოროტი მოქმედებების შესახებ, მეფე პორტას მსგავსად არ დაარღვევს „სამარადისო მშვიდობას“ და არ მისცემს მფარველო-ბას თბილისის ხანს“ [28. 125].

დიდვაზირი ნებლიუევს ავალებდა, გაეგზავნა შიკრიკი პეტრე I-თან, რათა სულთნის ეს გადაწყვეტილება ეცნობებინა. ნებლიუ-ევმა უარი განაცხადა, რომ შიკრიკის საშუალებით ეუწყებინა ეს პეტრე I-სათვის და დიდვაზირს ვრცელი წერილი მისწერა. მასში იგი ასაბუთებდა, რომ „მის უდიდებულესობას (პეტრე I-ს — მ. პ.) მიზ-ნად არა აქვს წინ წასწიოს თავისი ჯარი სპარსეთში და თუ ზოგიერთი რამ მოხდებოდა იმ მხარეში, ეს არ იქნებოდა მეგობრობის საწინააღ-მდეგო ზრახვები“. რაც შეეხება საქართველოში ჯარის გაგზავნის შე-სახებ მიღებულ გადაწყვეტილებას, ნებლიუევი პასუხობდა: „პირო-ბას ვდებ, რომ მის უდიდებულესობას არა აქვს არავითარი განზრ-ახვა პორტას ქვეშევრდომი ხალხის მიმართ, ასევე აბასის (სპარსე-თის — მ. პ.) ქვეშევრდომი ქართველების მიმართ და თუ პორტა გა-

გზავნიდა ჯარს მის (ვახტანგის — მ. პ.) წინააღმდეგ, ეს გამოიწვევდა მეფის დიდ უკმაყოფილებას“ [128. 125 v²—126v¹].

პეტრე I-მა შესანიშნავად იცოდა, რომ თურქეთის ოფიციალური მთავრობა არ წაუყრუებდა ვახტანგის რუსეთთან კავშირს. ამიტომ რუსეთის მთავრობა დიპლომატიურად შეეცადა იმის მიღწევას, რომ აეცილებინა საქართველოზე თურქეთის აგრესია. ამ მიზნით 1722 წლის 29 ოქტომბერს ნეპლიუევს გაეგზავნა რესკრიპტი. მას ევალებოდა სულთნის კარზე ვახტანგ VI-ის განჯაში ლაშქრობა შაჰის დავალებით აეხსნა და ამით დაემალა ქართლის მეფის კავშირი რუსეთთან [19. 90; 112. 138]. მართალია, ამ არგუმენტს დიდი ძალა არ ჰქონდა, მაგრამ თურქი შესვეურები ამჯერად ამაზე თვალს ხუჭავდნენ, რადგან სულთნის მთავრობას ჯერ არ ჰქონდა გადაწყვეტილი, თუ რა გზას დასდგომოდა რუსეთის წინააღმდეგ.

ამრიგად, ვახტანგის კავშირი რუსეთთან თურქეთს უძნელებდა აშკარა მოქმედების დაწყებას საქართველოს წინააღმდეგ. თურქი მესვეურებისათვის ნათელი იყო, რომ მოკავშირე „მფარველი“ ირანის შაჰის „დახმარების“ საბაბით აპირებდნენ თავიანთი გეგმების მიღწევას. ამიტომ, სულთანი ვახტანგის მოქმედებას ლეკების მიმართ ირანის შაჰის წინააღმდეგ აჯანყებად მიიჩნევდა და თავნება ვასალს დასჯის საბაბით ირანის ერთგულად მოჰქონდა თავი. ცხადია, ეს იყო მხოლოდ დასახული მიზნის დიპლომატიური საშუალებით მიღწევის ცდა. ირანის შაჰის წინაშე ქართლის მეფის ურჩობა აქ არაფერ შუაში იყო. შექმნილ ვითარებაში თურქი მესვეურებისათვის მთავარი იყო, რომ რუსეთი არ დახმარებოდა ირანის შაჰს და ამით ქართლი არ მიეღო თავის მფარველობაში.

მართალია, აღმოსავლეთ საქართველოს ბედი კონსტანტინოპოლში გადაწყვეტილი იყო, მაგრამ თურქეთის მთავრობა ითვალისწინებდა იმაასაც, რომ ქართლში შეჭრას შეეძლო საქმე ომამდე მიეყვანა. ამიტომ დიდვაზირი ცდილობდა, რომ დიპლომატიური გზით მიეღწია ვახტანგ VI-ის ქვეშევრდომობისათვის.

პეტრე I-ის კასპიისპირეთის ლაშქრობიდან უკან დაბრუნებამ ჯერხანად დაამშვიდა კონსტანტინოპოლი. „მღელვარება უფრო დაცხრა, როცა გაიგეს, რომ პეტრე I ასტრახანიდან მოსკოვში გაემგზავრა“ [187. 222]. ახლა თურქეთის მთავრობას განსაკუთრებით აინტერესებდა გაეგო, თუ რას აპირებდა მომავალში პეტრე დიდი [49. 209]. ამიტომ გადაწყვიტეს რუსეთში გაეგზავნათ დესპანი. „ავზანთან, — წერს ნ. თეილსი, — ნიშლი მეჰმედ აღას. აქედან ის პირველად ყირიმში უნდა ჩავიდეს, რათა მიიღოს ზოგიერთი ინფორმაცია, ხოლო იქიდან წავა ასტრახანში... თურქებს მიაჩნიათ, რომ მეფის ბრძანებით

ძას რუსეთში დიდხანს დააყოვნებენ. ამიტომ, ვაზირი მასთან ერთად აგზავნის ერთ აღას, რათა ხანისაგან (ყირიმის — მ. პ.) დროზე მოიტანოს ცნობები“. ამასთანავე ყირიმის ხანს ეგზავნებოდა მითითება, რომ „არ გამოეყენებინა ჯერჯერობით არავითარი ძალა მეფის წინააღმდეგ“ [28. 76 v].

ამასობაში თურქეთი განუწყვეტლივ ემზადებოდა ომისათვის. ნეპლიუევი 1722 წლის 22 ოქტომბერს საგარეო საქმეთა კოლეგიას ატყობინებდა, რომ «...во всю Азию указы посланы, чтоб войско собиралось, и не токмо жоржиян дипендующих от Персии, ниже лязгов Его Величеству в над действе иметь оставить не желая вновь за что хотят резиковать войною, ежели Его Величество по прежнему тех мест оставить не изволить» [21. 422]. დიდვაზირი საფრანგეთის ელჩს მარკიზ დე ბონაკს სწერდა: „ჩვენ ეს-ესაა მივიღეთ წერილი ყირიმის ხანისაგან, რომელშიც ნათქვამია, რომ მისმა უდიდებულესობამ დარუბანდის სიმეგრეებში ჩააყენა გარნიზონი. ყუმუხეთსა და სხვა ადგილებში აგებს თავდაცვით ნაგებობებს. საცხებით ცხადია, ყოველ მათგანში ჯარი დგას და ყველამ იცის, რომ ისინი ისევ უნდა გამოვიდნენ ლეკების წინააღმდეგ“ [69. 189—190]. ნეპლიუევი კი 1722 წლის 4 ნოემბრის რელაციაში იუწყებოდა: «...перво намерены Жоржию персицкую овладеть, а потом войско Вашему Величеству из дагестанской земли от лязгов принудить ретироваться и взять их лязгов себе в подданство. Яко оной Дауд хан, видя себя против войска Вашего Величества не в состоянии, не токмо ханом дипендующим от Порты, но и пашею быть желает, токмо от Вашего Величества Жоржия освободиться и Муфти подтвердились, чтоб оных лязгов конечно порте по единоверию надлежить не оставил и впускать оныя лязги и протчие нации порте, что Ваше Величество дагестанскою землю овладел, и жоржиян дипендующих от Персии в свою протекцию принял и армян модерова, також де и шахом персицким будто Ваше Величество сделал аллианс дифенсию, и потом изволить имет намерение взять в свою протекцию жоржию дипендующих от Порты Мингрелию и Авазию до Черного моря и разорить Оттоманскую империю, и будто те мингрельцы разсуждали чрез письма Вашему Величеству, чтоб Ваше Величество 50 000 войска свое изволил поставить от Азова против Крыму...» [21. 440].

ვითარება მეტად მწვავე იყო. რუსეთ-საქართველოს ერთიანი მოქმედების გეგმა ველარ განხორციელდა. ეს თურქ მესვეურებს დროის

მოგების საშუალებას აძლევდა. მართალია, არზრუმის ფაშას ებრძანა. საქართველოში ლაშქრობა, მაგრამ კონსტანტინოპოლში ითვალისწინებდნენ, რომ ამას შეეძლო რუსეთთან ურთიერთობის გამწვავება. თურქეთში ჯერ არ ჰქონდათ საბოლოოდ გადაწყვეტილი, თუ რა გზას დასდგომოდნენ რუსეთის წინააღმდეგ. ამიტომ, სულთანმა დიპლომატიური საშუალებებით ცდილობდა, რომ ვახტანგ VI-ს მიეღო თურქეთის პროტექტორატი. ამ მიზნით დიდვაზირმა დაიწყო ვახტანგთან მოლაპარაკება [27. ტ. 66. 168]. ქართლის მეფესთან წერილის წაღება დაეცა დერვიშ მეჰმედ აღას. „...იგი დიდ გზას გაუღდა პირდაპირ თბილისისაკენ; როდესაც ზემოხსენებულ ქალაქს მიუახლოვდა, მაჰმუდ ხანმა ისტაჰანი დაიპყრო“ — წერს ჩელები ზადე [45. 324]. „აქედან გაგზავნილმა აღამ, — წერს ნ. თეილსი, — თბილისის ხანს უნდა აცნობოს, რომ ხელი აიღოს ფარულ მოძრაობაზე, არ მიიღოს მეფის (პეტრეს — მ. პ.) მფარველობა და ეს მიიღოს სულთნისაგან, რომელიც მას უფრო მეტად დააჯილდოებს, ვიდრე მეფე (პეტრე I — მ. პ.)“ [28. 62^v].

დერვიშ მეჰმედ აღა ჩანს, 1722 წლის ოქტომბრის ბოლოს ჩამოვიდა თბილისში. ი. ტოლსტოი იმავე წლის 2 ნოემბერს თბილისიდან წერდა: «...от арзрумского паши прислан был... один посланник указом салтанским угрозами к ним и говорит. Буде он не отдадутца под властью Турскую, то и разорить» [12. 14 об.]. ჩვენი აზრით, თურქი დესპანი ვახუშტმე მიიღო. ამას ის გვაფიქრებინებს, რომ ი. ტოლსტოის თვით ვახუშტმე მოახსენა თურქი დესპანის ჩამოსვლის შესახებ. ვახტანგი ჯერ კიდევ არ იყო განჯიდან დაბრუნებული. იგი 22 ნოემბერს დაბრუნდა თბილისში. ჩანს, ვახტანგმა ჩამოსული დესპანის საპასუხოდ თურქეთში წარმომადგენელი გაგზავნა წერილით. ის 1722 წლის დეკემბერს პეტრე I-ს სწერდა: „...ხოლო თქართან კაცი და წიგნი გაგზავნეთ, რომელიც იმათი მუნასიბი და მართებული სიტყვები იყო ეს მოვახსენეთ“ [52. 141]. ჩვენი აზრით, ეს „მართებული სიტყვები“ უნდა ყოფილიყო განჯაში ლაშქრობის შაჰის დავალებით ახსნა.

1722 წლის დასასრულს რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობა გამწვავების ახალ ფაზაში შევიდა. თურქეთმა სერიოზული საომარი მზადება დაიწყო ყირიმშიაც. ნ. თეილსის მიხედვით, ყირიმის ხანი დაინიშნა ჯარის სერასკირად და ებრძანა, დაძრულიყო ჩერქეზეთში, რათა საკიროების შემთხვევაში ირანში შეჭრა შეძლებოდა. მას მრჩეველად გაუგზავნეს ერთი კაპიტანი [28. 62]. რაც შეეხება გამაფრთხილებელ ზომებს, ყველა ფაშას ხელახალი ბრძანებები გაეგზავნა, რათა საომარი მოქმედებისათვის მზად ყოფილიყვნენ.

აღმოსავლეთ საქართველოს დაპყრობა არზრუმის ფაშას დაევალა [112. 136]. 1722 წლის დასასრულისათვის იბრაჰიმ ფაშამ ეს ვერ შეძლო. წყაროებში ამის ერთ-ერთ მიზეზად დასახელებულია მკაცრი ზამთარი და ღიდი თოვლის მოსვლა [28. 90; 21. 489; 194. 96; 45. 324]. ამავე წყაროებში ჩანს სხვა მიზეზიც: იბრაჰიმ ფაშას არ მიაჩნდა თავისი ჯარი მზად საომარი მოქმედებისათვის. ამასთან დაკავშირებით, ნეპლიუევის 1722 წლის 6 დეკემბრის რელაციაში ვკითხულობთ: «...оной паша к Порте отвечал, что... артиллерий довольной не имеет, також де слышно, что те жоржианы поддались Рос-сийскому монарху в протекцию... от себя старался, дабы Порту удержатъ, чтоб не позволяла в Жоржию итти и разсуждал им чрез оных друзей таковым образом, дабы Порта разсудила за благо и в Жоржию войску своему итти не вселала...» [21. 489 об.].

მოყვანილი წყაროდან ჩანს, რომ ნეპლიუევმა შეძლო დაეყოლიებინა თურქები, საქართველოში ჯარი არ გაეგზავნათ. რეზიდენტის ამ ბედულობის შესახებ ნ. თეილი 1723 წლის 19 თებერვლის რელაციაში წერს: „რუსეთის რეზიდენტი არწმუნებდა თურქებს, რომ მეფე ამიერიდან იმ მხარეებში არ დაბრუნდება და არ მიიღებს მფარველობაში თბილისის ხანს“ [28. 61].

სათანადო ადგილას აღვნიშნეთ, რომ პეტრე I-ის მომავალი გეგმების გასაგებად რუსეთში ღიდუვაზირმა გაგზავნა დესპანი. ეს იყო სულთნის კამერგერი ნიშლი მეჰმედ ალა. იგი 1722 წლის ოქტომბერს გაემგზავრა რუსეთში [28. 75; 181. 123]. ერთდროულად ჰაჯი-დაუდთან გაგზავნეს მირალემ დერვიშ მეჰმედ ალა სულთნის სიგელით, თულითა და ხმლით. იგი ცხადდებოდა შირვანის ხანად ყირიმის ხანის უფლებების მატარებლად [63. 200; 180. 396; 171. 396].

რუსეთში გაგზავნილ ნიშლი მეჰმედ ალას ევალებოდა: „გამოერკვა, რას ისახავდა მიზნად პეტრე I დარუბანდის აღებითა და იქ ჯარის ჩაყენებით; დაედგინა რა ჰქონდა განზრახული მომავალში პეტრე I-ს ირანის მიმართ; რა მიზნით დაჰპირდა პეტრე I სომხებსა და ქართველებს კასპიისპირეთში დაბრუნებას და მათი მტრების განადგურებას“ [61. ტ. II. 47]. ყირიმში ჩასვლისას დესპანმა გაიგო, რომ პეტრე I ახალი ლაშქრობისათვის ემზადებოდა [62. ტ. III. 173]. ვერ ჩაუსწრო რა ასტრახანში რუსეთის მეფეს, ნიშლი მეჰმედ ალა 1723 წლის 6 თებერვალს მოსკოვში ჩავიდა.

ამასობაში, 1723 წლის იანვრის დასაწყისში ბაღდადიდან ორი შიკრიკი ჩამოვიდა. მათ შპ ჰუსეინის ტახტიდან ჩამოგდების ამბავი ჩამოიტანეს. ამ ცნობას თურქი მესვეურების მრავალი თათბირი მოჰყვა. „ისევ გიცხადან, — წერს მ. შეი, — ემოლათვის ცნობილი გახდა

ვაზირის გეგმა, რომ შირ-მაჰმუდი ქვეშევრდომად ექციათ“ [194. 99]. მსგავსად იუწყებოდა ნებლიუევი 1723 წლის თებერვლის რელაციაში [24. 35]. 25 მარტის რელაციაში კი რეზიდენტი წერდა: «...Магомеданской закон повелевает между их верых быть одному монарху, а ежели Мир Венс не склонится, при такому случае Пор-та потщится оружием привлечь как им следовательно. Для всякой случасв приуготовления к войне чинятца..., что Пор-та не токмо интересуется до Дагистанов, но всею Персиею желает овладеть» [24. 52].

ამრიგად, თურქეთის მთავრობა თავისი აგრესიული გეგმების განსახორციელებლად ცდილობდა, რომ შირ-მაჰმუდი ქვეშევრდომად ექცია, ჰაჯი-დაუდი მფარველობაში მიეღო, ხოლო ვახტანგ VI-ს სულთნის პროტექტორატი ეცნო.

შირ-მაჰმუდთან კავშირის დამყარება დაევალა თურქ დესპან ოსმან აღას. იგი 1723 წლის 27 თებერვალს ჩავიდა ისფაჰანში [44. 145]. როგორც წყაროები მოწმობენ, ოსმან აღას უნდა ენახა ტახტიდან ჩამოგდებული შაჰ ჰუსეინი. ამასთან დაკავშირებით, თ. კრუსინსკი წერს: „...მას (ოსმან აღას — მ. პ.) ნება მისცეს ენახა შაჰი. აუდიენციის დროს, როგორც ეს ჩემთვის ცნობილი გახდა სანდო წყაროები-დან, გადაყენებულმა ჰუსეინმა შირ-მაჰმუდის ბრძანებით დაადასტურა ცნობა, რომელიც ელჩს (ოსმან აღას — მ. პ.) ვახტანგმა მიაწო-და, რომ თაჰმასპი ჩემი შვილი არ არისო. უფრო მეტიც: შაჰმა ის თვითმარქვიად გამოაცხადა, რადგან მისი სიტყვებით, ყველა მისი შვი-ლი მასთან იყო და გაქცევა ვერც ერთმა ვერ მოახერხაო“ [64. 432].

მოყვანილი წყაროებიდან ჩვენ გვაინტერესებს ორი ფაქტი: პირ-ველი, შაჰმა უარყო, რომ თაჰმასპი მისი შვილია; მეორე, ოსმან აღას ამის შესახებ ცნობა ვახტანგმა მიაწოდა. ამ უკანასკნელზე ცოტა ქვე-მოთ გვექნება საუბარი. რაც შეეხება შაჰის დასტურს, რომ თაჰმასპი მისი შვილი არ იყო, ვფიქრობთ, შირ-მაჰმუდი ამ საშუალებით ცდი-ლობდა თავიდან აეცილებინა სულთნის უზენაესი უფლებების აღიარება. მაგრამ თურქეთის მთავრობას დაუშვებლად მიაჩნდა, რომ შირ-მაჰმუდი სულთნის უზენაესი უფლებების აღიარების გარეშე დაუფ-ლებოდა ირანს.

ამასობაში, თურქეთში დიპლომატიური არხებით მრავალი ცნობა მიიღეს რუსეთის მომავალი ლაშქრობის შესახებ. ნ. თეილსი 1723 წლის 27 თებერვლის რელაციაში წერდა: „მიმდინარე 4-ში თათარ ხანისაგან მიიღეს წერილი, რომელშიც იგი იტყობინება, რომ მეფეს ასტრახანის მახლობლად, აზოვის საზღვრებთან წესრიგში მოჰყავს საწყობები და დიდი ომისათვის ემზადება“ [28. 79]. „ამან, — წერს

ნ. თეილსი, — პორტას მოსვენება დაუქარგა, რადგან თუ იგი არ დაე-
პატრონება სპარსეთის მნიშვნელოვან მხარეებს, მეფე [პეტრე I — მ. პ.]
სპარსეთში შევა შაჰის აღდგენის საბაბით და დაუბრუნებს რა ტახტს,
მათგან საფრთხე შეიქმნება აზიიდან“ [28. 80].

ჩვენს ხელთ არსებული ერთი საბუთიდან ჩანს, რომ 5 თებერვალს
კონსტანტინოპოლში პაჭი-დაუდისაგან გაგზავნილი ვინმე აჰმედ ბეგი
ჩამოვიდა წერილით. პაჭი-დაუდი დიდვაზირს წერდა: „ასტრახანში
მყოფ რუსეთის ჯარს განზრახული აქვს მომავალი ლაშქრობა და შირ-
ვანის პროვინციის დაპყრობა, რათა დაეუფლოს მას, ხოლო საქართვე-
ლო დაუქვემდებაროს მის კეთილშეაზრებას...“ [28. 79]. ამ მიღებული
ინფორმაციების საფუძველზე, 1723 წლის 9 თებერვალს კონსტან-
ტინოპოლში მოიწვიეს საგანგებო დივანი, რომელზეც განიხილეს მი-
ღებული ცნობები. თათბირის შემდეგ დივანმა დაადგინა: „გაეგზავ-
ნათ გარნიზონი თავრაზში, ერევანში, საქართველოსა და სხვა ადგი-
ლებში; ეს პროვინციები, რომლებიც ოდესღაც თურქეთს ეკუთვნოდა,
კვლავ მას დაბრუნებოდა“ [194. 99]. ფეთვის დადგენილებით უარი
ითქვა ირანის შაჰის დახმარებაზე და მირ-მამჰმუდის წინააღმდეგ თურ-
ქების ბრძოლაზე. ამავე დივანზე ოფიციალურად გამოცხადდა პაჭი-
დაუდის თურქეთის მფარველობის ქვეშ აყვანა [194. 100].

დივანის შეკრების მეორე დღეს დიდვაზირმა აუდიენციაზე მი-
იწვია ნეპლიუევი. მან რეზიდენტს განუცხადა, რომ „...დაუდ-ბეგმა
თურქეთის ქვეშევრდომობა მიიღო, ხოლო მირ-მამჰმუდი მალე მას
მიჰბაძავდა. ამიტომ, რუსეთის ხელმწიფეს არაფრის შიში უნდა ჰქონ-
დეს. ყველა ეს ხალხი თურქეთის ქვეშევრდომია და ამიერიდან რუ-
სეთის ვაჰრობას მათი მხრიდან საფრთხე არ მოელის“. აქვე რეზი-
დენტს დიდვაზირმა მიანიშნა, თუ პეტრე I «...нынешнем году вступить
с войском в персиккия владения, то Дауд, Мир Венс и все та-
мошние народы против него соединятца, и Порта по единове-
рию, как защитница магометанских народов, принуждения бу-
дет также вооружитца...» [24. 100; 170. 195]. დიდვაზირი კატეგო-
რიულად მოითხოვდა, რომ «...Российский монарх вывел войска из
персикких стран, и во всем бы отнял руку от Дагистанов»
[22. 102—103].

1723 წლის 21 თებერვალს ნიშლი მეჰმედ აღასთან ერთად უ-
რუმში გაგზავნილი შიკრიკი დაბრუნდა. მან ჩამოიტანა ყირიმის ხანის
წერილი, რომელშიც საუბარი იყო პეტრე I-ის მომავალ გეგმებზე
[194. 99]. ამან თურქეთში ვნებათაღელვა უფრო გააძლიერა. „მეო-
რე დღეს საგანგებოდ მოწვეულ დივანზე განიხილეს რუსეთთან შე-

საძლო ომის საკითხი“ [194. 99]. ამ დივანზე გამართული თათბირის ვრცელი აღწერა მოცემული აქვს ნ. თეილსს.

სულთანმა დივანს დაავალა, რომ განეხილათ საკითხი იმის შესახებ, თუ რა გზას დასდგომოდა თურქეთი შექმნილ ვითარებაში. დივანზე ერთი ჯგუფი დიდვაზირის მეთაურობით მოითხოვდა, რომ რუსეთთან წინააღმდეგობა დიპლომატიური გზით გადაეჭრათ; რუსეთისათვის უნდა ეცნობებინათ, რომ „ოტომანის პორტამ დაუღ-ხანი მფარველობაში მიიღო და თუ მეფეს მშვიდობა სურდა, ამიერიდან მისთვის ზიანი არ მიეყენებინა“. რაც შეეხება „ირანს, შაჰი თვით გაუსწორდება მიარ-მაჰმუდს და ნუ ჩაერევა მათ საქმეებში; ქართველებს, ამ მოუსვენრებს, ნუ ააგულიანებს პორტას წინააღმდეგ“ [28. 85—86].

ომის მომხრეთა ჯგუფი კი აცხადებდა: „პორტამ არ უნდა დაკარგოს დრო, არამედ დაუყოვნებლივ უნდა მოამზადოს ფლოტი და რუსეთის საზღვრებისკენ გაგზავნოს“. ეს ჯგუფი შეეცადა დიდვაზირი დაერწმუნებინა, რომ „მეფე, რათა დრო მოიგოს, პასუხის გამოგზავნას დაავიანებდა და ამასობაში რუსები უკეთ მოემზადებოდნენ. ომისათვის, ვიდრე პორტა“ [28. 85—86]. დივანზე აგრესიულმა ჯგუფებამ გაიმარჯვა, მაგრამ ამჯერად სწრაფი რეაგირებისაგან თავი ორი მიზეზით შეიკავეს: პირველი, პორტას ჯარი არ იყო საბრძოლო მზადყოფნაში. იგი ივლისის თვემდე ვერ შეძლებდა იერიშს; მეორე, გადაწყვეტეს დალოდებოდნენ ნიშლი მეჰმედ აღას ჩამოსვლას და პეტრე I-ის პასუხებს [28. 86].

დივანის გადაწყვეტილება 23 თებერვალს ეუწყა ნეპლიუევს. იმავე დღეს ეს დიდვაზირმა აცნობა საფრანგეთის ელჩს მარკიზ დე ბონაკს. ამასთანავე იგი დე ბონაკს სთხოვდა, რომ რუსეთში საფრანგეთის ელჩ დე კამპრედონის საშუალებით პეტრე I-ის სამეფო კარზე გამოეცხადებინა შემდეგი: რუსეთის ხელმწიფეს ამიერიდან შეეწყვიტა პაჭი-დაუდის წინააღმდეგ მოქმედება, რადგან ამას სულთანი განიხილავს როგორც 1720 წლის „სამარადისო მშვიდობის“ ხელშეკრულების დარღვევას [28. 87]. თურქი მესვეურების მიზანი ნათელი იყო. ეს კარგად ჩანს დე ბონაკის 1723 წლის 19 მარტის წერილში. იგი წერს: „დიდვაზირს მიაჩნია, რომ მეფეს არ სურს უარი თქვას მის წამოწყებაზე და დათანხმდეს, რომ თურქები სპარსეთში არეულობის საბაბით შეიჭრან საქართველოში და წინ წაიწიონ კასპიის ზღვამდე“ [27. ტ. 65. III].

1723 წლის დასაწყისში აღმოსავლეთ საქართველოში მეტად კრიტიკული ვითარება შეიქმნა. კახეთის მეფე კონსტანტინესაგან ირანის ტახტის მძიებელი შაჰ თამასპისათვის ნათელი გახდა, თუ რატომ არ მიდიოდა ვახტანგი შაჰის დასახმარებლად [19. 14; 42. 35; 46. 36; 52. 148]. 1723 წლის 10 იანვარს შაჰ თამასპმა ქართლის მეფობა

ქონსტანტინეს უბოძა. ამ უკანასკნელმა 2 თებერვალს ავლაბარი დაიკავა. ახლა ვახტანგის წინააღმდეგ მოქმედებას შაჰ თაჰმასპი არზრუმის ფაშასაც ავალბდა. 1723 წლის 10 მარტს ვახტანგი პეტრე I-ს წერდა: „...იქით არზრუმის ფაშას ყეენმა ერევანი, ყაზახი და შამშადილუ მისცა და ჩემი მტერობა უბრძანა“ [52. 148; 179. 338].

ქართლში შექმნილ ვითარებას ვრცლად აღწერს ი. ტოლსტოი 1723 წლის 14 მარტის წერილში. მასში ჩანს, რომ ქვეყნის შიგნით არსებული შფოთი თურქებს უადვილებდათ მიეღწიათ ვახტანგის ნებაყოფლობითი დამორჩილებისათვის [112. 118—189; 14. 1 ოწ.]. „არზრუმის ფაშას ბრძანება გაეგზავნა, — წერს ნ. თეილსი, — რომ დანებება აღმოუჩინონ თბილისის ხანს... იგი (ფაშა — მ. პ.) პატრვით ამკობს ხანს (ვახტანგს — მ. პ.) და ამ მოჩვენებითი ერთგულებით ცდილობენ მის მოტყუებას“ [28. 64]. ეს მოჩვენებითი ერთგულება ვახტანგისათვის თავიდანვე ცხადი იყო რასაც ნიშნავდა. სულთნის მორჩილებაზე დათანხმებას როგორც დაძაბული საშინაო, ისე საგარეო ვითარება განაპირობებდა. „დაუდ-ხანის მფარველობაში მიღების შემდეგ პორტასათვის, რომელსაც განზრახული ჰქონდა საქართველოს დაპყრობა, ამაზე ხელსაყრელი არაფერი იყო“ — წერს ი. ცინკაიზენი [198. 600]. ახლა სულთანს, ვითარცა კავკასიის მუსლიმანური მოსახლეობის მეთაურს, შეეძლო ლეკები საქართველოსა და ირანის წინააღმდეგ გამოეყენებინა [77. 219].

ვახტანგის წინააღმდეგობა არზრუმის ფაშასთან გრძელდებოდა. იგი თურქეთის პროტექტორატის მიღებაზე უარს აცხადებდა. ჩანს, ვახტანგმა კიდევ ერთი სვლა გააკეთა ამ პროტექტორატის უარსაყოფად. ამის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის თ. კრუსინსკი. იგი წერს: „რამდენადაც ვახტანგმა იცოდა, არსებობდა საშიშროება იმისა, რომ თურქები სამხედრო დახმარების საბაბით საქართველოს დაპყრობასაც შეეცდებოდნენ... თურქეთის წინაშე წამოაყენა შემდეგი წინადადება: ტახტის პრეტენდენტი თაჰმასპი მისი სიტყვებით არ იყო შაჰ ჰუსეინის შვილი და არ ეკუთვნოდა სეფიანთა მოდგმას“ [64. 432]. აქედან გამომდინარე, ჩანს, რომ 1723 წლის თებერვალში ისფაჰანში ჩასული ოსმან ალა თბილისში ნამყოფი უნდა იყოს. ვფიქრობთ, აქ მაიწოდა ვახტანგმა აღნიშნული ინფორმაცია თურქ დესპანს. რაც შეეხება თ. კრუსინსკის ცნობის სანდოობას, მასში ექვსის შეტანა ნაკლებად დასაშვებია, რადგან მას თვით ეს ცნობა ოსმან ალასგან მიუღია.

ჩვენი აზრით, ვახტანგი ამ საშუალებით შემდეგ მიზანს ისახავდა: პირველი, თურქი მესვეურებისათვის მოეჩვენებინა, შაჰ თაჰმასპის დახმარებაზე თავს იმითომ იკავებდა, რომ იგი ირანის ტახტის კანონიერი მემკვიდრე არ იყო; მეორე, თურქებს შაჰ თაჰმასპი თვითმარ-

ქვიად მიეჩნია. ასეთ შემთხვევაში თაჰმასპს ტახტის დაკავების მიზნით დახმარება რუსეთისათვის ეთხოვა.

შექმნილ ვითარებაში, როცა კახეთის მეფე კონსტანტინე თბილისის დასაყვებლად იბრძოდა, ხოლო არზრუმის ფაშა ქართლში შემოსასვლელად ემზადებოდა, ვახტანგს სხვა გზა არ ჰქონდა, იგი თურქეთთან კომპრომისზე უნდა წასულიყო. „აქეთ ჩვენ ქართველი მოგვიდგნენ, — წერდა ვახტანგი პეტრე I-ს, — და ყოველთვის ბრძოლა გვაქვს: რა ეს ურუმმა ნახა, კაცი გამოეგზავნა. „თუ არ გვეყვამობით, ჩვენ აქედამ მოვალთ“ [52. 148]. ვახტანგის წინააღმდეგობას აზრი არ ჰქონდა, რადგან ასეთ შემთხვევაში იბრაჰიმ ფაშას შეეძლო კავშირი შეეკრა კონსტანტინესთან და დაძრულიყო მის წინააღმდეგ.

იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათის“ ფრანგულ თარგმანში ვკითხულობთ: „ვახტანგმა იცოდა რა ქართველ დიდებულთა მერყევი განწყობილება მის მიმართ, 1723 წლის თებერვლის ბოლოს ოტომანის პორტაში კაცი გაგზავნა, რათა შეეთავაზებინა მისთვის თავისი სამფლობელოები და 40 ათასი ეკიუ ხარკი იმ შემთხვევაში, თუ პორტა დაიცავდა მას მტრებისაგან და ერს პრივილეგიებს შეუნარჩუნებდა. მისი წინადადება პორტაში მიიღეს“ [43. 147]. ასევე მოგვითხრობს დე ლა მამი დე კლერაკი [61. ტ. II. 110] და ჯონას პანვეი [62. ტ. III. 169].

სულთნისადმი დამორჩილების საკითხი ქართლის თავადებმა საგანგებოდ მოწვეულ თათბირზე განიხილეს [დაწვრ. იხ: 14. 1—3; 112. 188—189; 179. 339]. ი. ტოლსტოის 1723 წლის 14 მარტის წერილიდან აშკარად ჩანს, რომ ქართლის თავკაცებმა თურქეთისადმი დამორჩილება მიიღეს «...на время покамест услышат про прибытие Вашего Величества в Шемаху» [14. 1; 112. 189]. როგორც ი. ტოლსტოი წერს, დამორჩილება იყო «...видом, а сердцем де всегда Вашего Величества подданныя» [14. 2; 112. 190]. თვით ვახტანგი 10 მარტს პეტრე I-ს სწერდა: „... ჩვენ ხონთქარს ყმობა შევეუთვალეთ, თუ მაგათი გამობრძანება გვეღირსება, მანამდის თავს შევიწინაზავთ, მერმე, მაგათი მოსამსახურე ვიქნებით“ [52. 148]. ხოლო ვოლინსკის ქართლის მეფეს სწერდა: „სანამღი სტამბოლს ამბავი მიმივიდეს და მომივიდეს, ეგება მაგათი გამობრწყინება გვეღირსოსო“ [52. 149]. ვახტანგის ვარაუდი დროის მოგებაზე იყო დამყარებული [112. 118].

დროის მოგების ეს პოლიტიკა მიზანს ამართლებდა. როგორც წყაროებიდან ირკვევა, ვახტანგის წინადადება დამორჩილებაზე სტამბულში აპრილის ბოლოს მიიღეს [24. 196; 27. ტ. 66. 123; 194. 103]. ამასობაში ვახტანგი, როგორც ვახუშტი წერს „...იმედულ იყო გაზა-

ფხულის რუსთა მეფის მოსვლასა“ [30. 129]. მაგრამ, როგორც ო. მარკოვა აღნიშნავს «Русские же войска, наоборот, ушли, а не пришли, и турки стали угрожать несговорчивому картлийскому царю» [154. 110].

სათანადო ადგილას აღნიშნეთ, რომ ნიშლი მეკმედ ალა 1723 წლის 6 თებერვალს ჩავიდა მოსკოვში. იგი 13 თებერვალს მიიღო პეტრე I-მა. აუდიენციაზე დესპანმა განაცხადა, რომ ლეკები სულთანმა თავის მფარველობაში მიიღო. ამიტომ მათ წინააღმდეგ მოქმედებას თურქეთში განიხილავენ, როგორც 1720 წლის ხელშეკრულების შესაბამისი მუხლების დარღვევას [64. 455].

როგორც ვნახეთ, რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობა უნდობლობისა და ურთიერთპრეტენზიების ატმოსფეროში ვითარდებოდა. თურქები გაცხოველებით ემზადებოდნენ საომარი მოქმედებისათვის. 1723 წლის 19 მარტის წერილში მარკიზ დე ბონაკი წერდა: „თურქები გზავნიან ჯარსა და ამუნიციას ტრაპიზონსა და აზოვში. ამბობენ კიდევ, რომ მათ იპოვეს საშუალება ზღვით გადაიყვანონ ჯარი პირდაპირ დაუდ ხანთან“. ამრიგად, დასკვნის დე ბონაკი: „თუ მეფე დაიწყებს თავისი პროექტების განხორციელებას, ის შეხვდება უფრო დიდ წინააღმდეგობებსა და დაბრკოლებებს, ვიდრე — პირველი ლაშქრობის დროს“ [27. ტ. 65. 115]. ახლა დიდვაზირი დე ბონაკთან საუბარში დაუფარავად აცხადებდა: „...თუ მეფე ახალ ლაშქრობას დაიწყებს და სულთნის წინადადებას ყურადღებას არ მიაქცევს, ეს ორი სახელმწიფო ომში აღმოჩნდება ჩაბმული“ [27. ტ. 65. 115]. „ერთი სიტყვით, — წერს დე ბონაკი, — თუ რუსეთის მეფე ომს დაიწყებს, დიდვაზირი ყველა საშუალებას გამოიყენებს მის წინააღმდეგ, რათა გამარჯვება მოიპოვოს. სულთანს კი მრავალი სახელმწიფო უბიძგებს ასე მოიქცეს“ [27. ტ. 65. 116].

პეტრე I-ს არ ჰქონდა განზრახული თურქეთთან ომი. ამიტომ რუსეთის მთავრობამ დიპლომატიური საშუალებებით სცადა თურქეთთან კონფლიქტის მოგვარება. ამ მიზნით ნეპლიუევს 1723 წლის 3 მარტს გაეგზავნა რესკრიპტი. პეტრე I „თანახმა იყო უარი ეთქვა ლეკების მიმართ პრეტენზიებზე და ეცნო მათზე თურქეთის პროტექტორატი, ამასთან ერთად არ გაეგზავნა ჯარები საქართველოში იმ პირობით, რომ თურქეთს: ეცნო კასპიისპირეთის რუსეთისადმი შეერთება; არ გაეგზავნა ჯარები ირანში დაღესტანსა და საქართველოში; საერთოდ უარი ეთქვა რაიმე პრეტენზიებზე აღმოსავლეთ საქართველოს მიმართ; აეკრძალა ლეკებისათვის თავდასხმა იმ ტერიტორიაზე, რომელიც რუსეთის ჯარებს ეჭირათ“ [112. 142—143].

მარკიზ დე ბონაკის 1723 წლის 18 აპრილის წერილიდან ჩანს, რომ ნეპლიუევმა ამ რესკრიპტში პეტრე I-ის მიერ სულთანისადმი

შეთავაზებული წინადადება აპრილის თვეში წარუდგინა დიდვაზირს. ბონაკი წერს: „დიდვაზირი მეტად კმაყოფილი იყო რუსეთის მეფის წინადადებით..., რომ შეეჩერებინათ ჯარების ყოველგვარი წინ წაწევა. მაგრამ არ ვიცი, დიდვაზირი გაგზავნის თუ არა ჯარს საქართველოსა და სპარსეთის პროვინციებში“ [27. ტ. 66 122]. ნეპლიუევი კი 14 აპრილის რელაციით იუწყებოდა: «...Порта запретила, чтоб лезгинны... никаковы падения не чинили, на те города, в которых Его Величества гарнизоны введены, и которые под Его Величества протекцию пришли... Порта ответствием от двора Вашего Величества весьма довольна, за что взаимно она Порта в Персию войск своих не пошлут, ниже в споможения к лязгам» [24. 193—195]. რაც შეეხება იმას, რომ თურქებს საქართველოში ჯარი არ გაეგზავნათ, ნეპლიუევის აზრით, ამაზე თურქი მესვეურები არ დათანხმდებოდნენ [24. 194].

მარკიზ დე ბონაკის ერთ-ერთი წერილიდან ჩანს, რომ დიდვაზირი მზად იყო განეხილა პეტრე I-ის მიერ შემოთავაზებული წინადადება მას შემდეგ, როცა მოისმენდა ნიშლი მეჰმედ აღას პასუხს. ბონაკი წერს: „დიდვაზირმა არ მიიჩნია საჭიროდ ნეპლიუევთან წინასწარ დაეწყო მოლაპარაკება ჯარების მოძრაობის შეჩერების შესახებ და რეზიდენტს უპასუხა: ამ საკითხს თათბირზე, რომელიც შედგება ნიშლი მეჰმედ აღას დაბრუნების შემდეგ, საფუძვლიანად განიხილავენ“. რაც შეეხება საქართველოს საკითხს, წერს დე ბონაკი, „ეს იქნება ყველაზე რთული საკითხი ორივე მხარის შეთანხმების მიღწევის დროს“ [27. ტ. 66. 123].

პეტრე I კარგად ხედავდა, რომ შეუძლებელი იყო თურქეთის შეკავება. ამიტომ, გადაწყვიტა გამოეყენებინა საფრანგეთის გავლენა თურქეთში და კონსტანტინოპოლში მათი ელჩის საშუალებით დაეწყო მოლაპარაკებები რუსეთ-თურქეთის კონფლიქტის მოსაგვარებლად. ნიშლი მეჰმედ აღას მოსკოვიდან გამგზავრების შემდეგ კანცლერმა გოლოვკინმა საფრანგეთის ელჩს რუსეთში დე კამპრედონს მიმართა თხოვნით, რომ საფრანგეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში მარკიზ დე ბონაკს აეღო თავის თავზე შუამავლობა რუსეთსა და თურქეთს შორის არსებული კონფლიქტის მოსაგვარებლად [69. 54; 54. ტ. 49. 308]. კამპრედონმა შიკრიკი გაგზავნა დე ბონაკთან წერილით და აუწყა რუსეთის სამეფო კარის გადაწყვეტილება [27. ტ. 65. III; 49. 246]. ბონაკი 1723 წლის 19 მარტის წერილში წერდა: „დიდვაზირმა მიიღო მათი (რუსეთის მთავრობის მიერ შემოთავაზებული — მ. პ.) წინადადება შუამავლობის შესახებ“ [27. ტ. 65. III; 69. 200]. თუმცა დიდვაზირს საფრანგეთის ელჩის შუამავლობით მანამ არ სურდა

დაეწყო მოლაპარაკებები, სანამ ნიშლი მეჭმედ ალა არ დაბრუნდებოდა და მის პასუხს არ მოისმენდა [27. ტ. 66. 122].

1723 წლის მაისში ნიშლი მეჭმედ ალა კონსტანტინოპოლში დაბრუნდა (198. 601; 194. 103]. „მან სულთანს მოახსენა რუსეთში თავისი იზოლაციის შესახებ; ქართველთა და სომეხთა რუსეთთან კავშირზე; ხელმწიფის საგარაუდო დაბრუნებაზე ასტრახანში; ხელმწიფის გეგმების შესახებ, რომ შაჰ თაჰმასპს დახმარებოდა; საქართველო მიეღო თავის მფარველობაში“ [194. 103]. 5. თეილსი 20 მაისის რელაციაში წერს: „ალამ მეფის სამშვიდობო დეკლარაცია გამოაცხადა და სულთანს აუწყა, რომ მირ-მაჰმუდის ძალაუფლების განმტკიცება იმდენად არ შეესაბამებოდა პორტას ინტერესებს, რამდენადაც აწყობდათ რუსებს“ [28. 93]. ნიშლი მეჭმედ ალას მიერ ჩამოტანილმა ცნობებმა დიდად შეაშფოთა სულთანი და ამიტომ თურქეთი მზად იყო შეეყრა ავღანელებთან კავშირი და რუსეთის წინააღმდეგ დაეწყო ომი [51. 226].

თურქეთში დიდ შეშფოთებას იწვევდა აგრეთვე ცნობა იმის შესახებ, რომ ირანის ელჩი, ისმაილ ბეგი რუსეთში უნდა ჩასულიყო. ბონაკი 1723 წლის 18 აპრილის წერილში წერს: „...კიდევ უფრო გაიზარდა წინააღმდეგობა იმასთან დაკავშირებით, რომ მოსკოვში სპარსეთის ელჩს ელოდებოდნენ“ [27. ტ. 66. 123]. ჯ. ჰანვეისთან კი ვკითხულობთ: „დიდვაზირმა შეიტყო, რომ რუსეთში დახმარების სათხოვნელად აგზავნიდნენ ელჩს და ის (დიდვაზირი — მ. პ.) შაჰ თაჰმასპს საყვედურობდა, ასეთი რამ ეთხოვა ქრისტიანული სახელმწიფოსაგან“ [62. ტ. III. 179]. ასევე ერთ-ერთი სომეხი ვაჭრისაგან მოვიდა ცნობა იმის შესახებ, რომ რუსეთის ჯარი გილანში შევიდა [194. 102].

ასეთ ვითარებაში თურქეთის გამოჩენა ამიერკავკასიაში გარდაუვალი იყო. აღმოსავლეთ საქართველოში კი მეტად მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა. კახეთის მეფე კონსტანტინემ ლეკების დახმარებით რამდენჯერმე სცადა თბილისი აეღო. ლეკები კონსტანტინეს მოწვევას ხალისით დათანხმდნენ. თ. კრუსინსკის მიხედვით, „ლეკებმა გადაწყვიტეს, რომ პირველად ქართველები (ქართლი — მ. პ.), რომლებიც რუსეთთან კავშირში შევიდნენ, დაემარცხებინათ..., რათა შემდეგ სპარსელებთან და ქართველებთან ერთად ერთი მმართველობის ქვეშ გაერთიანებულიყვნენ და მოსკოვის მეფის ძალებს დაპირისპირებოდნენ“ [64. 429].

ი. ნეპლიუევის ენერგიული ცდა, რომ აეცილებინა საქართველოზე თურქეთის აგრესია, უშედეგო აღმოჩნდა. ამასთან დაკავშირებით ბონაკის 1723 წლის 31 ივლისის წერილში ვკითხულობთ: „დაახლოებით ერთი წლის წინ ამ მინისტრმა (დიდვაზირმა — მ. პ.) მოსკო-

ვის რეზიდენტს განუცხადა, რომ მისი პატრონის (სულთნის — მ. პ.) განზრახვა იყო შეეყვანა ოტომანის ჯარი საქართველოში. ამ საუბრის დროს დიდვაზირმა იგივე მითხრა, რომ რეზიდენტმა ყველაფერი გააცეთა რაც კი შეეძლო, რათა პორტას ამ წამოწყებაზე (საქართველოში რუსეთის ჯარის შეყვანაზე — მ. პ.) უარი ეთქვა“ [27. ტ. 66. 168].

სათანალო აღგილას აღვნიშნეთ, რომ 1723 წლის აპრილის ბოლოსათვის კონსტანტინოპოლში უკვე ცნობილი იყო ვახტანგ VI-ის თურქეთისადმი მორჩილება. ნ. თეილსი 30 აპრილის რელაციაში აღნიშნავს: „მოვიდა ცნობა ქართველების დამორჩილების შესახებ, მაგრამ იბრაჰიმ ფაშას ეპკი ეპარებოდა ვახტანგის გულწრფელობაში და დღე არ გავიდოდა მასთან ყაფუჩი ან ალა არ გაეგზავნათ“ [28. 97]. დე ბონაკის 18 აპრილის წერილში კი ვკითხულობთ: „...ისარგებლა რა იმით, რომ ვახტანგ ხანი მეფემ (პეტრე I-მა — მ. პ.) მიატოვა, დიდვაზირმა აიძულა იგი (ვახტანგი — მ. პ.), როგორც ამის შესახებ მან (დიდვაზირმა — მ. პ.) მე მითხრა, ეთხოვა პორტას მფარველობა და გაეგზავნა მძევლები არზრუმის ფაშასათვის, როგორც მისი მორჩილების საწინდარი“. ასე რომ, დაასკვნის დე ბონაკი „დიდვაზირი მოიგებს რა დროს, სურს ისე განამტყიცოს პორტას ბატონობა საქართველოში, რომ მეფემ [პეტრე I-მა — მ. პ.] ვერასოდეს ვერ შეძლოს მისი დაუფლება, რადგან მუდამ ეშინია დიდვაზირს მისი (პეტრე I-ის — მ. პ.) ასეთი განზრახვისა“ [27. ტ. 66. 123].

საქართველოში შექმნილი კრიზისული მდგომარეობა და არზრუმის ფაშას გეგმები 1723 წლის აპრილში ცნობილი გახდა პეტრე I-სათვის. თებერვალში რუსეთის მეფესთან გაგზავნილი ზურაბ ხერხეულიძე 5 აპრილს პეტერბურგში ჩავიდა. ვახტანგი პეტრე I-ს წერდა: თუ მე გადამაგდეს, მაშინ აქ თურქები გაბატონდებიან, შემახაში წასვლა არ შემეძლება და აქედან დახმარება შეუძლებელი იქნებაო [10. 22]. პეტრე I-ს კარგად ესმოდა, რომ „...რუსეთისა და თურქეთისათვის ქართლს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ამიერკავკასიაში გაბატონებისათვის... და ამიტომაც გადაწყვიტა გაეგზავნა იქ ორიათასიანი რაზმი ა. ბასაკოვის მეთაურობით. მას იმედი ჰქონდა, რომ ამით გააძლიერებდა ვახტანგის ძალებს, გაამხნევებდა მას და თავიდან აეცილებდა ქართლში არზრუმის ფაშას შემოსევას“ [112. 145]. მაგრამ სანამ ბასაკოვი შეუდგებოდა თავისი მოვალეობის შესრულებას, მანამ საქართველოში მდგომარეობა კატასტროფული გახდა.

1723 წლის 4 მაისს კახეთის მეფე კონსტანტინემ 7 ათასი ლეკის დახმარებით თბილისი აიღო. ვახტანგი იძულებული გახდა ცხინვალში გადასულიყო. ყარსში მდგომმა თურქეთის ჯარის სერასკერმა იბრაჰიმ ფაშამ ვახუშტის სიტყვებით „...იხილა ჟამი მარჯვე და მოუმცნო მეფესა: წარმომივლინე ნათესავთაგან შენი, მე ვაოტო მაჰმად ყული-

ხან და დავითიკო კვალად ქართლი ხონთქარისაგან“ [30. 130—131]. მეორე მემართანე სეხნია ჩხეიძე გადმოგვცემს, რომ კონსტანტინეს მიერ თბილისის აღების შემდეგ „შექმნეს რჩევა, ვახტანგ წინათად ნალაპარაკევი იყო ურუმთანა და იდგა სერასკირი იბრეიმ-ფაშა ყარსს მრავლითა ჯარითა, გაუგზავნა შალიკაშვილი ნაზარ ედიშერ, შესთვალა სიტყვა, რომელიცა იმათი გულის ნება იყო: „მობრძანდი და საქართველო დავამონო ხემწიფესა თქვენსა და ვიფიცო მზე ბედნიერისა ხვანთქრისა“ [42. 36—37]. თ. კრუსინსკი კი წერს: „თავისი სამთავროდან განდევნილმა ვახტანგმა გარედან დახმარების ძიებისას (რამდენადაც რუსეთის მეფემ უკან დაიხია) მფარველობისათვის ბრწყინვალე პორტას მიმართა და დაჰპირდა 60 ქისა ყოველწლიურ ხარკს“ [64. 431]. ი. ტოლსტოი 1723 წლის 12 ივნისის წერილით პეტრე I-ს ატყობინებდა: «...пашу просили как принц так и кахетинский хан, чтоб он им учинил вспоможение одному на другого и хотели гварнизон турецкой в тифлисскую крепость пустить...» [14. 23; 112. 193].

როგორც მოყვანილი, წყაროებიდან ჩანს, ვახტანგ VI-მ კრიზისულ ვითარებაში დახმარებისათვის მიმართა არზრუმის ფაშას. ისმის კითხვა: ნუთუ ვახტანგ VI ვერ ითვალისწინებდა რა შედეგი მოჰყვებოდა ამას? ამ კითხვაზე პასუხი ნათელი რომ იყოს, საჭიროა თანმიმდევრულად მივყვეთ მოვლენათა შემდგომ განვითარებას საქართველოში.

არზრუმის ფაშა კარგად ხედავდა საქართველოში შექმნილ ვითარებას და ვახტანგის დაკარგულ პოზიციებს. თურქეთში აგრეთვე იცოდნენ, რომ კახეთის მეფე კონსტანტინე ირანის შაჰის დავალებით მოქმედებდა. ბონაკი ერთ-ერთ წერილში წერს: „...ვაზირმა მითხრა, რომ სეფიანთა შვილმა (თაჰმასპა — მ. პ.), რომელიც პირველად ყაზვინში წავიდა, ხოლო შემდეგ თავრიზში, შეადგინა მცირე სამხედრო კორპუსი და ცდილობს ქართველებს შეუერთდეს“. „ეს გაერთიანება, — დაასკვნის დე ბონაკი, — თურქებს ართმევს კანონიერ საბაბს შეიჭრას საქართველოში...“ [27. ტ. 65. 115]. ჩვენი აზრით, სწორედ ამიტომ ცდილობდა თურქეთის მთავრობა თბილისისათვის გაჩაღებული ბრძოლების დროს კავშირი შეეკრა კონსტანტინესთან. ამის შესახებ წყაროები შემდეგს მოგვითხრობენ:

თურქი ისტორიკოსის ჩელები ზადეს მიხედვით, „ამ ხანებში... დერვიშ მუჰამედ აღამ თბილისს მიაღწია. იგი მაჰმუდ ყული-ხანთან მეგობრულად იყო განწყობილი... და სულთნის ფირმანი უბოძა, შეაგულიანა და წააქეზა“ [45. 327]. იმავე ავტორის აღნიშვნით, კონსტანტინემ „ადრე გაწეული სამსახურის პასუხად მაღალი პორტას მხრიდან პატივისცემა და კეთილგანწყობა დაიმსახურა“ [34. 48]. „ვახ-

ტანგმა, — წერს ი. ჰამერი, — გაიგო, რომ მაჰმუდ დერვიში მოლა-პარაკებას ეწეოდა მაჰმუდ ყული-ხანთან თბილისის დაკავების შესახებ... და ამით დაღონებულმა ვახტანგმა დახმარებისათვის მიმართა სერასკერს“ [180. 398]. თ. კრუსინსკი ლაკონურად გადმოგვცემს: „არზრუმის ფაშა მაჰმუდ ყული-ხანს დაჰპირდა, რომ სამთავროს შეუნარჩუნებდა ბენეფიციუმის უფლებით და აიძულებდა ნებაყოფლობით დაეთმო თბილისი“ [64. 424]. თვით ვახტანგი 1723 წლის 15 ივლისს არჩილის ქალიშვილს, დარეჯანს მოსკოვში სწერდა: «А мне сне сказали' ежели де приклонисся к нам, то будет добро, а ежели де не так, то Мамметкули-хану пристанем де и всех вас побьем» [112. 201].

მოყვანილი წყაროები საშუალებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ კონსტანტინესთან კავშირის დადების მუქარით სულთანი ცდილობდა აეძულებინა ვახტანგი, რომ დახმარება ეთხოვა თურქეთისათვის. ჩანს, ამ საბაბით სურდათ თურქებს დაეკავებინათ აღმოსავლეთ საქართველო. საფიქრებელია, ამ გზით ქართლის მეფის ქვეშევრდომობის მიღწევა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ვინიცობაა, თუ აღმოსავლეთ საქართველოს დაკავების გამო რუსეთთან კონფლიქტი გამწვავდებოდა, მაშინ სულთანს თავისი გადაწყვეტილების გასამართლებელ საბუთად გამოეყენებინა ვახტანგ VI-ის თხოვნა თურქეთისადმი დახმარებაზე. შეუძლებელია, როგორც წყაროები მოგვითხრობენ (ჩხეიძე, ჩელები ზადე, ი. ტოლსტოი), ვახტანგს თურქებისათვის მოეწოდებინა, რომ თბილისში ჯარი შემოეყვანათ. ასევე ძნელი დასაჯერებელია, ვახტანგი აფექტს აჰყოლოდა და თურქების დახმარებით შური ეძია კონსტანტინეზე.

ამრიგად, ვახტანგის მიერ იბრაჰიმ ფაშას წინადადების უარყოფას აზრი არ ჰქონდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თურქებს შეეძლოთ კავშირი შეეკრათ კონსტანტინესთან. ამიტომ, არჩევანის შესაძლებლობა ვახტანგს არ ჰქონდა. მას უნდა მიეღო თურქეთის პროტექტორატი. სხვა გამოსავალი არ ჩანდა.

ვახტანგ VI-მ არზრუმის ფაშასთან გაგზავნა თავისი ძმა იესე. იგი ახალქალაქის სანჯაყის ზოფელ ფოკაში მიიღო იბრაჰიმ ფაშამ [45. 325]. აქედან წამოსულ სერასკერს შამბიანში მიეგება ვახტანგის შვილი ბაქარი. ხოლო ივნისში თურქთა ჯარები „დასდგნენ ყურყუთას“ [30. 131]. თურქთა ჯარების მოახლოებისთანავე კონსტანტინემაც სცადა ბედი. მან იბრაჰიმ ფაშას სოღანლულში მიართვა თბილისის ციხის გასაღები და სთხოვა ქართლის მეფედ დაემტკიცებინა. „მაჰმუდყულიხანი, — წერს ჯ. ჰანევი, — სერასკერს შეხვდა ურიცხვი ამალით, გადასცა ქალაქისა და ციხის გასაღებები. სერასკერმა ვალი

დიდი ამბით მიიღო და პატივისცემის ნიშნად აჩუქა თავისი მოქარ-გული მოსასხამი, მაგრამ, როგორც კი ძალაუფლება აიღო, ბრძანა დაეპატიმრებინათ იგი. „ამას კარგად ადასტურებს — დასკვნის ჯ. ჰანევი — ქართული ანდაზა: „გინდა ოტომანს მინდობიხარ და გინდა ზღვის ტალღასო“ [62. ტ. III. 178].

ჩელები ზადეს მიხედვით, კონსტანტინემ არზა მიართვა თურქებს და „...დაჰპირდა განჯის, ერევნის და ირანის სხვა ქალაქების, რომ-ლებიც... თბილისის ხელისუფლებას ემსახურებოდნენ, უბრძოლველად და უსისხლოდ ღვთივდაცულ სასულთნოსათვის მიერთებას... და სა-კუთარი ქონებიდან 300 ახჩის გაღებას ლაშქრობაში დასახარჯავად“ [33. 48]. მაგრამ იბრაჰიმ ფაშა ვახტანგს მიემხრო და 10 ივნისს თბი-ლისის უბრძოლველად დაკავების მეორე დღეს კონსტანტინე დაატ-ყვევს, ბაქარი გაამაჰმადიანეს, სერასკერის პატივსაცემად იბრაჰიმ უწოდეს და ქართლის გამგებლობა — „ბეგლარ-ბეგობა“ მისცეს. „...შაჰ-ნავაზს (ბაქარს — მ. პ.), — წერს ჩელები ზადე, — ხაზინისა-თვის წელიწადში... 400 ყურუმის გადასახადის პირობით, თბილისის მმართველობა საჩქაროდ ებოძა ოჯაკლიყის წესით“ [33. 48]. „იურთ-ლუკისა და ოჯაკლიყის წესით მამულის ბოძება ნიშნავს იმას, რომ წინააღმდეგ ოსმალეთში იმხანად გაბატონებული სამხედრო-ლენური სისტემისა, მამული მუდმივ და სამემკვიდრეო მფლობელობაში ეძლე-ოდა სათანადო პირს“ [47. 278—279]. ამით ოსმალეთის ხელისუფ-ლება ქართლში იმაგრებდა თავის პოლიტიკურ პოზიციებს და მიწების გაცემის ამგვარი წესით ოსმალეთის ხელისუფლება ერთგვარ ღონის-ძიებას ატარებდა დაპყრობილი ქვეყნის წარჩინებულთა გადმოსაბი-რებლად.

თურქებმა თბილისის უბრძოლველად დაკავების შემდეგ, ასევე დაიკავეს გორიც. იბრაჰიმ ფაშამ თბილისისა და გორის ციხის გასა-ღებები სტამბულში გაუგზავნა სულთანს. ეს კი საგანგებო ზემოთ აღინიშნა თურქეთში.

თურქ დამპყრობლებთან ძნელი იყო როგორც ვახტანგის, ასევე ბაქარის მორიგება, რადგან თურქეთის ხელისუფლებას გადაწყვეტი-ლი ჰქონდა ქართლი ვილაიეთად გადაექცია.

თურქების მიერ თბილისის აღება მოასწავებდა მთელი საქართვე-ლოს ხელში ჩაგდებას, ასევე ირანის წინააღმდეგ ომის დაწყებას. შეინარშუნა რა ევროპაში კარგი ურთიერთობა, დასავლეთის დიპლო-მატთა მიერ ზურგმომავრებულმა თურქეთმა ხელები გაინთავისუფლა აზიაში რუსეთის წინააღმდეგ.

ამრიგად, ვახტანგის პოლიტიკა დამარცხდა. ამასთან დაკავშირე-ბით, ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ პეტრე I-ის კასპიისპირეთის ლაშქრობაში ვახტანგ VI-ის მონაწილეობა გაუმართ-

ლებელი იყო. „ვახტანგ VI ასე აშკარად ჩარევამ, — წერს პროფ. თ. ბოცვაძე, — ერთდროულად აამოქმედა თურქეთი და ვახტანგის ლაშქრობის (პეტრესავე მითითებით) ძირითადი ობიექტი დაღესტანი. ამასთან, იგი არც ირანმა დაივიწყა და მას ანგარიში მოსთხოვა. ასე რომ, პეტრეს ლაშქრობის მოშლით ვახტანგი ბრძოლის ველზე მარტო აღმოჩნდა მიტოვებული“ [83. 143—144].

აღნიშნულთან დაკავშირებით, ჩვენ პრინციპული სადავო არაფერი გვაქვს პატივცემულ თ. ბოცვაძესთან. უფრო მეტიც: როგორც ნაშრომის სათანადო აღგილას ვნახეთ, ვახტანგ VI-ის არა მარტო 1722 წლის აგვისტოში ლაშქრობა განჯაში რუსეთის ჯართან შესაერთებლად, არამედ იმავე წლის მაისში ქართლის მეფის ლაშქრობა განჯაში, რომელსაც არავითარი კავშირი არ ჰქონდა პეტრე I-ის მიზანთან, თურქეთში რუსეთის მეფის მითითებით განხორციელებულ მოქმედებად მიიჩნიეს. ცხადია, ასეთ ვითარებაში პეტრე I-ის ლაშქრობაში ვახტანგის მონაწილეობამ დააჩქარა თურქეთის ამოქმედება. ამის გათვალისწინება ვახტანგს უდავოდ მართებდა. ამიტომ, მას, სანამ რუსეთის მხარზე ლაშქრობაში მონაწილეობაზე თანხმობას განაცხადებდა, უნდა გამოერკვია: როგორ აპირებდა პეტრე I თურქეთთან ომის შემთხვევაში თავდაცვითი ღონისძიებების ჩატარებას. ერთი სიტყვით, ვახტანგს უნდა გამოერკვია რუსეთ-თურქეთის კონფლიქტის ხასიათი და თურქეთთან ურთიერთობის გამწვავება-გაუარესებას უნდა მოერიდებოდა.

XVIII საუკუნის 20-იან წლებში ირანსა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში შექმნილი ვითარებიდან ისე ჩანდა, რომ ვახტანგს მისი პოლიტიკის წარმატებისათვის „ლოდინის პოლიტიკა“ უნდა აერჩია. ჩვენი აზრით, იმ დროს, როცა რუსეთი და თურქეთი ირანსა და კავკასიაში გავლენის სფეროების მოპოვებაზე მიისწრაფოდნენ, ვახტანგის „ლოდინის პოლიტიკას“ მოვლენების საბოლოო შედეგისათვის მნიშვნელობა არ ჰქონდა. მოკლედ, ვახტანგს ორი გზა რჩებოდა: ან გამოსულიყო რუსეთის მოკავშირედ, ანდა — თურქეთისა. თუ პირველს შეცდომად ჩავთვლით, მაშინ მეორე რაღა იქნებოდა? ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით სავსებით სწორად წერს ა. გაწერელია: „ზონთქრის ინტერესების შესაბამისად მოქმედება ნიშნავდა ოტომანთა ზეგავლენის სფეროს გაფართოებას, რაიც ახლო მომავალში საფუძველს შექმნიდა დასავლეთ საქართველოდან აღმოსავლეთში საქართველოში ოსმალთა ექსპანსიისათვის“ [92. 160]. ასე რომ, ძნელი მარჩიელობაა, თუ რით დააჯილდოებდა სულთანი ვახტანგ VI-ს, მას მონაწილეობა რომ არ მიეღო პეტრე I-ის კასპიისპირეთის ლაშქრობაში.

ისტორიკოსთა გარკვეული ნაწილი (დ. ლენგი, ვ. ალენი, ლ. ლო-კარტი, მ. ატკინი) ვახტანგის პოლიტიკის მარცხს ხედავენ იმაში, რომ მან უარი თქვა ირანის შაჰს დახმარებოდა ავღანელების წინააღმდეგ. მათი აზრით, ვახტანგს შეეძლო გადაერჩინა ირანის სახელმწიფო და თავისი თავიც [185. 115; 177. 6; 187. 209; 176. 186]. გასული საუკუნის მკვლევრებიც (კ. პატკანოვი, შ. პიკო) ამ აზრისანი იყვნენ [50. 32; 191. 147].

აღნიშნულ მკვლევართა მოსაზრება საფუძველს არაა მოკლებული. XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში ირანსა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში შექმნილი ვითარება საფუძველს იძლევა ვთქვათ, რომ ვახტანგის ერთადერთი სწორი გადაწყვეტილება იქნებოდა, თუ იგი შაჰს დაეხმარებოდა ავღანელების წინააღმდეგ და ირანის ტახტის პრეტენდენტს შაჰ თაჰმასპს აიყვანდა ტახტზე. ასეთ შემთხვევაში ვახტანგს შეეძლო უმწეო შაჰი დაეთანხმებინა ქართლისა და კახეთის სამეფოს გაერთიანებაზე. რამდენადაც თვით შაჰის ინტერესებში შედიოდა, რომ ვახტანგს შირვანი დაეჭირა, ქართლის მეფეს შეეძლო საკუთარი ძალებით გადაეჭრა „ლეკური“ საკითხი. დაბოლოს, თვით ირანთან ერთად შეეძლო თურქეთს დაპირისპირებოდა. ამგვარი პოლიტიკა კი საფუძველს გამოაცლიდა თურქეთის საქართველოში შემოჭრის საბაბს. ამასთან დაკავშირებით, საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში, მარკიზ დე ბონაკი, 1723 წლის 19 მარტის წერილში წერდა: „თუ პრინცი (ვახტანგი — მ. პ.) საზღვარს დაუდებს თავის მოქმედებას და გაერთიანდება სეფიანთა შვილთან (შაჰ თაჰმასპთან — მ. პ.) ავღანელების წინააღმდეგ, ეს ერთიანობა, როგორც მე ვაზირმა მითხრა, თურქებს წაართმევს კანონიერ საბაბს შეიჭრან საქართველოში“ [27. 116].

მართალია, დღეს ვახტანგ VI-ის შეცდომებზე მსჯელობა ადვილია, რადგან მაშინდელმა ისტორიამ საწინააღმდეგო კარტები ვაშალა. მართალია ისიც, რომ ყოველი პოლიტიკური მოღვაწის „შეფასება ხდება მისი პოლიტიკის რეალური შედეგების მიხედვით. მაგრამ ამ შედეგების მიზეზსაც უნდა გათვალისწინება“ [92. 163]. ჩვენი აზრით, ვახტანგი არ იყო რეალური პოლიტიკის შეგარძნების უნარს მოკლებული. ისტორიული მოვლენების განვითარებამ დაგვარწმუნა, რომ ვახტანგის პოლიტიკის მარცხი არ იყო გამოწვეული მისი, როგორც პოლიტიკოსის სისუსტითა და სიტუაციებში გაურკვევლობით. მისი პოლიტიკის მარცხის მიზეზი უპირველესად უნდა ვეძებოთ ფეოდალურ სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებული საქართველოს ბუნებაში.

ევროპის დიპლომატიის როლი რუსეთ-თურქეთის
წინააღმდეგობის გამწვავებაში და მისი გავლენა.
რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე

XVIII საუკუნის 20-იან წლებში ირანში მიმდინარე ამბებმა, პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობამ და საქართველოს რუსეთთან კავშირმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ევროპის სახელმწიფოების დიპლომატიაში. „აღმოსავლეთის პრობლემას დიდი საერთაშორისო მნიშვნელობა მიეცა და უმთავრეს გავლენას ახდენდა ევროპის სახელმწიფოებთან რუსეთის ურთიერთობაზე ახლო აღმოსავლეთში“ [163. 367].

აღნიშნულ რეგიონში შექმნილი ამბები ევროპის პოლიტიკურ მესვეურთა დიპლომატიური ანგარიშიანობის საგანი გახდა. ეს, უწინარეს ყოვლისა, გამოიხატა იმაში, რომ ევროპის დიპლომატები ცდილობდნენ პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობით აღმწვითებული თურქეთი რუსეთთან ომამდე მიეყვანათ და ამით ხელი შეეშალათ ამიერკავკასიაში რუსეთის პოზიციების განმტკიცებისათვის.

რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის გამწვავებას უმთავრესად ინგლისი ცდილობდა. თურქეთში ინგლისის ელჩის ა. სტანიანის 1722 წლის 15 ივლისის წერილის ანალიზის შედეგად ი. იაკობი წერს: „სტანიანი რუსეთის ამ ლაშქრობისას მიხვდა მეფის განზრახვას, რომ სპარსეთის ვაჭრობა თურქეთთან თავის იმპერიაში გადაეტანა. ამან მას დაანახვა ინგლისის ვაჭრობისათვის მოსალოდნელი ზარალი სმირნასა და ალექსანდრიაში“ [184. 71]. ამავე წერილით სტანიანი ლონდონს აცხობინებდა, რომ ოსტ-ინდოეთის კომპანიის აგენტს ისფაჰანში მისწერა, რათა მას გენერალმა შაჰისათვის პეტრე I-ის გეგმები და რუსეთის წინააღმდეგ განწყობა ის [187. 218].

რაც შეეხება თურქ პოლიტიკურ მესვეურებს, სტანიანი აღვთხილებდა: პეტრე I „ამ ლაშქრობის შედეგად არა მარტო დიასპორებს სპარსეთის აბრეშუმზე ვაჭრობას, არამედ ინდურ ნაწარმსაც მისი ძველი გზიდან კასპიის ზღვის ნავსადგურებით რუსეთის ტერიტორიაზე გადაიტანს. მის ცნობილ პროექტს, რომ სპარსეთისა და ინდოეთის ვაჭრობა ბალტიის ზღვისაკენ წარმართოს, ხელს შეუწყობს ისიც, რომ მას აქვს იაფი საშუალებები (გემები და მარხილები) ამ საქონლის გადასატანად, რითაც იგი აჯობებს თურქებს“. თვით სულთანს კი სტანიანი განუმარტავდა: „ყოველი სახელმწიფო თავისი ვაჭრობით ცხოვრობს და თუ რუსეთი ხელში აიღებს სპარსეთის აბრეშუმზე ვაჭრობის მონოპოლიას, მაშინ იგი შთანთქმავს თურქეთის ვა-

კრობას. ამით კი კონსტანტინოპოლში მოახლოვდება „ბერძნული იმპერიის“ აღდგენა და მეფე აღმოსავლური აბრეშუმის მონოპოლიის შემოსავლის საშუალებით თურქეთის პროვინციებს ერთიმეორეზე დაიმორჩილებს“ [184. 71].

სტანიანი ენერგიულად შეუდგა ანტირუსულ დიპლომატიურ მოქმედებას. იგი ერთ-ერთ წერილში ინგლისის სტატს-მდივან კარტერეტს სწერდა: ყოველ შემთხვევას გამოვიყენებ, რათა ვაზირმა ირწმუნოს ჩემი აზრი..., რომ მეფის ახალი დაპყრობების შედეგად ჩვენს ვაჭრობას და პორტასთან მეგობრობას საფრთხე ელის რუსეთის მხრიდან“ [184. 72]. თვით კარტერეტი მიიჩნევდა, რომ თუ პეტრე I „განახორციელებდა თავის მიზნებს, მაშინ ეს გამოიწვევდა ოსტ-ინდოეთისა და ლევანტის კომპანიის კრახს, რაზედაც დიდად იყო დამოკიდებული ინგლისელთა სიძლიერე და პარლამენტური წყობის უშიშროება“ [184. 72].

ახლა, როცა ირანის იმპერია უკიდურეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა, ინგლისმა ჩათვალა, რომ თურქეთის საშუალებით შესაძლებელი იყო რუსეთის შეკავება. ინგლისელი ისტორიკოსი ლოურენს ლოკარტი წერს, რომ ინგლისის მეფე გიორგი I „თვლიდა, თუკი თურქეთი რუსეთთან ომში ჩაებმებოდა, მაშინ ეს პეტრეს შეაცვლევინებდა თავის გეგმებს ბალტიისპირეთში“ [187. 221].

ამრიგად, ინგლისის დიპლომატია ენერგიულად აქეზებდა თურქეთს, ხელი შეეშალა აზიაში რუსეთის ეკონომიკური და პოლიტიკური წინსვლისათვის.

როგორც ცნობილია, საფრანგეთის მთავრობამ რუსეთ-თურქეთის კონფლიქტში „შუამავლობა“ ითავა. წინასწარ უნდა ითქვას, რომ საფრანგეთის ელჩმა კონსტანტინოპოლში მარკიზ დე ბონაკმა დიდი გავლენა მოახდინა ამ კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით გადაჭრის საქმეში.

საფრანგეთის ელჩის „შუამავლობა“ როდის ნიშნავდა, რომ იგი რუსეთის ინტერესების სასარგებლოდ მოქმედებდა. „ლუი XV-ის მინისტრების პოლიტიკა, — წერს ლოკარტი, — სულაც არ იყო მშვიდობისმოყვარული. იგი უბრალოდ ინტრიგებზე იყო აგებული. საფრანგეთს სურდა თურქეთი ძლიერი ყოფილიყო, რომ ამ უკანასკნელს თავისუფლად ემოქმედა მისი მტრის, ავსტრიის წინააღმდეგ“ [187. 219].

კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის მარკიზ დე ბონაკის „შუამავლობის“ მიზანი იყო „დადებულიყო ზავი რუსეთსა და თურქეთს შორის და ამ უკანასკნელს ძალები წარემართა ავსტრიის წინააღმდეგ“ [188. 256]. ლოკარტი აღნიშნავს, რომ ბონაკის მიზანი იყო დაერწმუნებინა თურქები, თუ რაიგი საშიში იყო ავსტრია მათთვის და ცდილობდა, განეახლებინა ომი ამ ორ ქვეყანას შორის [187. 219].

ამის გამო საფრანგეთი, რომელიც მხარს უჭერდა თურქეთთან ჩინებულ ურთიერთობას, არ შელახავდა მის ინტერესებს რუსეთის სასარგებლოდ.

საფრანგეთის „შუამავლობის“ პოლიტიკური მიზანი მდგომარეობდა იმაშიც, რომ რუსეთ-თურქეთის ძალები ისე არ დასჯახებოდა ერთმანეთს, რომ ამას ევროპაში მშვიდობა დაერღვია. ამ მიზნით დე ბონაკს ევალებოდა: „ხელი შეეშალა სულთნისათვის, რათა მას სპარსეთისაკენ წარემართა მთელი ძალები, რადგან თუ თურქები აზიაში დაპყრობითი ომებით იქნებოდნენ დაკავებულნი, მაშინ ავსტრიის იმპერატორს მათი მხრიდან საშიშროება მოეხსნებოდა“ [69. 56].

აქედან გამომდინარე, საფრანგეთის დიპლომატიას არ უნდა დაეშვა რუსეთ-ავსტრიის დაახლოება, რის ჩაშლასაც ფრანგი პოლიტიკური წრეები რუსეთ-თურქეთის კონფლიქტის მოწესრიგებაში ხელაუდნენ. ამ მიზანს ისახავდა რუსეთში საფრანგეთის ელჩის დე კამპრედონისადმი კარდინალ დიუბუას მიერ 1722 წლის 27 ნოემბრის წერილში მიცემული მითითება: „...თუ შესაძლებელია, უნდა შეაფერხოთ იმპერატორთან (ავსტრიის — მ. პ.) მეფის კარში, რომელსაც ეს უკანასკნელი აპირებს თურქეთთან ომის გასაგრძელებლად“ [54. ტ. 49. 266]. მსგავსი მითითებები იყო მოცემული დიუბუას მომდევნო წერილებშიც კამპრედონისადმი [54. ტ. 49. 270, 274, 288, 368; 54. ტ. 52. 19 და 20]. ავსტრიის საელჩოს თანამშრომელი ნ. თეილსი 1723 წლის ერთ-ერთ რეალაციაში ამასთან დაკავშირებით ვენის სამეფო კარს აუწყებდა: „საფრანგეთის სამეფო კარს სურს პორტასთან კავშირის შეკვრა უაღვსუტესი პატრონის (ავსტრიის იმპერატორის — მ. პ.) წინააღმდეგ... — ეს მისი გეგმაა, რითაც ცდილობენ ხელი შეუწყონ თურქების წარმატებას რუსებთან. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი თურქეთის ინტერესებს არ დაიცავდნენ“ [28. 98].

მოყვანილი ფაქტები საკმაოდ გვიჩვენებს რუსეთ-თურქეთის კონფლიქტის „შუამავლობაში“ საფრანგეთის დიპლომატიის სახელმძღვანელო პრინციპებს. ბონაკი 1723 წლის 31 ივლისის წერილში წერდა: „ამ კონფლიქტის მოგვარებისას ერთი პრინციპითაც ემოქმედებდი. კერძოდ, თუ თურქები და მოსკოველები (რუსები — მ. პ.) სპარსეთის გამო მაინც ომს დაიწყებდნენ, ეს საფრანგეთის საერთო ინტერესებს დაქვემდებარებოდა“ [27. ტ. 66. 170].

ასე რომ, საფრანგეთის დიპლომატიისათვის თურქეთის ინტერესების დაცვა და მასთან შესაბამისობაში რუსეთთან კარგი ურთიერთობის შენარჩუნება უნდა გამხდარიყო ის საშუალება, რომლითაც ევროპაში შენარჩუნებული იქნებოდა ძალთა წონასწორობა [172. 6].

საფრანგეთის დიპლომატიის პოლიტიკური მიზანი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მის ეკონომიკურ ამოცანებთან. რუსეთის ახლო აღ-

მოსავლეთში შეღწევით იგი შიშობდა არ შეფერხებულიყო საფრანგეთის ვაჭრობა ლევანტში [163. 328; 169. 56]. „აქედან გამომდინარეობდა საფრანგეთისა და რუსეთის ინტერესების დაპირისპირება“, რადგან საფრანგეთის ძირითადი მიზანი იყო „შავი ზღვით ირანისაკენ მრავალი სავაჭრო გზის მოწყობა“ [158. 51]. ამიტომ, საფრანგეთი მხარს უჭერდა ოტომანთა იმპერიის ხელშეუხებლობას და გამოდიოდა მის მფარველად [169. 56].

მარკიზ დე ბონაკმა ჯერ კიდევ 1717 წლის სექტემბერში წერილთ მიმართა თურქეთის მთავრობას კაპიტულაციების აღდგენის შესახებ და მოითხოვდა ხელშეკრულებაში ყოფილიყო მუხლი, რომელიც მოაწესრიგებდა ირანიდან და საქართველოდან სმირანში სომხების ჩამოტანილი აბრეშუმის ფრანგების მიერ შესყიდვისა და საბაჟო გადასახადის საკითხს [119. 316]. 1721 წელს ბონაკმა ისევ მიმართა თურქეთის მთავრობას კაპიტულაციების აღდგენის პროექტით, რომლის ერთ-ერთ მუხლში ნათქვამია, რომ არ გადაიხდიან საბაჟო გადასახადს იმ აბრეშუმისათვის, რასაც ისინი „იყიდიან სმირანში სპარსეთიდან და საქართველოდან ჩამოსული სომხებისაგან“ [119. 316].

საქართველოსთან დე ბონაკის სავაჭრო გეგმაზე პ. მასონის ნაშრომში ვკითხულობთ: ელჩი ფიქრობდა საქართველოსთან ცვილით, ტყავით და აბრეშუმით ვაჭრობას. ამიტომ ინგლისელებისათვის უნდა ჩამოერთმიათ ვაჭრობის უფლება იმ საქონელზე, რომელიც მათ გადაჰქონდათ კასპიის ზღვით. ამ საქმის დასაწყებად საქართველოში უნდა გაეგზავნათ წარმომადგენელი“ [188. 642]. თავის მხრივ დიდვაზირი რუსეთთან „შუამავლობაში“ თურქეთის სასარგებლო მოქმედებისათვის დე ბონაკს დიდ შეღავათებს პირდებოდა [188. 642]. ამის ფაქტიური ილუსტრაციაა დიდვაზირის საუბარი მარკიზ დე ბონაკთან 1723 წლის მარტში. „ჩვენ მშვენიერად ვიცით, — ამბობდა დიდვაზირი, — რომ პეტრეს უნდა ვაჭრობის გაფართოება. ჩვენი შეხედულებით, არახელსაყრელი გახდება საფრანგეთისათვის, თუ ის (პეტრე — მ. პ.) დაეპატრონება იმ საქონელს, რომელიც ფრანგებს გაჰოქონდათ სპარსეთიდან, რადგან იგი (პეტრე — მ. პ.) ამ საქონელს ფრანგებს მიჰყიდის იმ ფასად, რაც თვითონ მოესურვება“ [27. ტ. 65. 113].

ამრიგად, საფრანგეთის „შუამავლობის“ პოლიტიკური მიზანი მკვიდროდ იყო დაკავშირებული მის ეკონომიკურ ამოცანებთან. 1 ყიდვა-გაყიდვის სანაცვლოდ, — წერს ნ. თეილსი, — პორტა განაახლებდა კაპიტულაციებს საფრანგეთთან და მისცემდა დიდ პრივილეგიებს ხელსაყრელი ვაჭრობისათვის“ [28. 98].

შექმნილ საერთაშორისო ვითარებაში დასავლეთის დიპლომატია ყოველ საშუალებას ხმარობდა თურქეთს ირანისა და ამიერკავკასიის

მიმართულებით რუსეთის წინააღმდეგ წარემართა მთელი ყურადღება. ჯერ კიდევ 1722 წლის დასაწყისში კონსტანტინოპოლში რუსეთის რეზიდენტი ნეპლიუევი თურქმა თარჯიმანმა აცნობა სულთანისადმი ინგლისის ელჩის გაგზავნილი ნოტის შინაარსი. „ინგლისის ელჩმა, — იუწყებოდა ნეპლიუევი, — პორტას გადასცა თურქულ ენაზე მემორანდუმი, სადაც ნათქვამია, რომ პრუსიის სამეფო კარის ცნობით რუსეთის ხელმწიფე აგროვებს დიდძალ ჯარს და აპირებს ლაშქრობას დაღესტნის წინააღმდეგ, რათა გააფართოოს თავისი სამფლობელოები შავ ზღვამდე“ [171. 397]. ამავე მემორანდუმში სტანიანი თურქეთის მთავრობას რუსეთთან კმს ადვილად წარმოუსახავდა იმ მიზეზით, რომ „...რუსეთის ხელმწიფე არც ერთ ევროპულ სახელმწიფოსთან არ იყო მეგობრულად. მის მიმართ ყველა მტრულად იყო განწყობილი“ [171.. 397].

ევროპის დიპლომატებმა (ინგლისის, ვენეციის, პრუსიის) პეტრე I-ის ლაშქრობის დაწყების მომენტში გამოსცადეს თურქეთის დაშინების პოლიტიკა და გაავრცელეს ცრუ ხმები რუსეთის კასპიისპირეთში ლაშქრობისა და საქართველოსთან კავშირის მიზნების შესახებ [20. 93, 160]. ინგლისის ელჩმა სტანიანმა ხელსაყრელად ჩათვალა, დაერწმუნებინა თურქეთის მთავრობა, რომ „...რუსეთის მონარქი არც ბრძენი და ატყუებს მათ ზავით (1720 წლის კონსტანტინოპოლის სამარადისო მშვიდობის ხელშეკრულებით — მ. პ.). ამიერიდან სურს დაეუფლოს სპარსეთის ზოგიერთ პროვინციას. ამის განხორციელებისაგან თუ თქვენ მას (პეტრეს — მ. პ.) იარაღით არ შეაკავებთ, მაშინ ის აიღებს იმ პროვინციებს და აქიდან შეუტევს თურქეთს“ [20. 234; 171. 393]. „სტანიანმა მრავალნაირად წარმოსახა ის საშიშროება, რომელიც ემუქრებოდა ოტომანთა იმპერიას რუსეთის წინსვლისაგან“ — წერს ინგლისელი ისტორიკოსი ა. ვუდი [197. 551].

ცნობილია, თურქეთს ყველაზე დიდ შიშს ჰგვრიდა რუსეთ-საქართველოს კავშირის შექმნა. ევროპის დიპლომატებმა იცოდნენ რა ეს, განგებ მიაქცევდნენ თურქეთის ყურადღებას ამ საკითხისადმი. ამ მხრივ სტანიანი უფრო ენერგიულად მოქმედებდა. იგი დიდვაზირს არწმუნებდა: „იმ დროს, როცა რუსეთის რეზიდენტი პორტას სთხოვდა, კასპიისპირეთში რუსეთის უფლებები ეცნოთ, თუ თურქები თბილისსა და საქართველოს მთლიანად არ დაიკავებდნენ, არ მოიხსნებოდა საშიშროება იქიდან, თუნდაც რომ რუსებმა გაიყვანონ ჯარი კასპიისპირეთიდან. ეს კონფლიქტი მომავალშიც განმეორდება. ამიტომ სულთანმა იარაღით უნდა დაიმორჩილოს საქართველო და სომხეთი, რათა ეს საშიშროება საბოლოოდ აღკვეთოს“ [184. 74]. მსგავს ცნობას ვკითხულობთ ნ. თეილის რელაციაში: „ამ მინისტრის (სტანიანის — მ. პ.) მიზანია ჩამოაგდოს განხეთქილება ორ იმპერიას შორის. იგი

(სტანიანი — მ. პ.) აღმაშფოთებლად უხსნიდა დიდვაზირს მეფის (პეტრეს — მ. პ.) გეგმებს სპარსეთისა და დაღესტნის მიმართ. ასევე მის (პეტრეს — მ. პ.) მზადყოფნას შეიქრას შავი ზღვის მხარეში, რათა თურქებს ერთბაშად გადაუხადოს პრუტის სამარცხვინო ზავით მიყენებული წყენა“ [28. 91].

საფრანგეთის ელჩი კი რუსეთის რეზიდენტს მუდამ არწმუნებდა, რომ თურქეთი რუსეთის მიმართ თავს შეიკავებდა, თუ პეტრე I მართლ დაკავებული ტერიტორიებით დაკმაყოფილდებოდა და საქართველოსა და სომხეთის მხრიდან თურქეთის საზღვრებს არ მიუახლოვდებოდა [171. 392; 170. 190]. დე ბონაკი „შუამავლობის“ წარმატების საწინდრად მიიჩნევდა, რომ რუსეთს ამიერკავკასიაზე ხელი აეღო. ამას გამოხატავდა ბონაკის რჩევა ნეპოლიუევისადმი: „...უმჯობესია, რომ რუსეთის მეფე არ მიუახლოვდეს თურქეთის საზღვრებს“ [171. 690]. ამავე კურსით მოქმედებდა საფრანგეთის ელჩი რუსეთში დე კამპრედონი [54. ტ. 49. 331 და 332; 54. ტ. 52. 27]. თვით ბონაკი 1723 წლის 19 მარტს დიუბუას წერდა: „მე დაკმაყოფილდი იმით, რომ დავარწმუნე დიდვაზირი..., თუ რა დიდი უპირატესობა მიენიჭებათ თურქებს რუსეთთან მშვიდობის შენარჩუნების დროს. ამიტომ გამოვიყენებ ჩემს გავლენას, რათა მეფესაც შევუქმნა ასეთივე წარმოდგენა“ [27. ტ. 65. 114].

ევროპის დიპლომატთა ცდები, დაეშინებინათ თურქეთის მთავრობა რუსეთ-საქართველოს კავშირით, მეტად ამწვავებდა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობას. ამასთან დაკავშირებით, ნეპოლიუევი 1722 წლის ნოემბრის რელაციით იუწყებოდა: „...პორტას ჩააგონეს, რომ ჩვენ გვინდა მფარველობაში ავიყვანოთ არა მხოლოდ სპარსეთის შაჰის მფლობელობაში მყოფი ქართველები, არამედ პორტის ქვეშევრდომებიც... და ყოველივე ეს ძალზე ყალბადაა გახმაურებული...“ [19. 83].

1723 წლის დასაწყისში რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობა თავისი გამწვავების ახალ ფაზაში შედიოდა. თურქეთი დაუყოვნებლივ ითხოვდა რუსეთის ჯარის გაყვანას დაღესტნიდან და კასპიისპირეთიდან [24. II. 05.], ასევე ირანის საქმეებისაგან ხელის აღებას [20. 37. 06.]. პორტას განსაკუთრებით აშინებდა დარუბანდში რუსეთის ჯარის დატოვება. სტანიანი ხედავდა, თურქეთს ეს შიშს ჰგვრიდა, და დიდვაზირს განუმარტავდა: „...მეფე უმაღლესს გამოაცხადებს, ვიდრე დატოვებს დარუბანდს, დაღესტანსა და ყუმუხთა ქვეყნის სიმაგრეებს“ [28. 88]. „ინგლისის ელჩი, — წერს ნ. თეილსი, — აცხადებდა, რომ მისი (პეტრეს) განცხადებები თუმცა მშვიდობას ქადაგებენ, მაგრამ იგი არ შეცვლის თავის გადაწყვეტილებებს სპარსეთის პროვინციების მიმართ. ასეთ შემთხვევაში სპარსეთის ქვეშევრდომი საქართველო

(აღმოსავლეთი საქართველო — მ. პ.) და სომხეთი, რომლებიც რუსეთს ანიჭებდნენ უპირატესობას, მეფის თურქეთზე თავდასხმის საიმედო გარანტია იქნებოდა“ [28. 88 V⁰]. აქვე ავტორი განაგრძობს: „ინგლისის ელჩის მიერ შთაგონებული ვაზირი ეკვობდა: მეფემ (პეტრემ — მ. პ.) შეიძლება უპასუხოს, რომ ამიერიდან არ იძიებს შურს დაუღ ხანზე. თანაც თავს ისე მოაჩვენებს, თითქოს ხელი აიღო თბილისის ხანის (ვახტანგის — მ. პ.) მფარველობაზე, რითაც შეეცდებოდა, მოედუნებინა პორტას ყურადღება, ხოლო ამასობაში მათი კამპანია წინ წაიწვედა“ [28. 88 V⁰].

რუსეთის წინააღმდეგ ომის გადაწყვეტილების მიღებისას თურქეთის მთავრობა დიდ იმედებს ამყარებდა ინგლისის მხარდაჭერაზე. ამიტომ, დიდვაზირი ცდილობდა, დაეზუსტებინა სტანიანის ქმედითი დახმარების შესაძლებლობანი [194. 101]. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ნ. თეილსის 1723 წლის რელაციაში ვკითხულობთ, რომ 23 თებერვალს დიდვაზირმა გამოიძახა ინგლისის საელჩოს თარჯიმანი და ესაუბრა იმას, რომ „რუსეთის მიმართ პორტა შურს იძიებდა“. ამასთან დაკავშირებით, დიდვაზირმა თარჯიმანს „მისცა რამდენიმე დავალება მის ელჩთან“. ვაზირის მიზანი იყო, თარჯიმანს ეს ინგლისის ელჩისათვის ეცნობებინა და „ქრისტიანების (დასავლეთის სახელმწიფოების — მ. პ.) აზრი გაეგო“. ნ. თეილსი იქვე დასძენს: „...რომ ინგლისის მეფეს იგივე გრძნობები ამოძრავებდა, რაც მას წარსულში ჰქონდა რუსეთის წინააღმდეგ“ [28. 90]. სტანიანი კი 1723 წლის 19 თებერვლის წერილით კარტერეტს აუწყებდა, რომ მან მოსკოვიდან დაწვრილებით შეიტყო პეტრე I-ის მომავალი ლაშქრობის შესახებ და ვაზირის დავალებით საიდუმლოდ მიმართა თავის კოლეგას ვენაშიც [184. 70]. „პეტრე I-ის კასპიისპირეთში მომავალი ლაშქრობის შესახებ ცნობები გამიზნული იყო იმისათვის, რომ სტანიანს დიდვაზირი შეეშფოთებინა რუსეთის ექსპანსიით“ [184. 70].

საინტერესო ცნობას ვკითხულობთ ნ. თეილსის რელაციაში იმის შესახებ, თუ როგორ უსაბუთებდა სტანიანი დიდვაზირს რუსეთის კასპიისპირეთში მომავალი ლაშქრობის საბაბს: „ინგლისის ელჩისაგან წაქეზებულ ვაზირს სურდა რუსი შათირის გაგდება... შეეხო რა ის (სტანიანი — მ. პ.) დივანზე მიღებულ გადაწყვეტილებას, განაცხადა..., რომ მეფის პრეტენზიები დაუღ ხანის წინააღმდეგ გამოწვეულია 4 მილიონის ზარალით, რის გამოც მეფე განგებ ეძებს მუდმივი უთანხმოების საბაბს, რადგან კარგად იცის, რომ დაუღ ხანი არასოდეს გადაუხდის ამ თანხას რუსეთს“ [28. 86].

როგორც ვნახეთ, ინგლისის დიპლომატია, იყენებდა რა რუსეთ-თურქეთის წინააღმდეგობასა და შეუთანხმებლობას, მთელი მონღო-მებით ცდილობდა გამოეწვია მათ შორის ომი, ხოლო თურქეთს, სტა-

ნიანის რჩევით, საქართველო გამოეყენებინა, როგორც რუსეთის შემაკავებელი ზღუდე.

ცნობილია, რუსეთ-საქართველოს კავშირმა წარმატებას ვერ მიაღწია. თურქეთის მთავრობის მთელი ყურადღება ვახტანგ VI-ის რუსეთთან ურთიერთობაზე იყო გადატანილი. ასეთ ვითარებაში ვახტანგმა 1722 წლის 29 ნოემბერს წერილობით მიმართა რომის პაპს ინოკენტი XIII-ს და ავსტრიის იმპერატორს კარლოს VI-ს, რათა თურქეთიდან მოსალოდნელი საშიშროების წინააღმდეგ დახმარება მიეღო [37. 340 და 341; 121. 241—245; 120. 79].

ვახტანგი 1722 წლის 22 ნოემბრის წერილით ავსტრიის ელჩს კონსტანტინოპოლში დირლინგს წერდა: „გაცნობებთ თქვენ, როგორც მისი იმპერატორობის უდიდებულესობის სრულუფლებიან წარმომადგენელს პორტაში, რომ ამჟამად იქაური (თურქეთის — მ. პ.) მაჰმადიანი მმართველი ჩვენს საზღვრებთან თავს უყრის მნიშვნელოვან სამხედრო ძალებს, რათა მოულოდნელი თავდასხმებით გაანადგუროს ჩვენი სამფლობელო და ძირფესვიანად აღმოფხვრას აქ ქრისტიანობის სახსენებელი“. ამავე წერილით ქართლის მეფე საქართველოში კათოლიკეთა დაცვის მოტივით სთხოვდა ელჩს, პირადად აეღო თავის თავზე „...პორტასთან ქმედითი შეამდგომლობა“, რათა ხელი აეღებინებინა თურქეთისათვის საქართველოში ჯარის გაგზავნაზე [37. 341].

დირლინგისადმი მიწერილ წერილს თან ერთვოდა ავსტრიის იმპერატორისათვის გადასაგზავნი წერილი. ვახტანგი იმპერატორს სწერდა: „ამ მძიმე ვითარებაში ჩვენ გვრჩება ერთადერთი გამოსავალი, მივმართოთ თქვენს გულმოწყალებას, რათა ძალით, ან პორტაში თქვენი ელჩის შეამდგომლობის საშუალებით აძელოთ მაჰმადიანები შეაჩერონ ლაშქრობა, რითაც ისინი განადგურებით გვემუქრებიან“ [121. 244 და 245; 120. 79; 37. 341].

პროფ. ი. ტაბაღუამ ავსტრიის არქივში მიაკვლია საქართველოს რუკას, რომელიც ვახტანგ VI-ის მიერ ავსტრიის იმპერატორისადმი გადასაგზავნ წერილს ახლდა. მეცნიერის აზრით, იგი ან კონსტანტინოპოლში ავსტრიის საელჩოში შეადგინეს, ან ავსტრიის საგარეო საქმეთა სამინისტროში [120. 79]. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ეს რუკა კონსტანტინოპოლში გაამზადეს, რათა ელჩს წარმოდგენა შეექმნა თავისი მთავრობისათვის საქართველოზე.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში არაა ახსნილი, თუ რა რეალურ პოლიტიკას ეყრდნობოდა ვახტანგ VI, როცა მიმართავდა ავსტრიის იმპერატორს დახმარებისათვის. არ ვიცით, აგრეთვე, როგორი იყო პოზიციები ავსტრიისა საქართველოსთან ურთიერთობაში, ან ავსტრიის სამეფო კარი ეცადა თუ არა ქართლის მეფისათვის დახმარება გაეწია.

შევეცდებით, შეძლებისდაგვარად, თურქეთ-ავსტრიის დამოკიდებულების საფუძველზე აეხსნათ ვახტანგის ეს პოლიტიკა.

სათანადო ადგილას ვაჩვენეთ, თუ როგორ ცდილობდა ინგლისის ელჩი, დაეშინებინა თურქეთის მთავრობა რუსეთ-ავსტრიის კავშირით; თუ როგორი იყო მარკიზ დე ბონაკის მიზანი, ხელი შეეშალა რუსეთ-ავსტრიის დაახლოებისათვის.

თურქეთის მთავრობა, კარგად ხედავდა რა ინგლისისა და საფრანგეთის დიპლომატთა პოლიტიკურ ამოცანებს, თავის მხრივ ცდილობდა ამიერკავკასიის მიმართ თავის ექსპანსიონისტურ პოლიტიკაში რუსეთთან ომის გარდუვალობის შემთხვევაში მიეღო ავსტრიის მხრიდან უშიშროების გარანტია.

ინგლისელ ისტორიკოსს მერი შეის, ვენეციის ელჩების წერილების საფუძველზე, თავის ნაშრომში, არაერთხელ აქვს ნაჩვენები თურქეთის მთავრობის ცდა — გაერკვია, თუ რა პოზიციას დაიჭერდა ავსტრიის იმპერატორი რუსეთ-თურქეთის მოსალოდნელ ომში [194. 95—124]. ირანელი ისტორიკოსი მ. ჰეჰმათი წერს: „პორტა ცდილობდა, არ ჩაბმულიყო ომში ავსტრიის წინააღმდეგ..., რადგან ანგარიშს უწყევდა მისგან მოსალოდნელ საშიშროებას“ [181. 133]. ნ. თეილსი 1722 წლის 26 ოქტომბრის წერილში იუწყებოდა: „პორტა ძლიერ საიდუმლოდ იცავდა მეფის მნიშვნელოვან უწყებებს... მე ვცდილობდი, გამეგო პორტას საიდუმლო მიზანი, თუ რატომ სთხოვდა დიდ-ვაზირი ბატონ დირლინგს უავგუსტესი ბატონის გადაწყვეტილებების გაგებას...“ [28. 104 და 105]. მეორე წერილში ნ. თეილსი აღნიშნავდა: „...პორტა აუცილებელ საჭიროებად თვლიდა უავგუსტეს ბატონთან მეგობრობას“ [28. 78]. ამავე ავტორთან ვკითხულობთ: „...ვაზირმა გადაწყვიტა, ვენაში გაეგზავნა ვინმე ოსმან ალა კონსულის თანამდებობაზე... და ამ გზით ვენაში გაიჩინონ ჯაშუში უავგუსტესი ბატონის გეგმების გასაგებად“ [28. 97].

ნ. თეილსის ერთ-ერთ რელაციაში ნაჩვენებია, თუ როგორ შიშობდა სულთანი, რომ რუსეთთან ომის შემთხვევაში, ავსტრიას არ შეეცდოდა თურქეთისათვის ევროპიდან. სულთნის აზრით, ასეთ შემთხვევაში თურქეთის წინააღმდეგ იარაღს ხელს მოჰკიდებდნენ პორტას ქვეშევრდომი ბერძნებიც. „ეს აშინებდა ვაზირ ალი ფაშას და აგზავნიდა ბრძანებებს ყველა ფაშებთან, რათა განეიარაღებინათ ბერძნები“ [28. 92].

ნიაშნდობლივია ვენეციელი ემოს ცნობები, რომლებშიც ნაჩვენებია, რომ თურქეთის მთავრობა სანამ საქართველოს დასაპყრობად ჯარის გაგზავნის გადაწყვეტილებას მიიღებდა, მანამ ცდილობდა გამოერკვია, თუ რა პოზიციას დაიკავებდა ავსტრია. მ. შეის მიერ მოყვანილ ემოს რელაციებში ვკითხულობთ: „დირლინგს აცნობეს, რომ

თურქეთის ჯარები მზად იყვნენ ერევნის დასაკავებლად და ქართველების დასამორჩილებლად. ვილაც სანდო პირმა შეატყობინა ემოს, რომ ეს ბრძანება გააუქმეს...“ [194. 101]. ასევე: „საქართველო რუსეთთან კავშირს არჩევდა და თურქები შიშობდნენ, რუსეთს კავშირი არ შეეკრა ავსტრიასთან“ [194. 123]. ან „თურქებმა გადაწყვიტეს, ებრძანებინათ იბრაჰიმ ფაშაათვის, გაელაშქრა საქართველოში..., რათა თბილისის ხანი (ვახტანგი) თურქეთის ქვეშევრდომად გაეხალათ... მაგრამ აბრკოლებდათ ის, რომ საჭირო იყო წმინდა რომის იმპერატორისაგან უშიშროების გარანტია“ [194. 95].

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ თურქეთის მთავრობა სანამ საქართველოს დასაპყრობად ჯარს გააგზავნიდა, მანამ აუცილებელ საჭიროებად მიიჩნევდა ავსტრიისაგან უშიშროების გარანტიას. ასევე სულთანი ითვალისწინებდა რუსეთ-ავსტრიის კავშირის დადების შესაძლებლობას პორტას წინააღმდეგ. თურქეთის მთავრობა ანგარიშს უწევდა ამ გარემოებას. თავის მხრივ კი რუსეთის დიპლომატია ნიადაგს ეძებდა ვენაში თურქეთთან შესაძლო ომში კავშირისათვის.

ჩვენი აზრით, ვახტანგ VI-მ შესანიშნავად შესძლო თვალყური ედევნებინა თურქეთ-ავსტრიის ურთიერთობისათვის. მან ჩანს დაინახა, რომ თურქეთს რუსეთის წინააღმდეგ ომის გადაწყვეტისას ანგარიში უნდა გაეწია ავსტრიის სამეფო კარისაგან მოხალოდნელი საშიშროებისათვის. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ვახტანგ VI-ის ურთიერთობა ავსტრიასთან უკავშირდება რუსეთ-ავსტრიის დაახლოების აღნიშნულ ტენდენციას და ასევე თურქეთის მიერ ანგარიშის გაწევის პოლიტიკას ავსტრიისადმი.

რუსეთ-თურქეთის შორის დაძაბული ურთიერთობა გრძელდებოდა. ეს ვითარება თითქმის უნდა შეეცვალა 1723 წლის თებერვალში მოსკოვში ჩასული თურქი დესპანისათვის შეთავაზებულ წინადადებას ორივე ქვეყნის მხრიდან საომარი მოქმედების შეწყვეტის შესახებ. მაგრამ რუსეთიდან 1723 წლის მაისში თურქი დესპანის ნიშლი მეტმედ აღას დაბრუნების შემდეგ, თურქეთის მთავრობამ დაასკვნა, რომ პეტრე I საქართველოზე ხელის აღებას არ აპირებდა [194. 108]. დე ბონაკი ამას ანგარიშს უწევდა. „... ბონაკის თავშეკავება, — წერს მ. შეი, — იმას მოასწავებდა, რომ მეფე არც წამოწყებული საქმის მიტოვებას აპირებდა და არც ის სურდა, ეცნო პორტას უფლებები საქართველოზე [194. 108]. ასეთ ვითარებაში საფრანგეთის ელჩმა გვადამწყვიტა, სანამ არ დარწმუნდებოდა, რომ რუსეთი დიპლომატიურად არ შეეცდებოდა დროის მოგებას, მანამ თავი შეეკავებინა შუამავლობისაგან [69. 56; 54. ტ. 49. 277]. დე ბონაკი საფრანგეთის მეფეს 1724 წლის 30 მაისს სწერდა: „...ვმოქმედებდი თქვენი ბრძანების

თანახმად, ვსარგებლობდი ყოველი ხელსაყრელი შემთხვევით, რათა დამერწმუნებინა ინგლისისა და ვენეციის ელჩები..., თუ საქმე ომამდე მივიდოდა, მაშინ რუსეთ-თურქეთის კონფლიქტის შუამავლობაში არ ჩავერეოდი“ [69. 252—253].

ცხადი იყო, საფრანგეთის დიპლომატიის წარმატების საფუძველი პეტრე I-ისაგან ამიერკავკასიის მფარველობაზე ხელის აღება იყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში თურქეთის მთავრობა დე ბონაჟის „შუამავლობას“ არაფრად ჩააგდებდა [27. ტ. 65. 113].

თურქეთის მთავრობა იმედს არ კარგავდა, რომ თავის ექსპანსიონისტურ პოლიტიკაში ინგლისი მხარდაჭერას აღმოუჩენდა [194. 107]. სტანინი კი ცდილობდა, დაერწმუნებინა სულთანი, რომ „რუსეთთან ომი საშიში არაა, რადგან ქვეყნის შიგნით არეულობაა; ამასთან, მან რუსეთში ურთიერთობა დაამყარა ისეთ პირთან, რომელიც ომის შემთხვევაში შეიძლება თურქეთისათვის გამოსადეგი იყოს“ [171. 399]. ინგლისის მთავრობა სულთანს რუსეთთან ომის შემთხვევაში ფულად დახმარებას პირდებოდა. [171. 401]. რუსეთ-თურქეთის მტრობის გასაღწევად, პეტრე I-სადმი უნდობლობის დასაწერად სტანინი უფლებამოსილი იყო, დაეხარჯა 10.000 პიასტრი [183. 231].

ამიერკავკასიაში თურქეთის აგრესიულ პოლიტიკას მტკიცე დიპლომატიურ წინააღმდეგობას რუსეთი უწევდა, მაგრამ ევროპის დიპლომატთა მხარდაჭერით წაქეზებული პორტა თავის პოზიციებს არ თმობდა. 1723 წლის აპრილისათვის დიდვაზირი ნეპლიუევს სთხოვდა, ეცნო რუსეთს ირანი, ამიერკავკასია და დაღესტანი თურქეთის უფლებებში [25. 241 ოწ.]. არზრუმის ფაშა პირველსავე ნიშანზე უნდა დაძრულიყო საქართველოსაკენ, რომლის დაპყრობა სტანინის აზრით „...ფაშას დიდი ძალების გარეშეც შეეძლო“ [184. 73].

1723 წლის 10 ივნისს თურქეთის ჯარმა თბილისი დაიკავა. ამ ცნობამ ლონდონში დიდი სიხარული გამოიწვია. „კარტერეტიმ სწორ გადაწყვეტილებად ჩათვალა, რომ თურქეთმა იარაღს მოჰკიდა ხელი. ამჭერად საქართველოს არ შეეძლო წინააღმდეგობა გაეწია და მისი შენარჩუნება ადვილი იყო, რადგან მეფეს ბალტიის ზღვაზე მოუწესრიგებული საქმეები ჰქონდა და საქართველოს ვერ დაეხმარებოდა“. ამიტომ, „...თურქებს ეს ერთადერთი საშუალება უნდა გამოეყენებინათ, — აძლევდა ინსტრუქციას კარტერეტი სტანინს, — რომ არ მიეცათ საშუალება პეტრე დიდისათვის, დაედო თურქეთთან ხელსაყრელი ზავი“ [184. 73].

რაც შეეხება დე ბონაჟის პოზიციას, ამაზე ნათლად მეტყველებს მისი წერილიდან შემდეგი ადგილი: „დიდვაზირთან ხანდახან, — წერდა დე ბონაჟი, — თუ ვსაუბრობდი იმის შესახებ, რომ სულთანს არ გაეგზავნა ჯარი საქართველოში, ამას იმ ფორმით გამოვხატავდი, —

არ დაეჭვდეს, რომ მე მსურს ხელი შევუშალო ოტომანთა იმპერიის უშიშროებასა და აუცილებელ წინსვლას. ამიტომ, მე შემოვიფარგლე მხოლოდ სიტყვებით მოსკოველებთან (რუსეთთან) თურქების მშვიდობის შენარჩუნების საკითხებზე“ [27. ტ. 66. 168].

რუსეთის რეზიდენტის ნეპლიუევის ცდა, შეეჩერებინა თურქეთის ჯარის საქართველოში შემოსვლა, უშედეგო აღმოჩნდა. ბონაპის სიტყვებით რომ ეთქვათ, „ნეპლიუევმა ყველაფერი გააკეთა, რაც კი შეეძლო, რათა უარი ეთქვა პორტას საქართველოში ჯარის შეყვანაზე“ [27. ტ. 66. 168]. თბილისის დაკავების შემდეგ თურქეთის მთავრობამ ვადაწყვიტა, დაეწყო მოლაპარაკება რუსეთის რეზიდენტთან იმ მიზნით, რომ საბოლოოდ გადაჭრილიყო ირანისა და ამიერკავკასიის საკითხი [112. 145]. 1723 წლის 14 ივლისს შედგა პირველი კონფერენცია კონსტანტინოპოლში. ნეპლიუევი ხელშეკრულებაში მოცემული საკითხების შეთანხმებამდე მოითხოვდა, თურქეთს შეეწყვიტა საომარი მოქმედებები ამიერკავკასიასა და ირანის მიმართულებით. ეს წინადადება პორტამ უარყო. ვერც მეორე თათბირზე მოხდა ამ საკითხზე შეთანხმება. მესამე თათბირზე, აგვისტოში, თურქეთის წარმომადგენლები მოითხოვდნენ, რუსეთს ეცნო, რომ პორტა საქართველოს, აზერბაიჯანის, დაღესტნისა და შირვანის სახით თავისი „ძველისძველი“ მიწების დაბრუნებას ესწრაფოდა. ნეპლიუევმა უარი განაცხადა, განეხილა ეს საკითხი, რადგან ამაზე არ ჰქონდა უფლებამოსილება და უნდა დალოდებოდა მითითებებს [180. 397]. რუსეთის რეზიდენტი კვლავ დაჟინებით ითხოვდა, რომ თურქეთს შეეწყვიტა საომარი მოქმედება, რათა შეთანხმებისათვის მიეღწიათ, და უარი განაცხადა განეხილა საქართველოს საკითხი [194. 106]. ნეპლიუევმა დიდვაზირს სთხოვა, შეწყვეტილიყო ომი, ვიდრე ყოველივეს პეტრე I-ს შეატყობინებდნენ და მიიღებდნენ მითითებას. თურქეთის მხარე მეპლიუევს დათანხმდა — 3 თვით შეწყვეტდა საომარ მოქმედებას [180. 396].

1723 წლის დასაპრულს რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკებები შეწყდა. ამის მიზეზი იყო რუსეთ-ირანის 1723 წლის 12 სექტემბრის პეტერბურგის ხელშეკრულების შესახებ ცნობა, რომელიც დეკემბერში ვენის გავლით კონსტანტინოპოლში მიიღეს [194. 101]. იგი მანამდე ფართოდ იქნა რეკლამირებული ევროპაში რუსეთისადმი მტრობის სულისკვეთებით [154. 30]. თურქეთის განსაკუთრებულ აღშფოთებას იწვევდა ამ ხელშეკრულების ის მუხლი, რომლითაც რუსეთის მტრები ირანის მტრებად იყვნენ მიჩნეული და პირიქით, რომ საერთო მტრის წინააღმდეგ ისინი ერთმანეთს უნდა დახმარებოდნენ [58. III].

ინგლისის ელჩი იმედს არ კარგავდა, რომ ეს საერთო აღშფოთება ახლა მაინც მიიყვანდა თურქეთს რუსეთთან ომამდე [184. 75]. სტანიაინის განმარტებით, ეს ხელშეკრულება წარმოადგენდა თურქეთის

წინააღმდეგ რუსეთ-ირანის კავშირს [184. 75]. 1724 წლის 11 იანვარს ვაზირთან აუდიენციაზე სტანიანმა „...ხაზი გაუსვა იმ მძიმე შედეგებს, რაც მოჰყვებოდა რუსეთ-ირანის კავშირს და თურქეთის სპარსეთთან ვაჭრობის დაკარგვას. მან მიუთითა იმ შესაძლებლობაზე, რის საფუძველზედაც დაეუფლებოდა მეფე სპარსეთის ტახტს. სტანიანი ისე შორს წავიდა, რომ წარუდგინა რა თურქ მინისტრებს ზოგიერთი ინსტრუქცია, ვაზირი დააშინა და დაითანხმა თავის მოსაზრებებზე“ [184. 75; 154. 30].

1724 წლის დასაწყისისათვის რუსეთი თურქეთთან ომის ზღვართან იყო. 15 იანვარს დივანზე საკითხი ასე იდგა: ომი თუ მშვიდობა. ხმის უმრავლესობა ომის მომხრე იყო, მაგრამ დე ბონაკის ჩარევამ ვითარება განმუხტა [184. 75].

ღიდი დამაბული დიპლომატიური ბრძოლა უძლოდა წინ 1724 წლის 12 ივნისის კონსტანტინოპოლის ხელშეკრულების შემუშავებას. ამ ბრძოლაში აშკარად გამოიკვეთა დე ბონაკის, როგორც „შუამავლის“, ნამდვილი პოზიცია. ნეპლიუევი 1724 წლის ერთ-ერთ რელაციაში პეტრე I-ს სწერდა, რომ ბონაკი მოითხოვდა: „თქვენმა უდიდებულესობამ თავისი ჯარი თურქეთის საზღვრებიდან გაიყვანოს... და მე თურქების სურვილის მიხედვით ხელშეკრულების დადებას დავეთანხმო“ [26. 259 და იხ.]. ასევე რეზიდენტი იუწყებოდა, რომ „...ელჩი (დე ბონაკი — მ. პ.) თავისი ამბიციით თქვენი უდიდებულესობის ინტერესებს ზიანს აყენებს. აშკარად თურქებს ეუბნება, რომ რეზიდენტი განუსჯელი სიტყვებითა და საქმით პორტასთან ხელშეკრულების დადების მტერია“ [26. 349; 171. 401].

ასეთ რთულ საერთაშორისო ვითარებაში ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შემდეგ 1724 წლის 12 ივნისს კონსტანტინოპოლში რუსეთსა და თურქეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება, რითაც რუსეთის გამგებლობაში გადავიდა 1723 წლის 12 სექტემბრის რუსეთ-ირანის პეტერბურგის ხელშეკრულებით მიღებული კასპიისპირეთის პროვინციები; ასევე ვიწრო სანაპირო ზოლი დარუბანდიდან შემახამდე. ამის საკომპენსაციოდ თურქეთმა ძალაუფლება დაამყარა აღმოსავლეთ საქართველოზე, განჯაზე, ერევანზე, ყარაბაღზე, თავრიზსა და ყაზვინზე.

ამრიგად, კონსტანტინოპოლში ევროპის დიპლომატიის ანტირუსული საქმიანობის მთავარი ამოცანა იყო, თურქეთი ჩაება რუსეთისათვის არასასურველ ომში. ამით ევროპის დიპლომატია ორ მიზანს ისახავდა: პირველი, თურქეთის საშუალებით მოეხდინათ რუსეთის ძალების ბლოკირება აღმოსავლეთში. რამდენადაც ინგლისსა და საფრანგეთს ამიერკავკასიის ხალხთა უშუალო დაპყრობის საშუალება არ ჰქონდა, ისინი არჩევდნენ, ეს ქვეყნები წინანდებურად ირანისა და თურქეთის ხელქვეითი ყოფილიყვნენ. შექმნილ ვითარებაში, როცა

ირანი ძალაწართმეული იყო, ევროპის დიპლომატია ამის მიღწევის საფუძველს თურქეთის მიერ ამიერკავკასიის დაპყრობაში ხედავდა. მეორე, მოეხდინათ ევროპის პოლიტიკურ ასპარეზზე წარმატებით გამოსული რუსეთის ძალების პარალიზება და შეენარჩუნებინათ „ძალთა წონასწორობა“. ეს პოლიტიკა უარყოფით გავლენას ახდენდა რუსეთის მოკავშირე ამიერკავკასიის ხალხების განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე, რამდენადაც იგი მხარს უჭერდა თურქეთის ბატონობას დამორჩილებულ ხალხებზე. ამით ევროპის დიპლომატია აღწევდა, განემტკიცებინათ საკუთარი სახელმწიფოს პოზიციები შუა და ახლო აღმოსავლეთში.

მართალია, აღნიშნულ პერიოდში თურქეთმა დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკა შეინარჩუნა, მაგრამ ევროპის დიპლომატიის ანტი-რუსულ საქმიანობას ის შედეგი ჰქონდა, რომ რუსეთი იძულებული გახდა მთელი ყურადღება ჩრდილოეთისაკენ გადაეტანა, რადგან თურქეთი იყო რა აღმოსავლეთში რუსეთის თანაბარმნიშვნელოვანი მოწინააღმდეგე, წინანდებურად დიდ სახელმწიფოდ რჩებოდა.

ნაშრომში ჩატარებული კვლევა-ძიების შედეგად შემდეგ დასკვნებამდე მივვლით.

1. XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში ქართველი ხალხი კვლავ დაუცხრომლად აგრძელებდა ბრძოლას ქვეყნიდან ირანელ და თურქ დამპყრობელთა განდევნისა და საქართველოს გაერთიანებისათვის. ამ ამოცანის გადაწყვეტას ფეოდალურ სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებული საქართველო საკუთარი ძალებით ვერ ახერხებდა. ამიტომ, საქართველოს საგარეო პოლიტიკაში ისევ მთავარ საკითხად მოკავშირე ქრისტიანული სახელმწიფოს მონახვის პრობლემა იდგა. XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში უცხოელ დამპყრობელთა უღლისაგან საქართველოს განთავისუფლების მეთაურად ქართლის სამეფო გამოვიდა, რომელიც სხვა დანარჩენ ქართულ სამეფო-სამთავროებს შორის უფრო დაწინაურებული იყო ეკონომიკური, კულტურული და სამხედრო თვალსაზრისით.

2. XVII საუკუნის 70-იანი წლებიდან სეფიანთა ირანში დაიწყო ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური კრიზისი. ქვეყნის მძიმე საშინაო მდგომარეობას თან დაერთო საგარეო საფრთხე. XVIII საუკუნის დასაწყისში ირანის უღელქვეშ მყოფმა ავღანელებმა დაიწყეს განმათავისუფლებელი ბრძოლა. სარგებლობდა რა ირანის გართულებული საერთაშორისო მდგომარეობითა და ქვეყნის შიგნით არსებული

კრიზისით, ისფაჰანში 1712 წელს ქართლის მეფედ დამტკიცების მიზნით ჩასულმა ვახტანგ VI-მ გადაწყვიტა, შეეცვალა ირან-საქართველოს ურთიერთობის კომპრომისული პოლიტიკა. ვახტანგის წინადადებით საქართველო დარჩებოდა „ირანოფილურ“ ქვეყნად, სანაცვლოდ შაჰს იგი უნდა ეცნო ქართლის ტახტზე ქრისტიან მეფედ. შაჰის სამეფო კარი წინააღმდეგი იყო ვახტანგ VI ქართლის ტახტზე დაემტკიცებინა ქრისტიან მეფედ. სარწმუნოების შეცვლის უარყოფელი ვახტანგი ირანში დააკავეს. ამის შემდეგ იგი დაადგა ფართო დიპლომატიური კონტაქტების გზას. კერძოდ, მან ყურადღება მიაპყრო საფრანგეთსა და რომს, რომელთა პოლიტიკური კავშირი საქართველოსთან XVIII საუკუნის დამდეგისათვის ძალზე ინტენსიური გახდა.

3. ვახტანგ VI-ის ორიენტაცია ევროპაზე სათავეს იღებს ქართლში მისი ჯანიშინობის (1703—1712 წწ.) დროს. ამ ორიენტაციამ ირანში მისი ტყვედ ყოფნის დროს მიიღო საფრანგეთთან პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობის კონკრეტული ფორმა. იგი შეძლებისდაგვარად გაერკვა საფრანგეთ-ირანის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ინტერესებში.

4. ირანში ტყვედ მყოფ ვახტანგთან დაკავშირების ინიციატორებად გამოვიდნენ ფრანგი პოლიტიკური მესვეურები. 1712 წლის ივლის-აგვისტოში ვახტანგ VI-მ მიიღო კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის გრაფ დეზალორის წერილი, ხოლო 1713 წლის 25 აპრილს საფრანგეთის მეფის ლუი XIV-ისა და კანცლერ გრაფ დე პონშარტრენის წერილი. საფრანგეთის მთავრობამ, როცა დაინახა, რომ 1708 წლის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, ირანის შაჰს არ შეეძლო კათოლიკე მისიონერთა დაცვა, გადაწყვიტა კავშირი დაემყარებინა ვახტანგთან. ფრანგი პოლიტიკური მესვეურები გარკვეულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ვახტანგის მფარველობას მისიონერებისადმი. თვით კათოლიკე მისიონერებს თავიანთი საქმიანობის წარმატების ერთ-ერთ გზად ვახტანგის საქართველოში ქრისტიან მეფედ დაბრუნება მიაჩნდათ. ამიტომ, ისინი ამ საქმეში ფრანგი მოღვაწეების ჩარევას ითხოვდნენ. აქედან გამომდინარე, ნახევრად პატიმარ მეფეს საფრანგეთის მთავრობა დახმარებას პირიდებოდა.

5. სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა დასავლეთში ვახტანგ VI-ის კარგად მოფიქრებული პოლიტიკური ნაბიჯი იყო და წარმოადგენდა ადრე ჩასახული განზრახვის განხორციელებას. საქართველოს ელჩს ფრანგი პოლიტიკური მოღვაწეების წინაშე ევალებოდა არა მარტო „სათხოვარი“ ირანის ტყვეობიდან ვახტანგის განთავისუფლების შესახებ, არამედ საქართველო-საფრანგეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობის ფორმების ჩამოყალიბება.

6. ვახტანგ VI-ის ევროპული პოლიტიკის მიზანი მდგომარეობდა იმაში, რომ გამოეყენა, თუ რა სარგებლობის მიღება შეეძლო საქართველოს საფრანგეთისაგან თავისი საზღაო და საგარეოპოლიტიკური ამოცანების გადაჭრის საქმეში. ამიტომ, შექმნილ კონკრეტულ ვითარებაში ვახტანგ VI-მ დიდი მნიშვნელობა მანიჭა ირანის ტყვეობიდან- დასავლეთის საშუალებით თავისი თავის დახსნის გზას. თუ საფრანგეთი ამ მიართულებით პრაქტიკულ ნაბიჯს გადადგამდა და ქართლის ტახტზე ვახტანგ VI-ს ქრისტიან მეფედ ავიდოდა, მაშინ იგი აღმოსავლეთში საფრანგეთის მეფისა და რომის პაპის მტკიცე დასაყრდენი იქნებოდა. ამის შემდეგ კი დაკონკრეტდებოდა ვერსალში სულხან-საბა ორბელიანის მიერ შემუშავებული საქართველო-საფრანგეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობის საკითხები.

7. XVIII საუკუნის 20-იანი წლების მიწაზე ვახტანგ VI-ის რუსეთზე ორიენტაციას საფუძველს უმზადებდა პეტრე I-ის სახელმწიფოს აღმოსავლური (პოლიტიკური და სამხედრო-ეკონომიკური) პოლიტიკის გააქტიურება. პეტრე I თავისი აღმოსავლური პოლიტიკის წარმატებისათვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ვახტანგ VI-ის მოკავშირეობას. ამ მიზნით, ასტრახანის გუბერნატორ ვოლინსკის დაევა ქართლის მეფესთან კავშირის დამყარება. 1721 წლის გაზაფხულისათვის ქართლს მეფემ შეიმუშავა რუსეთთან ერთიანი სამხედრო მოქმედების სამოკავშირეო პირობები, რომლის მთავარი არსი მდგომარეობდა შემდეგში: ვახტანგი რუსეთთან ერთად ლეკების წინააღმდეგ ბრძოლას სახიფათოდ თვლიდა მანამ, სანამ რუსეთის ჯარი დარუბანდსა და შემახას არ აიღებდა.

8. 1721—1722 წწ. ირანის იმპერიასა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში შექმნილი მძიმე პოლიტიკური ვითარება რუსეთის სახელმწიფოს უბიძგებდა, რომ აქტიურად გამოსულიყო შუა აღმოსავლეთის პოლიტიკურ ასპარეზზე თავისი სავაჭრო-ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური მიზნების დასაცავად. ამის ლოგიკური შედეგი იყო პეტრე I-ის ლაშქრობა კასპიისპირეთში 1722—1723 წლებში. ამით რუსეთ-საქართველოს ინტერესები ნაწილობრივ დაემთხვა ერთმანეთს. 1722 წელს მიღწეულ იქნა პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის სიტყვიერი შეთანხმება ირანის წინააღმდეგ ერთიანი სამხედრო მოქმედების შესახებ, რომელიც რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის გამწვავების შემთხვევაში რუსეთის მეფეს უტოვებდა უკან დახევის შესაძლებლობას.

9. რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის მთავარი ამოცანა მდგომარეობდა იმაში, რომ რუსეთის ჯარს ქართველ-სომეხთა შეიარაღებული ძალების დახმარებით უნდა დაეკავებინა კასპიისპირა ოლქები. თავის მხრივ, პეტრე I-ს შესაძლებლობების

მიხედვით დახმარება უნდა გაეწია აღმოსავლეთ საქართველოს ირანის ულლისაგან გასათავისუფლებლად.

10. ვახტანგ VI-ის შემახასთან დამოუკიდებელი მოქმედებისაგან თავის შეკავების მთავარი მიზეზი იყო ის, რომ ჰაჭი-დაუდი თურქეთმა თავის მფარველობაში მიიღო. ამიტომ მის წინააღმდეგ სამხარი მოქმედების დაწყებას ვახტანგი საკუთარი ძალებით სახიფათოდ თვლიდა. მანამდე, სანამ რუსეთის ჯარი შემახას არ შეუტევდა. პეტრე I-ის მოთითების საფუძველზე, რომ არ გამოეწვია თურქეთის ამოქმედება, ვახტანგმა გადაწყვიტა, ლეკების წინააღმდეგ დამოუკიდებლად მანამ არ დაეწყო საბრძოლო მოქმედება, სანამ ბაქოსკენ მიმავალი რუსეთის ჯარი არ გამოჩნდებოდა. ქართლის მეფე 1722 წლის 15 აგვისტოს წერილით პეტრე I-ს აუწყებდა, რომ განჯაში დაელოდებოდა მის მოთითებებს.

11. თურქეთში თავიდანვე ითვალისწინებდნენ, რომ კასპიისპირეთში პეტრე I-ის ლაშქრობას მოჰყვებოდა რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური კავშირი. ამიტომ, სულთანი ცდილობდა ვახტანგი გაეხადა მოკავშირედ ირანის წინააღმდეგ ომში. ამის სანაცვლოდ სულთანი ქართლის მეფეს მთელი საქართველოს მფლობელობაში გადაცემას ჰპირდებოდა. ასეთი გეგმა ყოველთვის მიუღებელი იყო თურქეთისათვის. ამიტომ, ვახტანგისადმი სულთნის დაპირება იყო მხოლოდ დიპლომატიური საშუალება და მიმართული იყო იქითკენ, რომ თურქ მესვეურებს ვახტანგი ჩამოეშორებინათ რუსეთთან კავშირისაგან. ვახტანგისათვის მთელი საქართველოს მფლობელობაში გადაცემა კი მანამ იქნებოდა სულთნისათვის მისაღები, სანამ პეტრე I-ის ლაშქრობა გაგრძელდებოდა და ამიერკავკასიის გამო რუსეთ-თურქეთის დაპირისპირება შეთანხმებას გამოირიცხავდა. ვახტანგისათვის ნათელი იყო, რომ სულთნისაგან მიღებული მფლობელობა თურქეთის უზენაესობის აღიარებას ნიშნავდა.

12. პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობამ ძალზე გაამწვავა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობა. რუსეთის მიერ ქართლის მფარველობაში მიღებას თურქეთში განიხილავდნენ, როგორც პორტას საზღვრების დარღვევას. რუსეთის მთავრობა კონსტანტინოპოლში თავისი რეზიდენტის საშუალებით ყოველ ხერხს ხმარობდა, რათა დაემაღლა პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის კავშირი, მაგრამ თურქეთში ამის შესახებ სათანადო ინფორმაციებს ლეზულობდნენ დალესტინიდან და ყირიმიდან.

13. თურქეთში დიდ აღშფოთებას იწვევდა ცნობები პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ახალი ლაშქრობის მოწყობის შესახებ. თურქი პოლიტიკური მესვეურების შიში გამოწვეული იყო იმით, რომ ირანის ტახტის პრეტენდენტ შაჰ თამასპს ავღანელების წინააღმდეგ რუსეთ-

საქართველოს გაერთიანებული ძალები არ დახმარებოდა. ამის სანაცვლოდ პეტრე I არ დაუფლებოდა კასპიისპირეთს და საქართველო არ მიეღო თავის მფარველობაში. ეს რომ არ მომხდარიყო, თურქეთმა დაიწყო 'რუსეთთან მოსალოდნელი ომისათვის მზადება. რუსეთის მთავრობამ, გაითვალისწინა რა თურქეთთან შესაძლო ომი, განაცხადა: სურვილი, მიეღწიათ მშვიდობიანი შეთანხმებისათვის. პეტრე I თანახმა იყო უარი ეთქვა ლეკების მიმართ რაიმე პრეტენზიებზე და ეცნო დაღესტანზე თურქეთის პროტექტორატი იმ პირობით, რომ სულთანს ხელი აეღო საქართველოზე და იქ ჯარი არ შეეყვანა. ასევე ეცნო თურქეთს რუსეთის მიერ კასპიისპირეთის სანაპიროს შეერთება. თურქეთი ამაზე თანახმა არ იყო.

14. ვახტანგ VI-ის ავსტრიის იმპერატორ კარლოს VI-სთან ურთიერთობა რეალურ პოლიტიკას ემყარებოდა. ეს გამომდინარეობდა იქიდან, რომ თურქეთის მთავრობა სანამ საქართველოს დასაპყრობად ჯარს გააგზავნიდა, მანამ აუცილებელ საჭიროებად მიიჩნევდა ავსტრიისაგან უშიშროების გარანტიის მიღწევას. სულთანი ითვალისწინებდა, რომ შეიძლება რუსეთ-ავსტრიას კავშირი დაედო პორტას წინააღმდეგ. ამ გარემოებას თურქეთის მთავრობა ანგარიშს უწყევდა. თავის მხრივ რუსეთის დიპლომატია ნიადავს ეძებდა ვენაში თურქეთთან შესაძლო ომში კავშირისათვის. ვახტანგ VI აღევნებდა რა თვალყურს თურქეთ-ავსტრიის ურთიერთობას, კარგად დაინახა, რომ თურქეთს რუსეთის წინააღმდეგ ომის გადაწყვეტისას ანგარიში უნდა გაეწია ავსტრიის სამეფო კარისაგან მოსალოდნელი საშიშროებისათვის. აქედან გამომდინარე, ვახტანგ VI-ის ავსტრიასთან ურთიერთობა უკავშირდება რუსეთ-ავსტრიის დაახლოების აღნიშნულ ტენდენციას და ასევე თურქეთის მიერ ანგარიშის გაწევის პოლიტიკას ავსტრიისადმი.

15. რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის გამწვავებაში გარკვეული როლი შეასრულა დასავლეთის დიპლომატებმა კონსტანტინოპოლში. ევროპის დიპლომატების (ინგლისის, პრუსიის, ვენეციის) ანტირუსული საქმიანობის მთავარი ამოცანა იყო ჩაება თურქეთი რუსეთისათვის არასასურველ ომში. ამით ევროპის დიპლომატია შემდეგ მიზნებს ისახავდა: პირველი, თურქეთის საშუალებით მოეხდინათ რუსეთის ძალების ბლოკირება აღმოსავლეთში. რამდენადაც ინგლისსა და საფრანგეთს არ ჰქონდა ამიერკავკასიის დაუფლების უშუალო საშუალება, ისინი არჩევდნენ ეს ქვეყნები წინანდებურად ირანსა და თურქეთის ხელქვეითი ყოფილიყვნენ; მეორე, მოეხდინათ ევროპის პოლიტიკურ ასპარეზზე გაძლიერებული რუსეთის ძალების პარალიზება და შეენარჩუნებინათ „ძალთა წონასწორობა“. ეს პოლიტიკა უარყოფით გავლენას ახდენდა რუსეთის მოკავშირე ამიერკავკასიის ხალხების განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე, რამდენადაც მხარს უჭერ-

და თურქეთის ბატონობას ამ ქვეყანებზე. ამით ევროპის დიპლომატია ცდილობდა განემტკიცებინა თავისი ქვეყნის პოზიციები შუა და ახლო აღმოსავლეთში.

16. ვახტანგ VI-ის რუსული პოლიტიკის სტრატეგიული ამოცანა მდგომარეობდა იმაში, რომ კასპიისპირეთის ოლქებზე მიღწეულიყო რუსეთის პროტექტორატი. ამით იგი იმედოვნებდა „ლეკური“ საკითხის გადაჭრას, აღმოსავლეთ საქართველოს ირანის უღლისაგან განთავისუფლებას, ქართლისა და კახეთის სამეფოს გაერთიანებას და მომავალში რუსეთის მხარდაჭერით თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლას საქართველოს საბოლოო განთავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის მიღწევის მიზნით.

17. ვახტანგ VI-ის პოლიტიკის დამარცხების ძირითადი მიზეზი იყო სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებული საქართველოს ფეოდალური ბუნება, იმდროინდელი საერთაშორისო ვითარების მერყევი მდგომარეობა და რუსეთის უკან დახევა.

М. Г. ПАПАШВИЛИ

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ГРУЗИИ В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XVIII ВЕКА

Резюме

Представленная монография ставит целью осветить взаимоотношения Грузии (Картлийского царства) первой четверти XVIII века с Ираном, Францией, Россией, Австрией и Турцией.

В первой четверти XVIII века грузинский народ продолжал борьбу за изгнание иранских и турецких завоевателей и объединение Грузии. Раздробленной на феодальные царства-княжества Грузии решение этой задачи не удавалось. Поэтому во внешней политике Грузии главным вопросом вновь стала проблема нахождения союзника в лице какого-либо христианского государства.

В первой четверти XVIII века борьбу за освобождение Грузии от ига завоевателей возглавило Картлийское царство. В связи с этим в работе освещается компромиссная политика во взаимоотношениях Грузии с Ираном; при этом на фоне создавшейся в начале XVIII века в Иране кризисной внешней и внутренней обстановки рассматривается решение Вахтанга VI, прибывшего в Исфаган в 1712 году с целью получить подтверждение на Картлийский престол, изменить компромиссную политику во взаимоотношениях Грузии с Ираном. В частности, по предложению Вахтанга Грузия оставалась бы «киранофильской» страной, а в ответ на это шах признал бы восшествие Вахтанга на престол как христианского царя. Иранское правительство было против утверждения Вахтанга VI на престоле Картли христианским царем. Отказавшийся поменять свою веру Вахтанг VI был взят в Иране под арест. После этого он встал на путь установления широких дипломатических контактов. Вахтанг VI обратил взор на Европу, в частности на Рим и Францию, связь которых с Грузией в начале XVIII века была весьма интенсивной. Поэтому одним из условий освобождения из иранского плена Вахтанг посчитал вмешательство французского двора. С этой целью 17 августа 1713 г. с дипломатической миссией в Европу было отправлено посольство Сулхан-Саба Орбелиани.

Для выявления причин, предопределивших европейскую ориентацию Вахтанга VI, в работе изучены деятельность католических миссионеров Грузии, торгово-экономические связи Ирана и Франции в начале XVIII века. На основе анализа первоисточников и специальной литературы, касающихся целей, задач и результатов посольства Сулхан-Саба Орбелиани, автор пришел к следующим выводам.

Ориентация Вахтанга VI на Европу берет начало во время его «джанишинства» (шаместничества) в Картли (1703—1712 гг.). В период его заточения в Иране такая ориентация принимает конкретную форму экономических и политических отношений с Францией. Насколько это было возможно, Вахтанг разобрался в торгово-экономических интересах Франции и Ирана.

Правительство Франции, увидев, что несмотря на соглашение 1708 г., шах Ирана не мог обеспечить защиту католиков-миссионеров, решило установить связи с Вахтангом. Правители Франции придавали определенное значение тому покровительству, которое оказывал Вахтанг католическим миссионерам. Находящемуся в фактическом заточении царю Франция обещала помощь.

Посольство Сулхан-Саба Орбелиани представлялось хорошо продуманным политическим шагом и явилось попыткой осуществления заранее обдуманного плана. Перед политическими деятелями Франции грузинский посол должен был предстать не только в качестве «просителя» помощи в деле освобождения Вахтанга из заточения, но и определить формы грузинско-французских политических и экономических взаимоотношений.

Цель европейской политики Вахтанга VI состояла в том, чтобы определить, в какой степени Франция могла быть полезной в деле решения внутривосточных и внешнеполитических задач Грузии. Поэтому в создавшейся конкретной ситуации Вахтанг VI большое значение придавал своему освобождению из иранского заточения при содействии Европы. Однако Франция не смогла оказать царю Картли реальной помощи.

Несбывшиеся надежды в деле получения помощи со стороны Европы вынудили Вахтанга VI принять магометанство, дабы вернуться в Грузию. В 1719 г. Вахтанг вернулся в Грузию. Еще во время пребывания в Иране он взял ориентацию на Россию. Для выявления реальной основы этого фактора в работе рассмотрены и проанализированы цели и задачи восточной политики Петра I на рубеже 20-х годов XVIII века.

В 1721—1722 гг. в восточном Закавказье и в Иранской империи создалась очень тяжелая обстановка. Невизбежным стало падение сефевидского Ирана и господство там

афганцев. В августе 1721 г. находившийся под властью Ирана город Шемаха был захвачен и разграблен лезгинским князем Гаджи-Даудом. Нападению подверглись русские купцы, их склады с товарами разграбили. Складывалась реальная опасность того, что турецкое правительство могло начать агрессию против стран Закавказья и Ирана. Реализация турецких намерений могла создать реальную опасность слабозащищенным южным границам России и торговле. Сложившаяся обстановка подталкивала Россию в целях защиты своих торгово-экономических и военно-политических интересов активно выступить на политической арене Среднего Востока. Логическим результатом этого явился поход Петра I в Прикаспий в 1722—1723 гг.

Готовящийся к походу в Прикаспий Петр I хорошо понимал, что осуществление поставленной задачи во многом зависело от стран Закавказья и, в частности, от союзнических отношений с Грузией. С этой целью с 1719 г. между Петром I и Вахтангом VI в письменной форме началась разработка планов совместного выступления против Ирана. В 1722 г. между Грузией и Россией было достигнуто устное соглашение о совместных военных действиях против Ирана. Главная задача этого военно-политического союза состояла в том, что русские войска при помощи грузинско-армянских вооруженных сил должны были занять Прикаспий. При этом Петр I должен был оказать помощь в деле освобождения Грузии и Армении от иранского порабощения.

В июле 1722 г. начался поход Петра I в Прикаспий. 23 августа того же года русским войскам удалось без боя взять Дербент. Картлийский царь в соответствии с соглашением с Петром I в начале сентября 1722 г. прибыл со своим войском в Гянджу. Войска Вахтанга должны были соединиться с русскими между Баку и Дербентом. Однако этот план не был осуществлен. Дело в том, что в начале сентября Петр I вернулся из Дербента в Астрахань, ибо невозможно было продолжение похода в условиях распространения болезней среди солдат, дефицита запаса продовольствия, крайнего напряжения в отношениях России и Турции. Царь намеревался возобновить поход весной 1723 года. С извещением об этом он послал в Тбилиси гвардии подпоручика Ивана Толстого.

Совместные планы Грузии и России не удалось осуществить. Поход Петра I в Прикаспий весьма накалил взаимоотношения России и Турции. Цели похода Вахтанга VI в Гянджу были быстро поняты в Константинополе. Правительство России принимало все меры, чтобы скрыть союз Петра I и Вахтанга VI. Однако в Турции об этом были прекрасно осведомлены.

Большое возмущение вызвали в Турции сведения о готовящемся походе Петра I в Прикаспий. Беспокойство политических кругов Турции было обусловлено тем, что объединенные грузинско-русские силы могли оказать помощь претенденту на иранский престол шаху Тахмаспу в его борьбе с афганцами. Взамен Петр I мог заполучить Прикаспий и принять Грузию под свое покровительство. Чтобы не допустить этого, Турция начала подготовку к возможной войне с Россией. Правительство России, учитывая опасность возможной войны с Турцией, объявило о желании достичь мирных условий. Петр I был согласен отказаться от каких-либо претензий в адрес лезгин и признать суверенитет Турции над Дагестаном с тем условием, что султан откажется от притязаний в отношении Грузии и не введет туда войска. Вместе с тем Турция должна была признать присоединение к России Прикаспийского побережья. Турция не давала согласия на это.

Определенную роль в обострении русско-турецких отношений сыграли европейские дипломаты в Константинополе. Главной целью антирусской деятельности европейских дипломатов (Англии, Пруссии, Венеции) было вовлечение Турции в нежелательную войну с Россией. Этим европейская дипломатия преследовала цели: во-первых, с помощью Турции заблокировать русские силы на Востоке; во-вторых, парализовать на европейской политической арене действия усилившейся России и сохранять «равновесие сил». Такая политика оказывала отрицательное воздействие на освободительное движение союзных России народов Закавказья, ибо потворствовала господству Турции над ними. Результатом антирусской деятельности европейской дипломатии явилось то, что Россия была вынуждена перенести все внимание на Север, ибо Турция, будучи равным для России соперником на Востоке, оставалась по-прежнему великой державой.

Ввиду того, что внешняя политика Петра I не предусматривала вопрос ведения войны с Турцией в целях освобождения Грузии, правительство России приняло решение урегулировать конфликт с Турцией мирным путем. Правда, русский резидент в Константинополе Н. Неплюев сделал все возможное, чтобы заставить Турцию отказаться от завоевания Грузии, однако дипломатические усилия не могли разрешить этот вопрос. 10 июня 1723 г. Турция заняла Тбилиси. После этого Турция решила вести переговоры с Россией с той целью, чтобы окончательно решить вопрос Закавказья и Ирана.

После проведения долгих переговоров в условиях тяжелой международной обстановки 12 июля 1724 г. между Россией и Турцией в Константинополе было подписано

соглашение, в силу которого в распоряжение России перешли прикаспийские провинции, их передача предусматривалась русско-иранским договором 1723 г. В компенсацию за это Турция установила власть над Восточной Грузией, Восточной Арменией и Северо-Западной частью Ирана.

Таким образом, в первой четверти XVIII века Грузии не удалось добиться освобождения от власти иноземных захватчиков. Однако грузинский народ не мирился с неудачами и продолжал борьбу за свою независимость.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. Маркс К. и Энгельс Ф. Немецкая идеология. — Соч., 2-е изд., т. 3.
2. Маркс К. Реорганизация английского военного ведомства. — Австрийские требования. — Экономическое положение Англии. — Сент-Арно. — Соч., 2-е изд., т. 10.
3. Энгельс Ф. О разложении феодализма и возникновении национальных государств. — Соч., 2-е изд., т. 21.
4. Энгельс Ф. Внешняя политика русского царизма. — Соч., 2-е изд., т. 22.

*

- ¹ 5. Центральный государственный архив древних актов (ЦГАДА), ф. 77, «Персидские дела», 1715—1717, д. № 1.
7. Там же, 1716—1718, д. № 2.
8. Там же, 1719, д. № 5.
9. Там же, 1715—1718, д. № 2.
10. Там же, ф. 9, Кабинет Петра I, отд. II, кн. 54.
11. Там же, ф. 110, «Сношения России с Грузией», 1700—1741, д. № 1.
11. Архив внешней политики России (АВПР), ф. «Сношения России с Грузией», 1722, д. № 3.
12. Там же, 1722, д. № 4.
13. Там же, 1723, д. № 2.
14. Там же, 1723, д. № 3.
15. Там же, 1723, д. № 5.
16. Там же, ф. «Сношения России с Турцией», 1720, д. № 6, ч. 1.
17. Там же, 1721, д. № 7.
18. Там же, 1722, д. № 3.
19. Там же, 1722, д. № 4.
20. Там же, 1722, д. № 6, ч. 1.
21. Там же, 1722, д. № 6, ч. II.
22. Там же, 1722, д. № 16.
23. Там же, 1723, д. № 3.
24. Там же, 1723, д. № 5, ч. I.
25. Там же, 1723, д. № 5, ч. II.

¹ გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა ნაშრომში ასეა მითითებული. პირველი ციფრი აღნიშნავს ნომერს სიის მიხედვით, მეორე წიგნის გვერდს. ან საარქივო ფონდის ფურცელს.

26. Там же, 1724, д. № 6, ч. II.

27. Archives du Ministère Affaires Etrangères. Paris, „Perse“, t. 4; „Turquie“, t. 65; „Turquie“, t. 66.

28. Österreichisches Staatarchives, Turcica, t. 90.

* * *

29. არჩილიანი, ტ. II, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, — თბილისი, 1937.

30. ბაგრატიონი ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება 1459—1800-მდე, — თბილისი, 1913.

31. ბაგრატიონი ვახუშტი, აღწერა საქმეფოისა საქართველოსა (საქართველოს გეოგრაფია), თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, — თბილისი, 1941.

32. გურამიშვილი დავითი, დავითიანი. — თბილისი, 1955.

33. გუჩუაძე, თბილისის დაპყრობის წიგნი, თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და შენიშვნებით გამოსცა ცისანა აბულაძემ, — თბილისი, 1975.

34. დიონიზო კარლი, თბილისის აღწერა. იტალიური ტექსტი თარგმნა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, — მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. 29, — თბილისი, 1951.

35. ეგნატაშვილი ბ., ახალი ქართლის ცხოვრება, XVIII საუკ. დამდეგი. I, ივ. ჭავჭავაძის წინასიტყვაობითა და რედაქციით. — თბილისი, 1940.

36. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ტერმინთა საძიებელი დაურთო თინა ენუქიძემ, — თბილისი, 1955.

37. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, — ტფილისი, 1902.

38. მეგრელაძე დ., მასალები XVIII ს. ოციანი წლების ქართლ-კახეთის ისტორიისათვის. — მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. 33. — თბილისი, 1960.

39. ორბელიანი სულხან-საბა, თხზულებანი, ტ. I, — თბილისი, 1959.

40. ყორღანია თ., ქრონიკები, წიგნი III, — თბილისი, 1967.

41. საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი — 1714 წლის დეკემბერი), ნაწილი I. შესავალი, თარგმანი და განმარტებები დაურთო ილია ტაბაღუამ, — თბილისი, 1975.

42. საქართველოს ცხოვრება. ახალი მოთხრობა 1469 წლიდან ვიდრე 1800 წლამდე ორ წიგნად აღწერილი, — ტფილისი, 1913.

43. ტაბაღუა ი., მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, — თბილისი, 1982.

44. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, ს. კაკაბაძის გამოცემა, ამონაბეჭდი „საისტორიო მოამბიდან“, წ. II, 1925, — თბილისი, 1926.

45. შენგელია ნ., ოსმალთა ისტორიისი ჩელები-ზადე თბილისისა და გორის ციხეების დაპყრობის შესახებ. — კრებულში: აღმოსავლური ფილოლოგია III, — თბილისი, 1973.

46. ჭალაღიანი ესაია პასან. ავღანთა ქვეყნის მოკლე ისტორია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა და კომენტარები დაურთო კარლო კუციაშ, — თბილისი, 1971.

47. ჯიქია ს. სულთან აჰმედ III-ის ფირმანი ბაქარ ბაგრატიონს. — კრებულში: ქართული წყაროთმცოდნეობა III, — თბილისი, 1971.
48. Бутков П. Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год, ч. I, СПб., 1869.
49. Голиков И. И. Деяния Петра Великого, т. IX, изд. 2-е, М., 1838.
50. Дневник осады Испагани афганцами, веденный дн Саргис Гилапенц в 1722 и 1723 годах. — Материалы для истории Персии, перевод и объяснения К. Патканова, СПб., 1870.
51. Записки графа Бассевича, служащая к пояснению некоторых событий из царствования Петра Великого (1713—1725). Перевод с французского, — «Русский архив», 1865 (год третий).
52. Переписка на иностранных языках грузинских царей с российскими государями от 1639 по 1770 год. Под ред. М. Броссе, СПб., 1861.
53. Полное Собрание законов Российской империи, т. VI, СПб., 1830.
54. Сборник императорского русского исторического общества (СИРИО), т. 49, СПб., 1885; т. 52, СПб., 1886.
55. Соймонов Ф. И. Описание Каспийского моря... («Ежемесячные сочинения и известия о ученых делах», январь-ноябрь, СПб., 1763).
56. Соймонов Ф. И. О торгах за Каспийское море, СПб., 1765.
57. Эзов Г. А. Сношения Петра Великого с Армянским народом (документы), СПб., 1898.
58. Юзефович Т. П. Договоры России с Востоком. Политические и торговые, СПб., 1869.
59. Grosset M. Documents originaux sur les relations diplomatiques de la Géorgie avec la France vers la fin du règne de Louis XIV. — „Nouveau Journal Asiatique“, t. IX, Paris, 1832.
60. Bruce P. H. Memoirs of Peter Henry Bruce. Esq. A. Military Officer in the Service of Prussia, Russia and Great Britain. London, 1732.
61. Clairac L. A. de la Mamye, Histoire de Parse, depuis le commencement de ce siècle. Paris, Joinbert, 1750, t. I; t. II.
62. Hanway J. The Revolutions of Persia, containing the Reign of Shah Sultan Hussein. with the invasion of the Afghans, and the Reign of Sultan Ashraff, vol III, London, 1753.
63. Hanway J. An Historical Account of the British Trade over the Caspian Sea, vol. I; vol. II, London, Dobsley, 1753.
64. Krusinski Th. Tragica Vertentis belli Perisici Historia per repetitas clades ab anno 1711 ad anno 1728 vum. Leopoli, 1740.
65. Malcolm J. Histoire de Perise, t. II, Paris, 1821.
66. Relation de Durry Efendy, un ambassadeur de la Porte Othomane auprès du roi de Perse. Traduite du turk. et suivie de l'Extrait des Voyages de Péris de Id Croix, rédigé par, lui même, Paris, 1810.
67. Sanson P. Voyage au Relation de l'etat Present du royaume de perse, Paris, 1695.
68. Cerceau Du. Histoire de la dernière Révolution de Perse, t. I, Paris, 1728.
69. Schefler Ch. Mémoire historique sur l'Ambassade de France á Constantinople par le Marquis de Bonac publié avec un précis de ses négociations.

70. T a m a r a t i M. L' Église Géorgienne des origines jusqu' à nos jours, Rome, 1910.

* * *

71. ბარამიძე ალ., ვახტანგ მეექვსე. — „მნათობი“, 1947, № 4.
72. ბარამიძე რ., ლიტერატურული შტუდიები. — თბილისი, 1988.
73. ბაქრაძე დ., საქართველოს მდგომარეობა შემდეგ დაყოფისა. მუხრან ბატონები ქართლის ტახტზე. ვახტანგ მეექვსე. — „მნათობი“, თბილისი, 1872 წლის იანვარი.
74. ბაქრაძე დ., საქართველოს მეფე ვახტანგ მეექვსე. — თბილისი, 1880.
75. ბაქრაძე ა., წარსულით წინასწარმეტყველება. — „კრიტიკა“, თბილისი, 1984, № 3.
76. ბერძენიშვილი ნ., I. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVI—XVII საუკუნეთა მიჯნაზე. II. XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან. — მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. I, თბილისი, 1944.
77. ბერძენიშვილი ნ., აღმოსავლეთ კახეთის წარსულიდან. — კრებულში: მიმომხილველი III. — თბილისი, 1953.
78. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები წიგნი II. — თბილისი, 1965.
79. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი VI. — თბილისი, 1973.
80. ბრეგაძე დ., ვახტანგ VI ირანის ტყვეობაში. — აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, XXVI. — ქუთაისი, 1964.
81. ბრეგაძე დ., ვახტანგ მეექვსის პოლიტიკური მოღვაწეობის ისტორიიდან. — აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, XXVIII. — ქუთაისი, 1966.
82. ბრეგაძე დ., მეგობრობის მეკლე. — თბილისი, 1986.
83. ბოცვაძე თ., საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობის ისტორიიდან XV—XVIII სს. — თბილისი, 1968.
84. გაბაშვილი ვ., ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში (შედარებითი შესწავლის ცდა). — თბილისი, 1958.
85. გაბაშვილი ვ., ნ. ბერძენიშვილი. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVI—XVIII საუკუნეთა მიჯნაზე. — მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. I, თბილისი, 1944. — კრებულში: მიმომხილველი I. — თბილისი, 1949.
86. გაბაშვილი ვ., ვახუშტი XVII—XVIII სს. ევროპული ისტორიოგრაფიის სინათლეზე. — კრებულში: ანალები I, ივ. ჭავჭავაძის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები I. — თბილისი, 1947.
87. გაბაშვილი ვ., დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით. — კრებულში: აკად. ნ. მარის სახ. ენის, ლიტერატურისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, ტ. XIII. — თბილისი, 1942.

88. გაბაშვილი ვ., „სათათრო გამოსაღებელი“ გვიანფეოდალურ საქართველოში. — კრებულში: მიმოხილველი III. — თბილისი, 1953.
89. გაბაშვილი ვ., სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი. — წიგნში: სულხან-საბა ორბელიანი 1658—1958. საიუბილეო კრებული — თბილისი, 1959.
90. გაწერელია ა., ლიტერატურული წერილები, — თბილისი, 1954.
91. გაწერელია ა., მასალა ვახტანგ VI-ის ბიოგრაფიისათვის. — „მნათობი“, 1957, № 12.
92. გაწერელია ა., მასალა ვახტანგ VI-ის ბიოგრაფიისათვის. — „მნათობი“, 1958, № 1.
93. გვრიტიშვილი დ., ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (XV—XVII სს.), ტ. 2. — თბილისი, 1965.
94. გიგინეიშვილი ო., ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. — თბილისი, 1982.
95. გორგაძე ბ., ახალი მასალები მეფე ვახტანგ VI-ისა და სულხან-საბა ორბელიანზე. — „მნათობი“, 1959, № 9.
96. დარჩია ბ., ვახტანგ მეექვსის პოეტური სამყარო. — თბილისი, 1988.
97. დონდუა ვ., გეფარვიდეს მართალი სამართალი. — „ციცქარი“, 1960, № 1.
98. დონდუა ვ., საისტორიო ძიებანი I. — თბილისი, 1967.
99. დონდუა ვ., საისტორიო ძიებანი III. — თბილისი, 1985.
100. დუმბაძე მ., აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიიდან. — თბილისი, 1953.
101. ედილი ზ., ვახტანგ მეფე და პეტრე დიდი. ისტორიული ამბავი რუს-ქართველთა დამოკიდებულებიდან. — გაზეთი „საქართველო“, 1915, № 133, 134, 135, 136, 137, 140, 155, 156, 157, 158.
102. ზარდალიშვილი გ., სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც მოგზაური და გეოგრაფ-კარტოგრაფი. — წიგნში: სულხან-საბა ორბელიანი. საიუბილეო კრებული. — თბილისი, 1959.
103. იორდანიშვილი ს., ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. — თბილისი, 1953.
104. კაციტაძე დ., XVI—XVII საუკუნეთა სპარსული დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიისათვის. — წიგნში: კავკასიურ ახლოაღმოსავლური კრებული II. — თბილისი, 1962.
105. ლენიძე გ., გამოკვლევები და წერილები. — თბილისი, 1958.
106. ლომაშვილი ჯ., სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც დიპლომატი — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო კრებული, წიგნი V, 1950.
107. მაისურაძე გ., ქართველი და სომეხი ხალხების ურთიერთობა XIII—XVIII საუკუნეებში. — თბილისი, 1982.
108. მალულარია გ., ლიტერატურული პორტრეტები. — თბილისი 1982.
109. მეგრელაძე დ., დაღესტან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან. — „მაცნე“, 1967, № 6.
110. მენაბდე ლ., სულხან-საბა ორბელიანი. — თბილისი, 1953.
111. ნატროშვილი გ., დავით გურამიშვილი. — თბილისი, 1980.
112. პაიქაძე გ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII ს. I მეოთხედი). — თბილისი, 1960.
113. პაიქაძე გ., ვახტანგ მეექვსე. — თბილისი, 1981.

114. პ ა პ ა ვ ა გ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში (1700—1744 წწ.). საქ. დის. ისტ. მეცნ. სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. — თბილისი, 1956.
115. ს ა მ ს ო ნ ა ძ ე, მ., საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში. — თბილისი, 1988.
116. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV. — თბილისი, 1973.
117. ს ი ხ ა რ ლ ი ძ ე ფ., მოსკოვის ქართული ახალშენის როლი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაში (XVIII ს. I მეოთხედი). — წიგნში: საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები. — თბილისი, 1968.
118. ს უ რ გ უ ლ ა ძ ე ივ., სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური და იურიდიული შეხედულებანი. — თბილისი, 1959.
119. ტ ა ბ ა ლ უ ა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი). — თბილისი, 1972.
120. ტ ა ბ ა ლ უ ა ი., საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში. — თბილისი, 1979.
121. ტ ა ბ ა ლ უ ა ი., ვახტანგ VI-ის საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან (საქართველოს ურთიერთობა ავსტრიასთან). — საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. 47, № 1, 1976.
122. ტ ი ე ა ძ ე თ., საქართველო და რუსეთ-ირანის პოლიტიკური ურთიერთობა XVII საუკუნის მეორე ნახევარში. — თბილისი, 1977.
123. ტ უ ხ ა შ ვ ი ლ ი ლ., უკეთესი მერმისის ძიებაში. — „პარტიული სიტყვა“, 1983, № 18.
124. ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I. — თბილისი, 1954.
125. ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები IV. — თბილისი, 1986.
126. ქ ი ქ ო ძ ე მ., ვახტანგ VI-ის სახელმწიფოებრივი საქმიანობა. — თბილისი, 1988.
127. ძ ო წ ე ნ ი ძ ე ლ., ვინ არის აზოეთგმატის მთარგმნელი? — წიგნში: საიუბილეო კრებული კორნელი კეკელიძის დაბადების 80 წლისთავის აღსანიშნავად. — თბილისი, 1959.
128. კ ი ქ ი ნ ა ძ ე ზ., საქართველოს ერის მიმართვა საფრანგეთსა და ინგლისთან. — თბილისი, 1916.
129. კ ი ქ ი ნ ა ძ ე თ., უცხოელი ავტორები საქართველოსა და საქართველო ირანის ურთიერთობის შესახებ (XVII ს. უკანასკნელი მეოთხედი — XVIII ს. I მეოთხედი). — თბილისი, 1983.
130. კ ყ ო ნ ი ა ა. ნამდვილი დოკუმენტები შესახებ დიპლომატიურ განწყობილებასა საფრანგეთს და საქართველოს შუა, ლუდოვიკო მე XVI-ის მეფობის ბოლოს (გადმოღებულია პარიზის „აზიური ეურნალიდან“) — „დროება“, 1876. № 43. 44, 46.
131. ხ ა ნ თ ა ძ ე შ. ქართული ისტორიოგრაფია XVIII საუკუნეში (მთავარი წარმომადგენლები). — თბილისი, 1985.
132. ხ უ ბ უ ა მ. ქართულ-ირანული ურთიერთობიდან. — აკად. ნ. მარის სახ. ენის, ლიტერატურისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, ტ. V—VI. — თბილისი, 1940.
133. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ივ., ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა, წიგნი I, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V—XVIII სს.). — ტფილისი, 1916.
134. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ივ. ქართველი ერის ისტორია, ტ. V. — თბილისი, 1953.

135. Авалов З. Присоединение Грузии к России. Изд. 2-е, СПб., 1906.
136. Алиев Ф. М. Антииранские выступления и борьба против турецкой оккупации в Азербайджане в первой половине XVIII века. — Баку, 1975.
137. Алиев Ф. М. Миссия посланника русского государства А. П. Волынского в Азербайджане (1716—1718 гг.). — Баку, 1979.
138. Арутюнян П. Т. Освободительное движение армянского народа в первой четверти XVIII века. — М., 1954.
139. Ашрафи К. Падение державы Сефевидов (1502—1722 гг.). — В кн.: Очерки по новой истории стран Среднего Востока. — М., 1951.
140. Бушев П. П. Посольство Артемия Волынского в Иран в 1715—1718 гг. — М., 1978.
141. Бартольд В. В. Место прикаспийских областей в истории мусульманского мира. — Баку, 1925.
142. Гаджиев В. Г. Роль России в истории Дагестана. — М., 1965.
143. Дипломатический словарь, т. I. — М., 1985.
144. Зевакин Е. С., Полневков М. А. К истории прикаспийского вопроса. — Труды сектора истории Закавказского филиала АН СССР, вып. V. — Тифлис, 1934.
145. Зонненштраль-Пискорский А. А. Международные торговые договоры Персии. — М., 1931.
146. Иванов М. С. Очерк истории Ирана. — М., 1952.
147. История Ирана с древнейших времен до конца 18 века. — ЛГУ, 1958.
148. Кафенгауз Б. Внешняя политика России при Петре I. — М., 1942.
149. Кочубинский А. Граф Андрей Иванович Остерман и раздел Турции. Из истории Восточного вопроса. Война 5-ти лет (1735—1739). — Одесса, 1899.
150. Куканова Н. Г. Русско-иранские торговые отношения в конце XVII — начале XVIII в. — «Исторические записки», т. 57. — М., 1956.
151. Куканова Н. Г. Очерки по истории русско-иранских торговых отношений в XVII — первой половине XIX века (По материалам русских архивов). — Саранск, 1977.
152. Лебедев В. И. Посольство Артемия Волынского в Персию. — «Русский Вестник», т. V, № 6. — М., 1948.
153. Лысцов В. Персидский поход Петра I 1722—1723. — МГУ, 1951.
154. Маркова О. П. Закавказье и международные отношения в XVIII веке. — М., 1966.
155. Мартиросян В. М. Россия и сотрудничество армянского и грузинского народов в освободительной борьбе в 20-х годах XVIII столетия: Автореф. канд. дис. — Ереван, 1966.
156. Мелгунов Г. Поход Петра Великого в Персию. — «Русский Вестник», т. 110. — М., 1874.
157. Миклухо-Маклай Н. Д. Из истории афганского владычества в Иране (20-е годы XVIII в.). — «Ученые записки ЛГУ», 1954, № 179, вып. 4.
158. Михнева Р. Россия и Османская империя в международных отношениях в середине XVIII века. — М., 1985.

159. Молчанов Н. Н. Дипломатия Петра Первого. — М., 1986.
160. Никифоров Л. А. Основные задачи внешней политики России после Ништадского мира. В кн.: Международные отношения и внешняя политика СССР. История и современность. — М., 1977.
161. Орловская Н. К. Грузия в литературах Западной Европы XVII—XVIII веков. — Тбилиси, 1965.
162. Очерки истории СССР. Период феодализма. Россия в первой четверти XVIII в. — М., 1954.
163. Очерки истории СССР. Период феодализма. Россия во второй четверти XVIII в. — М., 1957.
164. Пайчадзе Г. Г. Русско-грузинские политические отношения в первой половине XVIII века. — Тбилиси, 1970.
165. Панахиян М. Г. О режиме капитуляций в Иране (1568—1715): Автореф. канд. дис. — М., 1962.
166. Петрушевский И. П. Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI—начале XIX вв. — Л., 1949.
167. Романовский В. Е. Очерки из истории Грузии. — Тифлис, 1902.
168. Романовский В. Е. Вахтанг VI и Петр Великий. — «Кавказский Вестник», 1905, № 2.
169. Смирнов Н. А. Политика России на Кавказе в XVI—XIX веках. — М., 1958.
170. Соловьев С. М. Петр Великий на Каспийском море. — «Вестник Европы», 1868, т. 2.
171. Соловьев С. М. История России с древнейших времен, в пятнадцатых книгах, книга IX. — М., 1963.
172. Теплов В. А. Представители Европейских держав в прежнем Константинополе. — СПб., 1890.
173. Хаханов А. Из истории сношений Грузии с Россией в XVIII в. Царь Вахтанг VI и император Петр Великий. — «ЖМНП», седьмое десятилетие. Ч. CCCXXIII, 1899, май, СПб.
174. Цагарели А. Сношения России с Кавказом в XVI—XVIII столетиях, СПб., 1891.
175. Чочнев В. Г. Международные отношения Ближнего Востока в XVI—XVIII веках. (В свете ирано-турецких мирных договоров): Автореф.: докт. дис. — Тбилиси, 1972.
176. Allen W. E. D. A. History of the Georgian People from the beginning down to the Russian conquest in the nineteenth century, London, 1932.
177. Atkin M. Russia and Iran 1780—1828. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1980.
178. Baranowski Bohdan. Znaczenie relacji Tadeusza Krusinski—ego dla Historii Gruzji Perszej Polowej XVIII W.—, «Acta Universitatis Lodoziensis Folia Historica», 10, 1981.
179. Brosset M. Notice historique sur les trois derniers annes du règne de Wakhlang VI et sur son arrivée en Russie, d'après des documents authentiques, par M. Brosset. — «Bulletin de la classe des sciences Historiques, Philologiques et Politiques de l'Académie Impériale des sciences». St-Petersbourg, 1847, t. II, №21-22.

180. H a m m e r J. Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'à nos Jours, t. III, Paris, 1844.
181. H e k m a t M o h a m m e d A l i. Essai sur l'Histoire de relation politiques Irano-Ottomanes de 1722 à 1747, Paris, 1937.
182. H e r b e t t e M. Une Ambassade persane sous Louis XIV, Paris, 1907.
183. A History of the Ottoman to 1730, Chapter by V. G. Parry and others—edited by M. A. Mook, Cambridge University Press, 1976.
184. J a c o b J. Beziehungen Englands zu Russland und zur Türkei in den Jahren 1718—1727. Eine historisch—diplomatische Studie, Bd. 18, Basel, 1945.
185. L a n g D. M. The Last Years of the Georgian Monarchy 1658—1832, New-York, Columbia University Press, 1957.
186. L a n g D. M. Georgian Relations with France during the reign of Vakhtang VI (1711—1724).—„Repr. from the Journal of the Royal Asiatic Society“, Paris 3 and 4, London, October, 1950.
187. L o k h a r t L. L. The fall of the Safavi Dynasty and the Afghan occupation of Persia, Cambridge, 1958.
188. M a s s o n P. Histoire du commerce français dans le Levant au XVII-e siècle, par Paul Masson, Paris. 1911.
189. Memoire secrets pour servir a L'histoire de Parse, Berlin, 1759.
190. P e y s s o n e l C h. Fils de consul de France à Smyrne. Essai sur les Troubles Actuels de Parse et de Géorgie, Paris, 1751.
191. P i c a u l t C h. Histoire des révolutions de Perse, par Ch. Picault, Paris, 1810, t. II.
192. Im Reich des Königs der Könige. Berichte deutscher Persien Reisender aus dem 17 bis 19 Jahrhundert, Leipzig, 1978.
193. S a n d e r s A. Kaukasien. Nordkaukasien, Aserbeidschan, Armenien Georgien. Geschichtlicher Umriss, München, 1942.
194. S h a y M. L. The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as revealed in gispatches of the Venetian baili, Urbana, 1941.
195. Tomkins S. R. Russia through the Ages. From the Scythians to the Soviets. New-York, 1940.
195. W i l l i a m s B. The Policy of England under Walpole.— „The English Historical Review“, vol. XV, 1900, London—New-York— and Bombay.
297. W o o d A. C. The English Embassy at Constantinople, 1600—1762.— „The English Historical Review“, vol. XL, № 160, October, 1925.
198. Z i n k e i s e n J. W. Geschichte des Osmanischen Reichs in Europa—Gotha 1857.

შ ი ნ ა რ ს ი.

შესავალი	3
თავი I. ირან-საქართველოს ურთიერთობა 1675—1712 წწ.	11
თავი II. ვახტანგ VI-ის ევროპული პოლიტიკა	27
თავი III. ვახტანგ VI-ის რუსული პოლიტიკა	58
თავი IV. რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობა და საქართველო	95
თავი V. ევროპის დიპლომატიის როლი რუსეთ-თურქეთის წინააღმდეგობის გამწვავებაში და მისი გავლენა რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე	126
Внешнеполитические взаимоотношения Грузии и России (резюме) XVIII века (Резюме) .	146
გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა	150

Мурман Гуликоевич Папашвили

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ
ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ГРУЗИИ
В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XVIII ВЕКА

(на грузинском языке)

«МЕЦНИЕРЕБА»
ТБИЛИСИ
1992

დაიბეჭდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 4558

გამომცემლობის რედაქტორი ნ. ბერძენიშვილი
მხატვარი ლ. ლომთაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ლომიძე
ტექნიკური რედაქტორი ე. ბოკერია
გამომგები ი. სახვაძე

გადაეცა წარმოებას 29.12.90; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 16.7.92;
ქალაქის ზომა 60X90^{1/16}; ქალაქი № 2; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური, პირობითი საბეჭდო თაბახი 10.0;
საალრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 9.35;
ტირაჟი 1000; შეკეთა № 3222;

ფასი სახელმწიფოებრივად.

გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Типография АН Грузии, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19